DR
301
S67
knj.68

ГЛАСНИК

СРПСКОГА УЧЕНОГ ДРУШТВА

КЊИГА 68

РАСПРАВЕ И ДРУГИ ЧЛАНЦИ

У БЕОГРАДУ 1889

У ШТАМПАРИЈИ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ

На продају у књижарници В. Валожића

ГЛАСНИК

СРПСКОГА УЧЕНОГ ДРУШТВА

КЊИГА 68

РАСПРАВЕ И ДРУГИ ЧЛАНЦИ

У БЕОГРАДУ 1889

У ШТАМПАРИЈИ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ

На продају у књижарници В. Валожића

LIBRARY
JUN 1 2 1974
UNIVERSITY OF TORONTO

DR
301
S67
Rnj.68

ПРЕГЛЕД.

СТРАНА

1. Нови статистичан преглед финанцијског стања Србије у год. 1880, 81 и 82. Од Владимира Јовановића 1
2. Како су се шириле међе српској држави за владе Стевана Душана, и области његове царевине. Од Дим. С. Јовановића 76
3. Прилози за синтаксу српскога језика. I о падежима без предлога. Од Пере П. Ђорђевића 110
4. Анализе српских минералних вода. Од С. М. Лозанића . 199
5. О тачци топљења и кристалном облику дифенилтијокарбамида. Од истога писца 210
6. О дејству смеше азотне киселине и бромводоника на неке ароматичне амине. Од истога 213
7. О изпалажењу живе и сублимата у токсиколошком испитивању органских материја. Од д-ра М. Т. Лека . . . 214
8. Прилог к историји наше средњошколске књижевности. Од д-ра Ј. Туромана 218
9. Изводи из записника 1

НОВИ СТАТИСТИЧНИ ПРЕГЛЕД

ФИНАНЦИЈСКОГ СТАЊА СРБИЈЕ

у год. 1880, 1881 и 1882.

Године 1880, 1881 и 1882 не сачињавају никакву засебну целину у финанцијској историји Србије. Оне припадају периоди која се почиње нужностима рата за ослобођење и независност од 1876 и 1877 г., па се простире и на односе којима се одређују услови опстанка проширеној и независној Србији.

У каквој размери стајаху наши државни приходи и расходи пре рата за ослобођење и независност? Од 1860 до 1875 г. само се пет година (1860, 1867, 1868, 1869 и 1872) одликују вишцима прихода, а једанаест (1861, 1862, 1863, 1864, 1865, 1866, 1870, 1871, 1873, 1874 и 1875) притиснуте су дефицитима (в. „Финанцијско стање Србије од 1860 до 1879“, у 52 књизи „Гласника“ стр. 2—5). У таквоме стању затекли су Србију ратни догађаји од 1876 и 1877, и она је морала да прибегне зајмовима за измирење ванредних трошкова, које јој ти догађаји наметнуше.

По извештају министра финанције, поднетом народној скупштини у Нишу за 1883 г., ратни дугови Србије износили су, 1 новембра 1880 г.:

У самој Србији	24,742,685	динара
У Русији	6,816,000	„
Свега	31,558,685	„

Као што се ратом обуставља правилни ток изворима народне тековине и народног богатства, тако и ратни дугови могу да се почну редовно одуживати тек по што рат престане, па се народ привредно поправи толико, да може од својих прихода одвајати колико за одуживање државе треба. Ово вреди као опште правило за државе старог и новог света. И највеће и најбогатије од ових држава прибегавале су и прибегавају зајмовима у ратна времена. Ове зајмове остварују оне понајвише новчаницама са изнудним курсом. Нема скоро примера, да се државни дуг, представљен оваквим новчаницама почео где одуживати пре 7—8 година. На против познато је, како је таквом дугу рок исплате понегде и по 15—20 година остајао неодређен. У богатој и моћној Инглеској, на пр., беше у 1797 г. узакоњен изнудан курс за новчанице којима се оствариваху ратни зајмови. Уведен с почетка само за 52 дана, изнудан курс за ове новчанице продуживан је разним законима, од неколико на неколико месеци, све до маја 1821 год., тако да се ту дуже од 24 године морало чекати за редовним исплаћивањем ратних зајмова. У новије време изнудан курс новчаницама које су представљале ратне зајмове, владао је: у Савезним државама Северне Америке од 1865 до 1878 г., дуже од 12 година; — у Италији, од 1866 до 1883 г., дакле 17 година; — у Француској од 1870 до 1878 г., дакле 8 година. За све то време морало се у тим државама, наравно, у неизвесности чекати за одређењем рока редовној исплати ратних дугова. Тако у Аустрији изнудан курс за новчанице којима се мере ратни дугови, већ је од једног столећа прешао у хронично стање!

Пред таквом практиком великих држава мора се и малој Србији признати право, да редовној исплати ратних дугова приступи по што се после рата привредно опо-

рави. Међу тим, Србија и усред рата није престајала водити бригу о испуњењу својих обвеза, које за време самог рата, а које одмах после рата, она је издала до 5 милиона динара на рачун одужења државног дуга. И већ у краткоме времену између првог и другог рата предузето је, на народној скупштини у Крагујевцу претресање питања о потпуном одужењу државе. А одмах после другог рата приступило се и самом отварању извора за одужење ратних дугова.

Терет ових дугова пренет је, наравно, и на потоње године; али с њим су пренети и они извори прихода, који су узакоњени за одужење државе.

Из ових извора, а на име: од трошарине на пиво, од уписа у радње, и од прореза за одужење државног дуга прикупљено је:

У 1880 г.	2,741,069.$_{89}$	динара
„ 1881 „	2,244,079.$_{28}$	„
„ 1882 „	2,370,011.$_{09}$	„
за све три године .	7,355,160.$_{26}$	динара.

Приходи ови достизали би не само за исплату свих интереса на ратне зајмове, него и за одужење неког дела главнине тих зајмова. А раније смо видели, како се ратни дуг Србије већ у 1881 г. могао да сведе од 31,558,685 дин., на 24,983,943.$_{53}$ дин. (в. 52 књ. „Гласника“, стр. 117—125).

Као трајни извори прихода за одуживање ратних зајмова остали су: трошарина на пиво и прирез. Извори ови донеле су у 1883 г. 2,548,132 дин.; а као што се њихов приход бројним прирашћивањем становника по правилу из године у годину повећава, јасно је, да би они достизали за поступно одужење свих ратних дугова, а да се за ово не би морали ударати нови намети на народ,

ни повлачити менице на будуће нараштаје у облику нових државних зајмова.

Погледа ли се још, како је Србија проширењем граница и у ослобођеним пределима стекла изворе за привређивање народног богатства и народне снаге, а обновљајем државне независности створила праву народну основу за привредни, друштвени и свестрани развитак и напредак, онда се мора признати, да јуначке тековине, које су ратне године потомцима као наслеђе оставиле, претежу над ценама по које стају. Тековине ове повећале су изгледе за будућност српску, па тиме су уздигле и државни углед и јавни кредит Србије.

Сад да пређемо на финанцијско стање Србије у 1880, 1881 и 1882 г.

Као прве и најважније потребе државе сустизаху се после рата: грађење железнице, набавка новог оружја, и обновљај убојног материјала, који ратном употребом беше истрошен; извођење реформама по свима гранама државне управе, према новим државним идејама и потребама; ширење народне просвете, и развитак производних и привредних снага српских, према сувременим условима друштвеног и народног опстанка и напретка.

Да би се овим потребама одговорило, требале су велике новчане жртве; требало да се оснаже стари, и створе нови извори државних прихода.

Ту је настало питање: како да се нове потребе државе доведу у сугласност са привредним стањем народа, који је још у периоди прве младости и основног учења, те да се повећавањем старих и ударањем нових намета и терета не претерећавију и не потиру нежне снаге млађане народне радиности.

Тегобе које решење овог питања задаје, компликоване су страховањем од обвеза које потицаху из спољашњих

односа за Србију. У том страховању створило се уверење да се за грађење железнице морају позајмити страни капитали. А у нади, да ће страни капитали покренути напред и производне и привредне снаге земље, решило се да се уз зајам за железницу узме и зајам за одужење унутрашњег ратног дуга. Тако бише закључени железнички и лутријски зајам, којима се Србија за 50 година терети: годишње са 7,050,000 динара у злату; а за свих 50 година са 352,500,000 (в. 52 књ. „Гласника“, стр. 125—126).

Овај дуг државни уписан је у редовни буџет, те су се морали створити и редовни извори прихода за одуживање његово. По што такви извори не беху унапред осигурани, тражене су изузетне гарантије за државне повериоце. Кад 1870 г. у Француској беше постављено питање: да ли се приход од којег пореза не би могао уступити као гарантија за државни зајам, министар Мањ одговорио је, да државни приходи сви заједно представљају јемство за државне повериоце; али, да би се залагањем ма којег пореза на по се само побијао кредит држави. По савету свог министра Француска није хтела допустити, да се и један порез њен на по се заложи за осигурање њених поверилаца. Али, страни државни повериоци нису хтели да поштеде Србију од залоге посебних пореза; за њихово осигурање стављена је специјална залога: на наш грађански данак, на наше царинске приходе, па и на оне изворе, који су узакоњени за одужење ратног дуга.

За тако ујамчено одуживање железничког и лутријског зајма смишљени су и узакоњени у 1881 и 1882 г. ови нови намети: „таксе од дућана“, „таксе на радње“, „трошарина на дуван“, „крчмарина“ и „монопол соли.“

За обновљај ратне спреме установљен је нарочити „оружни фонд.“ А, ради умножења државних прихода за друге потребе, уведене су „таксене марке, или жиговна артија“, којом се повећавају судске и административне таксе. Уз то су ситни новци од бакра замењени ситним новцима од никла, па је и количина ових новаца умножена.

Државне обвезнице на које се узимаху зајмови са стране, још не беху ни ушле у први обрт, а пад „Генералне Уније“, с којом беху уговорени ти зајмови, потресе вредност железничким и лутријским обвезницама, па тиме и јавни кредит наш. (¹)

Финанцијска забуна Србије увећана је и домаћим недаћама. Нови извори не даваху онолико прихода колико се у буџету рачунаше. Тако

У 1881 г.:

	Прихода од такса по новом закону	Прихода од такса на дуванс
	ДИНАРА	
Рачунало се у буџету: .	550,000	450,000
У ствари је примљено: .	198,000	55,834.40
Дакле је мање у ствари примљено, него што се у буџету рачунало	352,000	394,165.60

(¹) Директори „Генералне Уније“, Бонту и Федер, осуђени су судом на више година затвора, за ове кривице:

1) Што је друштво конституисано, а друштвени капитал није у истини био уписан;

2) Што су издане акције којима није била уплаћена ни прва четвртина вредности;

3) Што се трговало са таквим акцијама;

4) Што је раздавана лажна дивиденда;

5) Што је вођена спекулација са друштвеним удеоницама и исправама.

А у 1882 г.:

	Прихода од такса на радње	Прихода од трошарине на дуван	Прихода од крчмарине
	ДИНАРА		
Рачунало се у буџету:	850,000	900,000	800,000.
Примљено је у ствари:	71,555.46	465,077.09	421,107.99
Дакле је мање у ствари примљено, него што се у буџету рачунало:	778,444.54	434,922.91	378,892.01

Па и у цело приходи из редовних извора заостајаху испод буџетских оцена, нарочито 1882 г. Тако је те године из редовних извора примљено у ствари прихода мање него што се у буџету рачунало, 4,219,435.84 дин.

Државни издатци расли су међу тим из године у годину. Тако су редовни расходи државни износили:

У 1880 г. 18,170.519.02 дин.
„ 1881 „ 23,223,565.99 „
„ 1882 „ 31,068,044.61 „

Непрестаним множењем издатака за које не достизаху приходи из редовних извора, гомилани су и дефицити. Тако су износили:

Године	Редовни расходи:	Редовни приходи:	Дефицит:
	ДИНАРА		
1880	18,170,519.02	17,180,112.36	990,406.66
1881	23,223,565.99	21,537,484.21	1,686,081.78
1882	31,068,044.61	23,258,169.10	7,809,875.51
За све три године	72,462,129.62	61.975,765.67	10,487,363.95

Као „главни узрок“ растењу дефицита означава се у министарском извештају од 1883 г. „недовољно осећање дужности према држави у једном делу становништва, које је свим могућним средствима изигравало законе, и избегавало плаћање које је држави било дужно чинити.“ У

извештају се излажу и бројни докази, да се из „нових извора“ добијала често само петина, а кадшто и само десетина опе количине прихода, која је у буџет била уписана; па онда се тврди, да је „остало отишло у бездан несавесности и политичке неувиђавности појединаца.“ Да би се томе доскочило, установљени су „пореск и надзорници“, као „нови органи који ће нове изворе чувати, прикупљати и упућивати у државне касе“, те да ти извори не буду и даље „остављени на милост и немилост појединцима и њиховој патриотичној увиђавности, која врло често не иде далеко.“

Строго и савесно извршивање финанцијских закона, чување узакоњених извора државних прихода и прикупљање ових прихода неоспоран је услов за „здраво финанцијско стање.“ Али, у питању о равнотежи између државних прихода и расхода у Србији, мора се узети у оцену још и како народна радиност у овако примитивном стању као што је у нас, не може да иде на далеко у множењу средстава за растуће државне потребе. Из извора овако младе привреде народне може се само са великом штедњом и тек колико је неодољиво нужно црпсти. У државним трошковима треба реда и мере као и у трошковима појединаца; они не треба да премашају производне и привредне снаге радиности, која има да их плаћа. Без штедње нема трајне основе за равнотежу између државних прихода и расхода. Финанцијско стање не поправља се само множењем или увећавањем пореза, него и смањивањем издатака и њиховим свођењем на најнужнију меру. Да се са што мање жртава до што већег општег добра дође, то је узор коме финанцијска политика треба да тежи; а томе узору само се путем штедње на ближе долазити може. „Патриотична увиђавност“, „политична свест“ и „савесност“ у „појединаца“ буде се и развијају најбоље ширењем убеђења: да се од народа тражи порезе колико је само нео-

дољиво нужно, да се ова пореза на појединце праведно разрезује, и да се она троши само на оно што је од опште потребе и опште користи.

У реду узрока данашње финанцијске забуне наглашава се у поменутом министарском извештају и што у 1879 г. „није плаћ и интерес на унутрашње и руске зајмове“, него је „остављен вишак прихода од 1,207,169.11 дин.“, те је тим јаче „оптерећен биланс“ потоњих година, и повећан „мањак у 1882 г.“ Јасно је, да је вишак прихода од 1,207,169.11 дин. који је преостао од 1879 г. у ствари могао само олакшати терете потоњих година. А да је он још у 1879 г. био намењен за одуживање државног дуга, то је у своје време и званично у „Српским Новинама“ обзнањено. Видели смо напред, како и за што и веће и старије државе, него што је Србија, не могу да предузму одужење ратних дугова пре него што се народ од рата опорави, и пре него што се извори народне тековине и народног богатства поставе у правилан ток. А у нас „интереси на унутрашње и руске зајмове“, и отплата ових зајмова могли су тим мање „оптерећавати биланс“ за 1880, 1881 и 1882 г., што је њихово измирење већ раније било осигурано изворима за одужење ратног дуга, изворима које су за поменуте три године, као што је напред изложено донели преко 7.000.000 динара, те у толико олакшали „биланс“ тих година.

Остаје историји, да по фактима пресуди истину у ствари. А овде је на реду да се напомене само, како растење државних расхода изнад мере прихода, ствара нужност да се и јавни намети и терети множе и увећавају. Множење и повећавање јавних намета и терета постаје све осетније и штетније за народну радиност, што више поскупљује рад и производна средства, па тиме и домаће производе. Колико су јој скупљи рад, производна средства и производи, толико мање може народна радиност да одолева конкуренцији стране

индустрије. А где страној индустрији још и царинске уступке и усавршена средства саобраћаја конкуренцију олакшавају, ту ће се производима те индустрије све шира тржишта отворати, докле ће народна радиност морати да опада, у место да напредује, па и све мање моћи да ствара „нове изворе“ за државне приходе.

Дотера ли се, да државни расходи трајно премашају државне приходе, онда, наравно, и дефицити постају трајни, и настаје нужда, која нагони да се и за редовне државне потребе прибегава државним зајмовима.

За покривање растућих дефицита морало се у нас у 1880, 1881 и 1882 г. преко 10 милиона динара узајмити у облику „привремене позајмице: из лутријског зајма, из зајма од монопола соли, из разних депозита, из оружног фонда, од аустријске Лендербанке, од српске кредитне банке, и од привилеговане народне банке.“ (в. Извештај министра финанције народној скупштини у Нишу за 1883 г.)

Да се и редовни државни издатци измирују узајмљеним страним капиталима, то је знак финанцијског стања које задаје бригу за будућност, стања које наводи на све теретније нове зајмове за одуживање старијих. Потреба таквих зајмова већ се натовешћује у министарском извештају од 1883 г. Ту се изречно констатује, „да се привремени дугови као и остатак од ратних дугова“, могу да „исплате само тако, ако се закључи нов зајам у потребној суми.“

Зајам овај закључен је у суми од 25 милиона динара. У колико су њиме „привремени и унутрашњи дугови Србије исплаћени, и тиме положај наших финанција расчишћен, и ове у здраво стање доведене“, то ће се видети тек по што се рачуни државних прихода и расхода и за 1883, 1884 и 1885 јавности предаду.

За сад се зна само ово: ратни дуг Србије, који је 1 новембра 1880 г. износио у самој земљи 24,742,685

дин., сведен је с помоћу нових зајмова, до 1883 год. на 13,486,824 дин. Али је новим зајмовима створен овај „привремени унутрашњи дуг“:

У облику	«привремене позајмице“	9,288,125 дин.
„ „	„позајмице из депозита“	4,651,660 „
„ „	„мањка у приходима“	2,594,000 „
	У цело	16,533,785 дин.

Кад се овом дугу придружи унутрашњи ратни дуг од 13,486,824 дин., онда оба та дуга заједно сачињавају унутрашњи дуг од 30,020,609 дин. И по томе унутрашњи дуг Србије, који је 1 нов. 1880 г. износио само 24,742,685 дин., повећан је од 1880 до 1884 г. са 5,277,924 дин.

Спољашњи дуг Србије беше у 1880 год. представљен само ратним руским зајмом од 1876 г., који изношаше свега 6,816,000 дин. До 1883 г. сведен је овај дуг на 5,487,912.87 дин. Од 1880 до 1883 г. он је, дакле смањен са 1,328,087.13 дин. Но у 1881 г. закључени су железнички и лутријски зајам, који терете Србију, као што смо напред видели, са 352,500,000 дин. у злату за 50 година. До 1884 г. овај дуг сведен је на 336,887,500 дин.; дакле је смањен са 15,612,500 дин.

Такво је у главноме наше финанцијско стање у 1880, 1881 и 1882 г. У појединостима оно је изведено у државним рачунима, који су за те године поднети главној контроли. На овим рачунима оснива се извештај министра финанције народној скупштини за 1883 г.; па из њих и ми црпемо грађу за статистични преглед који се овде излаже.

I.

Државни приходи Србије

у 1880, 1881 и 1882 г.

Државни приходи појединце.

Извори за државне приходе у 1880, 1881 и 1882 г. јесу: редовни и ванредни.

Редовни су као и за претходне године: 1) непосредни данци; 2) посредни данци; 3) таксе; 4) државна добра и државна привреда; 5) приход од школског фонда; 6) разни приходи.

У 1881 г. уведене су „таксене марке“, или „жиговна артија“, те тиме повећане судске и административне таксе.

Непосредним данцима беху придружене, у 1882 г. „таксе на радње;“ а посредним: у 1881 г. „трошарина на дуван“ и „крчмарина“ на вино, ракију, пиво, рум и грожђе или кљук. У 1882 издан је нов закон о крчмарини којим је замењен и закон о трошарини на пиво. Исте године беху уврштени у посредне данке и „монопола соли“ и „таксе од дућана.“

У ванредне приходе уврштују се: 1) остатци народног зајма, који је у 1876 г. расписан за ратне потребе; 2) извори прихода који су после рата узакоњени за одужење ратног дуга; 3) железнички и лутријски зајам; 4) приход од нових златника.

Државни приходи.

А) Из редовних државних извора.

1) Непосредни данци.

По свршеним државним рачунима износи приход:

	У 1880 г.	1881	1882
Од грађанског и момачког данка, и од харача	8,646,873.90	9,397,045.24	10,321,678.33
Од такса на радње	—	—	71,555.16
Од непосредних данака у цело	8,646,873.90	9,397,045.24	10,393,233.49

Приход од грађанског и момачког данка и од харача износи: у 1880 г. 877.148.$_{26}$ дин. мање, него у 1879 (којој је износио свега 9,524,022.$_{16}$ дин.); — у 1881 г. 750,171.$_{34}$ дин. више, него у 1880; — у 1882 год. 924,633.$_{09}$ дин. више, него у 1881 год.

У 52 књизи „Гласника“ (стр. 139—144) изложене су буџетске оцене непосредних данака, као и других државних прихода, за 1880, 1881 и 1882. Кад се те оцене упореде са стварним приходима, онда излази на видело, да је од непосредних данака у ствари при мањ мање, него што се у буџету рачунало:

У 1880 г.	1881	1882
	ДИНАРА	
1,584,126.$_{10}$	1,102,954.$_{76}$	1,206,766.$_{21}$

Од целокупног државног прихода из редовних државних извора непосредни данци износе:

У 1880 г.	1881	1882
50.$_{33}$%	43.$_{3}$%	44.$_{7}$%

Ове размере заостају испод оне размере, у којој су приходи од непосредних данака сачињавали део целокупног државног прихода из редовних извора од 1860 до 1874 г., и која износи годишње у средњу руку 57.$_{51}$% (в. 52 књ. „Гласника“, стр. 17).

На сваког становника Србије (¹) долази од непосредних данака:

(¹) По „Државопису Србије“ (в. свеска XI, 1882 г.) број становника Србије износио је на крају 1878 г.

1) У старим окрузима вероватно	1,375,909
2) У ослобођеним пределима по попису	303,097
У целој Србији	1,679,006

Између два последња званична пописа, т. ј. између пописа од 1866 и пописа од 1874 г., број становника у Србији приращивао је у средњу руку годишње са 1.$_{42}$%. Према овој размери број становника у целој Србији износио би у округлини:

У 1880 г.	1881	1882
ДИНАРА		
5.01	5.36	5.85

2) **Посредни данци.**

Држава је имала прихода:

а) Од царине и узгредних такса:

У 1880 г.	1881	1882
ДИНАРА		
2,599,971.69	3,386,906.34	3,302,181.67

б) Од регалног данка на со, дуван, и рудоконњу:

У 1880 г.	1881	1882
ДИНАРА		
480,731.31	486,960.69	503,747.99

в) Од трошарине: на каву, вино, ракију, рум, ликер, шпиритус, хартију за цигаре, мирисави сапун и карте за игру, по закону од 1869 г.; на пиво, по закону од 1877, и на дуван по закону од 1881 г.:

У 1880 г.	1881	1882
ДИНАРА		
700,099.38	1,090,248.06	1,413,850.44

г) Од крчмарине, по закону од 1881 и 1882 г., на вино, ракију, пиво, ликер, рум и грожђе или кљук:

У 1880 г.	1881	1882
ДИНАРА		
—	111,568.86	421,107.69

Године	Становника
1880	1,727,030
1881	1,752,000
1882	1,775,000.

У недостатку званичних пописа који би прави број становника за 1880, 1881 и 1882 г. означавали, рачунало се и у овом прегледу број становника у поменутим годинама по верова ности, т. ј. према размери множења која је владала између два последња званична пописа, и која износи 1.12%.

д) Од монопола соли:

У 1880 г.	1881	1882
	ДИНАРА	
—	—	280,640.$_{66}$

ђ) Од такса на дућане:

У 1880 г.	1881	1882
—	55,834.$_{40}$	—

Целокупни приход од посредних данака износи:

У 1880 г.	1881	1882
	ДИНАРА	
3,780,802.$_{38}$	5,131,518.$_{35}$	5,921,528.$_{75}$

Приход од царине и узгредних такса износи: у 1880 год. 95,894.$_{94}$ дин. мање, него у 1879 (кад је износио свега 2,695,866.$_{63}$ дин.); — у 1881 г. 786,934.$_{65}$ дин. више, него у 1880; — у 1882 г. 84,724.$_{67}$ дин. мање него у 1881 г.

Приход од регалног данка износи: у 1880 г. 14,630.$_{03}$ дин. мање, него у 1879 (кад је износио свега 495,361.$_{34}$ дин.); — у 1881 г. 6,229.$_{38}$ дин. више, него у 1880; — у 1882 г. 16,787.$_{30}$ дин. више, него у 1881.

Трошарина донела је: у 1880 г. 82,504.$_{13}$ дин. више, него у 1879 (кад је износила свега 617,595.$_{25}$ дин.); — у 1881 г. 390,148.$_{68}$ дин. више, него у 1880; — у 1882 г. 323,602.$_{38}$ дин. више, него у 1881. За 1881 и 1882 г. приход трошарине увећан је и трошарином на дуван, која је у 1881 уведена.

Целокупни приход од посредних данака износи: у 1880 г. 28,020.$_{84}$ дин. мање, него у 1879 (кад је износио свега 3,808,823.$_{22}$ дин.); — у 1881 г. 1,350,715.$_{97}$ дин. више, него у 1880; — у 1882 г. 845,844.$_{80}$ дин. више, него у 1881. У 1881 и 1882 приход посредних

данака увећан је и увођењем трошарине на дуван, крчмарине и монопола соли.

Упоредимо ли стварне приходе од посредних данака са буџетским оценама истих, онда налазимо да је у ствари примљено:

	ДИНАРА		
У 1880 г.	50,802.38	више	него што се у буџету рачунало (в. 52 књ. „Гласника“ стр. 140—141).
„ 1881 „	326,518.35	више	
„ 1882 „	2,143,471.25	мање	

Напом. Мањак од 1882 г. разјашњује се овако:

Прихода од	Рачунало се у буџету	Примљено је у ствари
	ДИНАРА	
Царине и узгредних такса	4,200,000	3,302,181.67
Регала.	690,000	503,747.99
Крчмарине	800,000	421,107.99
Трошарине на дуван, пиво и друге	1,925,000	1,413,850.44
Монопола соли	—	280,640.66
Такса од дућана . . .	450,000	—
Скупа	8,065,000	5,921,528.75

Од целокупног државног прихода из редовних државних извора приход од посредних данака износи:

У 1880 г.	1881	1882
22%	23.82%	25.60%

На становника Србије долази од посредних данака:

У 1880 г.	1881	1882
ДИНАРА		
2.19	2.93	3.33

3. Судске и административне таксе.

Судске и административне таксе повећане су у облику „таксених марака“, или „жиговне артије“, законима од 1881 и 1884 г.

По свршеним државним рачунима изнели су приходи од судских и административних такса:

У 1880 г.	1881	1882
ДИНАРА		
779,770.46	1,133,929.78	1,436,466.94

Приход од судских и административних такса износи: у 1880 г. 75,598.52 дин. више него у 1879 (у којој је износио 704,171.94 дин.); — у 1881 г. 354,159.32 дин. више, него у 1880; — у 1882 г. 302,537.16 дин. више, него у 1881.

Разлика између буџетских оцена ових такса и њиховог стварног прихода оваква је:

У ствари је примљено прихода од судских и административних такса:

	ДИНАРА		
У 1880 г.	159,770.46	више	него што се у буџету рачунало (в. 52 књ. „Гласника“ стр. 140 — 141)
„ 1881 „	286,070.22	мање	
„ 1882 „	163,533.06	мање	

Од целокупног државног прихода из редовних државних извора приход од судских и административних такса износи:

У 1880 г.	1881	1882
4.53%	5.26%	6.17%

На сваког становника Србије долази од прихода судских и административних такса:

У 1880 г.	1881	1882
ДИНАРА		
0.45	0.65	0.81

4) Државна добра и државна привреда.

Држава је имала прихода:

	У 1880 г.	1881	1882
	Д И Н А Р А		
Од државн. добара, топч. економије и ергеле	273.514.$_{21}$	248,634.$_{46}$	258,018.$_{65}$
Од поште	205,425.$_{51}$	181,094.$_{50}$	266,469.$_{39}$
„ телеграфа	234,660.$_{56}$	277,861.$_{86}$	308,242.$_{59}$
Од држ. књигопеч. и штамп. монопола	284,918.$_{60}$	352,463.$_{39}$	313,190.$_{61}$
Од интереса на зајмове и добити на монете.	2,335.$_{40}$	2,851.$_{33}$	218,039.$_{05}$
Од управе фондова и окружних штедеоница	158,879.$_{61}$	178,441.$_{54}$	195,068.$_{51}$
Од мајд. гвожђа у Масурици и руд. у Крупњу	21,713.$_{99}$	18,318.$_{48}$	—
Од држ. добара и државне привреде свега	1,181,447.$_{88}$	1,259,665.$_{56}$	1,559,028.$_{80}$

Приходи од државних добара и државне привреде скупа износе у 1880 г. 140,935.$_{38}$ дин. више, него у 1879 (у којој су износили свега 1,040,512.$_{50}$ дин.); — у 1881 г. 78,217.$_{68}$ дин. више, него у 1880; — у 1882 г. 299,363.$_{24}$ дин. више, него у 1881.

Кад се ови приходи упореде са њиховим буџетским оценама, онда излазе ове разлике:

У ствари је ових прихода примљено:

У 1880 г. 40,447.... дин. више
„ 1881 „ 55,334.$_{44}$ „ мање
„ 1882 „ 210,971. . „ мање

} него што се рачунало у буџету (в. стр. 140—144 у 52. књ. „Гласника").

Од целокупног државног прихода из редовних државних извора износе приходи од држ. добара и држ. привреде:

У 1880 г.	1881	1882
6.93%	5.86	6.70%.

На сваког становника Србије долази од ових прихода;

У 1880 г.	1881	1882
ДИНАРА		
0.68	0.72	0.88

5) **Приход од школског и санитетског фонда.**

Држава је примила:

	У 1880 г.	1881	1882
		ДИНАРА	
Од школског фонда	567,116.52	783,512.22	1,050,000
« санитет. фонда	—	492,697.93	317,604.94
„ оба фонда свега	567,116.52	1,276,210.15	1,367,604.94

Од школског фонда држава је примила: у 1880 г. 300,885.87 дин. више, него у 1879 (у којој је од тог фонда примила свега 266,230.65 дин.); — у 1881 год. 216,395.70 дин. више, него у 1880; — у 1882 год. 266,487.78 дин. више, него у 1881 г.

Од санитетског фонда држава је примила у 1882 г. 112,092.99 дин мање, него у 1881 г.

Између буџетске оцене прихода од ових фондова и стварног примања оваква је разлика:

Од школског фонда држава је примила у ствари;

	ДИНАРА	
У 1880 г.	162,883.48 мање	него што се у буџету рачунало
„ 1881 „	216,487.78 мање	(в. 52 књ. „Гласника“ стр. 141)
„ 1882 „		колико се и у буџету рачунало.

Од санитетског фонда који је установљен у 1881 г. држава је примила у ствари:

ДИНАРА

У 1881 г. 433,314.[illegible] мање него што се рачунало у буџету
„ 1882 „ 582,395.[illegible] мање (в. 52 књ. „Гласника“ стр. 141).

Од целокупног државног прихода из редовних државних извора износи приход:

	У 1880 г.	1881	1882
Од школ. фонда	3.30%	3.37%	4.51%
„ санит. фонда	—	2.30%	1.50%

На сваког становника Србије долази од прихода:

	У 1880 г.	1881	1882
	ДИНАРА		
Од школ. фонда	0.33	0.45	0.59
„ санит. фонда	—	0.28	0.18

6) Разни приходи

Од разних прихода, а на име: непредвиђених извора, као што су: остатци држ. прихода од прошлих година, приход од пупилних фондова и т. д. (в. 52 књ. „Гласника“ стр. 54—55) од уштеда, наслеђа, мангуна, казни и др. држава је примила свега:

У 1880 г.	1881	1882
ДИНАРА		
2,224,101.[illegible]	3,339,115.[illegible]	2,580,305.[illegible]

Разни приходи у цело износе: у 1880 г. 27,996.75 дин. мање, него у 1879 (у којој су износили свега 2,252,097.[illegible] дин.); — у 1881 г. 1,115,013.91 дин. више, него у 1880 г.; у 1882 г. 758,809.25 мање, него у 1881 г.

Разлика између буџетске оцене и стварних разних прихода оваква је:

Разних прихода примљено је у ствари:

ДИНАРА

У 1880 г. 354,398.78 мање
„ 1881 „ 510,884.87 мање
„ 1882 „ 3,219,694.12 мање
} него што се у буџету рачунало (в. 52 књ. „Гласника“ стр. 141).

Од целокупног државног прихода из редовних државних извора разни приходи износе:

У 1880 г.	1881	1882
13%	15.50%	12%.

На сваког становника Србије долази од разних државних прихода:

У 1880 г.	1881	1882
ДИНАРА		
1.23	1.90	1.45

Преглед државних прихода из редовних државних извора

Државни приход, по свршеним рачунима, износи:

	У 1880 г.	1881	1882
	ДИНАРА		
Од непосредних данака	8.646.873.90	9.397.045.24	10.393.233.[illegible]
Посредних данака	3,780,802.[illegible]	5,131,518.[illegible]	5,921.528.[illegible]
Судских и административних такса	779,770.46	1,133,929.78	1.436,466.94
Држ. добара и држ. привреде.	1,181,447.83	1,259,665.56	1,559,020.80
Школског фонда	567,116.52	783,512.22	1,050,000.00
Санитетског фонда	—	492,697.93	317,604.94
Разних прихода	2,224,101.[illegible]	3,339,115.13	2,580,305.[illegible]
Из редовних држ. извора свега	17,180,112.[illegible]	21.537,484.21	23,258,169.10

Целокупни државни приход из редовних државних извора износи: у 1880 г. 415,746.$_{08}$ дин. мање, него у 1879 г. (у којој је износио свега 17,595,858.$_{44}$ дин.); — у 1881 г. 4,357,371.$_{85}$ дин. више, него у 1880; — у 1882 г. г. 1,776,519.$_{29}$ дин. У 1881 и 1882 редовни извори државних прихода умножени су: „таксама на радњу", „таксама од дућана", „трошарином на дуван", „крчмарином», „монополом соли", „таксеним маркама", или „житовном хартијом", и санитетским фондом. Отуд и увећање прихода из редовних државних извора у тим годинама.

Разлике између буџетске оцене целокупног државног прихода из редовних државних извора и стварање количине његове, оваква је:

У ствари је овај приход изнео:

У 1880 г. 2,380,387.$_{64}$ мање
„ 1881 „ 4,388,528.$_{29}$ мање
„ 1882 „ 9,376,830.$_{90}$ мање
} него што се рачунало у буџету (в. 52 књ. „Гласника" стр. 139—141).

Од целокупног државног прихода из редовних извора износе приходи од:

	У 1880 г.	1881	1882
Непосредних данака	50.$_3$ %	43.$_6$ %	44 %
Посредних данака	22.$_0$ %	24.$_0$ %	26 %
Судских и администр. такса	4.$_5$ %	5.$_2$ %	6 %
Државних добара и државне привреде	6.$_9$ %	6.$_0$ %	7 %
Школског фонда	3.$_3$ %	3.$_4$ %	4 %
Санитетског фонда	—	2.$_3$ %	1 %
Разних прихода	13.$_0$ %	15.$_5$ %	12 %
Свега	100.$_0$	100.$_0$	100.

На сваког становника Србије долази од држ. прихода из редовних држ. извора:

	У 1880 г.	1881	1882
Од непосредн. данака	5.01	5.36	5.85
„ посредн. данака	2.19	2.93	3.33
„ судских и административних такса	0.45	0.65	0.81
Од државних добара и држ. привреде	0.68	0.72	0.88
Од школског фонда	0.33	0.45	0.59
„ санитетског фонда	—	0.28	0.18
„ разних прихода	1.28	1.90	1.45
Од целокуп. прихода из редовних државних извора	9.94	12.29	13.09

Б) Државни приходи из ванредних извора.

Из ванредних извора држава је примила:

	У 1880 г.	1881	1882
	ДИНАРА		
Од народног зајма расписаног у 1876 г.	445,495.07	143,916.50	107,311.35
Од прореза за одужење државног дуга, по зак. од 1880 г.	1,922,134.[illegible]	2,026,167.[illegible]	2,166,216.[illegible]
Од уписа у радње по зак. од 1879 г.	690,850.21	69,044.19	35,020.17
Од прореза за помоћ ратним страдалцима	10,940.63	8,500.72	5,577.[illegible]
Од скованих нових златн., сребр. и бакрен. новаца	5,799,646.50	—	9,000,000
Од лутр. зајма и зајма на залогу лутр. обвезница	—	6,000,000	9,000,000
Свега	8,869,066.96	8,247,628.78	21,051,779.79

Од прихода из ванредних извора долази на сваког становника Србије:

У 1880	1881	1882
ДИНАРА		
5.19	4.94	11.86

Приходи из редовних и ванредних извора у цело.

Држава је имала прихода:

	У 1880 г.	1881	1882
	ДИНАРА		
Редовних	17,180,112.36	21,537,484.21	23,258,169.10
Ванредних	8,869,066.96	8,247,628.78	21,051,779.7[illegible]
Свега	26,049,179.32	29,785,112.9[illegible]	44,309,948.8[illegible]

На сваког становника Србије долази од прихода:

У години	Редовних	Ванредних		Скупа
1880	9.94	5.19	=	15.13
1881	12.29	4.94	=	17.23
1882	13.09	11.86	=	24.95
За све три године у цело	35.32	21.77	=	57.31

Главни преглед државних прихода за 1880, 1881 и 1882 г.

За 1880, 1881 и 1882 г. примила је држава у цело:

Прихода	(За све три године)
А. Из редовних извора:	ДИНАРА
Од непосредних пореза.	28,437,152.93
„ посредних „	14,833,849.48
„ судских и администр. такса . .	3,350,167.[illegible]
„ држ. добара и држ. привреде .	4,000,142.2[illegible]
„ фонда школског.	2,400,628.74
„ фонда санитетског	810,302.87
„ разних прихода	8,143,522.23
Свега	61,975,765.[illegible]

Од целокупног трогодишњег прихода из редовних извора износе приходи:

Од непосредних данака	45.9 %
„ посредних „	23.9 %
„ судских и администр. такса . . .	5.4 %
„ држ. добара и држ. привреде . .	6.5 %
„ школског фонда.	3.1 %
„ санитетског фонда	1.3 %
„ разних прихода.	13.1
Скупа	100.0

Б. Из ванредних извора:

Од народног зајма од 1876 г. . .	696,722.92
„ прореза за одужење држ. дуга.	6,114,518.64
„ уписа у радње	794,911.[illegible]
„ помоћи за ратне страдалце. . .	25,018.90
Вредност скованих нових златника, сребрних и бакрених новаца	14,799,646.50
Од зајма лутријског и на залогу лутријских обвезница	15,737,654.00
Скупа	38,168,475.53

Од целокупног трогодишњег прихода из редовних извора износе:

Народни зајам	1.8 %
Прирез за одужење држ. дуга . .	16.0 %
Упис у радње.	2.1 %
Помоћ за ратне страдалце. . . .	0.1 %
Вредност скованих нових златника, сребрних и бакарних новаца	38.8 %
Зајам лутријски и на залогу лутријских обвезница	41.2 %
Скупа	100.0

Скупимо ли приходе из редовних и ванредних извора за све три године у једно, онда налазимо да је држава примила за 1880, 1881 и 1882 г.

Из редовних извора свега	61,975,765.$_{67}$	дин.
„ ванредних „ „	38,168,475.$_{53}$	„
У цело	100,144,241.$_{20}$	дин.

Од скупног прихода из редовних и ванредних извора за све три године износе:

Приходи из редовних извора свега	61.$_{88}$%
„ „ ванредних „ „	38.$_{12}$%
Скупа	100.$_{00}$

II.

Државни расходи

у 1880, 1881 и 1882.

Државни расходи појединце.

А) Редовне државне потребе.

1) Општи државни расходи.

а) Уставни расходи.

У уставне расходе уврштују се: цивилна листа владаочева, трошак народне скупштине, и трошак државног савета.

По свршеним државним рачунима износе:

	У 1880 г.	1881	1882
	ДИНАРА		
Цивилна листа владаочева	651,299.$_{97}$	699,999.$_{96}$	1,045,833.$_{30}$
Трошкови нар. скупштине	150,000	150,000	88,024.$_{79}$
Трошкови држ. савета	141,524.$_{12}$	134,862.$_{94}$	122,866.$_{12}$
Скупа	942,824.$_{09}$	984,862.$_{90}$	1,256,724.$_{21}$

Цивилна листа износи: у 1880 г. 146,099.$_{97}$ дин. више, него у 1879 г. (у којој је износила 505,200 дин.); — у 1881 г. 48,699.$_{99}$ дин. више, него у 1880; — у 1882 г. 345,833.$_{34}$ дин. више, него у 1881.

На народну скупштину потрошено је: у 1880 год. 44,736.$_{85}$ дин. више, него у 1879 (у којој је потрошено 105,263.$_{15}$ дин.); — у 1881 г. колико и у 1880; — у 1882 г. 61,975.$_{21}$ дин. мање, него у 1881 г.

Трошак на државни савет износи: у 1880 г. 3,623.$_{42}$ дин. више, него у 1879 г. (у којој је потрошено 137,900.$_{70}$ дин.) — у 1881 г. 6,661.$_{18}$ дин. мање, него у 1880; — у 1882 г. 11,996.$_{82}$ дин. мање, него у 1881 г.

На уставне расходе скупа потрошено је: у 1880 г. 194,460.$_{24}$ дин. више, него у 1879 г. (у којој је потрошено 748,363$_{85}$ дин.); — 1881 г. 42,038.$_{18}$ дин. више, него у 1880 г. — 1882 г. 271,861.$_{31}$ дин. више, него у 1881.

Буџетске оцене уставних, као и свих других државних, расхода за 1880, 1881 и 1882 г. изложене су у 52 књизи „Гласника“ (в. стр. 142 — 144). У ствари је потрошено:

а) На цивилну листу

У 1880 г. 48,700.$_{06}$ дин. мање } него што се ра-
„ 1881 „ 154,166.$_{70}$ „ мање } чунало у буџету.
„ 1882 „ колико се и у буџету рачунало

б) На народну скупштину:

У 1880 и 1881 г. колико се и у буџету рачунало; а у 1882 г. 111,975.$_{21}$ дин. мање, него што се у буџету рачунало.

в) На државни савет:

У 1880 г. 28,812.$_{48}$ дин. мање }
„ 1881 „ 2,130.$_{[illegible]}$ „ мање } него што се рачу-
„ 1882 „ 16,114.$_{48}$ „ мање } нало у буџету.

г) На уставне државне потребе:

У 1880 г. 77,512.51 дин. мање
„ 1881 „ 2,130.50 „ мање
„ 1882 „ 282,256.30 „ мање
} него што се у буџету рачунало.

Од целокупног трошка на редовне државне потребе износе:

	У 1880 г.	1881	1882
Цив. листа	3.58%	3.01%	3.37%
Трошак на нар. скупштину	0.83%	0.63%	0.28%
Трошак на држ. савет	0.77%	0.58%	0.39%
Уставни расходи скупа	5.18%	4.24%	4.24%

На сваког становника Србије долази од издатка:

	У 1880 г.	1881	1882
	ДИНАРА		
На цив. листу	0.38	0.40	0.59
На нар. скупштину	0.09	0.09	9.05
На држ. савет	0.08	0.08	0.07
На све скупа	0.55	0.57	0.71

б) **Државни дуг на страни.**

Интерес на стране зајмове и отплата ових зајмова уписују се у редовни буџет под називом: годишњине зајма. По свршеним државним рачунима износи:

	У 1880	1881	1882
Годишњина:		ДИНАРА	
Железничког зајма	—	1,350,000	5,400,000
Лутријског зајма	—	162,500	1,650,000
Руског зајма	—	318,000	359,937
Страних зајмова скупа	—	1,830,500	7,409,937

Од интереса на железнички зајам и отплате овог зајма имало је да се плати у 1881 г. само за три месеца; а

од интереса на лутријски зајам и отплате овог зајма само за шест месеца. Тек од 1882 г. почела се плаћати цела годишњина на оба ова зајма. Отуд је на име државног дуга на страни у 1882 г. плаћено у цело 5,579,436 дин. више, него у 1881 г.

Разлика између буџетских оцена и стварног плаћања годишњине страних зајмова оваква је:

У ствари је плаћено на име годишњине:

У 1881 г.

Железн. зајма колико се и у буџету рачунало.

Лутр. зајма 662,500 дин. } мање, него што се у буџет
Руског зајма 193,200 „ } било уписало (в. 52 књигу „Гласника“, стр. 142)

У 1882 г. издано је на име спољашњег државног дуга колико је и у буџету било уписано.

Од целокупног трошка на редовне државне потребе износи:

Годишњина:	У 1881 г.	1882
Железн. зајма	5.81%	17.37%
Лутр. зајма	0.70%	5.31%
Руског зајма	1.37%	1.16%
Скупа	7.88%	23.85%

На свакога становника Србије долази годишњине на зајам:

	1881 г.	1882
	ДИНАРА	
Железнички	0.77	3.04
Лутријски	$0.[illegible]$	$0.[illegible]$
Руски	$0.[illegible]$	$0.[illegible]$
Скупа	$1.[illegible]$	4.17

в) Управни расходи, чиновничке пенсије, плате чиновника на расположају и издатци на издржање из милости.

Ове пенсије и плате и ови издатци износе скупа:

У 1880 г.	1881	1882
ДИНАРА		
446,757.78	499,432.62	666,436.96

У 1881 г. пенсије, плате и издатци ови износили су 52,674.84 дин. више, него у 1880 г. — у 1882 г. 167,004.34 дин. више, него у 1881.

На ове пенсије, плате и издатке потрошено је у ствари:

У 1880 г. 47,144.66 дин.
„ 1881 „ 21,214.87 „
„ 1882 „ 35,399.30 „
мање него што се у буџету рачунало (в. 52 књ. „Гласника“ стр. 143).

Од целокупног трошка на редовне држ. потребе ове пенсије и плате и ови издатци скупа износе:

У 1880 г.	1881	1882
2.46%	2.15%	2,15%

На сваког становника Србије долази од трошка на ове пенсије, плате и издатке.

У 1880 г.	1881	1882
0.26	0.28	0.38

Унапређење чиновника „по класама“; периодско повећање плате професорима, судијама и телеграфистама; плате дворских чиновника; додатак председнику министарског савета.

На све ово скупа издано је:

У 1880 г.	1881	1882
ДИНАРА		
14,687.21	30,092.[illegible]	28,919.[illegible]

Издатци ови износе: у 1881 г. 15,405$_{17}$ дин. више, него у 1882 г.; 1172.$_{41}$ дин. мање, него у 1881.

Између ових издатака у ствари и њихових буџетских оцена овакве су разлике:

Издано је у ствари:

У 1880 г. 25,728.$_{79}$ дин. } мање него што се рачунало
„ 1881 „ 16,126.$_{02}$ „ } у буџету (в. 52 књ. „Гласника“, стр. 142—143.)
„ 1882 „ 17,298.$_{43}$ „ }

Од целокупног расхода на редовне држ. потребе издатци ови износе:

У 1880 г.	1881	1882
0.$_{08}$%	0.$_{1}$;%	0.$_{0}$;%

На сваког становника Србије долази од ових издатака:

У 1880 г.	1881	1882
	ДИНАРА	
0.$_{01}$	0.$_{02}$	0.$_{02}$

Непредвиђени редовни трошкови

Непредвиђени редовни трошкови износе:

У 1880 г.	1881	1882
	ДИНАРА	
74.005.$_{10}$	64.000	59.058.$_{62}$

Трошкови ови износе: у 1880 г. 44,588.$_{89}$ дин. више, него у 1879 г. (у којој су износили 29,416.$_{21}$ дин.); — у 1881 г. 10,005.$_{10}$ дин. мање, него у 1880; — у 1882 г. 4941.$_{38}$ дин. мање, него у 1881.

У ствари ови трошкови изнели су:

У 1880 г. 22,824.$_{90}$ дин. мање } него што се рачунало
„ 1881 „ 24.000.$_{00}$ „ више } у буџету (в. 52 књ.
„ 1882 „ 10,941.$_{38}$ „ мање } „Гласника“ стр. 143).

Од целокупног расхода на редовне држ. потребе трошкови ови износе:

У 1880 г.	1881	1882
0.41%	0.27%	0.19%

На сваког становника Србије долази од ових трошкова:

У 1880 г.	1881	1882
ДИНАРА		
0.07	0.0	0.03

Ванредни расходи „целог правитељства"

Ванредни расходи „целог правитељства" износе:

У 1880 г.	1881	1882
ДИНАРА		
333,607.95	274,176.18	346,316.00

У 1880 г. расходи ови износе 133,762.09 дин. више, него у 1879 (у којој су износили 199,845.86 дин.); — у 1881 г. 59,431.57 дин. мање, него у 1880; — у 1882 г. 72,140.58 дин. више, него у 1881.

У ствари „ванредни расходи целог правитељства" изнели су:

	ДИНАРА	
У 1880 г.	24,242.05 мање	него што се рачунало у буџету (в. 52 књ. «Гласника" стр. 142).
„ 1881 „	45,823.62 мање	
„ 1882 „	33,683.04 мање	

Од целокупног трошка на редовне потребе државни расходи ови износе:

У 1880 г.	1881	1882
1.83%	1.18%	1.11%

На сваког становника Србије долази од ових расхода:

У 1880 г.	1881	1882
ДИНАРА		
0.19	0.16	0.19

Преглед управних расхода

Управни расходи које смо напред на по се изложили износе у цело:

У 1880 г.	1881	1882
ДИНАРА		
869.058.07	867,701.38	1,100,732.51

Расходи ови износе: у 1880 г. 156,071.26 мање него у 1879 (у којој су износили 1,025.129.30 дин.); — у 1881 г. 1356.66 дин. мање, него у 1880; — у 1882 г. 233,031.13 дин. више, него у 1881 г.

У ствари управни расходи у цело изнели су:

	ДИНАРА	
У 1880 г.	119,940.40 мање	него што се у буџету рачунало (в. 52 књ. „Гласника“ стр. 142—143)
„ 1881 „	59,264.51 мање	
„ 1882 „	97,322.15 мање	

Од целокупног трошка на редовне држ. потребе управни расходи скупа износе:

У 1880 г.	1881	1882
4.78%	3.74%	3.54%

Од управних расхода долази на сваког становника Србије:

У 1880 г.	1881	1882
ДИНАРА		
0.50	0.[illegible]	0.[illegible]

2) Стручни државни расходи

а) Судови. Правосуђе и гл. контрола.

На судове потрошено је:

У 1880 г.	1881	1882
ДИНАРА		
797,580.07	777,139.27	776,977.[illegible]

Трошак на судове износи: у 1880 г. 16,349.$_{87}$ дин. више, него у 1879 г. (у којој је износио свега 781,234.$_{10}$ дин.); — у 1881 г. 20,441.$_{70}$ дин. мање, него у 1880; — у 1882 г. 161.$_{95}$ дин. мање, него у 1881.

У ствари на судове је потрошено:

У 1880 г. 11,749.$_{43}$ мање
„ 1881 „ 32,191.$_{13}$ мање
„ 1882 „ 29,938.$_{68}$ мање
} него што се рачунало у буџету.

Од целокупног трошка на редовне државне потребе трошак на судове износи:

У 1880 г.	1881	1882
1.$_{34}$%	3.$_{35}$%	2.$_{50}$%

На сваког становника Србије долази од трошка на судове:

У 1880 г.	1881	1882
ДИНАРА		
0.$_{46}$	0.$_{[illegible]}$	0.$_{[illegible]}$

Апсански заводи.

На апсанске заводе потрошено је:

У 1880 г.	1881	1882
ДИНАРА		
63,983.$_{92}$	68.088.$_{45}$	70,030.$_{67}$

Трошак овај износи у 1880 г. 655.$_{74}$ дин. више, него у 1879 (у којој је износио свега 63,328.$_{18}$ дин.); — у 1881 г. 4,104.$_{53}$ дин. више, него у 1880 г.; — у 1882 г. 1942.$_{22}$ дин. више, него у 1881.

У ствари на апсанске заводе потрошено је:

ДИНАРА

У 1880 г. 3,157.$_{16}$ мање
„ 1881 „ 7,135.$_{81}$ мање
„ 1882 „ 5,193.$_{61}$ мање
} него што се рачунало у буџету.

Од целокупног трошка на редовне држ. потребе издатци на апсанске заводе износе:

У 1880 г.	1881	1882
0.35%	0.29%	0.22%

На сваког становника Србије долази од трошка на апсанске заводе:

У 1880 г.	1881	1882
ДИНАРА		
0.04	0.04	0.04

Плата чиновника у министарству правде и други општи трошкови правосуђа.

Плата чиновника у минист. правде и други општи трошкови правосуђа износе:

У 1880 г.	1881	1882
ДИНАРА		
630,500.85	628,204.34	702,600.49

Трошкови ови износе: у 1880 г. 9,208.99 дин. више, него у 1879 (у којој су износили свега 621,291.86 дин.); — у 1881 г. 2296.51 дин. мање, него у 1880; — у 1882 г. 74,396.15 дин. више, него у 1881.

На плату чиновника у министарству правде и друге опште потребе правосуђа потрошено је у ствари:

	ДИНАРА	
У 1880 г.	43,231.35 мање	него што се у буџету рачунало.
„ 1881 „	38,000.74 мање	
„ 1882 „	27,732.63 мање	

Од целокупног трошка на редовне државне потребе ови трошкови износе.

У 1880	1881	1882
ДИНАРА		
0.36	0.35	0.39

Главна контрола

Трошкови главне контроле износе:

У 1880 г.	1881	1882
ДИНАРА		
187,141.$_{44}$	207,433.$_{06}$	208.438.$_{93}$

Трошкови ови износе: у 1880 г. 21,071$_{95}$ дин. више, него у 1879 (у којој су износли свега 166,069.$_{49}$ дин.); — у 1881 г. 20,291.$_{62}$ дин. више, него у 1880; — у 1882 г. 1005.$_{87}$ дин. више, него у 1881.

У ствари трошкови главне контроле изнели су:

	ДИНАРА	
У 1880 г.	17,510.$_{63}$ мање	него што се у буџету рачунало.
„ 1881 „	2,517.$_{30}$ мање	
„ 1882 „	2.312.$_{67}$ мање	

Од целокупног трошка на редовне држ. потребе трошкови главне контроле износе:

У 1880 г.	1881	1882
1.$_{0}$%	0.$_{89}$%	0.$_{77}$%

На сваког становника Србије долази од трошкова главне контроле:

У 1880 г.	1881	1882
ДИНАРА		
0.$_{11}$	1.$_{12}$	0.$_{12}$

Трошкови правосуђа и главне контроле у цело.

Трошкови правосуђа и главне контроле у цело износе:

У 1880 г.	1881	1882
ДИНАРА		
1,679,207.$_{18}$	1,680,865.$_{12}$	1,758,047.$_{41}$

Трошкови ови износе: у 1880 г. 213,356.$_{04}$ дин. више, него у 1879 (у којој су изнели свега 1,465.851.$_{14}$ дин.); — у 1881 г. 1,657.$_{94}$ дин. више, него у 1880; — у 1882 г. 77,182.$_{29}$ дин. више, него у 1881.

У ствари трошкови правосуђа и главне контроле изнели су у цело:

	ДИНАРА		
У 1880 г.	75,648.57	мање	него што се у буџету рачунало (в. 52 књ. „Гласника“ стр. 143).
„ 1881 „	79,844.98	мање	
„ 1882 „	65,177.59	мање	

Од целокупног расхода на редовне државне потребе трошкови ови износе:

У 1880 г.	1881	1882
9.27%	7.27%	5.66%

На сваког становника Србије долази од трошкова на правосуђе и главну контролу:

У 1880 г.	1881	1882
ДИНАРА		
0.97	0.96	0.99

б) Просвета и црквена управа. Школе, научна средства и благодјејања.

Потрошено је на:

У	Школе	Научна средства	Благодјејања
	ДИНАРА		
1880 г.	1,258,140.46	46,000.00	125,628.80
1881 „	1,425,140.28	47,822.57	141,287.19
1882 „	1,584,797.19	64,168.92	147,649.14

На школе потрошено је: у 1880 г. 127,397.14 дин. више, него у 1879 (у којој је потрошено свега 1,130,743.32 дин.); — у 1881 г. 166,999.82 дин. више, него у 1880; — у 1882 г. 159,656.91 дин. више, него у 1881.

Издатци на научна средства износе: у 1880 г.; 18,494.35 дин. више, него у 1879 (у којој су износили свега 27,505.65 дин.); — у 1881 г. 1822.57 дин. више, него у 1880; — у 1882 г. 16,346.35 дин. више, него у 1881.

На благодјејања издано је: у 1880 г. 5,837.93 више, него у 1879 (у којој је издано свега 119,790.87 дин.); — у 1881 г. 15,657.39 дин. више, него у 1880; — 1882 г. 6,362.95 дин. више, него у 1881.

У ствари је потрошено:

На школе: ДИНАРА

У 1880 г.	55,121.07	мање	него што се у буџету рачунало
„ 1881 „	89,017.35	мање	
„ 1882 „	99,748.44	мање	

На научна средства:

ДИНАРА

У 1880 г.	1,473.65	мање	него што се рачунало у буџету.
„ 1881 „	2,177.43	мање	
„ 1882 „	831.08	мање	

На благодјејања:

ДИНАРА

У 1880 г.	24,129.08	мање	него што се у буџету рачунало.
„ 1881 „	13,188.[illegible]	мање	
„ 1882 „	36,061.54	мање	

Од целокупног расхода на редовне државне потребе износи трошак:

	У 1880 г.	1881	1882
На школе	6.92%	6.14%	5.10%
„ научна средства	0.25%	0.21%	0.21%
„ благодјејања	0.69%	0.61%	0.48%

На сваког становника Србије долази од трошкова:

	У 1880	1881	1882
	ДИНАРА		
На школе	0.72	0.81	0.80
Научна средства	0.03	0.03	0.04
Благодјејања	0.07	0.08	0.08

Народна књижевност и вештина и државна књигопечатња.

Потрошено је:

	На књижевност и вештину	На држ. књигопечатњу
	Д И Н А Р А	
У 1880 г.	73,038.$_{71}$	207,709.$_{62}$
„ 1881 „	85,818.$_{7}$	212.247. „
„ 1882 „	91.149.	211,068.$_{[illegible]}$

На народну књижевност и вештину потрошено је: у 1880 г. 4,725.$_{18}$ дин. мање, него у 1879 (у којој је потрошено свега 77,763.$_{89}$ дин.); — 1881 г. 12,780.$_{02}$ дин. више, него у 1880; — у 1882 г. 5331.$_{17}$.

На државну књигопечатњу издато је: у 1880 г. 1015.$_{07}$ дин. више, него у 1879 (у којој је издато 206,694.$_{55}$ дин.); — у 1881 г. 4537.$_{68}$ дин. више, него у 1880; — у 1882 г. 1178.$_{80}$ дин. мање, него у 1881.

На народну књижевност у ствари је потрошено:

У 1880 г. 428.$_{24}$ дин. мање
„ 1881 „ 1,343.$_{17}$ „ мање
„ 1872 „ 348.$_{50}$ „ мање
} него што се у буџету рачунало.

На државну књигопечатњу у ствари је издато:

У 1880 г. 222.$_{28}$ дин. мање, него што се у буџету рачунало.

У 1881 и 1882 колико се у буџету рачунало.

Од целокупног расхода на редовне државне потребе износе издатци.

	На књижевност и вештину	На држ. књигопечатњу
У 1880 г.	0.$_{40}$%	1.$_{14}$%
„ 1881 „	0.$_{37}$%	0.$_{91}$%
„ 1882 „	0.$_{29}$%	0.$_{68}$%

На сваког становника Србије долази од издатка:

У	На књижевност и вештину	На држ. књиго-печатњу
	ДИНАРА	
1880 г.	0.04	0.12
1881 „	0.05	0.12
1882 „	0.05	0.12

Плата чиновника у министарству просвете, учитељске пензије и разне просветне потребе.

Издато је:

	У 1880 г.	1881	1882
На плату чиновника у мин. прос.	41,765.59	41,282.18	42,212.76
Учитељске пензије	40,600.00	46,941.72	58,730.01
Разне просветне потребе.	95,525.51	100,351.77	116,880.14

Потрошено је:

На плату чиновника у министр. просвете: у 1880 г. 181.66 дин. мање, него у 1879 (у којој је потрошено свега 41,947.25 дин.); — 1881 г. 483.11 дин. мање, него у 1880; — у 1882 г. 930.58 дин. више, него у 1881.

На учитељске пензије: у 1880 г. 4126.73 дин. више, него у 1879 (у којој је потрошено свега 36,473.27 дин.); — у 1881 г. 6341.72 дин. више, него у 1880; — у 1882 г. 11,788.29 дин. више, него у 1881.

На разне просветне потребе: у 1880 г. 8984.19 дин. више, него у 1879 (у којој је потрошено свега 86,541.42 дин.); — у 1881 г. 4826.16 дин. више, него у 1880; — у 1882 г. 16,528.37 дин. више него у 1881.

У ствари је издато:

На плату чиновника у мин. просвете:

У 1880 г. 671.$_{21}$ дин. } мање него што се у буџету ра-
„ 1881 „ 199.$_{22}$ „ } чунало.
„ 1882 „ колико се и у буџету рачунало.

На учитељске пензије:

У 1880 г. колико се и у буџету рачунало.
„ 1881 „ 7,058.$_{28}$ дин. мање } него што се у буџету
„ 1882 „ 7,019.$_{99}$ „ мање } рачунало.

На разне просветне потребе:

У 1880 г. 7,842.$_{79}$ дин. мање }
„ 1881 „ 6,648.$_{23}$ „ мање } него што се у буџету
„ 1882 „ 11,003.$_{86}$ „ мање } рачунало.

Од целокупног расхода на редовне државне потребе износи:

	У 1880 г.	1881	1882
Плата чиновника у мин. прос.	0.$_{23}$%	0.$_{17}$%	0.$_{14}$%
Учитељске пензије	0.$_{22}$%	0.$_{20}$%	0.$_{18}$%
Трошак на разне просв. потребе.	0.$_{52}$%	0.$_{43}$%	0.$_{37}$%

На сваког становника Србије долази од издатака:

	У 1880 г.	1881	1882
	ЦИНАРА		
На плату чиновника мин. прос.	0.$_{02}$	0.$_{02}$	0.$_{02}$
Учитељске пензије.	0.$_{0}$	0.$_{0}$	0.$_{0}$
Разне просветне потребе	0.$_{06}$	0.$_{06}$	0.$_{07}$

Црквена управа и конзисторије.

На црквену управу и конзисторије издато је:

У 1880 г.	1881	1882
ЦИНАРА		
165.408.$_{-}$	159,206.$_{-}$	140,365.

Издатци ови износе: 1880 г. 12,864.$_{90}$ дин. више, него у 1879 (у којој су износили свега 152,543.$_{88}$ дин.); — у 1881 г. 6202.$_{12}$ дин. мање, него у 1880; — у 1882 г. 18,841.$_{11}$ дин. мање, него у 1881.

На црквену управу и конзисторије у ствари је потрошено:

	ДИНАРА	
У 1880 г.	18,318.$_{06}$	мање, него што се у буџету рачунало.
„ 1881 „	199.$_{22}$	
„ 1882 „	24,352.$_{69}$	

Од целокупног расхода на редовне државне потребе издатци на црквену управу и конзисторије износе:

У 1880 г.	1881	1882
0.$_{91}$%	0.$_{68}$%	0.$_{45}$%

На сваког становника Србије долази од издатка на црквену управу и конзисторије.

У 1880 г.	1881	1882
ДИНАРА		
0.$_{10}$	0.$_{07}$	0.$_{08}$

Целокупни трошак народне просвете и црквене управе са конзисторијама.

На народну просвету, црквену управу и конзисторије потрошено је у цело:

У 1880 г.	1881	1882
ДИНАРА		
2,053,817.	2,260,097.$_{10}$	2,457,022.$_{11}$

Издатци ови износе: у 1880 г. 173,813.$_{47}$ дин. више, него у 1879 (у којој су износили свега 1,880,004.$_{10}$ дин.); — у 1881 г. 206,279.$_{83}$ дин. више, него у 1880; — у 1882 г. 196,924.$_{71}$ дин. више, него у 1881.

На народну просвету, црквену управу и конзистрије потрошено је у ствари:

У 1880 г.	125,807.$_{01}$ дин.	мање, него што се у буџету рачунало.
„ 1881 „	130,626.$_{15}$ „	
„ 1882 „	179,366.$_{81}$ „	

Од целокупног расхода на редовне државне потребе издатци на народну просвету, црквену управу и конзисторије износе:

У 1880 г.	1881	1882
11.[illegible]%	9.[illegible]%	7.[illegible]%

На сваког становника Србије долази од издатака на народну просвету, црквену управу и конзисторије:

У 1880 г.	1881	1882
ДИНАРА		
1.18	1.29	1.38

в) Спољашњи државни послови.

Потрошено је:

	У 1880	1881	1882
	ДИНАРА		
На плату чиновницима у министарству спољних послова.	62,510.38	63,420.79	66,687.41
Посланства на страни.	254,633.60	284,597.65	319,252.00
Разне потребе	86,291.48	84,500.00	147,420.51

На плату чиновника у министарству спољних послова издато је: у 1880 г. 3907.63 дин. више, него у 1879 (у којој је издато свега 586,02.55 дин.); — у 1881 г. 910.41 дин. више, него у 1880; — у 1882 г. 3266.62 дин. више, него у 1881.

На посланства на страни потрошено је: 1880 г. 77,704.38 дин. више него у 1879 (у којој је потрошено свега 176,929.22 дин.); — у 1881 г. 29,964.05 дин. више, него у 1880; — у 1882 г. 34,654.35 дин. више, него у 1881.

На разне потребе издато је у 1880 г. 18,113.88 дин. више, него у 1879 (у којој је издато свега 68,177.60

дин.); — у 1881 г. 1791.48 дин. мање, него у 1880; — у 1882 г. 62,920.51 дин. више, него у 1881.

У ствари је потрошено:

На плату чиновника у мин. споља. послова:

У 1880 г.	3,586.62	дин.	мање, него што се у буцету рачунало.
„ 1881 „	3,725.41	„	
„ 1882 „	3,337.79	„	

На посланства на страни:

У 1880 г.	881.92	дин.	мање, него што се у буцету рачунало.
„ 1881 „	39,406.75	„	
„ 1882 „	123,915.60	„	

На разне потребе:

У 1880 г.	25,862.92	дин.	мање, него што се у буцету рачунало.
„ 1882 „	10,079.49	„	
„ 1881 „	колико се и у буцету рачунало.		

Од целокупног расхода на редовне државне потребе износе издатци:

	У 1880 г.	1881	1882
На плату чиновника у мин. споља. послова.	0.34%	0.27%	0.21%
Посланства на страни.	1.40%	1.23%	1.03%
Разне потребе.	0.47%	0.36%	0.47%

На сваког становника Србије долази од издатака:

	У 1880 г.	1881	1882
	ДИНАРА		
На плату чиновника у мин. споља. послова	0.04	0.04	0.04
Посланства на страни.	0.15	0.16	0.18
Разне потребе.	0.05	0.05	0.08

Целокупни трошак на спољашње државне послове.

На спољашње државне послове потрошено је у цело:

У 1880 г.	1881	1882
ДИНАРА		
403,435.$_{46}$	432,518.$_{44}$	533,359.$_{92}$

Трошак овај износи: у 1880 г. 99,726.$_{09}$ дин. више, него у 1879 (у којој је износио свега 303,709.$_{37}$ дин.); — у 1881 г. 29,082.$_{98}$ дин. више, него у 1880; — у 1882 100,841.$_{48}$ дин. више, него у 1881.

На спољашње државне послове издато је у ствари:

У 1880 г.	30,331.$_{46}$ дин.	мање, него што се у буџету рачунало.
„ 1881 „	33,132.$_{16}$ „	
„ 1882 „	137,332.$_{88}$ „	

Од целокупног расхода на редовне државне потребе трошкови на спољашње државне послове износе:

У 1880 г.	1881	1882
2.$_{22}$%	1.$_{86}$%	1.$_{72}$%

Од трошкова на спољашње државне послове долази на сваког становника Србије:

У 1880 г.	1881	1882
ДИНАРА		
0.$_{23}$	0.$_{25}$	0.$_{30}$

г) Унутрашњи државни послови, полицијска и здравствена управа.

Издато је:

У	На полицијску управу	На здравствену управу
1880 г.	1,883,069.$_{09}$	108,684.$_{68}$
1881 „	1,908,162.$_{56}$	665,827.$_{64}$
1882 „	2,290,460.$_{22}$	874,959.$_{69}$

На полицијску управу потрошено је: у 1880 год. 499,051.$_{53}$ мање, него у 1879 (у којој је потрошено

свега 2,382,120.62 дин.); — у 1881 г. 25,093.47 дин. више, него у 1880; — у 1882 г. 382,297.66 дин. више, него у 1881.

На здравствену управу издато је: у 1880 г. 1847.95 дин. мање, него у 1879 (у којој је издато свега 110,532.63 дин.); — у 1881 г. 557,142.96 дин. више, него у 1880; — у 1882 г. 209,132.05 дин. више, него у 1881.

У ствари је потрошено:

На полицијску управу:

У 1880 г. 152,520.[illegible] дин. мање
„ 1881 „ 168,245.11 „ „
„ 1882 „ 135,947.45 „ „
} него што се у буџету рачунало.

На здравствену управу:

У 1880 г. 12,283.89 дин. мање
„ 1881 „ 332,689.79 „ „
„ 1882 „ 143,865.[illegible] „ „
} него што се у буџету рачунало.

Од целокупног расхода на редовне државне потребе износе издаци:

	На полицијску управу	На здравствену управу
У 1880 г.	10.36%	0.59%
„ 1881 „	8.22%	2.86%
„ 1882 „	7.37%	2.82%

На сваког становника Србије долази од издатака:

	На полицијску управу	На здравствену управу
У 1880 г.	1.09	0.06
„ 1881 „	1.09	0.38
„ 1882 „	1.29	0.19

Телеграфи и поште.

Потрошено је:

	На телеграфе	На поште
	ДИНАРА	
У 1880 г.	212,072.27	338,210.03
„ 1881 „	237,601.03	341,196.81
„ 1882 „	267,283.74	340,774.58

На телеграфе је издато: у 1880 г. 7,837.81 дин. више, него у 1879 (у којој је издато свега 204,234.46 дин.); — у 1881 г. 25,528.76 дин. више, него у 1880; — у 1882 г. 29,682.71 дин. више, него у 1881.

На поште је издато: у 1880 г. 7980.12 дин. више, него у 1879 (у којој је издато свега 330,229.91 дин.); — у 1881 г. 2,986.78 дин. више, него у 1880; — у 1882 г. 422.23 дин. мање, него у 1881.

У ствари је потрошено:

На телеграфе:

У 1880 г. 55,279,57 дин. мање
„ 1881 „ 31,013.81 „ мање
„ 1882 „ 5,877.90 „ мање
} него што се у буџету рачунало.

На поште:

У 1880 г. 20,381.93 дин. мање
„ 1881 „ 12,507.19 „ мање
„ 1882 „ 15,202.82 „ мање
} него што се у буџету рачунало.

Од целокупног расхода на редовне држ. потребе износе издатци:

	На телеграфе	На поште
У 1880 г.	1.17%	1.86%
„ 1881 „	1.02%	1.36%
„ 1882 „	0.8[illegible]%	1.10%

На сваког становника Србије долази од трошкова:

	На телеграфе	На поште
	ДИНАРА	
У 1880 г.	0.12	0.20
„ 1881 „	0.13	0.19
1882 „	0.15	0.19

Плата чиновника у министарству унутрашњих послова и разне потребе.

Потрошено је:

	На плату чиновника у мин. унутр. послова	На разне потребе
	ДИНАРА	
У 1880 г.	93,834.03	587,187.93
„ 1881 „	85,891.00	615,310.18
„ 1882 „	85,918.75	607,709.09

На плату чиновника у министарству унутр. послова издато је: у 1880 г. 2383.45 дин. више, него 1879 (у којој је издато 91,450.58 дин.); — 1881 г. 7,943.03 дин. мање, него у 1880; — у 1882 г. 27.75 дин. више, него у 1881.

На разне потребе потрошено је: у 1880 г. 38,755.88 дин. мање, него у 1879 (у којој је потрошено 625,943.81 дин.); — у 1881 г. 28,122.25 дин. више, него у 1880; — у 1882 г. 7,601.18 дин. мање, него у 1881.

У ствари је издато:

На плату чиновника у минист. унутр. послова:

У 1880 г. 8,974.17 дин. мање
„ 1881 „ 10,349.60 „ мање
„ 1882 „ 2,238.65 „ мање
} него што се у буџету рачунало.

На разне потребе:

У 1880 г. 221,018.87 дин. мање
„ 1881 „ 139,021.75 „ мање
„ 1882 „ 76,507.89 „ мање
} него што се у буџету рачунало.

Од целокупног расхода на редовне државне потребе износе издатци:

	На плату чиновника у мин. унутр. послова	На разне потребе
У 1880 г.	0.52%	3.23%
„ 1881 „	0.37%	2.65%
„ 1882 „	0.28%	1.96%

На сваког становника Србије долази од издатка:

	На плату чиновника у мин. унутр. послова	На разне потребе
	ДИНАРА	
У 1880 г.	0.05	0.35
„ 1881 „	0.05	0.35
„ 1882 „	0.05	0.34

Целокупни трошак на унутрашње државне послове.

На унутрашње држ. послове потрошено је у цело:

У 1880 г.	1881	1882
3,223,058.03	3,853,989.22	4,467,105.97

Трошак овај износи: 1880 г. 521,453.98 дин. мање, него у 1879 (у којој је износио 3,744,512.01 дин.); — у 1881 г. 630,931.19 дин. више, него у 1880; — у 1882 г. 613,116.76 дин. више, него у 1881.

На унутрашње држ. послове потрошено је у ствари:

	ДИНАРА	
У 1880 г.	470,458.69 мање	него што се у буџету рачунало.
„ 1881 „	693,827.25 мање	
„ 1882 „	379,640.70 мање	

Од целокупног расхода на редовне државне потребе трошак на унутрашње држ. послове износи:

У 1880 г.	1881	1882
17.74%	16.59%	14.38%

На сваког становника Србије долази од издатка на унутрашње држ. послове:

У 1880 г.	1881	1882
ДИНАРА		
1.86	2.20	2.54

д) Финанцијска струка, окружна казначејства и царинарнице.

Потрошено је:

	На окружна казначејства	На царинарнице
	ДИНАРА	
У 1880 г.	72,624.$_{26}$	201,103.$_{87}$
„ 1881 „	73,710.$_{02}$	215,125.$_{55}$
„ 1882 „	75,377.$_{68}$	232,718.$_{69}$

На окружна казначејства издато је: у 1880 г. 1013.$_{13}$ дин. више, него у 1879 (у којој је издато свега 71,611.$_{13}$ дин.); — у 1881 г. 1085.$_{76}$ дин. више, него у 1880; — 1882 г. 1667.$_{66}$ дин. више, него 1881.

На царинарнице потрошено је: у 1880 г. 29,401.$_{98}$ дин. више, него у 1879 (у којој је потрошено 171,701.$_{89}$ дин.); — у 1881 г. 14,021.$_{68}$ дин. више, него у 1880; — 1882 г. 17,593.$_{14}$ дин. више, него у 1881.

У ствари је издато:

На окружна казначејсва:

У 1880 г. 3,155.$_{74}$ дин. мање
„ 1881 „ 2,069.$_{98}$ „ мање
„ 1882 „ 5,151.$_{20}$ „ мање
} него што се у буџету рачунало.

На царинарнице:

У 1880 г. 18,979.$_{73}$ дин. мање
„ 1881 „ 16,436.$_{25}$ „ мање
„ 1882 „ 821.$_{71}$ „ мање
} него што се у буџету рачунало.

Од целокупног расхода на редовне државне потребе износе издатци:

	На окр. казначејства	На царинарнице
	ДИНАРА	
У 1880 г.	0.$_{40}$%	1.$_{41}$%
„ 1881 „	0.$_{32}$%	0.$_{93}$%
„ 1882 „	0.$_{24}$%	0.$_{75}$%

На сваког становника Србије долази од издатака:

	На окр. казначејства	На царинарнице
	ДИНАРА	
У 1880 г.	0.04	0.12
„ 1881 „	0.04	0.12
„ 1882 „	0.[illegible]	0.13

Државна добра и држ. привреда; управа фондова и окр. штедионице.

Издато је:

	На држ. добра и држ. привреду	На управу фондова и окр. штедионице
	ДИНАРА	
У 1880 г.	98,116.26	89,940.61
„ 1881 „	72,440.62	93,527.28
„ 1882 „	59,046.34	106,442.25

На држ. добра и држ. привреду потрошено је: у 1880 г. 286.58 дин. мање, него у 1879 (у којој је потрошено свега 98,402.84 дин.); — у 1881 г. 25,675.64 дин. мање, него 1880; — у 1882 г. 13,394.28 дин. мање, него у 1881.

На управу фондова и окр. штедионице издато је: у 1880 г. 126.43 дин. више, него у 1879 (у којој је издато свега 89,814.18 дин.); — у 1881 г. 3,586.67 дин. више, него у 1880; — у 1882 г. 12,914.97 дин. више, него у 1881.

У ствари је потрошено:

На државна добра и држ. привреду:

У 1880 г. 2,716.48 дин. мање
„ 1881 „ 29,149.92 „ мање
„ 1882 „ 6,220.00 „ више
} него што се у буџету рачунало.

На управу фондова и окр. штедионице:

У 1880 г. 1,121.69 дин. мање
„ 1881 „ 8,955.22 „ мање
„ 1882 „ 4,881.25 „ мање
} него што се у буџету рачунало.

Од целокупног расхода на редовне држ. потребе износе издатци:

	На држ. добра и држ. привреду	На управу фондова и окр. штедионице
У 1880 г.	$0._{54}$%	$0._{49}$%
„ 1881 „	$0._{31}$%	$0._{40}$%
„ 1882 „	$0._{19}$%	$0._{37}$%

На сваког становника Србије долази од издатка:

	На држ. добра и држ. привреду	На управу фондова и окр. штедионице
У 1880 г.	$0._{06}$	$0._{05}$
„ 1881 „	$0._{04}$	$0._{05}$
„ 1882 „	$0._{03}$	$0._{06}$

Земљоделско-шумарска школа, плата чиновника у министарству финанције и разне потребе.

Издато је:

	На земљ.-шум. школу	На плату чиновника у мин. финанције	На разне потребе
	Д И Н А Р А		
У 1880 г.	65,792.$_{96}$	128,956.$_{73}$	313,292.$_{62}$
„ 1881 „	63,298.$_{09}$	118,025.$_{81}$	325,471.$_{56}$
„ 1882 „	61,127.$_{56}$	136,499.$_{08}$	444,362$_{79}$

На земљоделску-шумарску школу потрошено је: у 1881 г. 2,494.$_{87}$ дин. мање, него у 1880; — у 1882 г. 2,170.$_{53}$ дин. мање, него у 1881.

На плату чиновника у минист. финанције издато је: у 1880 г. 3159.$_{57}$ дин. више, него у 1879 (у којој је издато свега 125,797.$_{16}$ дин.); — у 1881 г. 10,930.$_{92}$ дин. мање, него у 1880; — у 1882 г. 18,473.$_{27}$ више, него у 1881.

На разне потребе потрошено је: у 1880 г. 27,301.$_{30}$ дин. више, него у 1879 (у којој је издато 285,991.$_{32}$ дин.); — 1881 г. 12,179.$_{93}$ дин. више, него у 1880; — у 1882 г. 11,880.$_{[illegible]}$ дин. више, него у 1881.

У ствари је издато:

На земљод.-шум. школу.

У 1880 г. 18,046.78 дин. мање
„ 1881 „ 22,068.[illegible] „ мање
„ 1882 „ 7,031.94 „ мање
} него што се у буџету рачунало.

На плату чиновницима у министарству финанције:

У 1880 г. 4,658.07 дин. мање
„ 1881 „ 19,125.[illegible] „ мање
„ 1882 „ 5,210.72 „ мање
} него што се у буџету рачунало.

На разне потребе:

У 1880 г. 74,265.58 дин. мање
„ 1881 „ 23,511.[illegible] „ мање
„ 1882 „ 16,299.21 „ мање
} него што се у буџету рачунало.

Од целокупног расхода на редовне државне потребе износе издатци:

	На земљ. шум. школу	На плату чиновника у мин. финанције	На разне потребе
	Д И Н А Р А		
У 1880 г.	0.36%	0.71%	1.72%
„ 1881 „	0.27%	0.51%	1.40%
„ 1882 „	0.20%	0.44%	1.43%

На сваког становника Србије долази од издатка:

	На земљ. шум. школу	На плату чиновника у мин. финанције	На разне потребе
	Д И Н А Р А		
У 1880	0.04	0.07	0.18
„ 1881	0.[illegible]	0.[illegible]	[illegible]
„ 1882	0.03	0.07	0.25

Расходи финанцијске струке у цело.

Расходи финанцијске струке у цело:

У 1880 г.	1881	1882
Д И Н А Р А		
962,827.[illegible]	961,599.93	1,115,574.39

Ови расходи износе у 1880 г. 126,508.79 дин. више, него у 1879 (у којој су износили свега 843,318.52 дин.); — у 1881 г. 8,227.38 дин. мање, него у 1880; — у 1882 г. 153,974.46 дин. више, него у 1881.

Расходи финанцијске струке износе у ствари:

	ДИНАРА	
У 1880 г.	122,944.07 мање	него што се у буџету рачунало.
„ 1881 „	121,316.73 мање	
„ 1882 „	34,176.03 мање	

Од целокупног расхода на редовне државне потребе расходи финанцијске струке износе:

У 1880 г.	1881	1882
5.33%	4.14%	3.59%

На сваког становника Србије долази од расхода финанцијске струке:

У 1880 г.	1881	1882
ДИНАРА		
0. [illegible]	0. [illegible]	0. 3[illegible]

ђ) Војска и војна управа

На војску и војну управу потрошено је:

У 1880 г.	1881	1882
ДИНАРА		
7,242,734.[illegible]	8,726,145.[illegible]	8,792,313.[illegible]

Трошак на војску и војну управу износи: у 1880 г. 236,588.29 дин. више, него у 1879 (у којој је износио свега 7,006,145.94 дин.); — у 1881 г. 1,483,411.65 дин. више, него у 1880; — у 1882 г. 66,167.46 више, него у 1881.

У ствари на војску и војну управу потрошено је:

У 1880 и 1881 г. колико се и у буџету рачунало, а у 1882 г. 141,282.04 дин. мање, него што се у буџету рачунало (в. књ. 52. „Гласника“, стр. 143).

Од целокупног расхода на редовне државне потребе издатци на војску и војну управу износе:

У 1880 г.	1881	1882
39.85%	37.57	28.30%

На сваког становника Србије долази од издатака на војску и војну управу:

У 1880 г.	1881	1882
ДИНАРА		
4.16	4.98	4.94

е) Јавне грађевине. Подизање и одржавање јавних грађевина; канцеларијски и разни трошкови.

Потрошено је:

	На подизање и одржавање јавних грађевина	На канцелар. потребе и разне грађевинске набавке
	ДИНАРА	
У 1880 г.	496,625.96	16,728
„ 1881 „	1,221,702.10	19,813.60
„ 1882 „	1,549,797.29	40,000

На подизање и одржавање јавних грађевина издато је: у 1880 г. 159,992.36 дин. више, него у 1879 (у којој је издато свега 346.633.60 дин.); — у 1881 год. 725,076.14 дин. више, него у 1880; — у 1882 год. 328,095.19 дин. више, него у 1881.

На канцеларијске потребе и разне набавке потрошено је: у 1880 г. 1,802.16 дин. мање, него у 1879 (у којој је потрошено свега 18,530.16 дин.); — у 1881 г. 3,085.60 дин. више, него у 1880; — у 1882 г. 20.186.40 дин. више, него у 1881.

У ствари је издато:

На подизање и одржавање јавних грађевина:

	ДИНАРА	
У 1880 г.	3,374.94 мање	него што се у буџету рачунало.
„ 1881 „	168,297.90 мање	
„ 1882 „	202.71 мање	

На канцел. потребе и разне набавке:

У 1880 г.
„ 1881 „ } колико се у буџету рачунало.
„ 1882 „

Од целокупног расхода на редовне државне потребе износе издатци:

	На полизање и одржавање јавн. грађевина	На канцелар. потребе и разне набавке
У 1880 г.	2.73%	0.09%
„ 1881 „	5.26%	0.09%
„ 1882 „	4.99%	0.13%

На сваког становника Србије долази од издатака:

	На полизање и одржавање јавних грађевина	На канцел. потребе и разне набавке
	ДИНАРА	
У 1880 г.	0.29	0.01
„ 1881 „	0.70	0.01
„ 1882 „	0.87	0.02

Плата чиновника у министарству грађевине, инжињера и подинжињера окружних; додатци, дијурне и селидбени трошкови.

Издато је:

	На плату чиновника, инжињера и подинжињера	На додатке, дијурне и селидбене трошкове
	ДИНАРА	
У 1880 г.	199,637.35	49,565.80
„ 1881 „	284,606.61	69,163.41
„ 1882 „	414,391.75	118,038.70

На плату чиновника, инжињера и подинжињера издато је: у 1881 г. 84,969.26 дин. више, него у 1880; — у 1882 г. 129,785.14 дин. више, него у 1881.

Додатци, дијурне и селидбени трошкови износе: у 1881 г. 19,597.61 дин. више, него у 1880; — у 1882 г. 48,875.29 дин. више, него у 1881.

У ствари је издато:

На плату чиновника, инжињера и подинжињера:

У 1880 г.	49,609.03	дин.	мање	него што се у буџету рачунало.
„ 1881 „	122,141.87	„	мање	
„ 1882 „	199,428.75	„	мање	

На додатке, дијурне и селидбене трошкове:

У 1880 г.	434.20	дин.	мање	него што се у буџету рачунало.
„ 1881 „	836.59	„	мање	
„ 1882 „	1.961.30	„	мање	

Од целокупног расхода на редовне државне потребе износи:

	Плата чиновника, инжињера и подинжињера	Додатци, дијурне и селидбени трошкови
У 1880	1.10%	0.27%
„ 1881	1.22%	0.30%
„ 1882	1.33%	0.38%

На сваког становника Србије долази од издатака:

	На плату чиновника, инжињера и подинжињера	На додатке, дијурне и селидбене трошкове
	ДИНАРА	
У 1880 г.	0.11	0.03
„ 1881 „	0.16	0.04
„ 1882 „	0.22	0.07

Грађевински питомци и железничка школа.

Издато је:

	На грађевинске питомце	На железничку школу
	ДИНАРА	
У 1880 г.	24,000	—
„ 1881 „	30,000	—
„ 1882 „	40,000	15,000

На грађевинске питомце издато је: у 1881 г. 6,000 дин. више, него у 1880; — у 1882 г. 10,000 дин. више, него у 1881.

У ствари је издато на грађевинске питомце:

У 1880 г.
„ 1881 „ } колико се рачунало у буџету.
„ 1882 „

Од целокупног расхода на редовне државне потребе износе издатци:

	На грађев. питомце	На железн. школу
У 1880 г.	0.13%	—
„ 1881 „	0.13%	
„ 1882 „	0.13%	0.05%

На сваког становника Србије долази од издатака:

	На грађев. питомце	На железн. школу
	ДИНАРА	
У 1880 г.	0.01	—
„ 1881 „	0.02	—
„ 1882 „	0.02	0.01

Целокупни издатак на јавне грађевине.

На јавне грађевине потрошено је у цело:

У 1880 г.	1881	1882
ДИНАРА		
$786,557.11$	$1,625,285.72$	$2,177,227.74$

Издатци ови износе: у 1880 г. $211,536.22$ дин. више, него у 1879 г. (у којој је потрошено свега $575,020.89$ дин.); — у 1881 г. $838,728.61$ дин. више, него у 1880; — у 1882 г. $551,942.02$ дин. више, него у 1881.

У ствари је на јавне грађевине потрошено:

	ДИНАРА	
У 1880 г.	$53,417.27$ мање	} него што се у буџету рачунало.
„ 1881 „	$291,276.36$ мање	
„ 1882 „	$226,592.76$ мање	

Од целокупног расхода на редовне државне потребе издатци на јавне грађевине износе:

У 1880 г.	1881	1882
4.33%	7.00%	7.00%

На сваког становника Србије долази од издатака на на јавне грађевине:

У 1880 г.	1881	1882
ЦИНАРА		
0.45	0.93	1.22

Преглед државних расхода на редовне државне потребе.

Државни расходи на редовне држ. потребе износе:

1) Општи државни расходи

а) Уставни

У 1880 г.	942.824.09	
„ 1881 „	984,862.90	
„ 1882 „	1,256,724.21	
За све три године	3,184,411.20	дин.

Од уставних расхода долази:

	За све три године	
На цивилну листу владаочеву .	2,397,133.23	дин.
„ народну скупштину . . .	388,024.79	„
„ државни савет	399,253.18	„
Свега	3.184.411.20	„

б) Државни дуг

У 1880 г.	—	
„ 1881 „	1,830,500	
„ 1882 „	7,409,937	
Скупа	7,409,937	дин.

Од издатака на државни дуг у 1881 и 1882 год. износе:

	За обе године	
Годишњина железничког зајма .	6,750,000	дин.
„ лутријског зајма . . .	1.812,500	„
„ руског зајма	677,937	„
Свега	9,240,436	дин.

в) **Управни расходи**

У 1880 г.	869,058.$_{04}$	
„ 1881 „	867,701.$_{38}$	
„ 1882 „	1,100,732.$_{1}$	
За све три године свега	2,837,491.$_{93}$	дин.

Од управних расхода у 1880, 1881 и 1882 износе:

	За све три године	
Чиновничке пензије, плате чиновника на расположају и издатци на издржавање из милости	1,612,627.$_{36}$	дин.
Унапређење чиновника по класама, чиновничке периодске повишице, додатак председнику минист. савета	73,699.$_{56}$	„
Непредвиђени редовни трошкови	197,063.$_{72}$	„
Ванредни расходи	954,101.$_{29}$	
Свега	2,837,491.$_{93}$	дин.
Општи државни расходи у цело износе за све три године	15,262.340.$_{13}$	дин.

2) **Стручни државни расходи**

а) На правосуђе и гл. контролу:

У 1880 г.	1,679,207.$_{18}$	дин.
„ 1881 „	1,680,865.$_{12}$	„
„ 1882 „	1,758,047.$_{1}$	„
За све три године свега	5,118,119.$_{71}$	„

б) На просвету и црквену управу:

У 1880 г.	2,053,817.$_{57}$	дин.
„ 1881 „	2,260,097.$_{40}$	„
„ 1882 „	2,457,022.$_{11}$	„
За све три године свега	6,770,937.$_{08}$	„

в) На спољашње државне послове:

У 1880 г.	403,435.$_{36}$	дин.
„ 1881 „	432,518.$_{44}$	„
„ 1882 „	533,359.$_{92}$	„
За све три године свега	1,369,313.$_{82}$	дин.

г) На унутрашње државне послове:

У 1880 г.	3,223,058.03	дин.
„ 1881 „	3,853,989.[illegible]	„
„ 1882 „	4,467,105.[illegible]	„
За све три године свега	11,544,153.23	дин.

д) На потребе финанцијске струке.

У 1880 г.	969,827.31	дин.
„ 1881 „	961,599.93	„
„ 1882 „	1,115,574.39	„
За све три године свега	3,047,001.63	дин.

ђ) На војску и војну управу:

У 1880 г.	7,242,734.23	дин.
„ 1881 „	8,726,145.88	„
„ 1882 „	8,792,313.[illegible]	„
За све три године свега	24,761,193.45	дин.

е) На јавне грађевине:

У 1880 г.	786,557.11	дин.
„ 1881 „	1,625,285.[illegible]	„
„ 1882 „	2,177,227.74	„
За све три године свега	4,589,070.57	дин.

Стручни држ. расходи у цело за све три године } 57,199,789.49 дин.

Расходи на редовне државне потребе:
У 1880, 1881 и 1882 г.:

	ДИНАРА
Општи држ. расходи за све три године	15,262,340.13
Стручни држ. расходи за све три године	57,199,789.49
Редовни државни расходи у цело	72,462,129.62

Расходи на редовне државне потребе:

У 1880 г.	18,170,519.02	дин.
„ 1881 „	23,223,565.99	„
„ 1882 „	31,068,044.61	„
За све три године свега	72,462,129.62	„

На редовне државне потребе потрошено је у цело·

У 1880 г. 1,372,111.$_{71}$ дин. мање, него у 1879 (у којој су износили 19,542.630.$_{73}$ дин.); — у 1881 г. 5,053,046.$_{97}$ дин. више, него у 1880; — у 1882 год. 7,844,478.$_{62}$ дин. више, него у 1881.

Од целокупног расхода на редовне државне потребе износе:

1) Општи државни расходи:

	У 1880 г.	1881	1882
а) Уставни	5.$_2$ %	4.$_2$ %	4 %
б) Државни дуг	—	8 %	23.$_8$ %
в) Управни расходи	4.$_8$ %	4 %	3.$_5$ %

2) Стручни државни расходи:

а) На правосуђе и главну контролу	9.$_2$ %	7.$_2$ %	5.$_7$ %
б) На просвету и црк. управу	11.$_3$ %	9.$_4$ %	8 %
в) На спољашње државне послове	2.$_2$ %	2. %	1.$_7$ %
г) На унутр. држ. послове	17.$_7$ %	16.$_{..}$ %	14.$_4$ %
д) На финанцијску управу	5.$_3$ %	4 %	3.$_6$ %
ђ) На војску и војну управу	40 %	37.$_6$ %	28.$_3$ %
е) На јавне грађевине	4.$_3$ %	7 %	7 %
Свега	100.$_0$	100.$_0$	100.$_0$

На сваког становника Србије долази од расхода на редовне држ. потребе:

1) Од општих државних расхода:

	У 1880 г.	1881	1882
	ДИНАРА		
а) Уставних	0.55	0.57	0.71
б) Државног дуга	—	1.04	4.17
в) Управних	0.50	0.49	0.62
2) Од стручних државних расхода:			
а) На правосуђе и гл. контролу	1.00	0.96	1.00
б) На просвету и црквену управу	1.18	1.29	1.38
в) На спољашње држ. послове	0.23	0.25	0.30
г) На унутрашње државне послове	1.86	2.20	2.51
д) На финанц. управу	0.56	0.55	0.63
ђ) На војску и војну управу	4.19	4.98	4.94
е) На јавне грађевине	0.45	0.93	1.22
Од целокупног расхода на редовне држ. потребе	10.52	13.26	17.48

Б) Ванредне државне потребе.

На ванредне државне потребе потрошено је:

У 1881 г.	ДИНАРА
На отплату народног зајма од 1876 г.	101,462.05
Интерес на овај зајам	203,311.90
Повраћај зајма од 1876 ратним страдалцима са интересом	56,114.68
На исплату реквизиција.	669.817.43

На помоћ ратним страдалцима. . .	157.586.[illegible]
„ интерес и отплату руског зајма .	848.895.39
„ исплату ратних набавака са стране.	175,000.00
За ковање нових златних, сребрних и бакрених новаца	1.557.714.[illegible]
На исхрану досељеника из Турске и других покрајина.	10.955.50
Издатци мимо буџет и штета на новцима.	487,595.41
Свега . .	7.268.452.80

У 1881 г.	ДИНАРА
На отплату народног зајма од 1876 г.	292.681.[illegible]
„ интерес на овај зајам	1,585,707.31
„ повраћај зајма од 1876 г. ратним страдалцима са интересом	924.00
„ исплату реквизиција и ратних набавака у земљи.	142,216.28
„ помоћ ратним страдалцима. .. .	100.00
„ израду државних обвезница и на издатке мимо буџет.	530,599.81
„ ванредни кредит за судије. . .	61,952.54
Свега . .	2,614,181.58

У 1882 г.	ДИНАРА
На отплату народн. зајма од 1876 г.	1.344.310.[illegible]
„ интерес на овај зајам	450.835.48
„ исплату реквизиција. .	707.663.[illegible]
За сковане нове златне, сребрне и бакрене новц .	8.040.000.
На издатке мимо буџет и штета на новцима.	963.579.
Свега .	[illegible]

Од целокупног расхода на ванредне државне потребе износи:

	У 1880 г.	1881	1882
Отплате народног зајма од 1876 г.	2.2 %	11.2 %	29.9 %
Интерес на овај зајам	2.8 %	60.7 %	3.1 %
Исплата реквизиције	9.2 %	5.4	4.9 %
Отплата руск. зајма и интерес на овај зајам	11.7 %	—	—
Исплата ратних набавака са стране	2.4 %	—	—
Издатак за сковане нове златне сребрне и бакрене новце	62.7 %	—	55.4
Помоћ ратним страдалцима	2.2 %	22.6	6.7
Издатак на разне ванред. потребе државне	6.8 %		
Скупа	100.0	100.0	100.0

На сваког становника Србије долази од расхода на ванредне државне потребе, а на име од:

	У 1880	1881	1882
	ДИНАРА		
Отплате народног зајма	0.09	0.20	2.45
Интереси на овај зајам	0.12	0.90	0.25
Исплата реквизиције	0.38	0.10	0.40

Отплата руског зајма и интереса на овај зајам	0.[illegible]		
Исплата ратних набавака са стране	0.10	—	—
Издатака на сковане нове златне, сребрне и бакрене новце	2.64		4.52
Помоћ ратним страдалцима	0.09		
Издатака на разне ванредне потребе државне	0.29	0.28	0.[illegible]
Од целокупног расхода на ванред. држ. потребе	4.20	1.18	8.16

Преглед расхода на ванредне државне потребе
за 1880, 1881 и 1882.

За све три ове године издато је:

	ДИНАРА
На отплату народног зајма од 1876.	4,738,463.12
„ интерес на овај зајам . . .	2,239,854.69
„ повраћај зајма ратним страдалцима	57,038.68
„ исплату реквизиције	1,519,696.76
„ помоћ ратним страдалцима. . .	157,686.15
„ отплату руског зајма и (само за	218,591.13
„ интерес на руски зајам (1880)	630,304.06
„ исплату ратних набавака са стране	175,000.00
За сковане нове златне, сребрне и бакрене новце	12,597,714.29
На разне ванредне потребе . . .	2,054,682.18
Свега . . .	24,389,031.46

Преглед расхода на редовне, и расхода на ванредне потребе државне.

По свршеним државним рачунима за 1880, 1881 и 1882 г. износе:

	Расходи на редовне потребе	Расходи на ванредне потребе
	ДИНАРА	
У 1880 г.	18,170,519.02	7,268,452.80
„ 1881 „	23,223,565.99	2,614,181.58
„ 1882 „	31,068,044.61	14,506,397.08
Скупа	72,462,129.62	24,389,031.46

Расходи на редовне и расходи на ванредне потребе државне за све три ове године износе у цело:

У 1880 г.	25,438,971.82	дин.
„ 1881 „	25,837,747.57	„
„ 1882 „	45,574,441.69	„
За све три године скупа	96,851,161.08	дин.

Од целокупног трогодишњег расхода на редовне државне потребе износе:

1) Општи државни расходи:

а) Уставни расходи	4.4 %
б) Државни дуг	12.8 %
в) Управни расходи	3.9 %

2) Стручни држ. расходи:

а) Правосуђе и гл. кочтрола .	7.1 %
б) Просвета и црквена управа. .	9.3 %
в) Спољашњи држ. послови. .	1.9 %
г) Унутрашњи држ. послови. .	15.9 %
д) Финанцијска струка . . .	4.2 %
ђ) Војска и војна управа . .	34.2 %
е) Јавне грађевине	6.3 %
Свега. . .	100.0

Од целокупног трогодишњег расхода на ванредне државне потребе износи:

Отплата народног зајма од 1876 г.	19.4 %
Интерес на овај зајам	9.2 %
Повраћај зајма ратним страдалцима.	0.2 %
Исплата реквизиције.	6.2 %
Помоћ ратним страдалцима. . . .	0.7 %
Отплата руског зајма	0.9 %
Интерес на руски зајам.	2.6 %
Исплата разних набавака са стране .	0.7 %
Трошак на ковање нових златника сребрних и бакрених новаца	51.7 %
Други издатци на ванр. потребе . .	8.4 %
	100.0

Од целокупне количине расхода на редовне и расхода на ванредне потребе државне, која за све три године износи 96,851,161.08, износе такође за све три године:

Расходи на редовне држ. потребе	74.92 %
Расходи на ванредне држ. потребе	25.08 %
Скупа	100.00

На сваког становника Србије долази од расхода на ванредне државне потребе, а на име од:

	За све три године ДИНАРА
Отплате народног зајма.	2.74
Интереса на овај зајам.	1.28
Исплате реквизиције.	0.86
Помоћи ратним страдалцима . . .	0.09
Отплате руског зајма и интереса на овај зајам (само за 1880 г.)	0.48
Исплате ратних набавака са стране.	0.10

Издатка за сковане нове златне, сребрне и бакрене новце	. .	7.19
Издатка на разне ванр. потребе	. .	1.17
Од целокупног расхода на ванредне државне потребе	. .	13.91

Од целокупне количине расхода на редовне и ванредне потребе државне долази на сваког становника од расхода:

		ДИНАРА
На редовне потребе државне.	. . .	41.37
На ванредне потребе државне.	. . .	13.91
У цело.	. . .	55.28

Упоредни преглед државних прихода и расхода у 1880, 1881 и 1882.

По свршеним државним рачунима за 1880, 1881 и 1882 г. износе:

Године		Државни Приходи	Државни Расходи
		ДИНАРА	
1880	Редовни	17,180,112.36	18,170,519.02
	Ванредни	8,869,066.96	7,268,452.80
	Скупа	26,049,179.32	25,438,971.82
1881	Редовни	21,537,484.21	23,223,565.[illegible]
	Ванредни	8,247,628.78	2,614,181.58
	Скупа	29,785,112.[illegible]	25,837,747.[illegible]
1882	Редовни	23,258,169.10	31,068,044.[illegible]
	Ванредни	21,051,779.79	14,506,397.08
	Скупа	44,309,948.89	45,574,441.91

За све три године износе у цело:

	Државни Приходи	Државни Расходи
	ДИНАРА	
Редовни	61,975,765.67	72,462,129.62
Ванредни	38,168,475.53	24,389,031.46
Скупа	100,144,241.20	96,851,161.08

У рачун прихода ушли су и зајмови којима се држава терети, и који припадају пасиви; а на име а) лутријски зајам и зајам на залогу лутријских обвезница који износе у цело (за 1881 и 1882 г.) 15,737,654 дин.; — б) народни зајам од 1876 год., којег је у течају 1880, 1881 и 1882 г. примљено свега 696,722.92 дин. Урачунају ли се ови зајмови у државни дуг, ком у ствари и припадају, онда се количина прихода за 1880, 1881 и 1882 г. смањује у онолико, у колико је тим зајмовима у течају тих година државни дуг повећан. Т. ј. државни дуг повећан је у 1880, 1881 и 1882

са 15,737,654.00 дин. лутријск. зајма
и са 696,722.92 „ народног зајма

У цело са 16,434,376.92 „

Као што ових 16,434,376.92 дин. у ствари дуг сачињавају, они само привидно улазе у рачун прихода, и морају изостати кад је реч о правим приходима, тако да се количина ових за 1880, 1881 и 1882 год. своди на (100,144,241.20 — 16,434,376.92 =) 83,709,864.28 дин.

Упоредимо ли праве приходе са расходима у 1880, 1881 и 1882 г., онда добијамо овај преглед:

За све три ове године износе у ствари:

Државни прихиди	83,709,864.28 дин.
Државни расходи	96,851,161.08 „
Дефицит	13,141,296.80 „

За оцену трајног финанцијског стања важно је особито поређење редовних прихода и расхода. А по свршеним државним рачунима за 1880, 1881 и 1882 г. било је редовних државних:

	Прихода	Расхода
	ДИНАРА	
У 1880 г.	17,180,112.36	18,170,519.02
„ 1881 „	21,537,484.21	23,223,565.99
„ 1882 „	23,258,169.10	31,068,044.61
За све три године	61,975,765.67	72,462,129.62

По овоме редовни расходи износе више, него редовни приходи:

У 1880 г.	990,406.66	дин.
„ 1881 „	1,686,081.78	„
„ 1882 „	7,809,875.51	„
За све три године	10,486,363.95	„

За измирење ове разлике између редовних прихода и расхода, или овог дефицита, служило се приходима из ванредних извора који су узаконени за одужење држ. дуга, па и зајмовима, домаћим и страним. А колико је из ових извора и од ових зајмова употребљено на изравнање поменуте разлике између редовних прихода и расхода, толико се мање могло употребити на одуживање и смањивање државних дугова; па онда колико је од самих зајмова потрошено на измиривање дефицита, толико је још и повећана количина државних дугова, као што ћемо то ниже видети.

III.

Државни дуг.

По „извештају министра финанције народној скупштини за годину 1883“ изведеном „из књига управе народног зајма,“ државни дуг износио је 1 новембра 1880 г.

1) У Србији:

	ДИНАРА
Српски народни зајам од 1876 г.	9,330,622
Интерес на овај зајам	3,682,263
Добровољни зајам	1,806,498
Интерес на овај зајам	248,561
Реквизиције и куповина на почек	8,444,741
Дуг за ратне набавке	1,230,000
Свега	24,742,685

2) У Русији:

Српски ратни зајам у Русији . .	6,815,000
Годишњина овог зајма за 1880 .	545,280
Свега	7,361,280

Које у Србији, које у Русији, држава је, дакле, дуговала **1 нов. 1880 г.** у цело: 32,103,965.

Од терета овог дуга падало је на сваког становника Србије: по **18.59 дин.**

У течају 1880, 1881 и 1882 г. отплаћено је:

	ДИНАРА
Народног зајма од 1876 г. (расписаног и добровољног)	4,795,501.80
Интереса на овај зајам	2,239,854.69
Реквизиција	1,519,696.76
Дуга за ратне набавке	175,000.00
Свега	8,730,053.25

У оволико би био смањен унутрашњи државни дуг, те би на крају 1882 г. износио још (24,742,685 8,730,053.25 дин. =) 16,012,631.7

На име интереса и отплате српског зајма у Русији плаћено је у течају 1880, 1881 и 1882 год. 1,526,832.39

У толико је и терет спољашњег државног дуга смањен.

Али је у 1881 г. спољашњи дуг Србије приновљен **недесето годишњим железничким и лутријским** зајмом. Зајам овај терети Србију сваке године са 7,050,000 дин. а за 50 година са 352,500,000

На одужење овог дуга плаћено је у 1881 и 1882 г.

Годишњине железн. зајма . . .	6,750,000 дин.
Годишњина лутријск. зајма . . .	1,812,500 „
Свега	8,562,500 „

У толико би педесето-годишњи терет железничког и лутријског зајма за 1881 и 1882 г. био смањен, те би на крају 1882 год. износио 343,937,500 дин.

У државним рачунима за 1881 и 1882 г. нису изложене и даље појединости државног дуга; али, по „извештају министра финанције народној скупштини за 1883 год.“, било би до 26 априла 1884 г. исплаћено:

а)	6,802,778	дин.	од главнине народног (расписаног и добровољног) зајма, која је 1 новембра 1880 износила 11,137,120 дин.
б)	3,044,726	дин.	интереса на овај зајам, а интерес тај износио је 1 новем. 1880 г. 3,930,824 дин.
в)	1,283,013	дин.	реквизиција и куповине на почек, за што се 1 нов. 1880 г. дуговало 3,930,824 дин.
г)	125,342	дин.	дуга за ратне набавке, који је 1 новембра 1880 износио 1,230,000 дин.
д)	1,328,087.13	дин.	од главнине руског зајма, која је 1 нов. 1880 г. износила 6,816,000 дин. Уз ово су исплаћени још и интереси на руски зајам који су се од априла 1884 г. имали да плате.
ђ)	15,612,500	дин.	на име годишњина педесетогодишњег железничког и лутријског зајма за 1881, 1882 и 1883 год.

После ових исплата државни дуг Србије износио би у априлу 1884 г.

1) Унутрашњи:

Народни (расписани и добровољни) зајам од 1876 г.	4,334,341 дин.
Интерес на овај зајам	886,098 „
Реквизиције	7,161,728 „
Ратне набавке.	1,104,657 „
Свега. . .	13,486.824 „

У рачун унутрашњег дуга улазе још и:

а) „Привремене позајмице“ за покривање дефицита, позајмице: „из лутријског зајма, зајма на француску 5% ренту, и зајма од монопола соли“; даље, „из разних депозита, из оружног фонда, од српске кредитне банке и од народне банке.“ Позајмице ове износе у цело. 9,288,125 дин.

б) Позајмице за изравнање дефицита по разним „буџетским партијама“ 7.245,660 „

По овоме целокупни унутрашњи дуг Србије износи 26 априла 1884 г. 30,020,609 „

2) Спољашњи дуг:

	ДИНАРА
Руски зајам	5,487,912.87
Педесетогодишњи железнички и лутријски зајам	336,887,500.00
Свега . .	342.375,412.87

А и унутрашњи и спољашњи државни дуг Србије износио је у априлу 1884 г. у цело 372,396,021.87

Исплатама које су напред изложене, унутрашњи државни дуг Србије смањен је од 1 нов. 1880 до 26 апр.

1884 г. са 11,255,861 дин. Али, „привременим позајмицама“ које су узете за покривање дефицита увећан је дуг тај са 16,533,785 дин. Тако је унутрашњи држ. дуг наш од 1 нов. 1880 год. до 26 апр. 1884 г. у ствари повећан са 5,277,924 дин.

Од спољашњег државног дуга руски зајам смањен је од 1 нов. 1880 г. до 26 апр. 1884 г. са 1,328,087,13 дин. Али је дуг тај повећан педесетогодишњим железничким и лутријским зајмом, који износи 352,500,000 дин. Исплатом годишњина за 1881, 1882 и 1883 г. зајам овај смањен је са 15,612.500 дин., те је 26 апр. 1884 г. износио 336,887,500 дин.

У главноме државни дуг Србије, који је 1 новембра 1880 г. износио:

У земљи	24,742,685	дин.
„ Русији	6,816,000	„
Свега	31,558,685	„

нарастао је до 26 апр. 1884 г.:

У земљи до	30,020,609	дин.
На страни до	342,375,412.37	„
У цело до	372,396,021.87	„

Од терета овог дуга пада (у 1884 г.) на сваког становника Србије по **206.73 дин.**

Тако је терет државног дуга у 1884 год. 11 пута већи, него што је био у 1880 г., кад је на сваког становника Србије падало од терета тог дуга само по 18.59 динара.

Будућност носи резултате по којима ће се моћи оценити, да ли је, и у којој мери, данашњи државни дуг Србије производан, па према томе, да ли су оправдане и жртве, којих ће он стати нас и наше потомство.

КАКО СУ СЕ ШИРИЛЕ МЕЂЕ СРПСКОЈ ДРЖАВИ

ЗА ВЛАДЕ СТЕВАНА ДУШАНА,

И ОБЛАСТИ ЊЕГОВЕ ЦАРЕВИНЕ.

Наши и стари историчари слажу се тврдећи: да је време Душанове владавине сјајна епоха у новесници нашега народа. Предањем и практиком освећени обичаји и владалачке наредбе јавише се тада у зборнику закона, да одреде односе грађанском животу и основе мирном развитку. Све реформе унутарње и спољне беху јасна слика државног препорођаја. Оснивањем патријаршије Србија је стекла стожер духовног живота, а проглашом царства ступила у коло првих јевропских држава. Као феудно чедо средњега века, она истина ни онда не могаше да раскине ланце, што гомилу везиваху за земљу, али се и поред тога њено друштвено стање у многоме разликовало од бедног живота остале Јевропе. Кроз простране области српскога царства промицаху трговци са разних страна, утичући на размену народне производње и своје робе, што развија укус и увећава и онако големе приходе државној благајни. Рударство је полагано и неосетно изазивало покушаје у рађевини, а грађевинарство и писменост утркиваху се, да оставе што светлије доказе о својем времену.

Колико је сâм Душан државничким ауторитетом и радом утицао на полет земље, лепо слика један наш извор

ондашњег времена ([1]); а успехе у спољној политици могу да прикажу и простране границе његовога царства, које ће за дуго остати идеална тежња српскоме народу.

Баш томе колико деликатном толико тешком питању поклањам пажње у врстама што иду. Тешком, велим, с тога, што су извори који о томе говоре нејасни и некритични и у погледу географије и хронологије. Колико могу помоћи комбинација ових доказа и употреба других података из времена пре и после владавине Душанове, видеће се из овог кратког задатка.

Ради бољег прегледа делим посао на пет одсека. Први део обухвата границе Душанове царевине на југу, други на истоку, трећи на северу, и четврти на западу Србије. Пети и последњи биће намењен општем обележавању свих претходних делова.

I Границе Душанове царевине на југу. (*)

Постојано ширење српских граница на југу отпочео је краљ Милутин. Он је језгру српских земаља прикључио простране покрајине Маћедоније до Солунске равни, епирске границе и поречине Местиле ([2]) и приморао грчког цара Андроника старијег не само да га призна за господара освојених земаља, но да му у знак дружбе и пријатељства пружи и руку младе кћери Симониде.

Милутин је оставио неокрњен овај приштај у наслеђе сину Стевану; али унутарње буне и преврати, што ускоро настадоше у византијском царству, а у које се и Срби умешаше, учинили су, те ове покрајине беху спорно земљиште између Срба и Грка све до Душана. У боју,

---

([1]) Гласник књ. V п. р. 220; Гласник XXXV «Цар Урош и Краљ Вукашин» Чел. Мијатовића.

([2]) Данило, Жив. Краљ. и арх. стр. 13.

(*) У «Браству» књ. I. стр. 109. овај део старих српских граница обогаћен је пространијим белешкама писца.

који се беше изродио између старијег и млађег Андроника око престола (1321 и 1328) српска војска под управом Хреље Охмућевића беше под Серезом у намери да помогне старијем Андронику против млађег[1], кад одељења последњег продираху већ прехо Охрида пленећи Србију[2]. Докле су Грци допрли том приликом и после, кад се је Андроник млађи утврдио на престолу и у договору са бугарским царем Михаилом Србији рат огласио, могу да покажу наши извори. Архијепископ Данило вели да је Дечански, пошто је потукао Бугаре на Каменчи, повратио од Грка Велез, Просек, Штип, Црешње, Добрун[3], пределе средњега Вардара а већином на десној обали.

Не бих рекао да је краљ Дечански том приликом повратио и Прилип[4], јер иначе Душан не би имао узрока да освојени град по ново заузима, као што ћемо доцније видети.

На левој обали Вардара освојено земљиште такође није могло остати неокрњено. Ако узмемо, да су главни сукоби између савезне војске Стеванове и старијег Андроника против млађег, најпре поникли у серској и солунској области и одатле се бојно поље пренело на запад, и ако томе додамо уверавање Данилово, да је Душан првих година морао освојити и град Струмицу, — онда би смо овако приближно тачно могли одредити границу на крају владавине Стевана Дечанског. Она је промицала водомеђом Брегалнице и Струме, силазила на вардарску клисуру испод града Просека, савијала око покрајине Морихова, остављала западно Битољску котлину и Прилип и пружала

(1) Вила год. IV бр. 10—13.

(2) Hahn, Alb. Stud. стр. 316; K. Jireček Dejiny Bulh. стр. 251.

(3) Жив. краљ. и арх. 197.

(4) „Вила" г. IV стр. 281.

се преко Бабуне и водомеђе Црне и Треске до Шариног погорја у поречини Црнога Дрима.

Као што се види, Србија није могла под владавином Дечанскога да очува све поседе на југу, које јој краљ Милутин беше присвојио.

Али ова граница беше привремена. После 1331 седео је на престолу човек, коме је намењено било да веома рашири границе српске. Томе су у многоме узрок и сами догађаји у грчкоме царству. Грађанским ратовима окужена Византија није могла да залечи ране, које задаваху деловима царевине упадаји и освајања разних народа. На југу Турци и Каталонци, морски пљачкаши час савезници а час противници њезини, на западу и југо-западу у Тесалији, Епиру, Арбанији и Јелади права народна буна против туђинаца, Талијана и Француза, па и против слабе заштите законитих (грчких) господара. (¹)

Овим метежем, што ломи снагу једне већ скоро пропале државе, умео је да се користи Душан. Савременик вели да је „**въ три лѣта кралѥвьства своѥго**" придружио држави својој многе области грчког царства, као Охрид, Прилип, у коме „**въздиже сскѣ дворь царьскыи въ прѣбываниѥ**", Костур, Струмицу, Хлерин, Железнац, Водену, Чамрен, дошао пред Солун и тако га притеснио, да је Андроник морао по што по то да склопи мир, одрекавши се поменутих градова и области" (²).

Већина наших и страних историчара мисли: да је Душан у то време освојио и пределе до пролаза Трихерског. Ово извођење има извора у Рајићу а оснива се не на чистој употреби Данилових података, како он уверава, но на комбиновању тога биографа са царским родословом. Ја ћу на

(¹) Dejiny nar. Bulh. Jireček стр. 2[illegible], 260

(²) Жив. краљ. и арх. стр. 223—2[illegible]7

другом месту покушати да докажем, да је такво извођење погрешно; а овде задржавам право да свратим пажњу на карту, која ће нам најбоље објаснити: да су ратови Душанови првих година вођени у жељи да се Србији поврате на југу земље, које Дечанскоме беше Андроник преотео. На име, градови, што их Данило или његов настављач помињу, и данас су очували старе називе, захватајући југозападну Маћедонију, којом је и краљ Милутин управљао.

Без сумње у ово прво време освајања пада и безимена хрисовуља којој је пок. Даничић одредио време између 1333—1336. Она својом садржином обележава метохе области Црне, Охридског и Преспањског језера,(1) те с тога може да послужи као други аргуменат из првог времена Душанових освајања по западној Маћедонији и источној Арбанији.

По уверавању Данилову и град Водену ваљало би рачунати у област српске краљевине одмах после првог похода, да се тиме не противе догађаји, што се развијаху на југу Србије. Године 1341, 17 јула умр'о је Андроник млађи, оставивши бригу око васпитавања и чувања малолетног сина Јована жени Ани и двороуправнику Кантакузену. Кантакузен је гледао да се дочепа престола и с тога је настала дуга борба између њега и царице Ане. Душан је умео да се користи овом заћевицом. Док је Кантакузен потиснут војском царице Ане и њезиног војсковође Апохавка узмицао из Тракије и југоисточне Маћедоније српској граници, дотле је српска војска 1342 већ опсађивала Водену(2). Душан је и пре могао продрети до зидова тога града и не успевши повући се назад, очекујући згоду да њиме овлада.

---

(1) Гласник XI стр. 130.
(2) Гласник XIII. стр. 308.

Из преговора, који је Кантакузен водио са Душаном у Скопљу 1342 у жељи савеза и да се попне на византијски престо, најбоље се види, на које је земље на источној страни Вардара полагао право Душан, као на покрајине, које су некада припадале српској круновини. Он тражи од Кантакузена да му преда у накнаду за помоћ у рату све градове од Христополља (Кавале) до његове границе([1]), а то су такође предели, којима је краљ Милутин управљао.

Није могућно веровати да је онај други ублажени услов, по коме би Душан тражио проширење земљишта само до Солуна или боље до Водене, потекао од самога Душана. Његова је војска већ поодавно крстарила по могленској крајини; и у ово време кад му се баца у милост и немилост један од доцнијих царева, он је пре могао да премишља на нове добити, но да осигурава формално право већ стеченим земљама. То тврди и даљи ток преговора, који је веома отежао баш услед захтева са грчке стране, да Срби задрже само земље, које су им биле у рукама. Па и ненадни случај са Хрељом Охмућевићем, који себе и одметнуте градове стави под заштиту српског краља у тренутку већ свршеног преговора, јасан је доказ широких захтева и самосталних назора Душанових. По свршеном закључку уговора, који није могао бити по вољи Кантакузену, Душанова владавина на истоку помакла се нешто ближе старим границама на горњој и средњој Месте, обухвативши струмску област са градовима Мелником на истоку и Струмицом на западу, а на југу са природном границом, коју планине обележавају.

([1]) Гласник XIII стр. 308.

Само под тим условима могла се кренути спомоћна српска војска на крају лета у два правца — серској крајини и Водени ([1]). Прво одељење није могло ништа да уради због болести, која га је сатирала, а друго беше срећно да освоји Водену ([2]).

По свој прилици та недаћа и суревњивост Кантакузенова према освајањима Душановим учинише, те с дана у дан све слабији бејаше њихов савез. Кантакузен није више бирао средства којима ће нахудити Душану, а Душан је опет и поред тога све успешније напредовао. После дугих ратова у серској области, коју ни Турци нови савезници Кантакузенови не могаху да одрже, ова покрајина и Драма дођу под власт српског краља у Октобру 1345 ([3]). После освојене Маћедоније Душан је могао, покоривши и неколике земље на западу, прозвати се „царем Срба, Бугара, Грка, Арбанаса и т. д.“, јер освојења на југу беху стекла одређене границе.

Али опет за то не треба мислити да су престали сви даљи изгледи за ратовање и ширење земље. Проглас српскога царства био је одсудни глас моћнога суседа, који претијаше опстанку ромејској држави, био на управи Кантакузен или Палеолог. Политика је могла по каткад да приближи противне елементе, али не да их здружи и помири. На истоку нове српске границе, на водомеђи притока Месте и Марице, а на родопским горама, што се Јегејском мору пружају, беху земље Момчилове, који у Ксантији имаше престоницу. Чудноваго је и загонетно да овај Кантакузенов човек устаје против својега патрона баш у оно време, кад се Душанова војска прихватила Ми-

([1]) Гласник XIII стр. 320.

([2]) Гласник XIII стр. 321.

([3]) Мелаковић, Повесница срп. народа, II стр. 38—46. — Т. Флор. Ж. Слав. и Виз. II. 98—103.

лутинових граница на истоку. Кантакузену је испало за руком да победи Момчила, али му турска сила не поможе да спречи Душанову војску да не продре до средње Марице (и ако је једном и потукла) нити му могоше осигурати владавину у престоници над Боспором од Душановог моћног утицаја ([1]).

Колико се може видети из овог кратког прегледа, Душанова освајања на југу беху вођена у двојакој цели: да се Србији поврате земље, које јој краљ Милутин беше присвојио, а Дечански изгубио; и да се на рачун размирица, што се јавише у грчкоме царству, придобије што шири обим и самосталнији политички положај.

Пред смрт Душанову далеке границе његовог царства почињаху на југо-западу од пролаза Трихерског, одатле прелажаху на јегејско приморје и солунски залив до утока Бистрице, па онда промицаху последњим брђанским косама око солунске равни пуштајући се планинским низовима што теку кроз полуострво Халкидик до светогорске превлаке у залив Јеришки, Рендински, Кавалски, Лагоси Буру, одакле опет настајаху Јужне Родопе, водомеђе Арди и притокама Јегејског мора.

Овај големи простор јужних граница заузимао је и тада, као и данас разне покрајине. Кад будем обележавао земљиште Душанове царевине на западу, мислим том приликом да проговорим и о комаду између Бистрице и пролаза Трихерског. Сад остаје да неколике поменем о оним областима, што су захватале чисто јужну страну Душанове државе. Али како је неопходно потребно, ради

([1]) Dejiny. Bulh nar. стр. 263—269. — Т. Флор. Ист. Слав. и Виз. II стр. 195—199.

лакшег прегледа географске целине да се узму у обзир и неколики предели на југо-зап. то ће и о њима бити помена у прегледној садржини.

Јужна чест Тесалије до Саламбрије (Пенеја) беше под владавином Грка саставни део **јеладске теме**, којој ваља придати и острво Евбеју. Северна половина припадала је теми **солунској**, која се пружала до водомеђе Струме и Месте (1). Ову је тему делио Вардар на две половине западну и источну. У западној беху области: **Грчка Влашка**, **Костурска**, **Могленска** (Емитеја), **Верија** (Ботија); у источној **серска**, **струмска** (Мигдонија) и полуострво **Халкидик** (2).

Струмина водомеђа била је граница теми солунској и маћедонској, која се последња пружала далеко преко Марице. У маћедонској теми, што беше под Србима ваља разликовати области Драме, Морхе и Меропске крајине на средњој и горњој Мести, између средњих Родопа и водомеђе Струмине (3).

Ова областна подела у главном остала је и под Србима, а генералне називе солунске и маћедонске теме заменило је још оштрије име „романска“ или „грчка“ земља. О томе можемо наћи потврде и у хрисовуљи хиландарској од 1348, којом Душан даде Хиландару многе земље у пространој својој држави, разликујући прилоге по чисто српској земљи од оних присвојених у „Романији“ (4). Под тим именом и царски родослов помиње маћедонску и солунску тему (5).

(1) Rambaud, L'empire grec, стр. 190.

(2) Kiepert, Alte Geographie 309—319. — Гласник XIV стр. 235—241.

(3) Safarik, Sebrane spi. I 236, III стр. 75. — Con. Jireček, Die Heerstrasse v. Bel. nach Const. 97 стр.

(4) Pamiatky стр. 101, 102. — Гласник IV 249 стр.

(5) Истор. срп. нар. стр. 77. — Rad knj. II. 78.

Ослањајући се на тај извор и грчке писце, Мајков а с њим и Рачки тврде, да је Тесалијом (у данашњем смислу) и Касторијом управљао велики жупан Никола ([1]). Епирска хроника зна за Прељуба ћесара ([2]). Да је та личност одиста управљала не порече ни родослов. Ова несугласица међу изворима и у тексту није погрешна. Као год што Вук Бранковић, Оливер и други мењаху према потреби државној покрајине којима управљаху, тако је и место жупана Николе, (којега ћемо наћи још и на другом једном месту доцније) могао заузети Прељуб, а после овога Синиша.

Веријом је заповедао превртљиви Хлапен, Драмом иЕром Воихна и Богдан, а Морхом и Меропском крајином браћа Мрњачевићи, од којих се нарочито за Угљешу зна, као за заповедника међу Родопама ([3]).

Осем ових било је и других мањих заповедника на појединим тачкама. Близу Сереза у околини менакејске обители била је баштина царице Јелене и њене кћери „превисоке краљевне“ ([4]). Над Амфипољем управљао је Брајан, а на другим местима Ман. Ливерија, Андроник Кантакузен и др. од којих понеки, као Томислав и Вук често проневераваху своју војничку дужност и част.

I. Границе Душанове царевине на истоку. ([5])

Да бих што поузданије одговорио на ово друго питање о границама Душанове царевине на истоку, мислим да не ће бити без интереса, ако Јиречеково обележавање бугарских граница на западу тога времена, узмем као прве

([1]) Гласник XIV стр. 235.

([2]) Гласник IV стр. 248.

([3]) Гласник IX стр. 32—43.

([4]) Т. Флор. Ожк. Слав. и Виз. II стр. 187, 113.

([5]) У бр. 215 и 216, „Видела“ од 1885. изнесени су детаљнији податци у обележају овог дела старих српских граница.

податке, што нам их може да пружи историја суседне земље, и те доказе усвојим или исправим у смислу извора наших и страних, који су ми на руци.

Јиречек уверава у својој историји: да су Бугари од XIII века па до турске навале, господарили целом поречином Тимока и градом Сврљигом; да је пролаз куновички делио Србију од Бугарске, српски био Ниш, бугарски Пирот; да је даље граница промицала Сухом Планином и с ње прелазила на Снегополе око Трна, па онда правце Струми и Струмом тако, да су Срби били у Велбужду (Костендилу), Бугари у Стобу (¹).

У другој књизи, коју је на годину дана доцније штампао, овако обележава Јиречек српску и бугарску међу XIV века: „Граница између Срба и Бугара у XIV веку беше на Куновици између Ниша и Пирота (Ниш је по свој прилици постао српски после битке код Велбужда): на северо-западу код Липовца на Озрену, и Бована близу Алексинца. Градићи Сврљиг и Соколац беху тада у бугарској области (²).

Овај други додатак ваља сматрати као измену и допуну границе српско-бугарске у бугарској историји XIII до XV века. Бар нас на то упућује ауктор наводом 89, тврдећи да му је разлог основан на подацима Константина Философа.

Рекао бих да ово Јиречеково обележавање српско-бугарске границе није поуздано, и с тога ћу покушати прво да покажем, како се оно не слаже са другим његовим наводима, које је овде онде случајно поменуо у овим двема својим књигама, а за тим ћу подацима са стране притврдити, у колико је могућно, своје назоре.

(¹) Dejiny bulh. nar. стр. 334.

(²) Die Heerstrasse 107.

Јиречек узима Струму за границу једне и друге државе а с тим се не слаже ово у његовој историји:

1. Обележавајући голем обим Душанове царевине уважени писац вели: „да се српска граница на ј. и. пружала у то време до пролаза Христопољских, што воде из Тракије у Маћедонију“ (1), а то је на источним притокама реке Месте. Да је тако тврди:

а. Што је близу Драме био ћесар Воихна (2); и

б. Што је по његовом мишљењу и Серезом управљао деспот Јован Угљеша, и у тај град дошао са пратњом цариградски патријарх Калист, да са Душановом удовицом Јелисаветом преговара о савезу Грчке и Србије, па се ту разболео и преминуо.

2. Говорећи о поразу српске војске под Вукашином на Марици 1371 каже, како се српска војска кретала у два правца Чрномену: из Сера преко Родопе, и из северне Србије преко Констанције пловдивском пределу (3).

Ако се узме да је Струма одиста била граница на ј. и. онда се то никако не може да сложи са овим наводима. Јер по самом уверавању бугарског историописца српска држава не само да се ширила преко Струме, него њене се границе помицаху у последњим данима великога цара и по трачким земљама. Према томе загонетно је, да Јиречек на једном месту узи, а на другом шири српску границу. Ово би се по мом мишљењу само тако могло да протумачи, кад би се узело да ауктор само донекле непрекидно обележава границе Србије на истоку, остављајући да згодом и уз догађаје проговори о остатку, као што је чинио на местима, која су већ поменута. Па и то кад бисмо имали на уму, опет границе које нам он приказује, не могу се сма-

(1) Dejiny bulh. nar. 265.

(2) Dejiny 278; Dejiny 278; 283.

(3) Dejiny 288. — Heerstrasse 108.

трати за поуздане, као што ће показати редови које ниже стављам.

Ја сам још на једном месту поменуо, да се јужна граница српске државе Душанова времена помакла даље на исток од поречине Местине. Разлог, који ме је руководио да тако кажем, није основан само на природи земље, него и на историјским доказима који су необориви. Душанова је војска продирала до Марице. Један такав случај прибележио је и Лиречек (1). И да није ових података у корист таквог извођења, догађаји, који се по смрти Душановој развише, јасно су обележје, докле се простирала Душанова царевина на ј. и. После одржане битке код Чрномена на Марици 1371 турска оделења на ј. и. Србије беху управљена преко јужне Родопе у покрајине доње Струме и Вардара. Излети су били са суха из Ћумурџине, а у приморју из Кавале, тачака, којих се Турци већ беху дочепали. Тако тврде турски извори (2), а то не пориче ни Лиречек, који вели да је Кавалом времена Урошева управљао некакав одређени бугарски кнез (3). Према томе границу Србије на ј. и. ваља тражити, како је већ речено на висовима јужних Родопа, што деле воду Арди и Јегејском мору.

Освојења турска на истоку беху управљена уз реку Марицу, по цариградском путу и око српских граница. Турци већ беху заузели Димотику и Једрене, у које пренеше престоницу, и Лала-Шахин освојив Пловдив беше намеран и преко Балкана, кад га заустави заповест господара Мурата. Турски историчар вели, да су узроци унутарње реорганизације диктовали султану да даље ништа

(1) Dejiny 268

(2) Jonguire, Histoire de l'empire ottoman стр. 125.

(3) Dejiny 293.

не предузима ([1]), али као да не ће тако бити. Ако је веровати нашем Троношцу, Срби су под Урошем двапута војевали с Турцима. Први пут (1357) беху срећни ([2]), јер по свој прилици у то време добегаваху многи бегунци из околине пловдивске „родопском деспоту“ тражећи потпоре и освете ([3]).

Јиречек мисли да се речи „родопски деспот“ односе на Угљешу, који је у то време управљао и земљом ћесара Воихне ([4]), и у томе се не вара.

Други рат Вукашинов и његове браће пада у несрећну 1371 годину и вођен је нешто јужније, код Чрномена. Срби тада беху себи ставили у задатак, да као предстража хришћанске Јевроне прогоне Турке са балканског полуострва. Ја не мислим да бележим начин, како се извршила та наша катастрофа. За мене мора само једно поуздано и сигурно бити, а то је: да границу Душанове царевине на истоку, на основу толиких непобитних доказа, не смемо тражити ни на Струми ни на Мести, но још источније.

Наш историчар у догађајима времена Урошева и Вукашинова г. Мијатовић тврди, да се државничка акција у то доба ограничила на одржање онога што је стечено и попуштање у приликама, које би могле незгодно да утичу по народне интересе ([5]). Према томе и ратове Вукашинове са Турцима ваљало би сматрати као борбу једнога народа који брани давно стечено право. Чудновато је да се то право преноси на земље, које су далеко иза граница, које је Србији у XIV веку обележио бугарски историчар. Још чудније је да се, у то доба борбе, кад се српски народ ставља

([1]) Jonguire, Hist de l'em. ottom. 125.

([2]) Гласник V, 70.

([3]) Jonguire Hist. de l'emp. ottom. 131.

([4]) Dejiny 181. — Гласник 35. стр. 178.

([5]) Гласник 35.

на браник хришћанства против мухамеданизма. Бугари, на чијем су се земљишту и развијале задевице, губе у бојној вреви народа, без икаквог знака за самосталан живот. Бугарска је давно клонула. После битке код Земљана њене је улоге мало по мало нестајало. Она је у политичком смислу само животарила. Њене јужне покрајине постале су спорно земљиште за међународно трвење и слава је припадала ономе, који је био нај јачи.

Ове неколике навео сам у жељи да покажем како би погрешно и нетачно било повлачити границу на истоку по начину Лиречекову. Један наш писац као међу узима Марицу (1), но и то ће бити претерано. Родопске горе беху, као што смо видели, природна међа на ј. и. Као такве оне су пружале своја брђанска леђа бранећи Србију и на истоку. На обе стране са њихових висина могле су силазити бојне српске чете, задајући посла Византији и њеним савезницима Турцима. Лиречек је и сам то потврдио говорећи: да су се Срби пуштали Чрномену преко Родопа и преко Констанције, на планинском прелазу из горње Струме, у у поречину Марице (2).

Као даљу источну границу Србије узима Лиречек Струму код града Земљ'на и Снегопоље око Трна. Да и ово обележавање није тачно показаће ови докази:

Задужбина св. Јована Рилског налази се на левој обали Струме међу високим планинама Рилским. Да се та обитељ налазила под Србијом времена Душанова, може нас уверити надгробни натпис Хреље Охмућевића, који је у овом манастиру као калуђер Харатон преминуо, оставивши лепи спомен подизањем црквенога пирга (3).

(1) «Стара Србија», «Српске новине» 1878 бр. 77.

(2) Die Heerstrasse стр. 108.

(3) Гласник VII с. р. 184 стр.

Један наш географ уверава да данашњу границу народности српске и бугарске ваља повући од Рила на Витош, тако да западно остаје Брезник (1). Ја ћу покушати да докажем да ово не би погрешно било ни за Душаново време.

По што су Срби потукли Бугаре на Каменчи, Дечански се упути, како уверава Данило, у Бугарску, дође у место Мраку, а одатле у Изворе, где са бугарским племенством уреди њихне домаће ствари. И једно и друго место налази се по г. Ракићу на левој обали Струме. Мрака као Радомирски крај очувала је и до сада своје име, а Извори су десет километара јужно од Радомира (2).

Да су те земље биле и под владавином Душановом тврди у неку руку (3) његова хрисовуља од 1348, којом уступа Хиландару цркву св. Николе у Мраци, што је приметио и г. Ракић (4); а нарочито: што је под српском патријаршијом у Пећи било и Самоковско владичанство, коме не налазимо трага међу бугарским епископијама од XIII до XVI столећа (5). На послетку и непристрасни суд уваженог Руса Голубинског и Флоринског: да су Ниш, Дубница, Самоков и Ихтиман дошли под српску управу још 1330 (6).

Према томе источну границу могли бисмо још даље повући до водомеђе Искра и Марице и пролаза Ихтиманског, одакле је скретала на Витош, и остављајући Софију на истоку прихватала се водомеђе притока Струме, Искре и Нишаве до Старе Планине.

— —

(1) «Отаџбина» свеска за јун. 1883.

(2) «Отаџбина» св. децем. 1880 стр. 116.

(3) Велим у неку руку, јер би се по овој хрисовуљи могло судити о св. Николи у Мраци, да је негде у низинама доње Струме.

(4) «Отаџбина» децем. 1880 стр. 117.

(5) Гласник X стр. 297—309.

(6) Т. Флор- Южн. Слов. и Виз. II стр. 17. — Е. Голубинскаго, Краткій очеркъ ист. пр. церк. стр. 437.

Североисточну границу Србије још је непоузданије и нетачније обележио Јиречек, бар по мом мишљењу. Он је повлачи од Снегопоља на Суху Планину, Куновицу, Сврљиг, а одатле западном водомеђом Тимока до Дунава. Доказе црпе колико сам могао да оценим, из Данилових биографија, рукописа сврљишког, података Константина Философа и доцније турске поделе, као из једиих до сада признатих аргумената, који оспоравају право Србима над обема водомеђама Тимока.

Према томе тежина је Јиречекових разлога у овоме:

1) Данило вели да је Милутин потукао видинског Шишмана и повратио му са државом и град Видин (¹). Мислим да се из тога још не може извести да му је уступио и Тимочку крајину. Иначе срођавање Шишмана са кућом једнога од наших жупана, ма она и у родбинској вези стајала са Немањићима, не би било довољна накнада за материјалну штету, што их је Србија претрпела најездом Бугара.

2) Сврљишки рукопис доиста је писан у време кад је Сврљиг био у Бугарским рукама (1279), но то није никакав доказ за тачно обележавање бугарске границе при крају XIII столећа, јер је Милутин владао поречином Тимока и тим градом од 1292 (²).

3) Биографија Деспота Стевана високог од Константина Философа односи се на оно несрећно време, кад је Србија морала да напрегне последње силе да очува и оно нешто окрњеног земљишта на северу. И у то време невоље, кад је Бугарска била у правом летаргичном сну, притиснута турским колонама, српски деспоти још брањаху право го-

(¹) Жит. Ив. Пав. стр. 209.

(²) Schaf. Gesch. d. Sud. Literat. III 22.

сподовања на поречину Тимока, остављајући видљивих и очуваних споменика, које не може да обори Јиречек ([1]).

4) Мање него ови разлози може да послужи као доказ турска административна подела XVII века, по којој би и поречину Моравице ваљало убројити у земље Шишмана видинског.

5) У корист обране да пиротска околина није била српска у XIII столећу, једини је основ ова реченица Ф. Рачкога, којом се послужио Јиречек: „Да је кнез Лазар послао војводу Димитрија Воихновића да од Турака отме бугарски град Пирот, што је он и учинио и опет га морао уступити“ ([2]). Чудновато, да се за област Нишаве и Софијску котлину толико отимају доцнији наши владаоци, по свој прилици из „стратегијских“ узрока, а не за то што су те земље давно биле српске?! ([3])

Као што се види, Јиречек је на основу поменутих извора, којима измиче основа, покушао да одреди границу Србији и Бугарској за сто и педесет година, кроз које време дешавале су се многе и многе политичке промене код оба народа, које не говоре у прилог његовог извођења. Место тога боље би било да је за свако време у које пада и расте снага и једног и другог народа обележио њихове границе. Кад би овде још било питање: где треба тражити етнографску границу између Срба и Бугара — на Тимоку или Виду, Старој или Сухој Планини, то би друго било. Говор је о времену напредовања Србије и пада Бугарске, а то није Јиречек поуздано извео.

Из противразлога, који су овде прибележени, лако је одредити границу Србије на северо-истоку за Душанове

([1]) F. Kanitz Serbien, 297—322. — Мил. Кнеж. Србија. — Тимоч. кр. Гласник XIX и XLIX. Докази су црква деспота Бранковића у Горњој, и дрга војводе српског Абоговића у Доњој Каменици у окр. књажевачком.

([2]) Rad к. III стр. 87—93.

([3]) Dejiny bulh. nar. 300, 317, 322.

владавине. Са Старе Планине она је прелазила на Св. Николу, а одатле на водомеђу тимочких притока и других река што падају у бугарску чест Дунава.

На крају обележавања наше источне границе времена Душанова да још једном премеримо демаркацину линију ради бољег прегледа.

Ако пођемо венцем Родопских планина, што деле воду Арди, Марици и Мести, десно нам остаје предео Чрноменско-пловдивски, спорно земљиште између Срба, Бугара и Турака; с леве руке у поречини Местиној крајине Меропска и Марха, које смо већ обележили као земље деспота Угљеше. Брђански зид, што се од Родопа повлачи Ихтиманском пролазу дели воду егејском мору и Дунаву и земље бугарске од српских. Даље се граница на истоку повијала преко Искра на Витош, одатле водомеђом Струме, Искре и Нишаве до Старе Планине, а после Св. Николе на водомеђу тимочких и дунавских притока.

Земљом од Дунава до изворног краја Месте, Балкана и Ихтимана такође су управљали Мрњачевићи по свој прилици Вукашин и Гојко, којега је последњега државина захтевала по смрти Душановој и пределе на горњој Марици ([1]).

Г. Мијатовић доказује, да Ниш ваља сматрати као другу постојбину Мрњачевића ([2]).

III Границе Душанове царевине на северу.

Од Дунавске котлине код Текије, па до утока реке Дрине у Саву цео простор северне Србије може се поделити на две половине: од Мораве до Тимочке крајине на истоку, и од Мораве до реке Дрине на западу. И једна и друга страна подраздељује се у два мања комада: на

([1]) Гласник V ст. р. 66, 71, стр. — Гласник IV н. р. стр. 243.
([2]) „Лавор" 1878 бр. 9 стр. 280.

брдовиту Кучајну у водопађама Пека, Шашке, Млаве и на махом равно Браничево, ограђено на истоку водомеђом Мораве, Дунава и Тимока, на западу Моравом, на северу Дунавом, а на југу беше суха граница испод манастира Раванице. Западни одељак имађаше београдску област (Шумадију) са природном границом: Дунавом, Савом, Колубаром, Моравом; и мачванску, омеђену Савом, Дрином, Цером, Влашићем и Колубаром. Кроз средину ових земаља, а на име кроз Браничево, и једну чест београдске области промицао је београдско-цариградски пут (1) и с тога је тај д. о. нарочито Браничево, у међународном значају вазда био главно место борбе блиских и далеких народа, док су задевице у другим крајевима ових земаља посиле на себи знак ратова, што их суседи наизменце воде, како им кад снага допушта.

Последњих дана краља Драгутина, Дунаво, Драва и Сава беху северне границе Србије, која је у Босни захватала Соли и Усору. На источној страни, у Браничеву и Кучајни унутарњи немири, којима на челу стајаху Дрман и Куделин, биће по свој прилици последњи покушаји да се те покрајине отргну од Србије. Да ли ова буна беше по упутству Угара или Бугара, историја не уме да каже: ну то, што одмах за тим прича Данило о походу Шишмана видинског, могло би у неку руку поткрепити последњи закључак.

На западу Мачва и једна чест београдске области остале су спорно земљиште између Србије и Угарске. Уважени историк Руварац покушао је на једном месту да докаже, да су ове земље по смрти Драгутиновој опет дошле под Угре (2). У том се у неколико слаже са Клајићем који

(1) Гласник XLVIII стр. 117. — Die Heerstrasse Con. Jireček 15 стр. — F. Kanitz Reise v, Belg. nach Salonik 25—31. — F. Kanitz, Serbien стр. 12—14. — Милићевић, Кнеж. Србија — Браничево.

(2) Годишњ. II 246:

уверава, да је Павао Шубић још за живота Драгутинова присвајао једну његову чест Босне за другом ([1]).

По нашим изворима и Кантакузену западна страна северне Србије (Мачва и један део београдског округа) била је под управом Душановом од његових првих година ([2]). Кад је опет дошла у српске руке тешко је рећи без поуздане сведоџбе. Пораз војске Карла Роберта на Сави осигурао је Србима владавину над овим областима, коју ни Лудовиков поход (1353) није могао да поколеба ([3]).

За заповедника тако пространих и важних покрајина поставио је Душан кнеза Лазара, својега рођака. Браничевом и Кучајном управљао је за неко време Вук Бранковић, док се није јавила потреба да се ове области даду Лазару а њему намени друго место ([4]).

IV Границе Душанове царевине на западу.

Видели смо из пређашњег одељка, како се западна граница Србије помакла на исток до реке Дрине. Босански остатак Драгутинова мираза био је под непосредном управом босанског бана, а посредно под угарским краљем, који се спремао да од Србије откине још који комад на западу, али се то морало свршити на штету и Босне и Угарске.

Непријатељство је поникло из Захумља, одакле је бан Стеван Котроманић узнемиривао српско Требиње и све приморје до Котора ([5]).

([1]) Klaic, Povjest Bosne 91.

([2]) Жив, краљ., Данило 228; — Т. Ф. Ю ж. Слав. и Виз. 235 стр.

([3]) Већина је наших историка мишљења, да је Душан освојио Срем и Славонију. Ови назори осем Троношца (V гл. 67 стр.) немају друге потврде с тога их се и нисам могао држати. Рајић узима Дунаво за северну границу Србије; ја бих томе прилаз и Саву са мачванске стране како би и ту царевина Душанова имала природну и поуздану границу.

([4]) Рајић, Ист. II 638.

([5]) Рајић, Истор. св. II 630.

После Босне Захумље беше друга српска земља без јаке везе са Србијом, изложена тројаком утицају: Србије, римског папе и угарских краљева, те му је суђено било да често мења господаре, као што је лепо приметио Мајков ([1]).

Под Милутином у Захумљу беше српска епископија. Не може се одређено рећи кад се после тога Захумље оценило од Србије, али се може од прилике узети, да је то било 1318, кад оно припаде Босни Драгутинов мираз ([2]).

Душан, као и праотац му Немања, беше намеран не само да приљуби Србији земље, које су некада њене биле, но и да рашири владавину на штету суседа. Војујући против грчке царевине, којој је већ многе и многе земље одузео, он није губио из вида оне у приморју. У Босни и Хуму тада се јако осећаху утицаји угарског краља и римског папе на штету богомила и православних. Душан хтеде најпре мирним путем да осигура везу пријатељства између своје и земље Стевана Котромановића, али то поништише Угри ([3]). У ово време (1347—1350), пред што ће се десити сукоби између Душана и бана Стевана, католичка пропаганда инаугурисала је власт барског архијепископа у Хуму и другим местима, над којима је он до тада управљао ([4]). То и гоњења православних и богомила који не хтедоше лако примити католиштво, и упадаји босанске војске до Которског приморја ([5]) изазвали су Душана 1350 да напусти бојно поље на југу и похита на северо-запад.

Његов је поход управљен био преко реке Дрине. Рајић уверава да се Душан том приликом имао да бори са многим тешкоћама, али ипак испало му је за руком да

([1]) Истор. срп. нар. Дан. прев. II 149.
([2]) Klajić Povjest Bosne 104.
([3]) Rad II 79—81.
([4]) Rad VIII 123—125,
([5]) Rajić II 631.

прејури преко Босне, да се пусти кроз немирни Хум у Приморје, где га лепо дочекаше Дубровчани и замолише да им поклони неке захватине, које се протезаху на српском земљишту, што Душан не хтеде дозволити. Из Дубровника настави цар пут у Котор, а одатле преко Зете у Србију.

Рајић вели да је Душан, кад је с војском стигао на границу Босне (Думно), послао једно одељење преко Цетине у Далмацију у жељи даљег освајања, но он је то по свој прилици побркао са догађајем који се доцније деси. Душан је и по други пут прегазио Босну (1351)([1]) и последице рата осетиле су можда и пограничне хрватске земље, али се права војна развио у Далмацији 1355 и 56 пред Скрадином и Клисом, где се укрштаху интереси Срба, Угара и Млечића. Јелача, сестра Душанова а удовица хрватског бана Младина беше уступила оба града Душановој војсци, што није могло бити по вољи Угрима и Млечићима, који последњи умешним начином добију Скрадин од Душана, баш у тренутку кад се чуло о његовој смрти. Тај глас учинио је те је и Палман напустио Клис([2]).

Остале покрајине, Требиње са Конављем и Зета беху поодавна под српском влашћу, и с тога престаје потреба да и о њима говорим. Место тога задржаћу се на Арбанији, Епиру, Акарнанији и Етолији, југозападним земљама Душанове царевине.

Јадранско приморје од скадарског језера до реке Фидари (Арбанија, Епир, Акарнанија, Етолија) део је старе Илирије, којој се границе до римског времена пружаху далеко на север у Посавље и Подунавље и на север. зап.

([1]) Т. Флор. 10к. Слов. Виз. 244.

([2]) Гласник XXXV Цар Урош и краљ Вукаш. — Rad II 83. — Т. Флор. 10к. Слов. Виз. 253.

у Италију ([1]). У географском смислу то је целина, којој су на истоку Шара, Пинд и њихни огранци природне међе. У етнографском погледу ове се земље од незапамћених времена дељаху у две сродне гране: северну или илирску до Шкумбе, и јужну или епирску, које и данас имају представнике у Гегама и Тоскама ([2]).

Природа је истина оделила ове земље од осталога света, али је њима ипак суђено било да претрпе многобројне поплаве и туђинске утицаје, почевши од првих колонија што се настанише у Епидамну у VII веку пре Хр.([3]) па до српског завојевања у XIII и XIV столећу, понајвише ваљада с тога, што је приморје мамило трговце разних народа да трговине ради ступе у ближи додир са овим брђанским светом, кроз чију земљу промицаху за унутрашњост балканских земаља чувени путови поречином Дрима и Шкумбе.

Далеко би ме одвело да се пустим у опис свих политичких промена, које су толико пута мењале значај и обим овим земљама. Место тога мислим биће потребније да се зауставим на догађајима XIII века, као на најближем времену, које ће приномоћи да се што тачније одреди утицај Душанов и на овој страни.

Од почетка XIII столећа, па до српске навале под Душаном, у Епиру, Акарнанији и Етолији, као и у Арбанији управљала је једна лоза царске грчке фамилије Комненовића. Она је доводила своје порекло од Михаила Анђела Комнена Дуке, сина севастократора Анђела, сестрића цара Исака II и Алексија IV. Женидбеном везом, на име што деспот епирски Михаило даде кћер Јелену

([1]) Kiepert, Alte Geogrphie 352. — Cortambert, Geograph. Europe 116.
([2]) Hahn, Alban. Stud. I 218.
([3]) Thucydide, Hist. de la guerre du Péloponnese, par Ch. Zevort I 26.

Манфреду, краљу сицилском, ојачана је моћ фрапачкој кући Анжујаца, који поред својих земаља у Грчкој и деспотату епирском, хтедоше да имају и у Арбанији. Борбе, што се развише пред Београдом и Драчем беху народни отпор против удружених туђинаца, Талијана и Француза ([1]).

Српско освајање северне Арбаније под краљем Милутином, устукнуло је за неко време фрапачку владавину. По претворима, који беху вођени између Милутина и Карла Валонца 27 марта 1308 у жељи родбинске везе и на случај ако последњи поведе рат против Византије, јасно су обележени поседи, које српски владалац као законите осигурава у Арбанији. Он тражи да му се уступи од Дибре до реке Мата, земље Гега, дакле северна Арбанија ([2]). Од њиховог савеза није могло бити ништа, а Милутин је међу тим до смрти управљао и северном Арбанијом и градом Драчем ([3]).

Владавина Дечанског није се простирала ни у Арбанији по свему Милутиновом земљишту. Скадар са околином доње Зете истина је био под управом српског престолонаследника, али земље јужно од Дрима биле су у рукама Напуљаца, исто онако, као што су предели охридског језера и Црнога Дрима припадали Византинцима.

Ово често господарење разних власника не беше по вољи народу. Док у Епиру и покрајинама на југу, које су му припадале, беху на дневном реду убиства и преврати, дотле на северу, у Арбанији, брђанска племена често напуштаху своја боравишта нападајући на Београд и Валону. Византинци су полагали право на ове земље и с тога су неколико пута дизали војску. Срећа што их је служила у овим походима (у којима се они врло често

([1]) Hahn Alb. Stud. I 312. — Гласник XLIX 137.

([2]) Гласник X 311—328.

([3]) Пуг. кроз Пореч, Дрим и Вар. 470. — Jireček, Dejiny Buhl. nar. 241

сурово понашаху) не треба да нам сакрије ни онај унутарњи пламен незадовољства, што је тињао у народу, који је само прилику тражио да свргне јарам грчки. Права буна поникла је у Епиру, којом је управљала Ана, кћи Андроника Палеолога протовестијара византијске царевине. Она је убила мужа свог, деспота Јована, и овај опет рођеног брата Тому. Ана је с почетка била у споразуму са Грцима и много је радила на томе, да умири своје побуњене крајеве ([1]).

У то се Душанова царевина поче јако ширити по Арбанији. Умешним начином Душан је 1336 за кратко време овладао Драчем, а одмах друге године одељења његове војске јавише се у деспотату епирском ([2]). Деспотица Ана потиривала је сада незадовољство народа против Грка у српску корист ([3]) по свој прилици у нади да и даље господари деспотовином, у чему се није преварила. Рука Комнена, Душанова шурака, осигурала јој опстанак у Валони и Канини, а удадба кћери Томајиде за Синишу брата Душанова и над осталим земљама деспотовине у Епиру, Етолији и Акарнанији, до речице Фидари ([4]).

За тим је дошао ред на Тесалију и грчку Влашку, којима је завладао Душан на крају 1347. То се види из млетачке честитке 3 јануара 1348, којом замолише Душана да има на уму њихову тврђаву Фтелијо, на пролазу Трихерском ([5]).

На крају овог кратког прегледа догађаја, што су помицали западну границу у српску корист, ваља да обележимо само те међе.

([1]) Hahn, Alb. Stud. I стр. 316, 317.
([2]) Т. Форин. II 73.
([3]) Hahn Alb. Stud. I стр. 317,
([4]) Гласник XIV стр 237.
([5]) Гласник XI 425 стр.

Походи Душанови на Босну 1350 и 51 учинили су, те су многи наши и страни историчари и ту земљу убрајали у српске покрајине времена Душанова. Против таквог извођења дигао је глас у последње време Рус Т. Флорински и Хрват Клајић. Први сматра Босну тога времена као ратом прегажену земљу, на коју се слабо освртао Душан, имајући више посла на истоку[1]; а други да се по смрти Стевана Котроманића (1353), који је дотле Босном управљао, скупио сабор босанске властеле да се закуне на верност новом владаоцу и да су на томе збору били и неколики посланици хумске земље[2].

Имајући то на уму, и како су у свему оскудни наши поуздани извори, који би констатовали присаједињење Босне Србији, и ја прилазим мњењу уважених писаца. Јер као што су Душанова одељења допирала до Марице и враћала се у сталне планинама обележене границе, тако су се и војске из Босне могле враћати на југ и на север против Угарске, остављајући доцнијем времену да потпомогне уједињење свих српских земаља, што по несрећи никада није могло бити.

Али што важи за Босну, не може за Хум, који беше под Србима до смрти Душанове, ма да су неколики незадовољници и тада покушавали да га отуђе од Србије. Према овој исправци, граница Србије на западу текла је реком Дрином, водомеђом њених горњих притока и реке Босне, водомеђом Босне, Врбаса и Неретве, Динарским Алпима и реком Цетином. Северо-западно у далматинском приморју остају спорне тачке Скрадин и Клис, око којих се отимаху Срби, Угри и Млечићи.

---

[1]) Ж. Слав. и Виз. II 245.

[2]) Povjest Bosne 141, 142.

Ако сад од ушћа Цетине наставимо пут Јадранским морем, лево остаје између Цетине и мора стара област Неретва, која је давно постала самостални део Захумља, а од Неретве југо-источно Захумље, коме у ово доба припадаху и брдовити крајеви Требиња. Од Дубровника и Требишњичких шума до изворног краја Зете, Пиве и Которског залива Требиње, у чијем равном приморју беше Конавље, а на самој обали и граници старом Захумљу и Требињу град Дубровник. Нешто северније на захумској обали налази се полуострво Пељешац, чувен са својег „Рата стонског", превлаке, која га везује за континенат. На тој превлаци, у Стону, одавно беше владалачка столица за ове приморске крајеве ([1]). Стон беше код Дубровчана под закупом, који као приход у хиљаду перпера би уступљен доцније цркви св. Арханђела у Јерусалиму.

Десно остаје архипелаг далматинског острвља, на коме беху поседи млетачки. Острво Млет, као и Стон беше такође уступљено Дубровчанима под повољним условима, али се ти услови не виде из наших споменика ([2]).

У которском заливу осем Котора, омиљеног града свих Немањића налазимо другу Превлаку, на којој беше најпре зетска епископија у манастиру св. Михаила, а после пренесена у Врањину и на Цетиње ([3]).

Не зна се сигурно, ко је за владавине Душанове управљао Захумљем и Требињем. Ове земље имале су од старине своје поглавице, који су доводили порекло од Немањића ([4]). За то ваљада извори слабо што о том помињу.

([1]) Гласник XVIII члан. Срп. обл. X—XII в. ст. нов. — Jireček, Die Handelsstrassen ut 19—29. — A. Rambaud, L'empire grec 152, 153. — Шаф. Sebrane spisi II 275—293.

([2]) Monumenta стр 104—167.

([3]) Die Handels. 21.

([4]) Гл. XI «Срп. Комнен».

Одмах по Душановој смрти прочу се у Хумљу немирни Војислав Вонхновић, брат од тетке цару Урошу, чија се државина пружаше од Сенице и Гацкога до Дубровника и Котора ([1]). Да ли је његова кућа управљала том покрајином и под Душаном, остаје нерешено питање.

У Зети беху сродници старих жупана и Немањића. Урош је заповедао доњом Зетом, са престоницом у Скадру. Око њега беху још Баошићи, Ђурашевићи, Црнојевићи, старе властелинске куће, које имађаху својих баштина и у доњој и у горњој Зети. Управа над облашћу била је у рукама Вукашинове породице, која је, по уверавању г. Мијатовића, била у вези са Баошићима и имала својег представника у старом Вратку, оцу кнегиње Милице, а после у жупану Николи, с киме се ми оно прво сусретосмо на југу Србије ([2]).

Дошли смо до Дрима, али пре него пређемо преко ове реке ваља да поменем, да се источно од Скадарског језера до Призрена и око залактице Дрима пружао брдовити Пилот (дан. Пулати) ([3]). У Дриваству беше кућа Шпана Анђеловића, који су по свој прилици и Пилотом управљали ([4]).

Пређемо ли Дрим, ступамо у предео Задрим, коме на северу беше град Дањ, чувен са своје трговачке позиције на путу из Призрена у Скадар, кроз поречину Дрима. Ту се још за време крсташких ратова настанио Dux Ginus Tanusius, који је осим Задрима освојио и јужну залактицу Дрима, која се по њему прозвала Дукађин ([5]). Јужно до Мата била је Мизија, источно земље Мироцита

([1]) Handels. стр. 66. — Гл. XLIX 179.

([2]) Гласник XLIX 162, 162, 165.

([3]) Годиш. I стр. 211.

([4]) Гласн. XLIX 138.

([5]) Путов. кроз Пореч. Дрима и Вардара 168 стр.

и Мађана, које је Мат делио. Мизијом је управљала породица Баошића, а Миродитима по свој прилици византијска кућа Аријанита Комненовића.

Од Мата до Герабе била је права Арбанија са грофијом Арбанијом којом некада управљаху Анжујци и у чијим рукама у ово време беше само Драч. Равним пределом између Мата и Шкумбе заповедао је Карло Топија, а од Шкумбе до Војуце Андрија Мусаки. Преко Војуце улазило се у деспотат епирски ([1]). Над северном половином ове земље управљао је шурак Душанов Комнен са женом Аном, над јужном Етолијом и Акарнанијом Синиша, брат Душанов. Тесалија налазила се у рукама Прељуба Ћесара ([2]).

На крају обележавања области, које су срећним војевањем и политиком времена Душанова прошириле обим српској земљи неће, мислим, бити без важности, ако ради лакшег прегледа целине бацимо летимични поглед и на остале покрајине, што су чиниле језгру тадашње Србије.

Путовање Кантакузеново к Душану 1342 било је управљено преко Просека и Велеза у Скопље. Тада је у Просеку лепо дочекао Кантакузена пребегли грчки војвода Михаило, који је у то време управљао околином тога града ([3]). Кантакузен уверава да је покрајином велеском управљао знаменити властелин Јован Оливер ([4]), који у оно време већ беше муж епирске деспотице ([5]). По свој прилици обим ове покрајине треба пренети и на једну и на другу страну Вардара, до Полога и скопљанске области на северу. Рекао бих да је Овче Поље (с леве стране Вар-

---

([1]) Пут кроз пореч. 148—171.

([2]) Гласник XIV 235.

([3]) Т. Флорин. Ист. Слов. и Виз. II 77 стр.

([4]) Гласник XIII 308 стр.

([5]) Гласник XIII 293 стр.

дара између Брегалнице и Пчиње) било баштина Јовану Оливеру, који у Леснову код Кратова имађаше и задужбину св. Архангела Михаила, коју Душан на Скопљанском збору 1347 подиже на епископију (1).

Западно у котлини прилипско-битољској беше државина Вукашинова (2). У Охриду је владао до некле севастократор Бранко (3) и његово место замено Грона заповедник преспанског предела и Дибре (4).

Испод Шаре, Црне, Карлијака и Пчиње беше скопљанска област, са Скопљем другом српском престоницом (5). Источно одатле до Струме пружаху се земље Дејановића, са природним границама у Снегоноју, Белашици, Благуши, Црној, Св. Илији и Струми са градовима Велбуждом (Костендилом), Жетљиговом (Куман.), Кратовом, Штипом, Струмицом и Петрићем (6).

Између скопљанске области и Шаре беху оба Полога, а северно испод Шаре до Белога Дрима призренска област са Призреном, престоницом целе Србије. Још северније између шарпних огранака, Баштрика, Жлеба, Мокре и изворног краја Ибра пружа се Метохија са старим областима Хвосном и Патковом и главним местима Пећи, Дечанима и Ђаковицом. Мислим да су ове четири последње (Призренска, Хвосно, Патково и Скопљанска) биле чисто земље Немањића, као и Нородимље на Нородимци што пада у Ситницу, која тече кроз равно Косово или Липљанску област.

Из јужне поречине Ибра прелазимо у стару Рашку, ограничену Медведником, Повленом, Маљеном од мачванске

(1) Гласник X н. р.

(2) Гласник V стр. 66.

(3) Jireček, Dejiny bulh nar. стр. 179.

(4) Пут. кроз пореч. Дрина и Вардара 469.

(5) Hahn, Reise v. Bel. n. Salon. — Пут Енглеск. 100.

(6) Гласник XLIX назив «Пчиње.» — Jireček, Dejiny 292.

области, Колубаром и западном Моравом од београдске. Јастребац, Копаоник и његови јужни ланци делили су је на истоку од области нишке, Глубочице, Тополнице, (Криве реке) Врање, Мораве (Гиљана).

Западна граница Рашке прелазила је са Повљена на Јавор, преко Дрине, даље Букову Главу, Романију па онда водомеђом Пиве, Таре и Лима на Жлеб и Мокру. Северо-западно лежала је Босна, западно Захумље са Требињем и Зетом, а јужно Хвостанска област (¹).

У недостатку поузданих доказа тешко је одређено рећи која су властела управљала језгром српских земаља у времену Душановом. Само по појединим околностима ово би се могло извести:

Са брђанских висова Копаоничких отночела је породица Немањина да шири на све стране границе Србије. Њени поседи беху у рударском Брскову, Новом Брду, Јањеву (²), њихова боравишта у Рашци, Топлици, Гиљану, Приштини, Призрену и т. д. Из тих крајева највише је земаља уступљено Студеници, Хиландару, Жичи, Милешеви, Дечанима, св. Михаилу на Бистрици и т. д.

Није немогуће да су Немањићи и после, по што се помаче њихна столица на југ, водили бригу о томе, коме ће у руке предати прво огњиште Србије. Није без значаја за наш посао ни то, што су г. г. Руварац и Новаковић са довољно разлога доказали, да је околина Новога Брда постојбина цара Лазара (¹), ни то што Троношан, а с њим и народно предање знају старца Вратка за господара Топлице и Глубочице а Лазарову мајку за поглавицу Расине и Крушевца (гл. V 74, 84); па најзад ни

(¹) Голишњ. I члан. Земљиште радње Немањине, колико се односи и на ово време; Голиш. III чл. «Врањ. помор.» 269—274, обоје од Ст. Новаковића. — Jireček, Handelsstrassen стр. 29—41.

(²) Голишњ. 280 290 293.

то, што одмах по смрти Душановој Воихновићи управљају једном чести западне Рашке.

Око центра српске државе под управом знамените куће Немањића беху се груписали сродници — Оливер, Дејан, Вратко, Прибац, Воихна, Богдан и за њима обласне старешине новоосвојених земаља — сродници или освојени туђинци — Синиша, Мрњачевићи, Лазар, Вук Бранковић, арбанашка властела и поједини војени заповедници и других народности. У сред ове гомиле властелинске у којој беху 24 војсковође док још царство не би проглашено, јавља се узвишено лице српскога цара, који је осем личних особина и родбинском везом умео да спаја противне елементе своје големе царевине, која је више наличила на савез балканских земаља (као што је лепо приметио један уважени историк), но на једноставну, централисану и апсолутну монархију.

V Укупно обележавање граница Душанове царевине.

Према подели, која је у почетку овога задатка стављена, ваља да прикупим све што се као резултат досадањег испитивања односи на опште обележавање граница Душанове царевине.

Оне су на ј. з. почињале на планини Отрису, пуштале се на пролаз Трихерски, Егејско море и солунски залив до утоке Бистрице, последњим брђанским ланцима савијале око солунске равни и са планиским низовима полуострва Халкидика пуштале се на свето-горску превлаку и Јеришки залив, залив Рендински, Лагос, Буру до јужних Родопа, водомеђе Арди и јегејским притокама.

На истоку Родопе, што деле воду Мести, Арди и Марици; брђански зид на међи изворних притока Марице, Искра и Струме; Витош, водомеђа Струме, Искра и Нишаве; Стара планина и водомеђе тимочких и дунавских притока.

Северну границу чинили су Дунаво и Сава до утока Дрине; Дрина и планина што деле њене горње притоке од оних што падају у Босну; водомеђе Босне, Врбаса и Нер·тве, Динарски Алпи, као западна поречина Цетине.

Западна граница Јадранско Море и лева поречина реке Фидари.

Ван ових граница остају свето-горске задужбине, где се у то време такође осећаху српски утицаји; поседи млетачки и дубровачки на далматинским и јонским острвима, на ј. з. и ј. и. слаби остаци византиске царевине, у којима превлађиваху странци Французи, Талијани, Срби и Турци, на истоку клонула Бугарска; на с. з. потучена Угарска и опустошена Босна. — ето такав је био положај Србије у последњим данима великог Душана, који је собом у гроб понео и сву славу и напредак српскога народа.

Дим. С. Јовановић
професор.

ПРИЛОЗИ ЗА СИНТАКСУ СРПСКОГА ЈЕЗИКА.

I

О ПАДЕЖИМА БЕЗ ПРЕДЛОГА [1]

од

Пере П. Ђорђевића,

ПРОФЕСОРА.

Написати „науку о падежима" значило би израдити готово целу половину четвртог дела науке о језику: изнети сваковрсне функције оних облика језиковних, што се зову „падежи", и то не само сувременог, него и некадањег стања једнога језика. А говор о функцијама, о значењу неминовно је везан за говор о формалној страни, о постању и свима морфолошким изменама ових облика, јер се „закони синтактички равнају по судбини облика" [2], те је готово немогућно на овом месту одвојити етимологију од синтаксе. Разматрајући „облике" као унутарњу садржину ре́чи, морамо имати оба ова гледишта: синтактично, по коме одређујемо данашње значење, а то чинимо путем описним: по смислу, по свези једнога облика с другим облицима и речима у једној реченици, — и ети-

[1]) „Наука о падежима без предлога; основно значење сваког падежа, па онда остала из њега изведена." Овакав је био задати натпис овој расправи, која је рађена за професорски испит из српског и ст. слов. језика.

[2]) V. Jagić у „Književnik-у", год. II стр. 182. у чланку „Primjethe k našoj sintaksi."

молошко, по коме дознајемо како је дошао језик до тога значења, а то чинимо путем историјским [1]: гледамо некадашње значење, хватамо се ранијих функција некога облика, силазимо на првобитна значења појединих облика, или, боље, старих им наставака. Тих пак „првобитних“, разним конјектурама изведених, облика биће у једном језику онолико, колико су различних положаја речи могле имати у склопу говорном, да не кажемо, у реченици. Другим речима, колико је модификација једна преставa могла добити у свести једнога народа, толико ће различних облика имати реч, која првобитно бележи ту преставу. А пошто знамо да се у човековој свести јасно развија из тамног, одлучно од стварног, то ће умесно бити мишљење, да су данашња, више или мање специјализована значења некога живог језика потекла од старијих, много ширих и врло неодређених значења појединих облика, tsp. њихових наставака.

Према казаном задатак би овој расправи можда овако требало одредити: прво, пронаћи и утврдити најстарије, првобитне наставке и значења појединих падежа нашега језика — и, друго, показати све оне стазе, којима се од тих првобитних, — ако их смемо назвати: „основних“, — значења дошло до свих оних многоструких и многобројних функција, које данас врше падежи у нашем језику. Стазе ове, чини се на први поглед, као да није тешко пронаћи. Свако ново значење требало би да је само диференцовање онога старог, „основног“, — исто онако, као што су, у фонетичком односу, живи гласови једнога наставка различни одблесци старијег му гласовног стања. Али одмах треба признати да лакоће овде нема никакве, већ да може

[1] Упор. А. Потебня. «Изъ записокъ по русской грамматикѣ», I део, стр. 52.

бити говора само о томе, који је од кога посла тежи и мучнији, те чак и о томе, да ли су и могућни ови послови.

Кад наук о падежима треба да покаже тако звана „основна значења“ (видећемо доцније да ли се баш и може то) наших падежа, он треба даље да изређа и објасни не само она значења, која се из основних природно изводе, него и она, која се, тако рећи, из њих не могу извести. Наук о падежима треба дакле да покаже: и основна и изведена, и права и „преносна“, и природна и „неприродна“ — тако да кажемо — значења наших падежа. Често, говорећи о значењу једнога падежа, казујемо значење некога другога, који се или, као самосталан облик, изгубио, или, у дугом животу народног језика, отишао другим путем, те добио нову означајну улогу, а своје значење, као што рекосмо, уступио ономе првом падежу. Често опет аналогија, најмоћнији закон у животу и развитку свакога језика, доводи за собом губитак падежа, као засебног формалног облика, те преношењем значења овога падежа на који други, добивамо двогуба, по некад, би се рекло, супротна значења тога другог падежа. Још чешће, на послетку, психолошки развитак доноси могућност, „да се једним само средством искаже више идеа“ ([1]), да један само облик добије више различних, привидно супротних значења, и ако се њему никакав други облик није прилагодио, нити у њ претопио. Према том је оправдана сумња, да се ни силажењем до најдубље старине не могу пронаћи таква „основна“ значења, из којих би се непосредно и лако изводила сва остала и фактична значења некога падежа. С тога, ради објашњења свих падежних функција нашега језика нити се можемо ослањати само на могућна

([1]) H. Ziemer, „Zeitschrift für Völkerpsychol. u. Sprachwiss.“ v Lazar. u. Steinthal, XIV Band, стр. 204.

тумачења прастарих падежних наставака, — нити опет смемо, занемаривши облике, резоновати једино о логичким категоријама, којима тобоже треба да одговарају падежи некога језика.

О падежима у главном.

На крају своје анализе наука се о језику, говорећи о значењу ре́чи, зауставља на коренима, тим најпростијим елементима језиковним, који могу бити двојаки: означајни или неодносни и показни или односни (1). Везом једних од ових корена с другима на један начин — добивамо ону врсту ре́чи што се зову „глаголи“; везом на други начин: кад елеменат означајни зависи од показнога — добивамо другу групу ре́чи што се зову „имена.“ Знак је ове везе падежни наставак, те је по томе „падеж“ за име оно, што га именом чини; исто онако, као што је „лице“ за глагол оно, што га глаголом чини (2). Ред би још био казати: да је управо падеж оно, што имену даје могућност, да уђе у склоп једне реченице, оно, што показује „однос једног имена према другом имену или према глаголу, предикату“ (3), оно, чиме нам имена „казују разнолике односе међу предметима који излазе на

(1) Означајни (квалитативни) могу се звати и објективним, а показни и субјективним коренима. А. Потебња (op. cit., стр. 103), наводећи ове називе по Штајнталу („Charakterist.“ и т. д., стр. 278.), вели да треба напустити неразговетне термине: „глаголски и заменички корени.“ У опште у овом не влада слога међу лингвистима, те једни глаголске корене зову и предикативним, а други и атрибутивним, а заменичне и формалним коренима; Миклошић, на послетку, ове друге зове квантитативним, а прве, као и Штајнтал, квалитативним коренима „Vergl. Gramm. d. slav. Sprach.“, IV B., 1.).

(2) W. Dw. Whitney, „Leben u. Wachstum d. Sprache“, Leipzig. 1876., стр. 217.

(3) Hübschmann H. Dr., „Zur Casuslehre“, München 1875., стр. 131.

говорну позорницу“ ([1]). Али, остављајући за сада ове „односе“ и састојке реченичног склопа, мислимо да је и ово неколико ре́чи довољно за одредбу категорије „падежа̂“, те прелазимо, да у најкраћим цртама изнесемо историју нашега „Наука о падежима.“ Кад би се ова историја могла овде опширно и, како ваља, испричати, лепо би се могла видети велика тешкоћа овог одељка „Науке о језику“, коме као да је било суђено, да најдуже време остане насторче у области научног тежења.

Морало је протећи много времена, док се на падеже почело гледати као на чисте граматичке појаве, као на облике самога језика, добивене историјом језиковног стварања. Ни наук о падежима, као део граматике, није могао постати прави „наук“ — све докле сама граматика није постала права и самостална „наука“, те данашњи граматичар нема готово никакве користи од старог обрађивања падежне теорије за пуне две хиљаде година̂. С тога ма колико да је занимљива историја овога питања, која нпр. казује: како је, и кад је постала реч „падеж“ (боље „пад“ = Аристотелова „ptosis“ и латински јој „буквални“ превод „casus“); шта се њоме разумевало раније ([2]), а шта доцније; колико се падежа̂ узимало у које доба; да ли је и номинатив падеж, који су падежи „прави“, а који „коси“? итд. итд., — опет се у ово причање не можемо и нећемо упуштати, јер би нас без користи одвело врло далеко.

([1]) Будиловичъ А., «Начерт. церк. слав. грамматики», Варшава, 1883., стр. 261.

([2]) У Атини је падеж (или ptosis) имао философско значење, јер је философија језика била део философије духовне. Стоичка се логика делила на реторику и дијалектику, па је ова друга говорила: прво, «о ономе, што означава, или о језику» и друго, «о ономе, што је означено, или о стварима.» У њиховом философском језику «ptosis» је значила заиста пад, тј. «однос једне идеје према другој, радњу, којом једна реч пада и наслања се на другу реч». Max Muller, „La science du langage“, стр 126.

Зато ће овде бити довољно само неколико погледâ. Ни философске спекулације у старом веку, ни занатско учење граматике у средњем (1) — не донеше никаква добра, не помогоше научном разумевању језиковних појава. Требало је да у граматички претрес уђе и „свети“ језик индиски, да граматика ступи у фазу науке и „философске“ и „упоредне“, а одмах за тим и „историске“, — те да се почне правилније гледати на језик и његове појаве, уопште, и на граматичке „падеже“, посебице: на падежне формалне разноликости и означајне варијације. Требало је, даље, извести на чисто данас доказану истину, да језик не зависи од логике, те да ни граматички облици не морају одговарати логичким категоријама, него да је, готово томе противно, сама логика плод онога психолошког процеса, мишљења, коме је и језик помогао, да се обилато развије, или, боље да кажемо, да се човеково мишљење и језик његов упоредо развијају (2). Лако нам је дакле разумети: зашто је тек наш век стигао, да правилно, научно гледа на граматичке облике, да, на пр., непобитно тврди е је број „падежâ“ у језику неодређен. Тек данас можемо пустити на вољу историском и упоредном испитивању арио-европских језика, нек се домишља да је, нпр., стари, за-

(1) Граматика је у „средњим“ вековима била, тако рећи, служитељка: учила се не као наука, но као вештина, да се помогне разумевање старих писаца.

(2) Dr. H. Steinthal, „Abriss der Sprachwissenschaft“, Berlin, 1881., део I, одељ. 4., где говори о односу граматике према логици: „Sprechen u. Denken. Grammatik u. Logik“, стр. 44—72. Говорни облици могу бити са свим независни од мислених, и њиховој правилности није погодба логична тачност. Граматички правилне реченице „Старац је младић“, „Корен расте на више“, „Прави је квадрат округао“ — баш својом логичном неправилношћу дају човеку могућност, да разликује „логично“ од „нелогичног“, тачно од нетачног. У наведеној књизи в. особито страну 54. и 62. — Главне мисли Штајнталове остаће, држимо, непобитне, и ако би неки хтели да им сведу значај на мању меру.

једнички арпојевропски језик могао имати осам падежа, — само што се ово домишљање не сме узети као научно тврђење доказане истине.

Па како су непоуздани први кораци у луталичком ходу научних послова нашега питања! Како се тешко пробија, и како мучно веруга стаза падежнога тумачења и у наше дане!... Први граматичар овога века, Готфрид Херман (1801.), веле, први је зато, што хтеде граматику да подигне на рационалнијем, философском основу, да је начини самосталном науком([1]). Па ни он готово ништа није привредио „науку“ о падежима, јер је био и сувише замаглен Кантовим метафизичким теоријама. Узимајући да су категорије тачног философског мишљења и народног језика адекватне, Херман је тврдио очиту неистину: да падежâ нема нити може бити — ни више ни мање него шест([2]). Неистинитост овога, тако званог, „каузализма“ или логичке теорије од 6 падежâ није потребе ни помињати: ни савременици је не примише, ни сам је Хермин не мòже одржати; нама је довољно сетити се да наш, нпр језик има седам падежа, а да и не говоримо о броју функцијâ, које они врше. — Противно овој оштро логичкој падежној системи почиње се још у другој десетини овога века са свим супротан начин тумачења појединих падежа, начин, који због своје тобожње простоте и природности брзо нађе доста присталицâ. То је тако звани „локализам“, који ни до данас није са свим одбачен. J. Адам Хартунг може се

([1]) Dr. H. Hübschmann, „Zur Casuslehre,“ стр. 45.

([2]) Ти су падежи: номинатив — «појам по себи» или «само појам имена», вокатив — «субјективни однос»; остали су падежи obliqui (коси), јер казују: генетив — «супстанцију», акузатив — «акциденцију» (стање), аблатив — «узрок», датив — «учин», а за нету категорију граматичку, за «заједницу» или «узајамни учин» ма падежа, јер су довде изређани свих шест! c. Hübschman, on cit., стр. 16.

сматрати као научни оснивач ([1]) локалног тумачења основних падежних значења, теорије, коју брзо и радо прихватише практични школски радници. Чулно опажање иде пре духовног, и језик је првобитно имао само чулне изразе, па је, метафором помогнут, од њих добио и одлучне: падежи су дакле првобитно могли имати само просторна значења, па су се из њих доцније развила и преносна, духовна. И ако су Михелсн, Румпел и други чувени филолози (још не „лингвисти") четвртога и петога деценија нашега века ову теорију основно побијали и своје друге истицали, — опет је локализам поносито своју главу држао, те себи и неко научно признање стекао, дочекавши да чак 1863. на скупштини немачких филолога у Мајсну већина сакупљених граматичара „у интересу практичнога рада у школи" остане и даље уза старо локално тумачење ([2]). Једно с тога, што је ова теорија поменутом простотом примамљива и тобоже природна, а друго, што су овакој одлуци мајсенске скупштине доста криви и сами нови радници на језику, прави „лингвисти", будући у овом питању врло несложни, — потребно је, мислимо, забавити се мало више локалном теоријом.

Браниоци локализма радо би сва падежна значења свели на ово троје: где, куда и одакле, или на просторне преставе: тачку (датив), линију (акузатив) и површину (генетив) ([3]). Ова три питања понављају се

([1]) Gerh. H. Müller, „Ueber d. Accusativ etc." у Лацар. „Zeitschr. für Völkerpsych. u. Sprachwiss." XIII Band, стр. 22. — Dr. H. Hübschmann „Zur Casuslehre стр. 49. — Спис Хартунгов зове се «Ueber die Casus, ihre Bildung u. Bedeutung in der griechisch. u. latein. Sprache«, von Joh. Adam Hartung, Erlangen, 1831.

([2]) Gerh. Müller, у Лацар. часопису, XIII B., стр. 35.

([3]) У наведеном чланку Г. Милера «Ueber d. Accusativ etc.», стр. 23. и 24. врло је разложито, у седам тачака, оборена и побијена локална теорија. Треба видети и критику локализма од А. Попова у спису «Синтаксическія изслѣдованія», Воронежъ, 1881., стр. 14.—25.

код свакога граматичара-локалиста: нису само сложни у томе, којим ће падежем на које питање да одговоре, па и кад би се сложили у ова три падежа, шта да раде с осталим, од ових различним падежима? „Ову је теорију — вели Јагић ([1]) још у 1865. — могуће само донекле бранити, гледе некојих, не пак свију падежа, на пр. једва ће се дати протумачити овако акузатив, камо ли истом номинатив.“ И заиста, мучан је посао тражити „основне појмове“, „основна значења“ падежима у простору; још је мучније помирити ову теорију с фактичним стањем граматичких падежа. До каквих погрешака човек може доћи у овом послу, кад науми да локалну теорију заогрне плаштем од науке и философије, — уверићемо се чим наведемо философске, али, рекли бисмо, и нетачне одредбе вреднога и врло заслужног етнографа и лингвиста Фридриха Милера ([2]). Ево његових речи: „Падежи су, вели он, прави експоненти међусобних односа појединих погледа (Anschauungen)“; односе пак, у које ступа једно име према другом, човек добива аперцепцијом од онога немачког „Raumanschauung“ (просторног погледа): дакле — сви падежи „првобитно исказују просторне односе“, само „не у правом него у преносном граматичком смислу“ ([3]). Али, како је несрећан овај „Anschauung“? Њему за љубав гради писац, тако рећи, онај „очајни скок“, тврдећи да падежи, свима нама познати као падежи, — нису баш сви прави падежи! „Изреда правих падежа — који бележе просторном аперцепцијом добивене односе међу појединим представама — треба

---

[1]) У наведеном Književnik-у „Primj. k naš. sintaksi“, стр 178.

[2]) Спис његов, преголем и по вредности и по обиму, спис, који доказује и велику му ерудицију и научну тактичност, зове се „Grundriss der Sprachwissenschaft“, Wien 1877.—1885., Band I, II, III, и још није свршен.

[3]) Fr. Müller, „Grundriss d. Sprachw.“, B. I., стр. 117.

издвојити оне облике, који собом исказују субјекат и објекат или престављају неку каквоћу субјекта или објекта: дакле, номинатив, знак субјекта, акузатив, знак објекта, — и генитив, знак припадања" ([1]). Док су други локалисти баш акузативом и генетивом одговарали на питања „куда" и „одакле", дотле овај учени локалист даље умује овако: „што се тиче правих падежа, могућна су, према природи ствари, само три случаја, поименце односи: *к* (hin), *од* (weg) и *у* (hinein), којима по реду граматички одговарају падежи: датив, аблатив и локал" ([2]). Из ових речи лепо видимо да је локализам — истина знатно измењен: научно формулован и као прилагођен фактичном стању арпојевропских падежа — опет не само неприродна него и недовољна, непотпуна теорија за тумачење падежних значења. Прво нам остаје неразумљиво и неумесно оно издвајање номинатива и акузатива из реда „прâвих" падежа, — номинатива и акузатива, ових par excellence „граматичких" падежа, који имају своје наставке исто онако, као и Милерова три „права" падежа. Друго, још неумесније нам се чини, што је и генетив дошао у ред ових „неправих" падежа, а издвојен из реда својих другова у старом локалском реду: ово јамачно зато, да би се тиме дало места аблативу и локалу, падежима, за које не знађаху старији локалисти? А шта ћемо и куда с инструменталом, о коме писац мора водити рачун, кад видимо да зна и за још већи број падежа ([3]) у данашњим и старим језицима? — Међу категоријама про-

---

([1]) op. cit., стр. 117.

([2]) op. cit., стр 119.

([3]) Тако, он вели да има језикâ и с 15 падежâ, али као да оволики падежи «надбацују свој задатак»! («... bald das Wesen der Form verkennend über das Ziel hinausgeschossen haben»), Fr. Müll., Gr. d. Sprachw., I, стр. 120.

сторних односа за инструментал нема места; никаква штета: он „није самосталан падеж, него се наслања час на датив, час на локатив“! (1)

После овог, истина још не довољног, погледа на локалну теорију — умесно је питање: чиме се данас у самој „Науци о језику“ правдају поставке практичног локализма, чија је баква, видесмо, на први поглед врло проста, али чије нас вијугаве стазе заводе у непроходне супротности? Разуме се да има, рекао би човек, баш научног правдања, јаких лингвинстичких разлога. И ако је нова наука о језику потрла старе погледе на језик и граматичке облике, и ако је за онај заједнички прајезик арнојевропски прогласила осам падежа, и ако је прекинула стару препирку о томе, да ли је и номинатив падеж, утврдивши наставак *s*, који номинативу бележи падежну му природу(2), — опет је она баш тумачењем ових падежних наставака дала хране жилавоме локализму. Отац језиковнога поређења, Бон у падежима види сложене основе, састављене од номиналне основе и демонстративног корена, чије је значење врло сродно с предлозима. Други ветеран данашње нам науке, Пот слаже се с Боном у поменутом тумачењу номинатива, а о наставцима осталих падежа изреком вели да су то предлози, имену додати (3). Ево дакле научног ослонца локалној теорији; ево узрока, зашто неки баш самога Бона сматрају оснивачем локализма (4). Предложна природа падежних наставака разлог је просторном значењу старих падежа! Као да је била готово

(1) На истој страни поменутога списа.

(2) Зато што он долази «уза сваку номиналну основу, — личну или за личну узету», G. H Müller, «Ueber d. Accus.» у Ланар. часоп., XIII, 30.

(3) Op. cit., 31.

(4) А. Поповъ, «Синт. изслѣд.», стр. 14.

залудна борба ученога Г. Курција, овога одличнога знаља грчкога језика ([1]). Разлози, које мишљаше да наводи противу локализма, окренуше се, рекао би човек, противу њега самог: одговарајући локалисту Ланге-у (по коме су сви падежи, осем номинатива и акузатива, првобитно локални), Курције је и нехотице извео за све падеже првобитна локална значења. По Курцију номинативни наставак *-sa* значи нешто врло близу, овде, а наставак за акузатив *-m* или *-am* (једнак са санскрт. заменичком основом amu, што значи онај) још по Бопу и Шлајхеру значиће супротно првом, нешто даље од нас: ту или онде. Према томе латинска реченица: deu-s donu-m da-t (или, што је исто, санскртски: deva-s dāna-m dada-ti) значила би од речи до речи: „бог-овде дар-ту дати-он.“ ([2]) — Да оставимо говор о изводима, који се лако чине по овој Курцијевој, тако да кажемо, теорији падежној, па да чујемо још једног у овом послу врло знаменитог научника, Штајнтала. Противан и Ланге-у (јер се, вели, примитивном човеку, створењу врло живе чулности не могу допустити неодређене просторне преставе) и Курцију (јер се, вели, из преставе материјалних и грубих односа близине и даљине никако не би могли извести облици виших одлучних појмова), Штајнтал хоће да обележи две врсте падежа:

([1]) Ј. Живановић, «Како би се имале писати словнице за гимназије» у «Прогр. карлов. гимн.» за год. 1876, стр. 3—5., задовољавајући се разлозима Др. Ланге-а и обзирима педагошким, наводи и поменутог Фр. Милера, а од наших: Миклошића и Даничића, да докаже научну вредност хваљеног локализма. Жалити је, што се г. Живановић није забавио мало опширније овом теоријом посебице и «науком о падежима» уопште, јер би, надамо се, савесни оцењивач Веберове «Hrvatske slovnice», а вредни и будни пратилац данашњег развитка науке о језику, — нашао начина, да изиђе на пут, бољи од Лангеовог локализма.

([2]) Овај Курцијев пример навео је Мистели у чланку «Einiges zur Casuslehre» у Лацар.-часоп. Band X, стр. 121.

прво, номинатив, чије је *s* ономатопоетско, да означи радњу, покрет, живот — и акузатив, чије *m* казује спорост, мртвило, трпно стање: ова два падежа исказују, само у већој мери, ону исту разлику, коју имамо између мушког и средњег рода; осем ова два падежа и вокатива, имамо, друго, све остале падеже, којих је првобитно у Ариојевропљана могло бити онолико исто, колико и у финском језику, јер „сваки однос, који данас бележимо предлозима, исказиван је по свој прилици којим падежем.“ (1) Па шта видимо? Колико је локализам узан, да прими свих осам (а можда би требало и више) ариојевропских падежа, толико је и ова Штајнталова теорија неподесна, због своје двојности, да све падеже сведе на једну, заједничку бакву, а да и не говоримо о нетачном тумачењу акузативног наставка.

Ни покушаји новијих радника на овом пољу, чињени намерно или ненамерно, да помире противне стране, не само што нису испали за руком, него као да неће никада ни испасти, те као да ће старина Миклошић имати право, што је, говорећи о акузативу, казао: да је „првобитно значење, тј, значење акузатива, доведено у свезу с његовим постањем, — тајна, па ће и до века остати тајна.“ (2) Тако, нпр., Делбрик даје право локалистима за падеже:

---

(1) G H Müller у наведеном чланку стр. 35, — Жалећи што није пред нама књига «Verhandlungen d. 22. Versammlung deutsch. Philolg. u. Schulmänner in Meissen», Leipzig 1864., слободни смо по овом чланку Г. Х. Милера навести ово Штајнталово резоновање и поменути да су на тој мајсенској скупштини била управо четири мишљења: 1., Ланге-ово, да га назовемо, «нови» локализам, 2., Курцијево, пехотични локализам, 3., Ahrens-ово, по коме су: аблатив, локатив, и инструментал — падежи топски, а генетив, датив и акузатив падежи логички, и 4., мишљење Штајнталово, могли би смо га назвати: граматичко-локално.

(2) По чланку Герх. Милера стр. 7. Миклошићево «Ueb. d Accus cum. Infinit.» у «Sitz.-ber. d kaiserl. Academ. d. Wissenschaft. philos.-hist. Classe», 59. B., 3. H, p. 505., Wien 1868.

аблатив (јер он долази на питање „одакле“), локатив (за „где“) и комитатив или инструментал (на питање „чиме“), па се помаже смешаним или Потовим „синкретистичким“ падежима, да објасни локална значења генетива и датива, која им се придружише, тек пошто су изумрли други прави локални падежи (¹); с тога дакле локалисти немају право, кад локалну употребу „смешаних“ падежа грчкога језика, генетива и датива — узимају као првобитну.

— Тако опет Мистели хоће да помири Курција са Штајнталом, доказујући да од Курцијевог „овде“ и „онде“ не треба много, па да се дође до Штајнталовог „лично“ (живо) и „стварно“ (укочено, без живота): одатле пак „врло је незнатан корак до разликовања између субјекта и објекта у најширем смислу“, како вели сам Курције (²); али знаке, потоње наставке, *s* (и *sa*) и *m* (и *ma*) за номинатив и акузатив пре, вели, можемо узети по Штајнталу као „патогномске“, физиолошко-симболне, него као

(¹) Gerh. Müller, op. cit., 35. по спису B. Delbrück-a «Ablativus localis instrumentalis im Altind., Latein Grich. u. Deutsch.», Berlin 1867. У овом је спису Делбрик доказивао, прво, да је латински аблатив собом заступио три падежа: прави аблатив, локатив и инструментал, а остали падежи као да су остали у латин. језику чисти, непомешани, те врло блиски значењу првобитних падежа; — друго, да грчки језик има више «смешаних» падежа, обима још већег: грчки генетив прво је прави генетив, друго генетив-аблатив, треће генетив-локатив, и четврто генетив инструментал; грчки опет датив прво је прави датив, друго датив локални и треће датив инструментални (G Müll. op. cit., стр 36.). Овако широко тумачење грчког генетива ни критика није одобрила, ни он сам није могао задржати, те га у новијем спису «Syntakt. Forschungen», IV Band, стр. 44. (Berlin 1879.) напушта, и у том генетиву налази «nur den alten Genetiv, vereinigt mit grossen Stücken des alten Ablativs.» У словенским (видећемо доцније и у српском) језицима сматра се генетив као «смешан» падеж од генетива и аблатива. Jagić, «Primj. k naš. sintaksi», стр. 179.

(²) Misteli, «Einiges zur Casuslehre», X B. «Zeitschr. für Volkerps. etc.» v. Lazar u. Steinthal, стр. 123.

праве заменице ([1]). — Још нам је поменути Hübschmann-а, који све падеже разводи, прво, по свези, у коју име долази с другим деловима реченице, на адноминалне (генетив) и адвербијалне (уз глагол: „готово сви остали падежи"), и друго, по врсти односа, које падежи изискују, на граматичке и неграматичке: само ови други бележе односе, логички са свим одређене; граматички су падежи: номинатив, акузатив и генетив, — неграматички: локатив, аблатив и инструментал, а што се тиче датива, положај му је и на једном и на другом месту сумњив ([2]). Ма да се и Делбрик нешто колеба, опет се више приклања мисли, да је датив чист граматички падеж, јер „с њиме (кад је прави датив) никад не иде предлог" ([3]). Ради потпуности овог летимичног прегледа треба се, на послетку, сетити и вокатива, коме слабо ко признаје праву падежну природу, те га многи и не помињу у реду осталих падежа ([4]), што је врло неумесно, као што ћемо видети у специјалном делу овога рада.

Чему нас учи ова неслога ([5]) учених лингвиста, људи, позваних да утврде основне погледе за расправу нашега питања? Одговор на ово питање биће нам јаснији, ако се овако запитамо: чему нас уче разнолики одговори и теорије о тако званим „основним" значењима наших падежа по-

([1]) Misteli, ibid. стр. 124.

([2]) Hübschmann, «Zur Casuslehre», стр. 131.

([3]) Delbrück, «Syntakt. Forschung.» IV Band 53. Не помињемо значења ових падежа с тога, што ће доцније о том бити говора, мислимо, довољно.

([4]) По Hübschmann-у вокатив је чиста основа, којој је акценат прешао на први слог, и он, «zum Anruf dienend», стоји изван сваког односа према деловима реченице. «Zur Casuslehre», стр. 131.

([5]) Треба казати истину: само се у питању о генетиву данашњи лингвисти већином слажу, признајући му првобитно значење — атрибутивно; кад буде реч о генетиву посебице, видећемо како стоји и с овом атрибуцијом.

себице, чему ли теорије о падежним категоријама уопште? Ево шта би се могло одговорити на то сада — пре самога претреса појединих падежа и њихових функција: један само падеж (на пр. генетив) има толико и тако разноврсних значења (на пр. само прави генетив: за време, за својину, за меру, за циљ, за предмет од више руку, за део, уз порицање и т. д.), да их је баш немогућно свести на такво једно „основно“ значење, које би сва могло обухватити, или из кога би се сва она могла „извести.“ Колико више то вреди о целој падежној системи: још је мање могућно подвести сва значења свих падежа под једну рубрику, свести их на једну бакву. Или, ако би то и било, онда би та падежна рубрика била онако исто широка, као што је широка и одредба саме реченице, ове готово потпуне преставнице свега материјала граматичког. И речи Штајнталове о „граматичким“ падежима, рекли бисмо, вреде о свима падежима: „Они немају ни локалног ни каузалног значења, јер уопште не могу имати материјалног значења, него имају само граматички смисао“ (1). С тога је паметније, као што рече Делбрик (2), те послове напустити, јер нагађања о значењима основним „не могу имати историјске вредности.“ Исто тако Курције згодно напомиње да се „данас нико више не труди, као што су сви радили пре 50 година, да употребу једнога падежа или начина изведе из једног „основног појма“ (Grundbegriff), који се готов узимао напред и донекле „философским путем погађао по употреби казаних категорија“ (3). Једино што би се могло допустити, по Делбрикову мишљењу, били би раз-

(1) «Characteristik d. haupts. Spr.» стр. 301., А. Поповъ, op. cit., стр. 14

(2) «Syntakt. Forsch. IV. B., стр. 1.

(3) G. Curtius Zur Chronologie der indo, europ. Sprachforsch. , стр. 12., Leipzig, 1870.

лични типови падежне употребе“ (нпр. генетива уз глаголе, уз именицу, уз придеве, уз предлоге), који никако не морају потицати из једне заједничке представе ([1]). С тога ће најбоље бити, као што предлаже Делбрик, да реч „основни појам“ (основно значење) заменимо речју „најстарије значење“ некога падежа ([2]). А пошто је најстарије значење некога облика оно, које је он добио још онда, кад је и постао, то говор о значењима „основним“ и не иде у област испитивања појединих језика, него чак у онај део заједничке арнојевропске етимологије, који говори о постању облика̂ и врста̂ ре́чи: облици и речи кога било засебног језика арнојевропског били су развијени још у преисторијско, заједничко доба, те нису самосталан израст издвојених целина језиковних ([3]).

Дошавши овако на ивицу постављеног нам задатка, мислимо да ће бити потребно, пре но што се пређе на претрес појединих падежа, утврдити ове 3 поставке:

1., Заједнички арнојевропски језик, у стању потпуног развитка флексивног, морао је имати већи број падежа, него што их је данас у најстаријем нам, нпр., језику — санскртском. Отуда опет излази да је онде, где данас имамо

([1]) B. Delbrück. «Syntakt. Forsch.» IV B. стр. 2. Да ових типова заиста има, доказује се тиме, што «gegen den Versuch einer stark abweichenden Anwendung das Sprachbewusstsein rebellirt.»

([2]) Delbruck, ibid.

([3]) О томе говори други један спис овога писца: B. Delbrück, «Einleitung in das Sprachstudium», II издање, Leipzig 1884., особито на стр. 75., 85. и 90. Ни корени ни основе једнога засебног језика не могу се узимати као нешто реално у том језику: другим речима, наш, нпр., језик није наследио из прајезиковне заједнице само корене или основе, те да се од њих тек на словенском, rsp. српском, земљишту развијају облици и речи, — него је наследио баш готове речи, облике, па их је у дугом животу народном модификовао и развијао све до данашњег емпиријског стања. С тога и корени, нпр., словенски, латински, немачки и т. д. вреде онолико исто, колико и Шлајхерове конјектуре о прастарим, заједничким речима арнојевропским.

више наставака једнога истог падежа, првобитно могло бити више падежâ([1]); према томе опет, даље, и онде, где је данас падежу неком остао само један наставак, можемо слутити да је некада било више наставака, па дакле и више падежâ, — ако нам овај падеж с једним само наставком казује више разноликих значења.

2., Што се тиче падежних састојака: основе и наставака, могуће су две ипотезе. По једној су падежни наставци још у најстарије време долазили уз основу, да исказу оно исто, што и данас исказују падежи: наставци су дакле заменички или заменички и предложни елементи. По другој ипотези падежни су наставци првобитно долазили уз основу онако, као што су пређе долазили, па као што и сада стоје, уз основу — основини наставци: прастари, нпр., наставак за генетив *-sja* био би наставак не за падеж него за придевску основу. Најбоље је примити оба мишљења, те неке падеже тумачити на један, а неке на други начин([2]).

3., Сишавши, на послетку, до самога процеса ницања или образовања ових именских облика, наука нас о језику данас учи да се у периоди падежној могу распознати две главне формације. Прва је старија: из ње су падежи: номинатив (с вокативом) и акузатив; друга је млађа: из ње су сви остали падежи([3]). Да се сви падежи морају

([1]) B. Delbrück, «Einl. in d. Sprachst.», стр. 91. — Миклошић, «Vergl Syntax d. slav. Sprach.», стр. 449., изреком вели: «и стари инд. језик према свом основном језику стоји (— што се тиче броја падежа —) од прилике онако, као што стоји грчки језик према ст. индиском.»

([2]) B. Delbrück «Einl. in d. Spachst.» стр. 22. Наводећи да и Курције тако ради, Делбрик опомиње изреком, да овде ништа позитивно не може устврдити.

([3]) G. Curtius «Zur Chronol. der indogerm. Sprachforsch.,» стр. 71. Треба овде поменути да Курције узима вокатив — чисту основу — као најстарији падеж, али да не мора бити тако, него да вокатив постаје од номинатива, а не обрнуто, — видећемо доцније.

овако разместити у две групе, доказује се, прво, тиме, што су прва три падежа у свима језицима арнојевропским у средњем роду једнака, па и у ре́чи мушкога и женскога рода, код којих није тај случај, вокатив и акузатив могу долазити место номинатива, — и друго, тиме, што се у језику старом индиском, грчком и латинском падежи друге формације такође могу замењивати један другим, али никада којим падежем прве формације (1). А да је прва формација старија од друге, мислимо, не треба много доказивати. Наставке првих падежа много је теже утврдити и објаснити, него ли наставке друге падежне формације, међу којима се готово позитивно могу показати трагови некадашњих предлога (нпр. инструментални наставак *-bhi* = *мь* (2). Значења падежа́ прве формације: номинатива и акузатива, особито овога другог, тако су широка (разуме се, у целој историји арнојевропских језика), тако разноврсна, да се примичу готово свима значењима свих падежа друге формације. Тим би се могла оправдати и даља смела нагађања: на преласку из периода дофлексивног у флексивни — прастари језик арнојевропски могао је имати само један граматички облик (управо „основу"), који је био довољан, да, било са̑м, а јамачно с гестовима (3), било помогнут и другим речима, бележи разноврсне односе у ондашњој језиковној области; — из овога се једног одмах морала развити два права најстарија „падежа" (по свој прилици „номинатив" и „акузатив"), чија су значења мо-

(1) G. Curtius, „Zur Choronol. der ind. Sprachfor.", стр. 72. — О блискости и узајамној замени падежа́ прве формације још се бољи докази могу видети у А. Попова „Синт. изслѣд.", I, стр. 2.—12

(2) G. Curtius, op. cit., стр. 79. Наставак bhi или abhi значи *к, око*, дакле наше *об*.

(3) О гестовима по Ланге-у и Dr. Sobczyk-у види G. H. Müller „Ueber den Accusativ etc.", на месту наведеном, стр. 34.

рала бити много шира, него што су данас и једнога нашег падежа. Сад, у колико се више један од ових првобитних падежа по обиму својих значења сужавао, у толико су опет другоме, поступним развитком језиковим, морали прилицати у помоћ нови облици, падежи нове (друге) формације, те примати на се по које од оних значења, томе старом падежу већ теретних. Још треба изреком поменути да језик, стварајући нове облике за неке од старих значења, тим самим већ у нечем битно мења ова стара значења, пошто би иначе диференцовање, закон у развитку језиковном велике вредности, било без икаква смисла: нови су облици баш доказ непрестаног диференцовања језиковних функција.

И тако, полазећи с ових тачака (желети је само да све буде што боље научно утврђено), а наоружан добрим познавањем природе и употребе граматичких падежа, — може озбиљан разматрач веровати да ће се, и ако не баш одмах, растумачити и разумети она чудновата игра, коју нам у врло разноликим шарама изводи падежна система, у којој неки облици, на први поглед рекло би се, имају сами појединце више различних, а други опет, међу собом различни, много сличних значења.

О падежима посебице.

Прелазећи појединим падежима, умесно ће бити, ако најпре кажемо коју о реченици и њеним састојцима: ово зато, што се падежи обично сматрају као падежи, као облици — кад су у реченицама, јер се и мисли људске само реченицама исказују. Али дефиниције: „цела мисао речима изречена зове се реченица“ (¹), „свака мисао, кад се речима искаже, зове се реченица“ (²) — треба разу-

(¹) Бошковић Ј., «Срп. синтак.» стр. 1.
Новаковић Ст., «Срп. син.,» стр. 1.

мети без икаква ограничавања, ако смо ради избећи неке неприродне изводе. Тако, дакле, не треба у свакој „реченици“ тражити све оно што логика тражи у својој мисли, и не треба оно „речима“ разумети само у смислу: „више ре́чи,“ јер је често и за праву, нормалну реченицу довољна само једна реч, а још чешће то вреди за друге, „ненормалне“, реченице. Због тога, даље, не смемо ни **све** оне „чланове“ или т. зв. „главне делове“ реченице сматрати као неизоставне, т. ј. као такве, да сви баш морају бити састојци сваке реченице, те ако кога од њих нема у некој, да га треба „подразумевати“ или замишљати да је био, али је изостављен. Ну пошто се овде не може говорити опширно о разлици међу потпуним и елиптичним реченицама, доста нам је само нагласити да у пресуђивању: је ли нека реченица потпуна или скраћена — треба бити обазрив.

Речи „подмет“, „предмет“ итд. претпостављају већ приличну сложеност и разгранатост реченице: чим је ту подмет, треба му наћи прирок, а да може бити у реченици предмета, треба она већ да има и подмет и прирок (¹). Међу тим свака добра граматика, чим нас је научила да „свака мисао“, па дакле и реченица, „има двоје: подмет и прирок“, одмах нас, мало даље, опомиње, да реченице могу бити и „без подмета“, дакле имати само једно од онога „двога.“ Па кад „подмет“ не мора бити неизоставни део реченице, кад је дакле за реченицу довољно често само оно, „што се исказује“, — онда бисмо могли поћи и даље, па се запитати: да ли по некад за реченицу (т. ј. за онај случај, кад човек хоће да искаже какву „мисао“) може бити довољно и само оно, о чем се нешто исказује, оно дакле, чему у обичним реченицама одговара „подмет“?

(¹) А. Поповић, «Синтакс. изслѣд.», стр. 30.

Другим речима: каква је то поименце природа свих ових реченица „без подмета“? — и да ли оно, што оне имају, увек одговора баш ономе, што се у обичним реченицама зове „прирок“, или то може бити и тако, да му не одговара тачно ни оно, што се обично зове „прирок“, ни оно, што се обично зове „подмет.“ Ово је питање потребно ради т. зв. „једночланих“ или „једноставних“ реченица.

Још смо у приступу наговестили да развитак људскога језика иде упоредо с развитком његова мишљења: ова истина треба да нам је на уму, кад хоћемо да разматрамо природу најстаријих, првобитних реченица. Кад знамо, прво, да је мишљењу, резоновању, образовању „расудака“ врло блиско опажање, бележење и класификација (¹) и друго, да је првој радњи пратилац реченица, а овој другој реч, — онда нећемо погрешити, ако првобитну реченицу приближимо самој речи, или ако утврдимо: да су првобитне реченице неосетан прелаз од првобитних речи, и, обрнуто, да једна реч може бити наследник целе реченице. Ако узмемо да је правилно тумачење састава првобитних или бар најстаријих, нама познатих речи, онда оно већ наведено „deva-s“ шта је друго, ако не цела реченица: „бог овде“? (²) И само правилном анализом нашега мишљења, а на основу тачне дефиниције „суђења“, Микло-

---

(¹) H. Spencer, «Principes de Psychologie», t. II, вели на стр. 118. да «резоновање претпоставља класификацију, али и класификација претпоставља резоновање»; — а на стр. 131.: «Nous voyons que la classification, la denomination et la reconnaissance sont très-voisines les unes des autres, et qu'elles sont des modification particulières de la même intuition fondamentale dont dérivent tous les ordres de raisonnement.

(²) А да у реченици уопште (па дакле и међу оваким двема тобожњим речима које чине реченицу-реч) не мора бити копуле, доказују и Миклошић и Ђугебил у расправама, које ћемо мало даље навести.

шић је дошао до две врсте расудака ([1]): прве је назвао **једночланим**, а друге **двочланим**. Али док се овај највећи нам лингвист задовољава, да зарад расудака прве врсте говори само о познатим глаголским и глаголско-именским реченицама „без подмета“; дотле А. Попов ([2]) и К. Лутобил ([3]) сем ових, иначе званих „безличних“, доказују егзистенцију и таквих „једночланих“ реченица, у којима не само што нема подмета, него нема ни оног најглавнијег обележја прироковог: глагола — ни као прирока ни као споне. И док Миклошић ништа не говори о старини својих „бесподметних“ реченица, него им само бележи већу пластичност ([4]); дотле ова друга два аутора својим реченицама „једночланим“ признају и већу старину према осталим „двочланим“ и „трочланим“ реченицама, управо првобитност ([5]). Из примерâ, који ће доћи код појединих падежа, особито код номинатива и акузатива, упознаћемо још боље природу реченицâ првог реда: „једночланих“ и „бесподм-

---

([1]) Fr. Miklosich, «Subjektlose Sätze», 1883., стр. 22., «Urtheilen ist etwas (als wahr) annehmen oder (als falsch) verwerfen... Das Annehmen oder Verwerfen geschieht durch Setzung eines Begriffes oder durch Setzung zweier sich zu einander wie Subjekt und Prädikat verhaltenden Begriffe: jenes findet statt in «es rauscht», dieses in «der Bach rauscht.» Jenes nenne ich **eingliedrig**, dieses **zweigliedrig**.»

([2]) «Синтакс. изслѣд.», стр. 39.

([3]) «Zur Frage über zweitheilige u. einheitliche Sätze» у Јагићевом «Archiv-у für slav. Philologie», Б. VIII, стр. 60. и 67.

([4]) Реченице без подмета («auf dem Meere ist ruhig»), вели он, дају фантазији више простора него реченице с подметом («das Meer ist ruhig»), «Subjektl. Sätze», стр. 26. и 27.

([5]) «Елементарним обликом просте реченице сматрам — вели А. Попов — једночлану реченицу, састављену само из **једног** глагола или **имена**. Сувишна је и непотребна, мислим, претпоставка, да је код оваког имена изостављен глагол» . . . А ради бољег научног доказа, да реченице могу бити без глагола, позива се на Штарт. и Лац. „Zeitschrift fur Volkerps. etc.“, Б. VIII, стр. 141. 142., где је написао чланак Габеленца-сина, у ком се расправљају питања упоредне синтаксе . . «Мучно ће се икада моћи до-

метних“, те и значај назива „подмет“ и „прирок“ у таквим реченицама. Што се тиче осталих састојака реченичних биће, мислимо, довољне само две три напомене.

1.) Познато је да сваки номинатив у реченици не мора бити подмет, али да сваки граматички подмет мора бити номинатив. Овај номинатив-подмет — тиме, што је самосталан, и што се не прилагођује ком другом самосталном номинативу — разликује се, на првом месту, од граматичке одредбе. Овим се називом разуме и атрибут и апозиција, које такође могу стајати у номинативу, само не самостално, већ као пратиоци подметови: граматичка одредба може бити и у ком другом падежу, сем номинатива, само ако тај падеж не стоји самостално, него иде уз који други члан реченице, који се према њему сматра као главни (¹). Посебице пак о разлици међу атрибутом и апозицијом биће говора доцније (код „номинатива“).

Слично подмету, граматичким предметом или допуном можемо назвати сваки други падеж сем номинатива, који, као и овај кад је падеж, стоји у реченици самостално, неподударно. Овако широка дефиниција мора се дати „предмету“ или „допуни“ зато, што је граматици потребан један термин за све оне случаје, када име, у ком било косом падежу, бележи предмет, који се по облику не слаже ни с којим главним делом реченице (²).

казати — додаје врло даровити, на штету наше науке прерано умрли, А. Попов — да су људи, на пр., видећи пожар, првобитно викали: «ово је пожар!» или «пожар је!», па тек доцније почели довикивати само «пожар!», А. Поповъ, «Синт. изслѣд.» стр. 31 и 32.

(¹) Само овакав додатак не треба мешати с «другим», или и тако званим «подударним» падежима.

(²) «Ова дефиниција обухвата како падеже прибрајане именима (генетив и датив припадања и т. д.), по некима, у смислу атрибута, — тако и ознаке места, времена, начина радње, узрока, кад оне долазе као граматички предмети», А. Потебня, «Из записокъ по русск. грамм.» I, стр. 145.

2.) Што је казано о граматичкој одредби, вреди у главном и о т. зв. другом делу „сложеног прирока“, који се, будући номинатив ([1]), као и она слаже с подметом, и од ње се разликује само спопом, која уза ње долази. Обичан атрибут и апозиција бележе знаке већ дате у оном што се одређује пре, по што се почиње радња (прирокова): предикативни пак номинатив бележи знак, који настаје тек с радњом глаголском или помоћу ње.

И као што име, кад је други део сложеног прирока, стоји у номинативу, слажући се с подметом, тако исто оно може стајати у ком било косом падежу, кад је други део сложеног предмета („**Избраша Кира цара**“). Пошто се овај нови додатак (у наведн. примеру „предикативни акузатив“) разликује од грам. одредбе, а према својој главној речи стоји онако подударно, као и поменути предикативни номинатив према подмету, то ћемо, да би се разликовали једни облици од других, употребљавати ове називе: једни, т. ј. подмет (са својим само одредбама) и предмет (са својим), могу бити названи — први, неподударни; други, т. ј. именски део сложеног прирока („предикативни“ номинатив) и други део сложених предмета (сви коси падежи, кад нису ни прави предмети ни обични атрибути), могу бити названи — други, подударни падежи ([2]).

3.) Додаци прирокови за место, за време, за начин, за узрок итд. — т. зв. прилике („околности“) или прилошки додаци разликују се и од предмета и од граматичке одредбе не само својом неподударношћу, него, што је овде

([1]) У реченицама без подмета овај други део прирокова не мора бити номинатив, јер овде нема подмета, коме би он бележио знак и с њиме се по облику слагао.

([2]) А. Потебня, „Изъ зап. по рус. грам.“ стр. 148.

још знатније, губитком своје суистанцијалности ([1]). С тога и падежи, отргнути од осталих својих другова, престају бити падежи, именице у правом смислу, но стварају нову врсту ре́чи̂, — прилоге (адвербе). Њих има како од падежа специфично локалног, тако и од акузатива, генетива итд. — На послетку, путем још даљег развитка чистих формалних функција, од падежа̂ добивамо и — предлоге.

После ових кратких напомена о „главним“ и „споредним“ деловима реченице, потребних за разумевање ових функција, које имена врше у реченицама, — огледајмо да покажемо употребу падежа који је свуда био први на реду.

А., Номинатив.

«Именитељни» = Први падеж = «Називни») ([2]).

Номинатив и акузатив, као што ће најбоље показати примери, имају много разноврсних значења. Почевши од падежа̂-усклика̂ па до правога подмета и његова корелатива у прироку, и од падежа̂ за стање па до разноликих, потребних и непотребних предмета, — ова два падежа показују трагове најстарије падежне употребе примичући се својим значењима готово свима осталим падежима. Али, поредећи баш ова различна значења номинатива и акузатива, лако увиђамо и њихову узајамицу, дознајемо да су често номинатив и акузатив значили једно исто ([3]), те слутимо: да им је у прастаро доба могла бити

([1]) А. Потебня, op. cit., стр. 155.

([2]) Термине, које стављамо свуда на треће место испод обичног латинског имена кога било падежа, — предлажемо као згодније за практичну употребу у школи од досадањег бројног именовања које ништа не значи.

([3]) И данас врло често акузатив, у реченици особите конструкције, врши ону исту службу, коју и номинатив, кад је у друкчијој, обичној реченици, подмет.

једна баква. И кад се, као што смо већ поменули, мора полазити од једног, првобитног падежа, требало би сада видети: који је од ова два падежа старији ([1]), номинатив или акузатив? Гледајући на много већи број значења овога другога, акузатива, — она се у многом одржаше и до данас у нашем језику, — према знатно мањој разноликости номинативних функција, као да бисмо њему дали првенство; полазећи пак са гледишта, врло раширеног, да је свака реченица морала имати подмет, могло би се претпостављати да је првобитни падеж био номинатив. Али као да ни за једно ни за друго мишљење нема јаких доказа. Тако на пр., и најбоље за сад растумачено значење првобитног номинатива или, боље, његовог наставка *s* (sa), насупрот акузативу или његову наставку *m* (ma), — мучно ће дати одговор у корист првога. Узевши да је по том тумачењу наставак *s* знак „опажања", а наставак *m* знак „представе" ([2]), рекло би се, на први поглед, да је први старији од другога, као што је старије „опажање" од „представљања;" али ко зна како психологија тумачи ова два умна процеса, неће се лако приволети брзој одлуци у корист номинативне старине ([3]). Не помаже нам

---

[1]) Од писаца, којима се овде служимо, А. Попов пристаје уз Курцијево мишљење, да је акузатив старији од номинатива, а Герх. Милер доказује, противно томе, да је старији номинатив.

([2]) Gerh. Müller, op. cit., стр. 45. и 50. Први је, вели, «Casus der Wahrnehmung», а други — «Casus der Vorstellung.»

([3]) Уопште је врло тешко тачно одредити разлику између онога стања свести, чија је садржина оно што се опажа, оно што је изван «мене» — и онога стања, које настаје, кад се нешто враћа из пређашњег опажања, стања, чија је садржина оно што се замишља, представља, оно што је у «мени;» а примитивном човеку прошлост је често пута реалнија од садашњости. Ова немогућност правилне пресуде исто је тако неминовна и још већа, кад се задовољимо познатим већ тумачењем падежних наставака: *s* = «овде» и *m* = «онде»; чиме ћемо потврдити да је језик првобитног човека разуму његовом прво забележио и, као нешто различно од свега осталог, особитим обличјем истакао баш оно што је субјекту ближе или, обрнуто, оно што је даље, што није исто са субјектом?

овде ни историја наших облика: и у старом слов. језику има случајева, где је номинатив замењен акузативом и, обрнуто, акузатив номинативом ([1]). У реченицама, на послетку, „без подмета“ и номинатив и акузатив, као што ћемо видети, долазе у једном истом значењу, које је опет врло далеко и од подмета и од предмета, функција падежних, које обично узимљу као „основне.“ А да првобитно разликовање падежа-*s* од падежа-*m* није могло бити по супротности између подмета и предмета, доста је поменути само номинатив прве личне заменице у једнини, чије је обележје, као што знамо, не *s* него баш *m* (ст. инд. a h a-m) ([2]).

Према свему довде казаном за послове примењене граматике можемо бити задовољни само већ поменутом блискошћу и великом старином и једног и другог падежа, те се не обзирати на то, што неко полази од номинатива, а него опет од акузатива. С тога, остављајући да питање о најстаријем падежу расправе бољи од нас, додаћемо овде само још једну напомену. И у време, кад су оба ова падежа већ била у прастаром нам језику образована свуда где је то могло бити, диференцовање њихових значења ишло је врло поступно ([3]): доста је времена морало протећи, док је, н. пр., номинатив, губећи на многим местима

([1]) Први је случај код имена I врсте, а други код имениця м. и ж. рода VI врсте номиналне деклинације: тамо у једнини, овде у множини.

([2]) Овде је дакле, казали бисмо, по Г. Милеру, сам падеж-*m*, и ако падеж онога у „мени“, онога што се не „опажа“, него се само представља, вршио, разуме се у области личних заменица, службу подметову. — Тек овако гледајући на номинатив и акузатив, можемо разумети и ону чудновату конструкцију класичкога „accusat. cum. infinitivo“, у којој акуз. заступа подмет, и којој одговара словенски „датив с инфинитивом.“

([3]) „И разлика у употреби ових двају суфикса утврђивала се, јасно је, само поступно“, G. Curtius, „Zur Chronologie etc“, страна 73.

по коју од својих првобитно разноликих функција, заустави се на томе, да у већини случајева буде само падеж онога што је „овде“, падеж онога, што је „главно“, или, најбоље, падеж „опаженог подмета.“

А сада, прелазећи на данашње функције нашега номинатива, мислимо да је све њих потребно разредити у две главне гомиле, а то зато, што је сама реченица по суштини својој у главном двојака.

I Номинатив у реченици без подмета.

Реченице прве врсте, о чијој природи већ нешто поменусмо мало пре, могу се свести на два типа: прве су од самих именица, баш „једночлане“ а по значењу „епифонематске“ — реченице-усклици; друге су од глагола с именима, те би се с тога што су од две или од три речи могле звати „двочланим“ и „трочланим“ (иначе се зову и „безличне“, а по значењу су по највише „егзистенцијалне“), али, зато што су без подмета, и оне се опет морају звати „једночланим.“ И једне и друге још би се могле назвати и „једноставним“, те да се избегне помисао на „чланове“ или делове реченице.

1. Реченице једночлане, именичке.

Најближи прелаз од првобитног, афективног говора, од самих усклика правоме језику људском чине реченице епифонематске, а тим је баш реченицама прва баква — номинатив([1]). Овим реченицама или, боље, овим номи-

([1]) K, Lugebil, „Zur Frage über zweitheilige u. einheit. Sätze“ у Јагићевом „Архиву“ В. VIII, стр. 61. — Насупрот Курцију, по коме би падежна периода, у развитку формалних појава арнојевр. језика, дошла много доцније (шеста, претпоследња на реду) него примарна глаголска периода (трећа на реду), — Штајнтал, Пот и Шлајхер узимају да су се „име и глагол, колико је могућно, развијали паралелно“, Steinthal, „Zeitschr. für Volkerps. etc.“ V, 352., —

нативима човек обраћа пажњу на предмет или појаву, именицом означену; с тога, што уз овако казивање обично иде емоција, ове су реченице врло сличне с усклицима, који, као што знамо, стоје изван реченичног склопа, али се опет од њих разликују, као год што се разликује и дозивање од усклика, и падеж „вокатив“ од чистог „екскламатива“ (4). И док у језику ст. словенском номинатив долази с „усклицом“: да покаже узвик или позив, или уз прилог „тако“: да покаже заклетву (2), — у српском језику он долази, било сам, било с прилозима „ево“, „ено“, у ова четири случаја:

а.) Номинатив-усклик, који означава наше чуђење, дивљење, гешкање итд. Примери су сваки дашњи (3): „Несрећа!“ — „Штета!“ — „Дивота!“ — „Сиромах!“; — „Жут посао:“ „Мрка капа, зла прилика!“, „Браћа Дрињани!“ (Вук, Нар. посл.); — „Страшна вера!“ (Милићев. „Међудневица“, стр. 169.), „Сиромах учитељ!“ (стр. 193.), „Необичан случај!“ (стр. 216.), „Чудни људи! Чудни људи!“ (стр. 236.); — овамо иде, мислимо, и „Док ђевојка, дур-ђевојка! итд.“ (Нар. посл.), који је пример налик на ове што ће сад доћи (4);

G. H. Müller, op, cit. 46. — А. Попов, пристајући уз Штајнтала, значајно напомиње да деца и у време кад глаголе још исказују неким усклицима, већ употребљавају именице и пазе на формалну разлику међу грам. подметом и предметом. А. Поповъ, «Синт. изслѣд.» стр. 3.

(1) А Поповъ, op. cit,, стр. 34 и 35., — K, Lugebil, op. cit., стр. [illegible].

(2) Fr. Miklosich, «Vergl Gramm: d. slav. Sprach, B. IV, стр. 345.

3) Ни њима, ни другима, с њима сличним, мислимо није потребно баш свима наводити «изворе», т. ј., позивати се на места или ауторе, одакле су узети.

(4) Врло често долазе примери, који се употребљавају и у једном и у другом смислу: такав је пример, који ниже наводимо «ватра!» која долази и као усклик, да искаже бојазан и као номи-

б.) Номинатив за показивање: у многоме сличан с првим, долази и сâм, и с прилозима; њиме се бележи факат, на који се обраћа пажња, упућује се на нешто, изриче пресуда, нуди се, одговара се на нешто итд. И овде се, као и мало пре, атрибути слевају с главном речју у једну представу. Тако имамо: *α*) без прилога: „Ватра!“ — „Дан и комад!“, „Есап, ћитап, торба и штап“, „Свети Сава средозимац“, „Гад овога свијета“, „Првом мразу ручак“, „Проврћен ардов“, „Паланчани, силом варошани!“, „Девете пећке жарило“, „Гроб неопојан“, „Девета руна на свирали“ (Нар. посл.), — „Кад тамо, али во печен, пећка хлеба и аков вина“ (Вук, Нар. Прип. стр. 36.), „ту се бурад оправљају, ту се вино сипа, људи раде, село читаво“ (стр. 100.), — „Вредан човек! рекох ја“ („Међуди.“, 215.): — *β*.) с прилозима: „И ево ти ова бочица пупана воде“ (Нар. прип., 147.), „Ено три сироте девојке без оца и мајке“ (стр. 139), — „Ево теби везена кошуља“, „Ево, селе, очи Арапове“, „Благо мени, ево моје злато“, „Ето књига, два брата рођена“, „Ево цар ваш“ (све у Синтакси Ђ. Даничића, стр. 149.);

в.) Номинатив за заклетву: овамо мислимо долазе и примери за молбу, за поздрав итд., а сви су такође сродни с првим, ускличним номинативима: „Бог и душа!“, „Вјера и бог!“, „Бог ти и братска!“, „Божја кућа и ваша“, „Божја ти вјера“, „Бог гријех“, „Бог и вјера“ (Нар. посл.);

г.) Номинатив за натпис, за набрајање итд.; примери овога номинатива слични су с онима за показивање, али се од њих разликују поглавито тиме, што, прво,

натив за „показивање“. С тога ће јамачно бити и погрешака у нашем ирстању, али баш ова неодређеност и ширина значења показује старину ових облика.

у народном језику за њима долази одмах цела реченица (обично с подметом), да их објасни, и, друго, у књижевном језику обично се номинатив ставља у зачеље целој глави или чланку. Тако имамо: α.) у народном језику: „Брат: пуна су ти уста“, „Водокрште: зими око прште“, „Пријатељи, ал код пуне трпезе, пуних чаша“, „Фрајла, што зубачу чупа“, „Безмитни врачи — ту нема лека!“, „Добар сир, него штета, што је у пасјој мешини“ (Нар. посл.); — „Алија и Балија, два брата“, „Вино од лозе, млијеко од козе, чоек од чоека“, „Весео гост, а жалостан домаћин?“ (Нар. посл.) и т. д.; — β.) у књигама: „Српска синтакса“, „Кнежевина Србија“, — „Архијерејски благослов“ („Међудневица“, 106.), „Браћа по Христу“ (ibid. 115.) и т. д.

Напомена. Можда ће се неки од ових простих номинатива учинити овде неумесно употребљени, будући они, рекло би се, реченице „скраћене“, дакле не једночлане од искони; а што се оне — од самих номинатива — употребљавају у смислу потпуних реченица, узрок је тобоже сама природа пословица или овог „разговорног“ језика. На то бисмо могли одговорити ово што иде. Разматрајући говор простога човека, видимо да се он не служи увек потпуним, двочланим (подметним) реченицама, већ му често лични и телесни покрети, реченични нагласак, прилике, у којима говори и т. д. помажу, да својим номинативима-усклицима искаже све оно, за што би иначе биле потребне потпуне реченице. Природно је сада, мислимо, ове непотпуне реченице, ове зачетке од реченица сматрати као старије, као ближе примитивном, афективном говору људском. Па баш кад би и ове једночлане реченице биле рудиментарни остаци некадашњих пунијих реченица, опет би и о њима требало водити рачун, те их баш овде поменути. То смо дужни чинити поглавито с тога, што реченицама, као што је, на пр., „весео гост, а жалостан домаћин“, није потребно замишљати никакве тобож

изостављене састојке (у наведе. примеру спону *је* у обе реченице), јер су оне по употреби својој, по ономе, ради чега се говоре, најпре епифонематске, па онда тек другарице осталим многобројним „реченицама без подмета“ и „с подметом.“ А граматика нам даје довољно примерâ, да се и предикативно слагање може претворити у атр бутивно и, обрнуто, атрибутивно у предикативно. И најпосле, као за претежје овим реченицама од ре́чи, језик ствара и, обрнуто, речи од реченицâ: реченице „крсти-куме-дете“, „у-злу-добар“, „Да-би-жив“ и т. д. постале су праве, истина „сложене“, речи.

2. Реченице једночлане, глаголско-именске.

Назив „једночлане“ овде се употребљава и правда само с гледишта, по коме је „подмет“ један, а „прирок“ други „члан“ реченице, те се реченице које имају само овај други члан, само прирок, зову „једночлане“, и ако бисмо их по саставу тога члана (прирока), као што рекосмо, по некад могли звати баш и „двочланим“ и „трочланим“ реченицама. А какав је прирок ових једноставних, par excellence „бесподметних“ реченица? У главноме је двојак: а.) или је од самога глагола („грми“, „свиће“, „мирише на зиму“ итд.), — б.) или је од глагола и имена („боли ме“, „выше мора и м а в о д и ц о у“, „и м а једна а ж д а ј а“ и т. д.). Пошто се не бавимо о свима реченицама, него само о овим другим, у којима су поред глагола и именски облици (овде номинатив), то ћемо се сада мало зауставити на овим другим, које с тога и назвасмо „глаголско-именским“ реченицама без подмета. Има реченицâ од самих именица, чији састојци стоје готово независно један од другога, или међу којима је веза тако слаба, да се једва осећа једна целина: „Благовијест приповијест“, „Вељача превртача“, „Голо а холо“ и т. д. Такве су некада морале бити и све оне двочлане реченице, које данас узимамо као нормалне, реченице

од имена („подмет“) и глагола („прирок“): њихови данашњи „чланови“ били су некада засебне, „једночлане“ реченице. Тако, на пр., ст. инд. „açva-*s* dhava-*ti*“ значило би речи до речи: „овде к ње, он у трку“ (¹); и тако бисмо сваку праву „двочлану“ реченицу могли раставити на две „једночлане.“ Глаголски прирок наших „двочланих“ реченица сам је собом, без подмета, потпуна реченица, којој није потребна ни лична заменица, да нагласи подмет. Врло је поучљив језик „недораслих људи“, мале и школске деце, из чијих уста готово свака наша једноставна двочлана реченица излази као двочлана у смислу двеју реченица: нашу реченицу „човек иде“ она ће поновити: „човек, — он иде“; исто тако: „Хајдук-Вељко, — он је био . . . .“, „лабуд, — он је беo“, „Карло Велики, — он је покорио Италију“, „Милан Топлица и Иван Косанчић, — они су погинули“ и т. д. (²). Шта значе ови детињи подмети? Шта су они? — Ништа друго, до првобитне једночлане реченице, врло блиске усклицима. У дугом развитку људскога језика ови су номинативи, примицањем својим било другим таким истим номинативима, било глаголским „једночланим“ реченицама, губили своју првобитну самосталност, и с њима се поступно слевали у једну целину, те тако образовали нове „двочлане“ реченице, двочлане само по броју главних састојака, а једноставне по значењу. Тако се дакле мало по мало долази, с једне стране, до правога „подмета“, тога стожера целе реченице и, с друге, до „прирока“ или оног дела реченице који подмету (носиоцу знака) бележи, час као глагол, час опет као име и глагол, знак у свести опажен, знак, тачно

(¹) А. Поповъ, „Синтак. изслѣд.“ 43.

(²) Примере смо узели из живих уста у школи. — „Чак ћете, вели А. Попов, и од одраслих људи често чути такве неправилности,“ op. cit. 44.

одређен и по времену постања и по лицу које ради. Али још има примерâ, на којима се, тако рећи, види сам процес овога прилагођивања: има реченицâ, чиј номинатив још није постао подмет, и чиј глаголски или глаголско-именски део не стоји према номинативу као прирок према подмету. То су глаголско-именске реченице без подмета, које, кад је у њима номинатив, могу бити двојаке:

а.) Реченице егзистенцијалне.

Име у номинативу и глагол за егзистенцију, обично у трећем лицу једнине (врло ретко множине) садашњега времена, образују реченицу, која нема подмета, којој дакле одговара оно, што се у реченицама друге врсте зове „прирок.“ Егзистенцијални глагол esse = јесам толико је изгубио од своје конкретности, да се данас употребљава готово једино као спона, те су и сувише ретке реченице, у којима би он сâм с номинативом казивао егзистенцију: „Јест пушка, да је праха!“ (1); у толико је чешћи глагол „имати“, чије је значење у овим реченицама друкчије од онога у реченици с подметом. Да номинатив уз глагол има (или имају) није подмет, види се отуда, што би у реченицама с подметом он био предмет, те би место њега дошао акузатив (2): „бесподметна“ реченица „И у бухе жуч има“, обрнута у подметну гласила би: „И буха има жуч.“ Примерâ има и у народном језику, и у старим, и у новим

(1) Да се види разлика међу «реченицом без подмета» и оном с подметом, доста је упоредити ово «јест пушка» с реченицом «пушка је овде.»

(2) У старом језику био је и у реченицама без подмета акузатив уз има, као што ћемо видети у чланку о акузативу. Али је уз глагол имати у овим реченицама најчешћи падеж генетив, разуме се «партитивни».

књигама; тако је: „Има овамо један змајевски цар“ (Вук, Нар. прип., ст. 42.) „..... има једна рекавица, и у оној рекавици имају три шибљике“ (стр. 62), „и у тој кући да има така ђевојка“ (стр. 116.), — „Има и над попом попа“, „Има и у Папћа топуз, али у бисагама“, „И у бухе жуч има“ (Вук, „Срп нар. пословице“), — „Имаду ли упорни подданици“, „Каква у свѣту имаду царства“ (Даничић, „Срб. Синтакса“, 3.), — „Тамо има гора Романија“, „У планини има једна баба“, „Има смисао у овијем ријечима“ (све у Mikl., IV, стр. 356.), — „Сатир казује да у Славонији имају скуле“, „Тамо малне свуда имају парохијални домови“, „По крчмама свуд имају гусле“ (Дан., стр. 4.), — „... онда лево има стари град Ниш, и над градом Виник и Чегр“ („Међудневица“, стр. 29.), „Има такав обичај“, (стр. 177.), „... види цркву, у којој има стара светиња“ (стр. 202.).

б.) Реченице које казују афекцију.

Сем значења, ове се реченице разликују од првих још више својим саставом: уз глагол јесам(1) (ређе глагол бити) долази номинатив, да обележи неко душевно стање лицу, које се такође овде казује, и то личном заменицом. Падеж овога лица (датив, још чешће акузатив) у овим реченицама по граматици је „предмет“, и ако би у реченицама с подметом место њега дошао номинатив, и то баш као подмет(2). Тако имамо:

α.) С дативом: „Тако ми од овога отров не било(3)“ (Нар. посл.), — „Мука ти се с Пером омразити“ (Mikl. IV., 367.), — „Мука му је“ (слично прилож-

(1) Свуда се разуме, као и напред, само треће лице.

(2) Реченица: «Да *је* није кроз горицу туга» превела би се у подметну реченицу овако: «да *(она* кроз горицу не тужи.»

(3) Ово неслагање имена с глагоским придевом у роду најбоље доказује да реч отров није овде подмет.

ним реченицама без подмета: „криво му је“ „жао му је“ итд.; — Mikl., „Subj Sätze“, 67: „бијаше ми добро“);

β.) С акузативом: „Брига ме је саму“, „Срам вас било“, „Срамота га било“, „Да је није кроз горицу туга“ (Mikl. „Subj. Sätze“, 71.); више оваких примера биће наведено у чланку о акузативу (¹).

II Номинатив у реченици с подметом.

„Номинатив означава оно, што врши радњу, исказану глаголом одређеним (verbum finitum), и што се термином из логике позајмљеним не баш тачно зове подмет“ (²). Овако почиње говор о номинативу или, боље, о првом значењу тога падежа најзаслужнији радник на словенској синтакси, те одмах додаје: да би номинатив у овом случају, због нетачности назива „подмет“, требало звати „граматички подмет.“ Само граматички подмет мора бити номинатив: логички подмет не мора. Одмах за овим чаводи Миклошић, као други случај за употребу номинатива, „граматички прирок“, назив, такође удешен према логичком прироку, а то ће рећи „оно што се везује с подметом као ближа одредба помоћу глагола јесам“ (³) (и других, кад им је значење с њиме једнако). Јасно је да се овде говори о номинативу у правој „двочланој“ реченици, оној дакле, која је своја два члана — некадашње засебне једночлане реченице — стегла у једну граматичку целину. Али језик није одмах дошао до тих функција номинативних: не долазе ни данас у нашем језику сви номи-

[1] Тамо ће бити казано, колико се може, и о сродности ових падежа, номинатива и акузатива у реченицама без подмета, како оним од самих именица, тако и овим глаг.-именским.

(²) Fr. Miklosich. „Vergl. Gramm. d. slav. Sprachen, IV B Syntax“, Wien 1868.—1874., стр. 344.

(³) Fr. Mikl., ibid.

нативи само као подмет и као прирок („именски део сложеног прирока“). Поставка, раније наведена, да је подмет са својим атрибутима и апозицијама – први, неподударни номинатив, треба да се мало објасни и рашири. Има случајева, где овај „неподударни“ номинатив није ни подмет ни његова ближа одредба, већ где и он, као и „самостални акузатив“, тако стоји у некој потпуној реченици или боље *уз* неку потпуну реченицу, да се готово може сматрати као засебна целина, као члан дакле, који је нека средина међу простим једночланим реченицама и правим подметом. Овим се потврђује, прво, заједничка старина и блискост номинатива и акузатива и, друго, већ наглашени процес постања „двочланих“ или подметних реченица. С тога ће, узевши у обзир и разноликост „других“ или „подударних“ номинатива, и једна и друга функција овога падежа бити распоређена на више рубрика. Најпре ћемо разгледати све нијансе нашега „првог“ или неподударног, па онда „другог“ или подударног номинатива.

1. Први, неподударни номинатив.

Овај је номинатив по своме значењу управо тројак: а.) самостални, б.) граматички подмет и в.) граматичка одредба.

а.) Самостални или апсолутни номинатив.

„Доста је знатан број случајева, у којима номинатив, не будући подмет, а често се замењујући акузативом, чини готово самосталну једночлану реченицу; по значењу пак ови се случаји веома приближавају различним врстама самосталног акузатива“ ([1]). Али док је број самосталних номинатива у неким словенским и другим арпојевр. језицима доста велики, — у нашем су језику остали само ови трагови:

[1]) А. Поповъ, „Синтак. изслѣд.,“ 54.

α.) Двогуби номинатив, паралелан „акузативу за време и место“: значење је непрекидност, продужавање или понављање, од куда му и долази ова двојност, двогубост. Мали број ових номинатива одржао се у нашем језику уз друге оваке изразе од прилога̂ и других речи: „данас сутра, данас сутра, па онда, као и лане“, „мало, мало“, „једно те једно“, „то те то“, „те дура, те фура“, „аша те аша“ и т. д. Свеза *и* или *те* може бити замењена речцом *по*, која овде долази као прилог у значењу: *па*, *и*, *по том*. — Тако поред ст. слов. „**ДЬНЬ ДЬНЬ НИТОУТЬ**“ ([1]) имамо данас у нашем језику: „Доћи ће један по један“, — „Дан по дан, док и смрт за врат“, — „Реч по реч, па за гушу“, — „Час по час“, — „Длака по длака, ето бјелача; зрно по зрно, ето погача, капља по капља, ето Морача“ (Нар. посл.).

Напомена. Из ових се примера види да је у по неким случајима са свим све једно: сматрали ове самосталне падеже као номинативе или као акузативе, а то доказује узајмичност и првобитну заједницу ових падежа.

β.) Комитативни или социјативни номинатив: остаци овога номинатива слични су или сложеним речима, или оним облицима, који у народној поезији чине лепу фигуру, хендијаду ([2]); тако је: „Тврђа вјера него мрамор стјена“; — или уз акузатив: „Пак улази у мермер одају“, „Затвори се у шимшир одају“ (Mikl. IV, 5); — „Те се диже сила и сватови“ (м. „силни сватови“), „Када дођу сила и сватови“, „кита и сватови“ (м. „кићени сватови“); — обично у другим падежима: „он устави силу и крајину“, „док допаде колу и девојкам“, „примакни се демир и пенцеру“ и т. д. (Mikl. IV, 5.).

---

[1]) А. Поповъ, op. cit., 64., Miklos. IV, 393.
[2]) А. Поповъ, op. cit., 76.

γ.) Самостални номинатив ближега односа: осем нешто примера из прошлости, овај се партицинијални номинатив данас готово са свим изгубио, изједначивши се с апозицијама, чија сва разноврсна значења и он може имати: тако је ово из старих књига: „Večerajući oni, vaze Isus kruh“, „Mojzes, budući puk žedan, udri šibom po stini“, „odašadši malo Isus, ne mogoše bditi učenici“, (1) чему бисмо могли додати и примере: „Знам да ти се уморила рука, сијекући под Острогом Турке“, „Савив руке, бјежи од бедема“, које Миклошић (2) ставља у ред осталих примера за апозицију од партицина. У осталом ова се два примера, као и други њима слични, данас више и не сматрају као глаголско-именски облици, већ као глаголски прилози.

б.) Номинатив — подмет.

Остављајући да као примери за подмет послуже и неподударни номинативи у реченицама, које ћемо навести у другом одељку овога чланка о номинативу, ради примера за „други“ или прироков номинатив, — овде ћемо само навести два три примера, где је прирок прост, дакле од самога глагола. Овај глагол може бити, прво, конкретан, и онда је он заиста прирок, и, друго, више апстрактан (то је гл. бити = гл. јесам), дакле значења готово само формалног, због чега се претвара у тако звану природну „спону“, те и реченице, у којима је сам он прирок, више су „бесподметне“ него ли „подметне.“

Тако, дакле, поред *α.*) реченица с предикативним глаголом: „Тица лети“, „Види бог“, „Време пролази“, „Потоци жуборе“ (Новак. Синтакса, стр. 1.),

(1) V. Jagić. «Arch. f. slav. Phil.,» B. II, стр. 165. — За остале словенске и друге арпојевр. језике в. примере оваког самосталног номинатива у А. Попова «Синт. изслѣд.», 84.—88.

(2) «Vergl. Gramm.» IV, 429. и 836.

„Рука руку миње, а образ обадвије“ (Данич. Синт. 7.) и т. д., — имамо и:

β.) реченице с формалним глаголом: „Био један цар“ (Нар. Прип. 8.), „Био један сиромах човек“ (ibid., 50.), „Била једна сирота жена“ (ibid., 63.), „Била једна царица“ (ibid., 68.), „Био човек и жена“ (ibid., 75.), „Била три брата“ (ibid., 99.), „Бијаше један рибар“ (Данич., стр. 7.), у којима се прирок: био, била, бијаше једва може разликовати од глагола јест или има у бесподметним реченицама: „јест пушка“, „има бог“ или од спона истих облика (био, била) у реченицама сложена прирока: „Био некакав чоек врло богат“ (Нар. прип., 164.), „У некаква чоека био један чобан“ (ibid., 13.), „У једнога краља била два сина“ (ibid., 106.), које се такође могу рачунати и као реченице без подмета.

в.) Номинатив — одредба.

Номинативи, о којима ће овде бити реч, долазе у ред „првих“ зато, што су они подметови додаци, те га или само објашњују, сливајући се с њим у једну представу (атрибути), или га, другим само именом, поново исказују (апозиције). Ако их дакле сматрамо као састојке подмета, онда су они и први и неподударни номинативи; ако ли их узимамо као засебне реченичне састојке, онда су они: први, према подмету подударни, номинативи. У осталом називи не чине бог зна шта: они се кују само ради лакшега прегледа, ради боље систематике. С тога погледајмо одмах право значење ових додатака(¹) и разлику међу атрибутима и апозицијама.

(¹) Реченични су „додаци“ у главном двојаки, али не „подметови“ и „прирокови“, него су једни — номинални, а други приложни. Први су, даље, опет двојаки: одредбе и предмети

На први поглед рекао би човек да и нема разлике међу одредбама које долазе уз подмет — и прироком (другим делом сложеног прирока), који такође подмету бележи потребне ознаке: и одредбе и прирок само „из ближе одређују оно, што значи подмет“; и на једном је, дакле, и на другом месту везивање или примицање једних речи уз друге. „Jede Erweiterung des Satzes — вели K. W. L. Heyse(¹) — ist mithin ihrem eigentlichen Inhalte nach selbst ein Satz oder eine Aussage, welche nur in abgekürzter Form als blosses Wortgefüge folgt.“ И заиста овде имамо онај исти процес, о ком говоримо код простих, једночланих и двочланих реченица: прилагођивање једне речи другој, претапање двеју простијих представа у једну сложенију, ширу; разлика је само у том, што се ово прилагођивање врши на једном месту раније, на другом позније: на једном је извршено, тако рећи, пре, но што се речи искажу, — на другом се врши тек онда, кад се исказују. И, кад не би било тако, онда не би било разлике међу реченицом „Кнез Лазар је био народни мученик“ и „Лазар је био кнез и народни мученик“, а разлике има, и ево у чем је. У првој се реченици Лазар замишља као кнез, па говорило се о њему што друго или не; у другом се не зна раније да је био кнез, него баш онда, кад се тврди и то, да је „био мученик“: у првом се случају ознака кнез јавља готова(²), — у другом тек као резултат подметове радње(³). Енер-

допуне). И одредбе и предмети могу, даље, бити опет од две руке: од првих или од других падежа. Овде је сада говор о одредбама првих номинатива.

(¹) Dr. J. C. A. Heyse's „Ausführliches Lehrbuch der deutschen Sprache“, neu bearb. v. Dr K. W. L. Heyse, II B., Hannover, 1844., стр. 28.

(²) Прилагођивање је извршено раније.

(³) Прилагођивање се врши онда, кад се и говори.

гичност овога (сложеног) прирока (је био кнез) види се по томе, што се он може заменити и другим прироком (глаголским): кнезовао[1]. — Оволико је било потребно, да би се боље разумела природа обеју одредаба: атрибута и апозиције.

Јасно је да је прирок у реченици најсамосталнији члан[2], пошто он једини може бити без икаквих других делова реченичних. Према томе, и ако и атрибут и апозиција објашњавају подмет, апозиција према подмету мора бити самосталнија него атрибут — зато, што је она много ближа прироку, него што је он: она управо држи средину међу атрибутом и „другим делом“ сложеног прирока. Из тога пак никако не може изићи да само именица бива апозиција или чак: да је свака именица, употребљена као одредба, неизоставно апозиција, а не и атрибут у ужем смислу. Једна иста реч може бити час атрибут, час апозиција: „кнез Милош“ и „Милош (Обреновић), кнез . . .“; док је свеза између одредбе и подмета у првом случају тако велика, да се речи кнез и Милош могу сматрати као једна реч[3] („кнез-Милоша“, „кнез-Милошево доба“ и т. д.), — дотле, у другом случају, апозиција кнез и т. д. никада се неће уз подмет Милош сматрати као њен састојак. Даље, не само што и придеви могу бити апозиције, него су нам тако звани „глаголски „придеви“ и у старом и у данашњем језику дали највише апозитивних додатака[4]. Однос и ових „изједначених“ додатака или апозицијâ и „спојених“ или атрибутâ према главној речи — овде према подмету — још ћемо боље упознати, прелазећи посебице на:

[1] Упор. А. Потебня „Изъ зап. по р. грамм.“ I В., стр. 132

[2] А. Потебня, ор. сіт., 129.

[3] Зато, што се спајају две ознаке у једну, и јесте згодан превод за „атрибут“ = „спојени додатак.“

[4] Упор. А. Потебня, ор. сіт., 130

α.) Номинатив као изједначени додатак (апозиција).

Велику самосталност ових номинатива или њихову блискост с подметом најбоље можемо видети, кад упоредимо стегнуту сложену реченицу „Срећа, нада, будућност у вас“ (Нов. Синт., 6.) с реченицом простом: „Стоји ага, горско зв'јере, гвозден ступац, камен тврди“ (ibid., 9.): на оба места имамо више подметâ, само што су на првом месту различни носиоци различних знакова, а на другом један исти носилац различних знакова. Овде је, дакле, један само (главни) подмет, а други су номинативи додаци, који другим речима казују исто што и подмет: с тога се они и зову „изједначени.“ Тим се, с друге стране, разликује апозиција и од самосталног номинатива, који је такође на подмет налик, али опет од њега различан и по лицу и по положају, јер стоји изван склопа једне реченице. Примери су за апозитивни номинатив од именицâ ови: „Ја их јесам, момче, ухватило“, „Ми, сиромаси, носимо им колаче“, „А другима, клетник, мировати не да“ (Новак. Синт., 9.), „обојица, дивно помирени, латисмо се горе и зелени“ (ibid., 69.), „Да сам, јадна, студена водица“ (Данич., 9.), „Да наздравим, старац, бадњацима“ (Гор. Виј., 100.) итд.

β.) Номинатив као спојени додатак (атрибут).

Као што су апозиције блиске подметима, тако су и атрибути врло често блиски апозицијама, те се често може погрешити, па да човек неки „спојени“ додатак сматра као „изједначени.“ Тако је, на пр., у реченици „Жали неву старац бабо“ реч „старац“ атрибут, а у реченици „Да наздравим (ја), старац, бадњацима“ та иста реч апозиција. Атрибутима (друкчије „епитетима“) могу бити и именице и придеви; тако имамо: „Платно бели Варадинка Мара“,

„Бога моли лепота девојка“, „Полегла је бјелица шеница“, „Куд пролазе житарице лађе“, „Коњ зеленко росну траву пасе“ (¹) (Данич., стр. 6.), — „Дуги су јој часи брзи,“ „Јуначке су тада пале главе“, „Господареве очи коња гоје“, „Надгоре прасе најбољу крушку добије“ (Новак., 8.).

2. Други, подударни номинатив.

(предикативни номинатив)

„Другим“ или секундарним номинативом назвали смо онај, који се по енергичности разликује од одредбе, те долази, обично са сконом од апстрактног („именичког“) глагола, уз подмет, да га изближе одреди, дакле предикативно. Пошто је у чланку пред овим већ било говора о разлици међу одредбом и овим, именским, прироком, то је сада довољно само неколико речи ради објашњења и допуне. Наука узима да је глагол најстарији међу свима речима: како дакле стоји према глаголском прироку (простом) овај наш именски или, као што се обично каже, глаголско-именски (сложени) прирок? Тај се однос тумачи, с једне стране, природом „најстаријих“ имена, а с друге, суштином и значајем прирочне споне. Имена, млађа од глагола, постала су — вели етимологија (²) — од таквих речи, које су по значењу биле најближе пар-

¹) Не знамо зашто је овај пример у Новаковића („Срп. синт.“, 9.) дошао у ред „подметних“ (изједначених) додатака, кад је и у Даничића и у Миклошића у реду ових напред, који су сви наведени за атрибут. — Сумњамо да ће бити добро и оно, што писац вели да се „подметни“ (апозиције) додаци разликују од „простих“ атрибута) тиме, што се први „лако могу раствор ти у подметову додану реченицу“, као да то исто не може бити и с овим другим? Зар атрибути: царица у „Пошетала царица Милица“ и бјелица у „Полегла је бјелица шеница“ не могу бити растворени у додату реченицу, као и буди која апозиција?

²) А. Потебня, op. cit., 108. и 109.

тицинима, дакле облицима „глаголско-именским“: није чудо што се и данас могу наћи баш „имена“, именице или придеви, који сами собом вреде као прирок. Ово се правда још и тиме, што тако звана „спона“ није потребна ни граматичкој „реченици“, као ни логичком „расутку“(¹). И заиста, ма како се довршила препирка о томе, да ли су рије ове реченице, у којих је именски прирок без „именичког“ глагола или оне, у којима је тако звани „глаголско-именски“ прирок, — опет остаје факат, да и у нашем, као и у другим арпојевр. језицима(²), има доста реченицâ од самих номинатива, којима никако није потребно замишљати никакву тобоже „изостављену“ спону. Ако узмемо да је *a* подмет, а *b* прирок, па да бисмо разликовали глаголски од именског, ако овоме знаку *b* дамо значице *n* (nomen) и *v* (verbum), онда ће два првобитна(³) реченична типа овако изгледати: ab^{n} („Вељача превртача“) и ab^{v} („Вељача преврће“). Да су ова два типа један другом паралелни, јасно је отуда, што су првобитна значења и глаголâ (b^{v}) и именицâ (b^{n}) била врло широка и мало различна једна од других. Тек је после ових типова могао постати и трећи *acb* (*c* је копула) или, боље, acb^{n}; другим речима, тек пошто су неки глаголи изгубили своје атрибутивно значење, те постали само „формални“ = прирочна „спона“, настала је потреба, да уз такве глаголе-споне долазе номинативи-атрибути, надобни да се прилаго-

(¹) K. Ljugebil у Јагићевом Архиву, VIII, 55.; Fr. Miklosich, „Subjectlose Sätze“, 22.

(²) Особито је богат овим реченицама руски језик, а да их је доста и у нашем језику, који још није, као руски, остао са свим без глагола ј е с а м, — треба само погледати у коју било збирку наших пословица, а доста их је навео и Јагић уз Љугебилов чланак, l. c., 72.—73.

(³) „Првобитна“ кажемо зато, што је језик првобитно имао само имена и глаголе. — Знаци су за ове обрасце позајмљени од Љугебила, ibid. 55. и 56.

ђују подмету, да га изближе одређују; или, обрнуто, т. к је тада настала могућност, да се „други“ номинативи глаголом формалног значења везују за „прве“, за подмет. Старина ових реченица типа *ab*[n] („Вељача превртача“) према онима типа *acb* („Вељача је превртача“) види се и по томе, што се о њима често не може одлучити, да ли су једноставне реченице, него би се готово могло узети да су на пр., изреке: „Благовијест приповијест“, „младост лудост“, „удовица удо име“, „зван поштован“ (¹) и т. д., склопљене, не из подмета и прирока, него свака из по две самосталне, „једночлане“ реченице. Али множина оваквих примера, сличних онима са споном, из којих се види да други номинатив изближе одређује први, — гони нас, да све реченице од овака два номинатива (један одговара „подмету“, други „прироку“) уврстимо у ред једноставних „двочланих“ реченица. Један пример раније наведен за „двогуби самостални номинатив“ лепо нас учи како од две реченице постаје једна: уз пословицу „длака по длака, ето бјелача. . . .“ Вук напомиње да се место речи „ето бјелача“ може чути и „чини бјелачу“, те нам тиме казује како од једночлане реченице и самосталног номинатива постаје двочлана, „подметна“ реченица; по том примеру можемо слутити и нагађати о процесу образовања правих или „нормалних“ реченица од некадањих једночланих, о процесу дакле, који се непрестано понавља као прилагођивање једних представа другима.

Према казаноме мислимо да је умесно у ред „других“, подударних или „предикативних“ номинатива уврстити и оне, што иду без копуле и оне с копулом. И једни и

(¹) Ниједној од њих није потребна, да би се разумела, спона је: само би њоме био покварен особити, простотом карактеристични, начин исказивања мисли

други подједнако бележе знаке, чиј је носилац подмет, а тако су исто и једни и други подједнако различни од подметових одредаба, атрибута и апозиција. Разлика је та већ поменута: овде се (у приироку) атрибутивно прилагођивање врши тек у самом говору, овде је оно у процесу, — тамо је (код одредбе) оно извршено раније; овде се само то прилагођивање и исказује: „младост лудост“, — тамо се каже још нешто: „луда младост греши много“ или „младост лудост наша је болест“ и т. д.

Да се распореде примери за номинативе, о којима је овде реч, требало је назити, прво, на то: има ли спона, и од чега су оне, — и, друго на то: који одговарају подметовим или „првим“ атрибутима, а који подметовим „првим“ апозицијама. С тога имамо:

а.) Други, подударни номинатив — предикативни атрибут — без копуле; поред примера већ наведених имамо из народних пословица и ове: „Старост жалост“, „младост плахост“, „Немац светац“, „кум кеса, а торба пријатељ“, „дебело лијепо, а богато мудро,“ „брже седло него коњ», „дуга болест смрт готова“, „његова болест другога здравље“, „туђа коза пуна лоја“, „убог муж готова лажа“, „стар вук пасја прдачина“, „стари дуг нова наплата“,([1]) „прва мука потоња область“, „поповска свађа ђаволска свадба“, „преноштен непоштен“, „трпен спасен“ (Нар. посл.) итд.

б.) Други, подударни — предикативни — номинатив с копулом; овај се предикативни атрибут разликује по „спони“, којом се он везује за подмет. Осем

[1]) Из оваквих се примера лепо може видети разлог називима «први» и «други» номинатив: у пословици: «стари дуг нова наплата» уз подмет дуг имамо (први) подударни атрибут «стари», коме сад долази други подударни «наплата», уз који такође стоји обичан атрибут, дакле «први» — нова.

глагола јесам и његовог заступника бити употребљавају се као спона и глаголи постати, настати, остати, сви по значењу „егзистенцијални“, те се сами без ових „других“ номинатива и не употребљавају; њима се приближавају и по некад врше само службу „формалну“ и ови средњи глаголи, иначе конкретног значења (за кретање): доћи, изићи, заходити, падати; то исто бива и с овим глаголима повратним и трпним: учинити се (чинити се), створити се, градити се, прометнути се, поставити се, — видети се, показати се, јавити се, наћи се, бројати се, звати се(¹) и т. д. Тако, дакле, други номинатив долази:

α.) уз апстрактни глагол *јесам:* „Бог је спор, али достижан“, „Ви сте видјело свијету“ (Данич., 7.), — „Сан је лажа, а бог је истина“ (Н. посл.), „Није сваки дан(²) Божић“ (Н. посл.);

β.) уз глаголе средње, по значењу само формалне (егзистенција у кретању — за „бивање“, „постајање“): „Поста рука здрава као и друга“, „Остала сам удовица млада“, „Ти ли наста тај јунак на земљи?“ (Данич., 7.);

γ.) уз глаголе средње, који значе кретање, али се по некад једначе с овима напред за бивање: „Крвав Марко до очију дође“, „Срце све тврђе долази“, „Изишао човјек“, — „Не би л' љуба трудна заходила“, — „Милан ми пада рођак“ (Данич., 8.);

δ.) уз глаголе, који долазе и као повратни и као трпни: „Учини се без невоље бона“, „Анђео се начини

¹) Да уз оваке глаголе „предикативни“ номинатив не долази првобитно, него да стоји место „предикативног“ инструментала — показаће се у последњем одељку чланка о „инструменталу.“

²) Ако би се речи „сваки дан“ узеле као прилог за време, онда би ова реченица била без подмета: са самим прироком „није Божић.“

калуђер“, „Чинићу се лијепа ђевојка“, „Ко чујаше, сваки се глух чињаше“, — Ја ћу се створити леп коњ“, — „Ти човек будући, градиш се бог“, — „Она се прометну овца“, — „Код каквог епископа постави се (ти) архимандрит“, — „**Игоуменн по монастырѣхь да ставеть се добри чловѣцн**“, — „Ти се видиш јунак од мегдана“, — „С поља се показујете људима праведни“, — „Нитко да се яви скрбанъ“, — „Да се ко вјеран нађе», — „Налазимо се лажни сведоци“, — „Највјернији бројиш се слуга Саулов“, — „**Назва се Неманя господинь Срьбмель**“, „Није вриједан брат негов звати се“, „Чељад она, која за мртвима жале и наричу, зову се покајнице“, — „Јер свемогућ тај се вели“ (Даничић 8., 9. и 10.) и т. д. Сви глаголи ових примера дошли су овде не у свом значењу конкретном, неко више апстрактном, те би се могли заменити глаголом јесам, којему, да буде прирок, треба да дође номинатив као прирочни атрибут. И док се у све четири тачке довде ови номинативи понашају као атрибути, имамо најпосле и тачку:

ε.) номинатив уз глаголе конкретног значења: овде глагол није „спона“ него прави прирок, те је овде предикативни додатак сличан апозицији други, подударни номинатив овде је други прирок; тако имамо: „Отиде жалостан“. „Болесна је синоћ омркнула“, Те се нисам млада удомила“, „Ој Дунаве, тија водо, што ти тако мутна течеш“ (Даничић, 5.), „Дотле с' Милић мртав належао“ (Новак., 9.).

Б. Вокатив.

(„звательни“ = пети падеж = „дозивни“).

Има језика, у којих се вокатив не разликује по облику од номинатива: и у нашем језику поред придева и именица ср. рода има и неких именица женског. па и неких

мушког рода, чиј се вокатив сем акцента ничим више не разликује од номинатива; у множини је, најпосле, у свих наших именица тако. Кад се овоме дода сродност значења и узајмична замена ових падежа, онда је природно, што се a priori може посумњати, да је вокатив потекао из оног истог извора, из кога и номинатив. Запитамо ли сада: да ли је вокативу био баква номинатив, или томе обрнуто? — сусрећемо с фактом, да вокатив ни у ком арнојевр. језику нема свога наставка, те се чини да је једнак са самом основом именском, док је номинативу, као што знамо, стално обележје наставак *s*. То је навело признате лингвисте, Бопа, Шлајхера, Курција, па и Миклошића ([1]), да вокативу дају прво место у образовању падежа: томе се ипак Бенфај ([2]) с пуно разлога противи, и постанак вокатива, истина још недовољно тачно, тумачи испуштањем (отпадањем) номинативног наставка, које опет бива с тога, што, зарад вокатива, акценат у облику прелази на први слог. И док се овако тумачење потпуно може примити за вокатив од основâ на **a** (и на сугласник?), мало је незгодно за вокатив од основâ **u** и на **i**, где је, као што знамо, противно првима, на крају било — не слабљење, него баш снажење („гуна") последњега слога: с тога ће

([1]) «Der Vocativ bezeichnet mit oder ohne interjection den gegenstand des anrufs oder ausrufs. Der vocativ wird traditionell den casus zugezahlt, obgleich er weder äusserlich durh ein eigenes suffix wie die übrigen casus ausgezeichnet ist, noch das im vocativ stehende nomen, wie der name casus besagt einem festen zwange des satzgefüges unterliegt, sondern loser und einer interjection vergleichbar der rede angereiht wird», Mikl., IV, 369.

([2]) Ueber die Entstehung des indogerm. Vocatios», у «Abhandl. d. histor. — philolog. Classe d. konigl. Gesellsch. d. Wissenschaften zu Göttingen», B. XVII, г. 1872. Саме књиге немамо пред собом, али смо слободни усвојити Бенфајево тумачење, служећи се наведеним расправама А. Попова (op. cit. 5—12.) и G. H. Müllera (op cit., 11.—12.), који су, радећи независно један од другога, детаљно исцрпли Бенфајеве разлоге.

бити умесно ([1]) узети оба начела: и прво, преношење акцента на први слог, те зато и слабљење крајњих самогласника, — и друго, преношење акцента на последњи слог, те зато и снажење крајњих самогласника.

Синтактични разлози, да је вокатив падеж и да је пореклом од номинатива, били би у главном ови: и вокатив, по Бенфају, исто као и номинатив и акузатив, служи на то, да се искаже каузални однос према неком лицу или ствари ([2]); и вокатив се, као и други прâви падежи, разликује од интерјекцијâ, јер су оне само непосредан и нехотичан, безнамеран одјек човекова узбуђења или расположења, а он — вокатив — „најиндивидуалније обележје лица и предмета"; најпосле: „усклик и вокатив (једнине) правога имена два су крајња пола у целокупности језиковних појава" ([3]). А да је вокатив сродан с номинативом, први је разлог Бенфају тај, што се ова два падежа лепо слажу у најстаријим споменицима ариојевр. језика, у Ведама и Хомеридама ([4]). Други ће разлог бити познати нам факат, да одредба уз вокатив не стоји у вокативу, него у номинативу([5]). Трећи нам је разлог она честа и омиљена у нашем језику употреба вокатива у смислу подмета. — И, најпосле, ако падежима потражимо корелативне начине, видећемо

([1]) А. Поповъ, „Синт. изслѣд.", стр. 6. и 7. под линијом, где наводи оснажене вокативе у литавском и руском језику (мр. удвојени вокативи: мáмо-мамó!, Ивáне-Иванé!, Бусл. § 90., напомена).

([2]) G. H. Müller, „Ueber d. Accusativ" etc., 41.

([3]) Овако наводи А. Поповъ, op. cit. стр. 6. и 7., Бенфајеве речи из „Über d. Entsteh. d. Voc.", стр. 6.

([4]) Кад се више лицâ дозива, место вокатива употребљава се номинатив, Benf., „Ueb. d. Entsteh. d. Voc." стр. 30., А Поповъ, op. cit., 7.

([5]) А. Поповъ, op. cit., стр. 8. и даље

да номинативу одговара индикатив, а вокативу императив: и овоме, као и вокативу, отпада наставак 2 лица једнине ([1]).

Према свему казаном неће, мислимо, бити смела хипотеза: да је вокатив, падеж за дозивање, за поздрав — млађи изданак номинатива, падежа за назив, за показивање; у колико се више номинатив у употреби својој сужавао и на то ограничавао, да врши функције подмета и предикативних атрибута, у толико се пре морао развити нови падеж, вокатив, да буде „посилац посебних одблесака номинативних функција“ ([2]). Паралелност и блискост номинатива и вокатива лепо се види из наших примера, овако распоређених:

1. Вокатив једног облика с номинативом.

Познато је из III дела науке о језику да је неким нашим именицама III врсте (биле оне по значењу мушк. или жен. рода) вокатив онакав исти, какав је и номинатив; али сем тога, има и таквих именица, које могу имати овај падеж и с наставком *о* (прави вокатив) и с наставком *а* (облик номинатива). Значење је оваквих номинатива-вокатива као и сваког правог вокатива: поздрав, дозивање, заповест, усклик и т. д. Тако поред обичних правих вокатива: „Здраво да си, незнана делијо“, „Слуго моја, Облачићу Раде“ (Нар. песме), „Точи вино Богосаве, слуго“, „Мили Боже! чуда великога“ (Данич. 553.) — имамо и ове примере, у којима је — номинатив дошао као вокатив: „Пусти, баба, коњу крв и телету млијека“ (Нар. посл.), „Устани, крајцара, нек седне грошић“ (ibid.), „Чистац, коло-

([1]) G. H. Müller op. cit., 12. — Упореди и А. Будиловича «Начерт. церковно-слав. граммат.», Варшава 1883., стр. 263.

([2]) А. Будилов., op. cit., 272.

вођа“ (ibid.), „... и реци: дура, бабина кобила!“ (Нар. прип.); (¹) место оваких облика говоре се и правилни вокативи: бабо, крајцаро, коловођо и вођо („Бјеж' у село, вођо“, Нар. посл.), кобило. Овамо иде и оно: „Молим те чича, пусти ме“, па и м. р. „Хај, ђиди купус!“ (сем ако није овде једночлана номинат. реченица), за тим двогуби вокативи: „Зле га сео, Предраг арамбаша“ (Нар. песме), где су оба облика номинативи, и оно: „кума-лијо“!, „кума-Љубо“!, „стрина-Персо“!, „госпођа-Маро“!, где је први облик номинатив, а други вокатив, те први стоји према другоме као атрибут према главној речи и личи на већ показани комитативни номинатив.

2. Вокатив с атрибутом у номинативу.

Одредба се слаже с оним што се одређује, ако је придев, у роду, броју и падежу; ако ли је именица — бар у падежу (²). Али кад је главна реч у вокативу, онда његова одредба баш од придева — не стоји у вокативу, него у номинативу, зато, што је, као што рекосмо напред, у нашем језику вокатив у придева изједначен с номинативом, што дакле нема тога придевског облика. Ово је нестајање придевског вокатива почело још у ст. слов. језику, где поред примера, као што је: **„не диви сѧ, вьзлюбьіе“**, (Mikl., IV, 370.) имамо у Остромир. јеванђељу и: **„о роде неверьнъ и развраштенъ“** (А. Поповъ, стр. 10.). Наш је језик отишао и даље: не само што придеви, кад су вокативу одредбе, стоје у но-

(¹) Овамо иде и: «Редуша! ето госта» («Међудневица», 153): ова реч неће друкчије никако ни гласити у вокативу, пошто је, мислимо, изједначена с именицама особним од три и од више слогова.

(²) Новаковић, «Срп. Синтакса», 21.

минативу, него и саме именице, атрибутивно употребљене уз другу именицу у вокативу, често стоје у номинативу. Ово бива у народним песмама, где се врло често, ради стиха, две именице слевају у једну представу, те се и ови номинативи могу сматрати као комитативни. Тако, дакле, поред примера: „О Пријезда, војводо сталаћка“ имамо исту реч војвода у атрибутивном вокативу и овако: „Чујеш брате, војвода Тодоре!“, „Оди к мени, војвода Тодоре!“ (Нар. песма „Ко крсно име служи и т. д.“); — поред вокатива: „Ој бога ми, аго Јазап-аго!“ имамо и „Устап' курво, Хасан-ага Куно!“; — тако је и ово: „Сестро моја, Туркиња ђевојко“, паралелно придевном атрибуту „Богом сестро, лијена ђевојко“; — тако је и ово: „Град Сталаћу, да те Бог убије“ (м. граде, кад не би био атрибут), — „Побратиме, старина Новаче“ (м. самога: старино), — „Што је тебе, Комнен барјактаре?“, — „Нека бјеже, Котарац Јоване“, — „Брже хајде, протопоп Недељко“, — „Ој бога ти, Милић барјактаре“, — „Цар Лазаре, српска крупо златна!“ (према оном: „Царе Лазо, од мушкијех глава“) и т. д.

3. Вокатив место номинатива као подмет.

И овај, горњем противан случај — замена номинатива вокативом — бива такође најчешће и врло радо у нашим нар. песмама, па и другде, али увек само, кад је прирок у трећем лицу. Док се за случај замене вокатива номинативом може мислити да бива често због тога, што је, на пр., у именицама м. рода номинатив по броју слогова најкраћи, — овде се то не може тврдити: да се место краткога номинатива употреби дужи облик, не би се морало прибегавати само вокативу (да се добије један слог више), кад не би баш овај „облик поздрава и дози-

вања", као што вели Миклошић ([1]), био згодан, „да означи граматички подмет," јер су и други падежи обично за један слог дужи од номинатива. Примерá ове замене има и сувише ([2]): „Маче војску Ерцеже Степане", „Једно бјеше Вукашине краљу" (Данич., стр. 553.), — „И ш њим бјеше Бегане сердаре", „Али рањен змаје одговара" (Mikl., IV, 370.), — „Те је Вуче књигу проучио", „Весео је и наш домаћине" (Новаковић, Срп. Синт., 45.); — и као што номинатив долази и као предикативни падеж, тако га вокатив и овде може заменити: „Начини се срни Бугарине" („Женидба Душанова"), „Оно јесте Мандушићу Вуче", „Оно јесте Шандићу Јоване" („Четири ускока"), „Огласује да је соко сиви, — По истини војвода Тодоре" („Ко крсно име служи etc.") и т. д.

Напомена. У нашем језику има доста именицâ мушкога рода на *о*: поред хипокористикона: Бож*о*, Јов*о*, Степ*о*, пуш*о*, кић*о*, и т. д., који се по источним крајевима свршују на *а*, овамо долазе и ове именице, изведене наставцима *ко*, *оје*, *ло*: старој*ко*, зелен*ко*, Мирк*о* (и туђе Марк*о*), Милоје (и туђе Пајсије), гатал*о*, и т. д. Као што знамо, све ове именице овако гласе у оба падежа: да није сад ово крајње *о* завршетак самога вокатива, који је у ових именица због честе употребе ([2]) у ласкавом онхођењу не само задржао свој облик, него се толико утврдио, да је, истиснавши прави номинатив (?), дошао на његово место? Можда је на овај појав утицао и средњи род, чиј је и вокатив и акузатив, као што знамо, увек једнак с номинативом ([3]). — Или је ово крајње *о*, као завршетак и номинативу и вокативу, баш доказ, да су ова два падежа првобитно морала бити један исти падеж?

[1] «Verl. Gramm d. slav. Srp.», IV, 370. стр.

[2]) Све су оне или имена властита или имена таквих лица и ствари, којима се често обраћамо.

([3]) «Тако и Шлајхер, вели А. Попов (op. cit. стр. 11. и 12.), у именима на *о* види двојаки утицај: и вокатива и средњега рода.»

В., Акузатив.

(«Винитељни» = четврти падеж = «предметни»).

У време, кад се вокатив одвајао од номинатава као засебан облик, акузатив се већ био одвојио, било као падеж „даљега“ или као падеж „представљеног“ предмета (¹), насупрот номинативу, падежу „ближега“ или „опаженог“ предмета. Али разлика ова између „ближег“ и „даљег“, између „опажања“ и „представе“ — никако није она, коју видимо између појма „субјекат“ и појма „објекат.“ Шта више, и данашњи, још живи примери потврђују поставку, да су ова два падежа врло блиска, да супротност међу њима првобитно није могла бити онаква, каква је између субјекта и објекта. С тога, остављајући питање о томе, који је од ова два падежа старији, забавимо се овде само том блискошћу и паралелношћу њихових функција.

Без обзира на значења, сама нас морфологија упућује на неку узајмицу међу номинативом и акузативом: да су они били првобитно тако противни један другоме, као што су „подмет“ и „предмет“, — зар би могла, на пр., у ст. слов. језику имена прве врсте свој изгубљени номинатив једнине накнадити баш акузативом једнине? (²). Па

(¹) Не «предмета» = «објекта», него ствари.

(²) A. Leskien, «Die Declination im Slav.-litau. u. German.», стр. 4., доказује да старо индојевр. *a* у слов. језицима не може само без назала постати *ъ*, него оно бива или *е* или *о* — према томе, да ли је првоб. *a* још у предслов. доба већ постало *е* или остало као *a*: отуда у вокативу једнине «влъче» (vl'kă) и «жено» (gena). А пошто је номинат. наставак у посебне јеврон. језике прешао као *as* (доказују литавски и немачки језик) то се и слов. номинатив не може свршивати на *е*, него би био на *о*, дакле: влъко. Овај се облик, вели Лескин, морао изгубити зато, што се подудара с номинат. ср. р. «слово,» «дѣло,» те је замењен акузативом влъкъ, чиј је завршетак морао бити *ъ* (**am** = *ŭm* = *ŭ* = **ъ**).

зар без узрока да се понови то исто код имена̂ III врсте у множини, а код имениц̂а V, 2. и у једнини и у множини? И зар би иначе могли постати већ поменути номинативи личних заменица акузативним наставком *т?* — Још је очигледнија ова блискост и узајмичност с гледишта синтактичног. У најстаријим једночланим (и „именичким" и „глагол.-именским") реченицама номинатив долази не као подмет, него за показивање и за егзистенцију: то ћемо исто видети и овде код акузатива. У неким од ових реченица с гледишта логичког рекао би човек да су улоге ових падежа промењене: акузатив је логички подмет, номинатив — предмет. Самостални номинативи одговарају комодалном и приложном самосталном акузативу. Логички подмет пасивних реченица стоји у акузативу. итд. И најпосле, прегледајући све данашње функције акузатива, видимо не само да су блиске с номинативним, него и да су многобројне. Ни једно ни друго не би могло бити, да је акузативу основно или првобитно значење било „предмет" = објекат. Међу тим значење „представа" као да може најбоље обухватити све разнолике функције његове. Из њега би се могао извести и први ред значења̂ у реченици без подмета, где се ретко опажа разлика између „подмета" и „предмета" у ужем смислу. Али већ у неколико почиње и овде, а особито се јако развија опозиција међу номинативом и акузативом у реченицама двочланим (с подметом). Положај, који у реченици заузима номинатив, можемо казати да је према положају акузатива, кад су у реченици њих оба, као „главни" према „споредном", „као „први" према „другом". Па баш и кад је акузатив по значењу ближи логичком подмету, опет он по истицању у реченици, по начину исказивања, није главни, није први. Отуда је, даље, и оно, што је већ свуда узето, да номинатив бележи главне (подмет и прирок), а акузатив споредне чланове

реченице: само што првобитна разлика међу главним и споредним није онаква, као што је разлика међу подметом и „предметом.“ И акузатив долази у оном истом значењу, у ком и номинатив, кад је подмет и прирок, само што је овде то све према номинативу споредно — секундарно. Кад се тако разуме положај акузатива, онда нам се неће учинити погрешно оно, што је на уласку у специјални претрес падежних функција казано о свима „косим“ падежима, тим споредним деловима реченице. И номинатив, обележје главних делова, и акузатив, представник свих косих падежа, стоје у реченици самостално, ни с чим неподударно. Морала је, дакле, и у најстарије доба падежног развитка бити нека разлика између ова два падежа. И као год што језик од вајкада разликује радњу „опажену“, фактичну од радње „представљене“, замишљене, могућне, те за прву има један начин, «показни“ (индикатив), а за другу други, „погодбени“ (кондиционал), — исто тако је, дакле, томе паралелно, и за предмете, за „лица или ствари“ врло рано почео разликовати падеж „опаженога“ и падеж „представљеног“ предмета (¹).

Признајући овако да је првобитно значење акузатива много шире од онога, што се обично узима као „непосредни“ или „прави“ објекат, никако не можемо полазити с познате локалне бакве, да је он тобоже падеж који долази на питање „куда?“ И као што се од правога објекта не могу извести самостални, адвербијални и егзистенцијални акузативи, тако се ни од просторног значења куда (²) не може доћи до функција „акузатива с инфинитивом“ и других. Према свему довде казаном првобитно

(¹) G. H. Müller у „Zeitschr. f. Volkerps. etc.“, XIII, стр. 53.

(²) Ово значење првобитно не би могло ни бити само куда, па ни само где, већ и једно и друго: „безразличност између куда и где“, А. Поповић, „Синт. изслѣд.“, стр. 29.

значење акузатива морало је бити тако широко, да се значења свих косих падежа примичу томе значењу [1]; и у колико се више развијају облици и боље одређују функције тих нових падежа, у толико више, с једне стране, отпадају нека већ нејасна значења акузатива, а с друге, она заостала све се боље „разграничавају“ и специјалније обележавају.

Нашавши „једночлане“ или безподметне реченице старије од обичних двочланих, држаћемо се и овде реда, код номинатива узетог. Ред је овај овде потребан и зато, да се њиме лакше истакне паралелност међу акузативом и номинативом, о којој мало час говорисмо.

I Акузатив у реченици без подмета.

И овде, као и код номинатива, најпре долазе реченице једночлане (једноставне) у ужем смислу — од самих именица, па за тим реченице једночлане у ширем смислу — од глагола и именица. Акузатив и у једним и у другим реченицама ове врсте долази готово у свем паралелно номинативу. Главни бар функције номинативне код акузатива се понављају.

1. Акузатив у једночланој реченици именичкој.

(За поздрав, показивање, пуђење)

„Од малог броја простих и међу собом сродних елемената, поступно разграничавајући њихову употребу, језик људски ствара нешто сложено, уређено и одређено“ [2]. То је тако звано диференцовање — последица поступног неосетног развитка. И реченице „једночлане“ дају нам за то леп пример. Данашњи оскудни остаци најстарије упо-

[1] А. Поповъ, op. cit., стр 141. 307.
[2] А. Поповъ., op. cit., стр. 29.

треба и номинатава и акузатива наводе нас на мисао, да је заиста било некад време, кад су синтактички елементи били и малобројни и прости, те и по значењу међу собом врло сродни. И као што напред видесмо номинатив, тако сада имамо и акузатив у реченицама једночланим без глагола — за поздрав, за показивање и нуђење, итд. Тако:

а.) Поред примерâ: „крв и нож“, „дан и комад“, „звек за мирис“ — реченицâ усклична природе, у којима се не може тачно одредити да ли су употребљене именице номинативи или акузативи, — јер су једнаки, — споменућемо поуздане акузативе за поздрав: „лаку ноћ!“, „добар вече!“, „добро јутро!“, „добре ходе!“, „добре ви сједе!“ и т. д., које су по свем сличне реченицама-номинативима „за усклик.“ Али ће им сличност ова бити још већа, кад споменемо и поздраве од номинатива: „добра срећа!“, „добра коб!“, „божја помоћ!“, који лепо пристају уз номинативе, наведене за заклетву: „Бог и душа!“ итд. Ове номинативне усклична реченице можемо навести и као ограду противу могуће замерке, да су сви овде наведени примери за акузатив елиптичне реченице, јер кад није потреба замишљати изостављени глагол код номинатива, зашто би то било потребно код акузатива! Сем тога, уз облике „крв и нож“, „звек за мирис“ и т. д. можемо додати и глаголе прелазне, те да се они учине као предмет, и глаголе непрелазне, те да се они учине као подмет! А какво је то замишљање „изостављених“ делова реченичних, кад овако може бити самовољно? И најпосле, да уз поздраве од акузатива „лаку ноћ!“, „добро ви сједе!“ није потребно замишљати никаквих прирока (овде од прилике „желим“), наводи нас у неколико и факат, што се, слично оваком акузативу, и генетив сам без глагола употребљава за жељу, клетву и заклетву.

б.) Паралелност акузатива с номинативом такође се лепо види из примерâ, где акузатив иде уз прилог *на*; тако имамо: „На, девојко, копрену од злата“, „Нај теби, царе, срдачку“, „На ти сабљу, драги господару“, „На ти, слијепи, пару“ (Данич., стр. 407.). Да су ови примери паралелни с оним од номинатива: „ево теби везена кошуља“ и т. д., — доказ је у том, што је, како вели Миклошић (1) и овај прилог *на*, као год и онај *ево*, постао од заменице, а не од глагола: од таквих пак прилога падежи не зависе (2), те су и акузатив „пару“ и номинатив „кошуља“ дошли сами собом, а не зато, да тобоже допуне „изостављени“ глагол (3). Утицај глаголског управљања могао је овде бити само у том, што су глаголи „узети“, „желети“ и т. д., тражећи за собом у двочланим реченицама акузатив за објекат, аналогијом својом помогли да се уз њих сачувају и ови стари акузативи-реченице за показивање и нуђење.

2. Акузатив у једночланој реченици глаголско-именској.

После функције, коју врши акузатив, усклику близак, одмах долази друга, такође врло стара, егзистенцијална: „у ред многих функција акузативних долази сада једна нова: акузатив стања (des Zustandes)“ вели наш учитељ, Фр. Миклошић (4). Егзистенцијални је акузатив обиљатиди од номинатива истога имена: акузатив показује стање не само уз глагол имати, него и уз глаголе по

---

1) «Vergl. Gramm.,» IV. 383. и 11.

2) А. Поповић, op. cit., стр. 12., наводи Бона «Etymol. Forschung.», 1², стр. 112—116.

3) Погрешно дакле мишљаше Даничић, «Срб. Синт.,» стр. 147., да само генетив у оваким реченицама стоји по свом само значењу, а номинатив по значењу додатка *ево, его* итд.

4) «Subjectlose Sätze,» стр. 35.

Миклошићу: esse и dare, по значењу „средње“ и уз друге, по значењу и по облику повратне и трпне, па најпосле, као и тамо, уз „безличан“ прирок од каквог имена и глагола esse. У осталом, ових акузатива у реченицама без подмета мора бити друкчијих и зато, што овамо долазе и неки од оних, који одговарају поменутим „самосталним“ номинативима реченица двочланих или с подметом. У свима пак случавима, који ће овде бити изређани, акузативом се бележи оно лице или ствар, о коме се или о којој се тврди или а.) да јест (стање) или б.) да се њега или ње тиче прирокова садржај (однос): на оба ова места име у акузативу, кад би се реченица бесподметна обрнула у подметну, стајало би у номинативу као подмет. Тако дакле имамо:

а.) Акузатив стања или егзистенције.

Према глаголима, уз које долази овај самостални акузатив и који одговарају „спони“ двочланих реченица, имамо ове редове:

α.) Реченица од акузатива и глагола esse *(јесам* и *бити):* „И хиљаду беше рањенога“, „докле дневи половину било“, „На глави му феса плетенога“ (Mikl., IV, 355.); место акузатива (?) због одрицања стоји генетив: „не чуди се, јер чуда није“, „да ти неје мене било“ (Mikl. „Subject. Sätze“, 37.), — тако и у партитивном смислу стоји генетив место акузатива: „од како је свијета“ (ibid.), „док је бога и добријех пријатеља“, „мене ће бити, а вас бити неће“ (Mikl., IV, 355.);

β.) Реченица је од акузатива и глагола habere *(има);* акузатив долази само у старим књигама: „више мора има водицоу“, „и тоуй има вроулоу“; у да-

нашњем је језику овладао партитивни генетив: „има овса“, „у свијету има злијех зверова“ (Mikl., IV, 356.), „И ту има његова масла“ (Нар. посл.);

γ.) Реченица је од акузатива и глагола dare (настати, остати, пасти и т. д.); овде се акузатив није ни сачувао, него само партитивни генетив уз одрицање: место старога „подигло се јунаке“ данас има само „подигло се јунакâ“ (¹); тако имамо: „Скандарију, земљо си пропала, у тебе се не дигло јунака“ (Mikl. „Sub. Sätze“, 42.), „да јунака бољега не настаде“, „да од врага не остаје трага“, „њему дана не свиће бијела“, „ту не пада леда ни снијега“, „те нестаде међ нама јунака“ (Mikl., IV, 360.);

δ.) Реченица је од акузатива и глагола повратног или трпног: „Да се измисли силу другијех умјештва“, „И у двору никог се не чује“, „Ако се гдје звјерење намножи“, „Онда се боја зађенуло“, „нит' се види неба ни облака“, „да се више господе не рађа“ (Mikl., IV, 363.).

б) Акузатив ближега односа.

Као год што у тако званом дативу „ближега интереса“, тако и у овоме акузативу стоји име онога лица или оне ствари (узете као лице), на које се или на коју се односи глаголска радња или стање: „акузатив служи глаголу као сврха, у којој се појављује његова радња или

¹ Четири су начина за образовање реченицâ од глагола з, егзистенцију и других њима сличних: два су реченице без подмета два су с подметом; овде предмет, чије се стање бележи (који јест), стоји у номинативу, тамо у акузативу и генетиву. Тако имамо: 1. «подигли се јунаци» и 2. «не подигли се јунаци», — 3. «подигло се јунаке и 4. «не подигло се јунака.» Трећи се начин не употребљава, Miklosich, «Subjectlose Sätze», стр. 42.

стање“ (¹) Према томе, да ли се радња или стање исказује самим глаголом или глаголом и именом, имамо две врсте реченица, поглавито афективног значења. Тако је:

α.) Акузатив с глаголом средњим или повратним: „Не пири ђе *те* не жеже“, „свак се чеше ђе *га* сврби“, „Ђе кога сврби, онђе се и чеше“, „Ђе кога боли, онђе се и пипа“, „Мрзи *га* као слијепца пара“ (све у „Нар. Посл.“); тако је и ово: „кога гиште, онај и вришти“, „протискује *ме*“ „пробада *ме*“, „жуљи *га* да плати“ (Бошк., 111.). Овамо би могли доћи и акузативи оних подметних реченица, којима је прирок један од ових или други њима сличан глагол, па тако је ваљда и ово: „Кога што (ном. = подм.?) сврби, нека се и чеше“, (Нар. Посл.);

β.) Акузатив с прироком глаголско-именском: поред акузатива потребан је за реченицу (прирок) глагол esse (као „спона“?) и неко име. Овде имамо три случаја:

а.) Уз акузатив од личне заменице долази глагол јесам или бити и која од ових именица: страх, срам, срамота, стид, брига, скрб, јад, туга, воља, милина, жеља, аратос, анатема(²); тако имамо: „Ја се бојим, и страх *ме* је љуто“, „срам вас било!“, „срамота га било!“, „стид је мене“, „брига ме је саму“, „није га скрб“, „јад ме је“, „да је није кроз горицу туга“, „двије те воље, ка' и кадију лећу зобат'!“ (Нар. посл.), „што је њега воља“, „све шенице да те је милина“, „не била (м. било) вас вашег брата жеља, како мене и брата мојега!“ (све ово у Данич. 406. и 407,

(¹) А. Поповић, op. cit., 147.

(²) Да ове именице нису подмети, поменули смо још код номинатива, а најбољи је томе доказ, што између њих и тобожње „споне“ не мора бити конгруенције, и обично је и нема.

— Mikl., „Sub. Sätze“, 70. и 71. и IV, 368.), „Тако *ме* арантос не било!“, „Анатема *га* било!“ (Н. посл.)[1].

б.) Уз акузатив од личне заменице долази глагол јесам или бити с прилозима: мило, жао, жалије: акузатив је овде управо повод или узрок жалости, те не мора бити само од личне заменице, него и од имениця̂; тако имамо: „мени га је мило“, „жа' ми бјеше витезе јунаке“, „жалије му снахин венац било, него главу свог сина Андреје“, „жалије га[2] нама него њима“ (Mikl., „S. Sätze“, 67.);

в.) Уз акузатив долази место глагола јесам — глагол стати с именицама: писка, цика, смијех и т. д.; такви су ови ретки примери: „Стаде писка јадне калуђере“, „фиска стоји младе убојнике“, „ста *ју* цика како змије љуте“, „ста цика лудога Јована“, „стани смијех везирске рицале» (Miklosich, „Sub. Sätze“, 71.).

II Акузатив у реченици с подметом.

Паралелност акузатива с номинативом, опажена у реченицама „једночланим“, продужава се и даље: у реченицама „двочланим“. Као што смо видели, и у једној и у другој врсти реченица̂ без подмета акузатив долази као саставни део прироков онако исто као и номинатив: егзистенција се исказује и једним и другим падежем. И као год што, даље, видесмо у реченицама с подметом тако звани „самостални“ номинатив, који, рекло би се, стоји

[1] Овамо долази, по Миклошићу, и «Ред је мене, да проговорим» «Sub. Sätze», 70.

[2] Пошто је од ове заменице акузатив изједначен с генетивом, го се не може поуздано казати да овде није генетив, који обично долази после овог прилога: «Жа' ми га је ка' једнога сина» Гор. Вијенац, 115.' према «Је л' ти жао мајке» (Данич. 110.').

изван склопа реченичног, — исто тако у овим реченицама долази и самостални акузатив, на први поглед засебна, самостална реченица, прилагођена прироку обичне двочлане реченице. Али, у колико се номинатив примиче својој најглавнијој функцији, да буде „носилац“ прироком исказаног знака, у толико више његове старије функције прелазе на друге падеже, у толико више и акузатив врши службу самосталног падежа за време, за меру, за место, за однос и т. д. У даљем поступном развитку људскога језика нека се значења старог акузатива, као сапутника номинативу, још даље разграничавају и све специјалније обележавају, а нека се губе, будући замењивана сличним функцијама нових косих падежа. Разграничавање пак и специјализовање значења специфично акузативних иде путем већ наглашеног прилагођивања: реченица поступно постаје уређена и чврсто зглобљена целина, па се и неки акузативи све ближе примичу глаголима, те од самосталних и „независних“ постају „зависни“ ([1]). Паралелност међу акузативом и номинативом огледа се, најпосле, у предикативном предмету, који, слично предикативној одредби која се слаже с подметом, долази уз „прави“ предмет („зависни“ акузатив), слажући се с њиме по облику, те се назива „други, подударни“ акузатив. Тако дакле и овде, као и код номинатива у реченици с подметом, имамо два главна одељка.

1. Први, неподударни акузатив.

Овај акузатив, прирокова допуна или „предмет“ у ширем смислу, у главном је двојак: слободан или „независан“ и несамосталан или „зависан“; овај се други разликује од првога тиме, што је он, тако рећи, срастао с прироком у једну реч („неизоставна“ допуна), а први долази,

[1]) А. Поповъ, „Синт. изслѣд.“, стр. 102.

слично адвербијалним додацима, самостално, те не само што стоји као засебан, самосталан члан једне реченице, него нам се може учинити чак и као засебна једночлана реченица.

а.) Самостални (независни) акузатив.

Од самосталних акузатива, заједничких свима арио-јевропским језицима, а паралелних самосталним номинативима, у нашем се језику сачувале две врсте: а.) за в р е м е и м е с т о и б.) за о д н о с; комитативног акузатива нема данас, тако рећи, ни у ком слов. језику([1]). А противно самосталном номинативу прве врсте, који видесмо да је врло оскудан (само „двогуби“), акузатив те врсте има више одблесака (за време, место, меру у опште). Тако дакле имамо:

α.) С а м о с т а л н и а к у з а т и в з а в р е м е; значење му је у главном двојако: или је а.) трајање, продуженост, или је б.) један само моменат, једна тачка у времену. И једно и друго исказује се акузативом од именице, која означава време, обично удруженом с каквим показним или бројним атрибутом: „Служи мене и т р е ћ у г о д и н у“, „пише, јеше т р и б и ј е л а д а н а“, „боље је бити певац ј е д а н д а н, него кокош м е с е ц“ (Mikl., IV, 393), — „Носише се л е т њ и д а н до подне“, „месечина сву н е д е љ у дана, ја сирота сву н е д е љ у сама“, „он је о в о л е т о био у Крајини“, „они су ц е л о л е т о једнако ударали на Србе“, „он оста н е к о в р е м е у Азији“ (Данич. 412.); — „Уставши о н а ј ч а с([2]), вратише се“, „ја вам молим молитвицу с в а к о в е ч е, с в а к о ј у т р о“, „ј е д н у

[1]) А. П о п о в ь, op. cit. стр. 133., наводи само два примера из чешког језика.

[2]) И овде, кад је реченица одречна, долази генетив: «Не може ли ј е д н о г а ч а с а постражити», Mikl., IV, 393.

суботу одем тамо“, „светац пада први дан госпођина поста“, „седми данак у Млетке стигоше“, „ону ноћ не ухватише ништа“, „свршиће се други пут“ (Данич. 413.—414.); — место атрибута може доћи још један акузатив за време: „Мајка Божу јутро вече кара“, „који га моле дан и ноћ“ (Данич., 415.): овакав акузатив одговара поменутом двогубом номинативу; — најпосле и сам један акузатив без додатка: „Од милине уру сам слушао“, „сахат пасе, а два ослушкује“, „није прошло ни недјељу дана“ (Данич., 412.)([1]).

Напомена. Да је у нашем језику било и самосталног акузатива за место, најбољи су нам доказ речи: крај, чело, коњ, противу, проћу, страну, итд., које се данас употребљавају као предлози, за којима долази генетив у „стварном“ значењу предложном: за место; а да су ове речи — стари акузативи, јасно је на први поглед. Тако имамо: „Опази Стојшу крај чесме“, „сео му чело главе“ (Mikl., IV, 392.), „шета крај воде Јордана“, „седи мени крај колена“ (Mikl., 541.), „чело главе ружу усадили“, „чело ногу бунар ископали“ (577), „бѣлоу коньь светаго Марка“ (540.), „ко није са мном, против мене је“, „те извеша девет везирова проћу цркве о јели зеленој“ (561.), „страньь краљевства ми бѣше слоуга Драгослаѣь“ (569): тако је и оно, где, рекло би се противу правила, предлог *с* стоји с акузативом страну и његовим додатком: „Ако је Шара планина с ону страну Метохије“, „и свак Турчин с ову страну мора“, „с другу страну на доњу капију налијеће Бакал Милосаве“, „Ђелија има с доњу страну доста“ (Данич., 416.).

β.) Самостални акузатив за количину или меру: у једну се групу могу ставити они акузативи, који као самостални додаци бележе: величину, ширину, висину,

([1]) Оваки су акузативи за време и данашњи нам сложени прилози за време: летос, јутрос, данас (дањь-сь), вечерас ноћас, јесенас, зимус, пролетос (Данич., 415.).

дужину, дубину, даљину, тежину, — вредност, цену и т. д; тако имамо: „Половину нестало му друста“, „било му је стотину годину“, „оста мртви иљаду Турака“, „ал' му нема половицу војске“, „а иједак и с пута дошао, пак му само мрву требоваше“ (¹), „камен око три аршина висок, један аршин широк, и једну пед дебео“, мореуз, који је широк миљу“, „тежи једну оку“ „дао би му двије пушке мале што ваљују стотину дуката“, „ова длака небројено благо ваља“, „која вреди једну краљевину“, „дукат узе леба бијелога, други дукат вина и ракије, трећи дукат сваке ђаконије“ (Данич., 411. и 412.). — Тежња ових акузатива, да буду адвербијални додаци, види се отуда, што се неки од њих (а то вреди и о акузативима за време) употребљавају и с предлогом (овде на пр. *по, за,* а тамо *у*), који сâм ништа не казује, па чак и с таквим, који иначе не долази уз акузатив; тако је: „Ово је чудовита гора што *преко* дан сијева“, свако пуце *по од* литру злата“ и т. д. (Данич. 413.);

у.) Самостални акузатив за однос: слично ономе, што видесмо у реченицама без подмета, самостални акузатив и овде може казивати однос или, боље, бележити лице или ствар, које се тиче глаголска радња. Ова последња употреба самосталног акузатива, и ако доста сиромашна, ипак је разнолика и значајна: „комодални“ акузативи, с једне стране, чине прелаз објективним или „зависним“ акузативима, којих има више врстâ, а с друге, представљају собом заметке неких познијих падежа, поименце: генетива

(¹) Све су ове реченице без подмета, те би их можда требало ставити напред међу примере егзистенцијалних акузатива: наводимо их пак овде ради значења самих имена, која стоје у акузативу, као и она два примера мало час (од реченица без подмета) ради акузатива за време. Ових 5 једночланих реченица могу постати двочлане, кад се акузатив окрене у номинатив.

и датива. Значење ближега односа прелази у значење циља, повода или узрока. Тако имамо самостални акузатив за однос уз ове непрелазне глаголе: *ићи, доћи, запасти, допасти, стати, стајати*: реч у акузативу казује да се на оно, што сама значи, односи или се томе управља радња глаголска: „За што му се не да што га ниђе“ ([1]), „дош'о те је ред“, „онеи дѣлове що нась доиде“, „пак је редак краља доходио“, „мене ево свашта овђе запало“, „колико ме допаде од цијелога краљевства“ ([2]), „кад је кнеза књига допанула“, „њега свагда мора скупље стати, него Грке“, „а Чупића стоји без динара“, „да га толико долази она ствар, коју продаје“ (Даничић, 404.—405), „паде ме жеља“ (Mikl., IV, 377.) и т. д. ([3]); — тако имамо и уз друге неке глаголе за узрок или повод: „Које јаде, људи, дангубите?“, „волим једну боловати рану него двије“ (Mikl., IV, 374., А. Поповъ, стр. 157.).

Напомена. Овде је место и акузативима за начин (А. Поповъ, 159), место којих данас имамо прилоге од придева начињене, који су некада били акузативи једнине средњ. рода ([4]); тако је: *брзо, брго, косо, лихо* (Mikl., 160), *лепо, добро, мирно* и т. д.

б.) Зависни акузатив.

„Зависним“ у реченици зовемо управо онај члан, који никад не може ући у склоп једне реченице без које друге речи, коју он, тако рећи, „допуњује.“ И заиста, неки на-

([1]) Овоме Миклошић (IV, 377) наводи паралелу у реченици с дативом „што коме иде.“

([2]) Као паралела у дативу: „ред допао прошеној ђевојци“, Mikl., ibid.

([3]) Овамо долазе примери, слични онима у реченицама без подмета, с приноком од глагола болети: «Мучи, вило, грло те болело», «ал' га руса глава заболила», «сврбе ме леђа» (Mikl., 383) и т. д.

([4]) Miklosich, IV, стр. 158. и 393.

дежи у неким својим значењима тако су се, у дугом развитку људскога језика, удружили с неким глаголима или предлозима, да сада иду увек само заједно. А шта то значи? Прилагођивање (удруживање представâ) ре́чи једних другима, удешавано с намером, да се и што тачније и што брже **једна** мисао искаже, доводи за собом несамосталност, „зависност“ неких од тих речи. Првобитна слобода и самосталност поступно се сужава и ограничава, — губи. Да је тако, да заиста падежи „зависни“ постају од „независних“, а не обрнуто, — историја и нашег и заједничког ариојевр. језика даје нам довољно доказа. Првобитно слободни, тако рећи, ничим невезани чланови с напредовањем разума људскога постају зависни, везани: паратактичан („приређен“) склоп реченица претвара се у ипотактичан („подређен“)(¹). С тога су и сви примарни глаголи првобитно морали бити субјективни, на тек на вишем ступњу језиковог развитка неки су од њих могли постати **објективни**(²), и даље, међу овима глаголи **непрелазни** морају бити старији од **прелазних**. Неки глаголи непрелазни, везујући се често, обично, те на послетку и „неизоставно“ с неким акузативима, издвојише се из целога реда објективних глагола, те начинише особиту групу — „verba transitiva“; ово издвајање још се врши и данас у свима живим језицима, па ваљда никад неће ни престати. А блискост и постанак ових других глагола, прелазних — од првих, непрелазних види се не само по томе, што се многи наши глаголи „прелазни“ потпуно могу разумети без акузатива-објекта(³), него и по томе, што и у нашем

(¹) Први је начин сличан „сликарству без перспективе“, а други оном с перспективом, Fr. Miklos. IV, стр. 76. и 77.

(²) Dr. K. W. L. Heyse, „Lehrb d. deutsch. Sprache“, стр. 105.

(³) Реченице „дете види“ и „Стојановић пише“ потпуно су разумљиве саме собом; а кад им додамо објекте „човека“ и „књигу“,

и у другим језицима арпојевр. лако можемо наћи примерâ правих прелазних глагола, који су још у историјско доба били непрелазни. „Изведени глаголи већином су прелазни, а то с тога, што је њихову извођењу намера, да субјективно значење корениторa глагола пренесу на објекат.“ (1) Како је могло ићи то извођење и преношење, ево једног примера из нашега језика. Ст. слов. глагол *наити* значи и наше *наћи* (где се предлог *на* слио с глаголом *ити)* и наше *наићи* (где је предлог *на* дошао пред глагол *ићи* — познију замену старијега *ити)*, те се употребљава, и то не само у ст. слов., него и у руском језику (2), и као непрелазан и као прелазан. И ако је дакле овај глагол изведен, сложен с предлогом, опет је он остао такав, да се двојако употребљавао, на тек пошто је честа свеза нашега првог (старијег) облика овога изведеног глагола *(наћи)* с објективним акузативом учинила, да се он сматра само као прелазан, — диференцовао се и други (познији) облик његов *(наићи)*, да му сачува старије, непрелазно, значење. А да је ово значење старије, видимо по примарном, непрелазном глаголу *ити* (сада обичније *ићи)*. Према томе, да би могао постати прелазни глагол наћи што, мора се претпоставити старије ити чьто, где би акузатив био од прилике онако исто самосталан, као и у примерима, раније наведеним, самосталног акузатива прве врсте (за време и место), а таква се употреба његова потврђује и примерима из старог индиског језика. (3) Ово се може потврдити и употребом других наших глагола за кретање (хо-

радња њихових подмета биће тиме само ближе одређена, а не и допуњена, и то први пут предметом, кога се дотиче глаголска радња, а други пут предметом, који је резултат, производ радње. Упор. G. H. Muller, op. cit., стр. 6.

(1) Dr. K. W. L. Heyse, ibid.

(2) А. Поповъ, op. cit., 166.

(3) А. Попов, ibid.

дити, јездити, бродити, допасти, живети итд.), који, ма да су непрелазни, долазе и као прелазни с акузативом за објекат; они ће бити даље на свом месту поменути. И најпосле, што се тиче осталих језика арнојевр., доста ће бити ако наведемо факат, да су многи латински непрелазни глаголи тек у доба Цицероново промењени у прелазне, а таквих је промена још више било у старијем латинском језику. (1)

Не можемо дубље улазити у историјски претрес ове најзанимљивије — „зависне“ или „објективне“ — употребе нашега акузатива; не можемо научно и поуздано утврдити онај ред, којим су се од некадашњих „самосталних“ формовали и издвајали врло разнолики данашњи акузативи — објекти: не можемо зато, што нас овај претрес и овај распоред уводе у најтежу, рекли бисмо, и најзамршенију област упоредне синтаксе, област, у којој се често не умеју наћи ни прави научници (2), и у којој само грубе погрешке могу чинити они, којима, покрај осталог, недостаје и потребно знање свих бар најглавнијих језика арнојевропских. Будући овако мало подобни за посао, коме треба тежити, задовољићемо се, ради прегледа зависних акузатива, само кратком напоменом о простом, описном, распореду наших примера. На прво место треба да дође акузатив спољнога објекта, тако звани „потребни“ (3) или неизоставни акузатив прелазних (и других у том смислу упо-

(1) G. H. Müller, op. cit., стр. 6. и 68.

(2) За распоред акузатива правога објекта Dr. Hübschmann не нађе никаквог спољног основа («унутарњег», вели, и нема), сем глагола, уз које долазе, а њих ређа — по азбучном реду, «eine Anordnung die, so schlecht und unwissenschaftlich sie sonst sein mag, mir hier am besten zu passen, am wenigsten zu Missverständnissen führen zu können scheint», «Zur Casuslehre», ст. 162.

(3) «Der nothwendige (ergänzende oder Objectsaccusativ», H. Hübschmann, 161.

требљених) глагола: овај најчешћи и најразноврснији међу свима акузативима неким својим нијансама (предмет достигнут радњом глаголском и предмет-циљ) одговара самосталном акузативу прве врсте (за време и место) (1). После свих разноликих и многобројних акузатива спољнога објекта мислимо да треба ставити тако звани акузатив унутарњег објекта, који као да стоји на средини између првога или правог објективног и другог или неправог објективног акузатива, тако званог, акузатива односног објекта (2), који опет, са своје стране, одговара већ поменутом самосталном акузативу за однос и узрок. (3) И на послетку, тек иза овога односног објекта мислимо да је место двогубом или двојном акузативу за објекат (то су управо два објекта), који као да чини прелаз другој главној функцији акузативној: другом, подударном или предикативном акузативу.

α.) Акузатив спољног објекта.

Међу свима зависним акузативима овога реда најбоље одговарају и најближи су самосталнима они који долазе уз глаголе првобитно непрелазне, те им бележе простор кретању или циљ ходу и радњи глаголској уопште. После њих стављамо акузативе уз глаголе прелазне, где је прилагођивање потпуно извршено, те, и ако је старије, долази на последње место, да се тиме покаже крајњи резултат, до кога долази развитак овога некада јединственог, по значењу најширег падежа. У осталом, распоред акузатива

(1) А. Поповъ, «Синт. изслѣд.», 183.

(2) «Der Accusativ des erklärenden Objects oder der Beziehung», B. Delbrück, «Synt. Forschung», 32.

(3) У ред «слободних» (freiwilige), дакле самосталних акузатива Хипшман (op. cit., 196) и Делбрик (op. cit., 31) стављају и акузатив унутарњег објекта.

правога објекта тежи је од распореда ма каквих функција кога било другог падежа, а поглавито с тога, што се с превеликом разноликошћу објекта преплећу и разноликa значења глаголске радње: акузатив за простор или, боље, тачку у простору, за време или тачку у времену, за циљ, за предмет, достигнут глаголским кретањем, за предмет, захваћен глаголском радњом, за предмет, изведен или створен глаголском радњом и т. д., — такав разнолики акузатив долази уз глаголе непрелазне, просте и сложене с предлозима (тада су прелазни), уз глаголе непрелазне каузативне, уз глаголе повратне, уз глаголе прелазне врло различног значења. С тога и не можемо говорити о савршеној доследности у распореду примерâ, који долазе. Само тврдимо да акузатив може бити:

а.) Спољни објекат уз глаголе за кретање.

Ови су глаголи по правилу непрелазни, али понекад, и кад су прости, добивши уза се акузатив, а особито кад су сложени с предлозима, постају прелазни. Остаци некадање, старије употребе ових акузатива уз просте непрелазне глаголе за кретање виде се још само, и то врло ретко, у нашим народним песмама, где могу значити простор: „ходећ' земљу, бродећ' воду“ (1), „зелену гору ходила“, „тешке путе да путујем“, „тешке бродо да бродујем“ (2), — или циљ кретању: „пак он греде дворе Кожулове“, (Mikl. IV, 392.). Али глаголи постају прелазни и у народним песмама и у обичном говору — кад су сложени с предлозима: *об, до, про, пре,*

(1) С развитком падежних функција место овог акузатива долази просекутивни инструментал: земљом, водом.

(2) Ма да би се овај пример могао ставити и у ред акузатива унутарњег објекта, опет је, мислимо, и по глаголу и по додатку његово место овде.

(прѣ), *по, за, над, на, у, с.* Акузатив и овде, као и код правих, од искони (?) прелазних глагола, значи најчешће предмет, достигнут радњом глаголском. Сами глаголи могу бити:

аа.) У конкретном смислу: „Сву обајде Лику и Крбаву“, „сва би брда облетјела“, „оптрчаше сав онај крај“, „по ноћи је кулу облазио“, „оптече их она силна војска“, „што смо даљну земљу проходили“, „Павле прелажаше горње земље“, „он закрочи помамна мркаља“, „твоју ћемо походити мајку“, „чудан ли си шићар уходио“, „и прескаче коње и јунаке“, „Турке претекоше“, „ти прелазиш села и градове“, „три птичице гору прелетеле“, „и Његуша племе прегазише“, „Дунаво пребродити“, „пријеђоше воду Јошаницу“, „пријешли границу“ (Mikl. IV, 380.), „нађоше водицу“, „избпрач нађе отирач“, „обзинути комадић хлеба“, „обасјала зелену ливаду“, „како их састаде“, „попале га пене“, „надвладати, савладати кога“, „Он надскочи, надтрча, надбаци све“ (Бошковић Ј., „Срп. синт.“, стр. 108.).

бб.) У преносном смислу, где је кретање више мислено: „А душица рај достала“, „затекоше цара у животу“, „подсјео ме као рђав комшија“, „нека стече невјестицу младу“, „тешке су је муке попануле“ (Mikl. 380.), „надметнути кога благом“, „преболети ране“, „преступити заповест“, „опадати кога“, „препанути друштво“ (Бошков. 109.)([1]) и т. д.

([1]) Примери „преседети сву ноћ“, „одстајали су вечерњу“, и т. д. могли би бити наведени за објекат од времена — паралелан самосталном акузативу за време. Више их има међу акузативима унутарњег објекта.

Б. Спољни објекат уз глаголе непрелазне — каузативне.

Особиту врсту непрелазних глагола чине тако звани „узрочни“ или каузални глаголи, који казују да један подмет изазива други, да изврши глаголску радњу([1]). Од општега правила, да су каузални глаголи деноминативни, има и одступања, по коме неки неутрални, дакле субјективни, могу такође постати каузални([2]), на били с предлозима или без њих. Уз ове глаголе стоји у акузативу реч, која би, да они нису каузални, стајала у номинативу као подмет њихов. Тако имамо: „Те чардаке ватром сагорите“ (место „да чардаци ватром сагоре“), „рано мене лијегала мајка“ (Mikl., 274), „игра коња Реља од Пазара“ (Divković, „Sintaksa“, 35.), „изгорје ти мајку огањ живи“, „доиграх *га* до водице“, „вино и старца заиграа“, „с десне стране уза раме своје сједе зета Страхинића бана“, „један витез коња тече“, „па на сусрет коње потекоше“, „сви сватови коње провађају, салт не шета змија Ластавицу“, „а они су коње одјахали“, „одјаши ме од коња ђогата“ (Mikl. 377.); тако је и ово: „вино и мудрога побудали“, где је глагол такође каузалан, али деноминативан; глагол побудалити употребљава се и као прелазан и као непрелазан. Са свим је друго оно: „обеселити старицу“ (учинити да старица буде весела), где је глагол деноминативан само прелазан. — Као уз глаголе каузалне, тако долази акузатив и као:

---

[1]) Miklosich, IV, 264

[2]) Mikl. IV, 273. Тако је, вели, српско зобати — fruges manducare, а зобити — frugibus nutrire.

в.) Спољни објекат уз неке глаголе повратне.

Глаголи повратни: најести се, напити се, расплакати се, добивши уза се акузатив за објекат, могу изгубити заменицу *се*, те постати и сами каузални; тако е: „Ви гладнога нијесте најели, а жеднога нијесте напили“, „Ко би *га* напо, душу би стекао“, „сву земљу расплакао“ (Mikl., 378.); тако је и оно: „сву су турску земљу заплакали“ (м. расплакали). — Са свим је друкчији од ова два акузатива акузатив што је на реду:

г.) Спољни објекат уз глаголе прелазне.

Ово је онај објекат, који би по старини, као што рекосмо, требало ставити на прво место, и по коме се обично, али неправо, мисли да је акузативу објекат или непосредна, неизоставна допуна - основно значење: тако се мисли зато, што је он од свих акузатива најчешћи и обично уз глаголе прелазне баш „неизоставан.“ Да то значење није основно, већ да има других, и ширих и старијих значења, већ смо бар у неколико показали још напред, а да је ово значење или, боље, овај акузатив, уз прелазне глаголе друкчији од ових довде изређаних спољних објеката, види се по томе, што глаголима прелазним не долазе предлози (као непрелазним), да ближе и тачније одреде циљ кретању, већ само њихове просте основе долазе увек везане с акузативима од имена врло различних. А ова неизоставна свеза прелазних глагола с акузативом-објектом значи већи напредак у развитку и језика и мишљења људскога: оно, што се у нашем језику издваја из некадашњег заједничког колосека конкретних појава, те добива посебно, специјалније, већином апстрактно значење, — то баш остаје непомично, привезано, „зависно“, јер је прекинута његова слобода,

уништена његова конкретност (¹). Што су значења појединих облика шира, неодређенија и примитивнија, у толико су ти облици у свези с другима слободнији, лабавији — више „самостални“; и обрнуто: у колико су значења ужа, тачније одређена, апстрактнија, у толико су и облици чвршће и тешње везани с другим облицима, у толико су више — „зависни“; у најстаријим реченицама видимо чланове самосталне, засебне, врло лабаво међу собом везане: у најновијим ти су чланови „зглобљени“ у једну целину, рекао би човек, срасли међу собом. — А примере ових акузатива можемо у главноме овако разредити (²) према томе, шта бива са стварју или лицем, чије име стоји у акузативу:

аа.) Предмет, чије име стоји у акузативу, достигнут је или захваћен глаголском радњом; ово достизање и захватање може бити врло разнолико: добивање, узимање, имање, тражење, жељење, дозивање, држање, знање, — гоњење, — стављање, — давање и т. д.; оно је управо тако, да му се границе не могу одредити, и своди се, рекли бисмо, на просто дотицање без промене самога предмета и без обзира на подмет, од кога излази радња: однос подмета према предмету може бити у са свим супротним

(¹) А. Поповъ, op. cit., 212.: «немачко übersetzen у значењу преводити с једног језика на други изгубило је своје конкретно значење и добило специјалније, апстрактно, па се и сматра као један глагол (ich übersetze), а у конкретном, заједничком значењу (преводити, премештати) иде по аналогији осталих глагола, с предлозима сложених (ich setze über).»

(²) Како је тежак распоред «правих» објеката, види се и по томе, што га граматичари навлаш избегавају, и Миклошић се задовољава само тиме, што на овом месту наводи већином само оне глаголе, «код којих се акузатив представља као нека особита појава» (als eine irgendwie besondere Erscheinung), «Vergl. Gramm.», IV. 373.

правцима (узети и дати, ухватити и пустити, волети и мрзети); најпосле, значења глаголске радње могу бити или више стварна или више мислена. Пошто је превелики број примерâ овог акузатива, навешћемо само глаголе, и то само оне без предлога (разуме се ако могу бити без њих); ти су глаголи: добити, добавити, узети, брати, бирати, вадити, вући, водити, видети, гледати, вребати, грнути, дизати, држати, имати, умети, питати, просити, желети, жељковати, волети, задовољити, хтети, слушати, чекати, чути, ухватити, узаптити, гртати, чувати, бранити, треба, потребовати, метати, ставити, турити, товарити, гонити, терати, пустити, показати, звати, викати, кликовати, жалити, клети, кобити, срести, спасти, носити, пудити, љубити, мрзети, трпети, патити, губити, делити, дати, давати, даровати, поменути, помињати, памтити, учити, обикнути, веровати, хвалити, променити, јести, пити, напијати, сећи, ударати, газити, гасити, и т. д. (Бошков., стр. 103.—107.).

Напомена. У место глагола волети (кога и што), најволети и дуговати (што) могу доћи и придеви: волиј, најволиј, дужан: „Ја бих ђердан најволија“, „волиј сам брата за крвника, него туђина за господара“, — „али немајући ни њих код себе, остане му их дужан“, „за које смо му дужни благодарност“ (Бошков., 110.).

бб.) Предмет, чије име стоји у акузативу, преиначује се према ономе, што значи глагол; и овде, као и напред, објекат није производ глаголске радње, него је већ дат, готов у време, кад се радња врши: али се разликује од првога, што, додирнут или задешен глаголском радњом, постаје мало друкчији, у нечем се

преиначује; глагола имa и с предлогом и без предлога, и девербативних и деноминативних, те с тога и сличних онима наведеним. Примера и овде има довољно: „заградити што“, „чини пшеницу“, „зачини јело“, „затворити врата“, „— скеле“, „— друмове“, „отворити очи“, „потворити кога“, „исправљати шибу“, „направити руку“ (била уганута), „ковати, потковати коња“, „оковати узду“, „— себе и дората“, „па покрајих на њих чисти скерлет“, „резати косу, нокте“, „завити ране“, „навијати прећу“, „подвити рукаве“, „развити чедо“, „накитити место“, „— цвеће“, „плести косу“, „прести свилу“, „запети стреле“, „копати земљу, кукуруз, виноград, — кога“, „усадих вишњу“, „сади кума једног до другога“, „скува купус без меса“, „разговарај ме“, „световати кога“, „бити кога или што“, „бити град“, „обити ризницу“, „лако је одбити кривицу на мртвога“, „кесега побија цену моруни“, „подбити, пребити што“, „разбити камен, главу, град, војску, бригу“, „убити кога“, „уловити што“, „да жањемо пшеницу“, „мучити кога“, „успавати кога“, „да бог живи тога и тога!“, „ојадити кога“, „поравнити стазе његове“, „старој мајци образе поцрни“, „убелити платно“, „да старицу обеселим мајку“, „рогом воду мућаше, а очима бистраше“, „немој лице грдити“, „постити лонце“, „распространити земљу“, „узми те ослади уста“, „да би ослабио оне велике старешине“, „што му очевидну лаж једнако потврђују“, „нек пресуши воде“, „ослободити кога“, „опростити коме руке, живот, грехе, дуг, душу, кога (роства опростити)“, „осветлити коме образ“, „светлити авлију“, „светити водицу“, „жежен кашу лади“, „срдити кога“ „братимити, окумити, одеверити кога“, „кумити небо, земљу“, „а и паша може кога

окнежити“, „свети Јован море заледио“, „оспромашио га“, „не мо'ш, царе, земљу потурчити“, „позлатити што“ (Бошк., стр. 101.—103.) и т. д.

гг.) Предмет, чије име стоји у акузативу, тек онда и постаје, кад се радња врши: он је управо производ глаголске радње; овде предмета и нема пре, но што се изврши оно што значи глагол, а то што се изврши, што се створи, то баш и јесте предмет; тако имамо: „Гради ражањ, а зец у шуми“, „градити (од воскâ) свећу, мелем“, „градити јаде, кавгу, задужбине“, „градити, зидати град“, „начинити кулу, колибу, мостове, књигу, лек, рану, место, весеље“, „чинити коме сен, пут, штету, милостињу, част, пошту“, „пригода чини лупежа“, „чини чини“, „учинити посао, грех, ъубав, јаде, жалост, кавгу, помоћ, прилог (у цркву), хесап, веру, табор, конак, диван, скупштину, јуриш (на кога), загон (напад), крв“, „даде краљу, ријеч не учини“, „како је кога бог створио“, „отворити (значи начинити) дворе, рану, јунаштво, жубор (на води)“, „саковати сабљу, обоце“, „срезати борну хаљину“, „соко гнездо вије у јеловој гори“, „вити колач, брата: двије сеје брата не имале, па *га* вију од бијеле свиле“, „плести подвезице, мрежу, чарапе, котарицу, венце“, „китити књигу“, „прести златну жицу“, „опрести себи кошуљу“, „ложити ватру“, писати књиге“, „готовити вечеру“, „родити сина“ (Бошк., 100.) и т. д. Од овога је по значењу лак прелаз на:

β.) Акузатив унутарњег објекта.

Акузатив, о коме ће бити реч, има више имена: унутарњег објекта или садржаја, вербални или ан-

страктни[1]), резултативног објекта[2]), па можда и још које, те се с разним именима могу замишљати и разна му значења. Али зато, што већина примерâ овога објекта показује да се акузативом живље и јаче истиче радња глаголска, обично се овде разуме само онај случај, када је у акузативу реч оног истога корена, кога је и глагол, уз који она долази. С тога овај акузатив најчешће долази у народним песмама, где је таутологија често потребна. Резултативно значење овог акузатива казује нам сродност његову с последњим, тек прегледаним, варијететом спољнога објекта прелазних глагола, а истоветност корена и значења његова с кореном и значењем глаголским показује да је он последњи колут у ланцу објективних акузатива, те му је функција само формална, баш апстрактна[3]). Тако имамо: „Благослов благослови", „бој не бије свијетло оружје, већ бој бије срце од јунака", „бразду бразди, воду мами", „везак везла лепа Ружа", „да заједно вечер вечерамо", „да заједно вијек вјекујемо", „кад је војску војевати", „дан данили, дв'је ноћи ноћили"[4]), „дворбу дворі богат у богата", „жетву желе три јетрве", „игру игра пеливан Асане", „за њоме се калдрми калдрма", „лов ловише по гори зеленој", „у перчину љето љетовале, у њедрима зиму зимовале", „молићу вам молитвицу", „мисли мисли, све на једно смисли", „све четворе посте постише", „празнују празник", „или пут путује или винце пије", „скок скакаху и камен метаху", „славу слави српски кнез Лазаре", „збор зборише божји апостоли", „сан заспат' не могу", „јесу л' они чете чето-

[1]) Mikl. IV., 385.

[2]) А. Поповъ, op. cit., стр. 235. и 236.

[3]) А. Поповъ, стр. 237., каже да он значи резултат или начин радње.

[4]) Овде може бити и акузатив спољнога објекта за време.

вали". „шећу шета који нога нема". „јад јадујем, ником не казујем". „тешке броде да бродујем". „добар рат ратовах", „да тихи и мирни живот поживимо", „дробан шивак шивати". „да би каки шићар шићарили" (Mikl. IV, 385. и 386.) (1); тако је и: „но му грдну ријеч проговара", „Мари ђевер ријеч говораше", „вишњичица род родила" (2), где акузатив као да није са свим изгубио своје конкретно значење.

γ.) Акузатив односнога објекта.

Зависни акузатив, коме дадосмо овако незгодно име (3), одговара „самосталном акузативу за однос", те се једва и може назвати објективним акузативом. Ово је, тако да кажемо, акузатив неке врсте „неправога" („неуправног") објекта, — објекта, сличног по значењу додацима од осталих косих падежа, особито „шестога" и „трећега" без предлога и с предлогом. Казујући у опште однос или сверу, у којој се врши радња, овај акузатив долази уз глаголе непрелазне, који обично значе афекцију или појаве у природи: многи примери држе управо средину међу самосталним и зависним акузативима, а сви долазе у главном у ова три случаја:

а.) Акузатив за повод, уз глаголе: кукати, тужити, плакати, цвилети, јадиковати; предмет је овде оно, што је повод жалости: „Да ти кукаш срећу твоју", „плачу мајке једине синове", „удовице цвиле заручнике", „где по мајке јадикују синке", (Mikl., IV, 375., А. Поп. 233.) (4), „тужи млада

---

1) Као да неће овамо доћи и пример: «коју муку најволиш мучити», јер је сличан с примерима објективних акузатива за узрок.

2) Бошковић, стр. 100.

3) «Der Accusativ des erklärenden Objects oder der Beziehung», Delbruck, «Synt. Forsch.», IV, 32.

4) А. Поповић, 233, ставља овамо и: «тамо кажу мому неудату».

ђевера Андрију", „сад промислите, ал' *ме* не плачите (Бошков., 100.); — можда ће овамо доћи и примери: „уздишу *те* пожудами", „при слободи смрт не хаје", али, узети из књижевникâ, не могу се потврдити народним говором (Данич., 403.);

б.) Акузатив ближега односа или комодални, уз глаголе и прироке, којима се казују неки појави у природи, везани за неке моменте дневнога времена; примери су врло ретки, и то само у народним песмама: „На мору *га* јутро освануло", „бела *их* је зора забелела", „па два сата сунце *их* засело", „први су *га* петли запевали", „јарко *га* је огрејало сунце код малена села Дубовице", „нит' *их* каква роса заросила", „да ми ђецу сунце не залази" (Даничић, 402.) (¹); овамо би можда дошли и акузативи уз глаголе помоћи, служити и т. д., за којима обично иде датив, сличан комадалном: „који *га* је поштено служио" према: „па *му* служи црвенику вино", — „да ни бог поможе нашега брата домаћина" према: „помози сам себи", „помоћи коме" (Mikl., IV, 375).

в.) Акузатив треће личне заменице за појачање глаголског значења: као што се уз комодални развија и тако звани „етички" датив, тако мислимо да се и овде на акузатив односнога објекта наслања генетив-акузатив *га*, чија је функција, по апстрактности и формалном значењу, слична с акузативом „унутарњег објекта"; овоме, тако да га назовемо, адвербијалном или ускличном акузативу обично је место „у реченицама, које исказују клетву, злу жељу (Verwünschung), чуђење" (²): „Црне очи, ви *га* не гледале", „а водице, ти *га* усанула", „зле *га* сео, Предраг арамбаша", „жље *га* сјели три српске

(¹) У ред особитих акузатива — «комитативних» А. Попов, стр. 216., ставља пример: «Илава је коња јездјела» Mikl. 375.).
(²) Miklosich, 383.

војводе", „зло *га* сео и вино попио", „спне, већ *га* не заспао", „по сву ноћцу не би *га* заспала"; — „с њим *га* није триест и три друга", „јер *га* боса по стенама тареш", „тешко ти *га* риби без вијера, а хајдуку брез планине пусте" (Mikl., IV, 383.): тако ће бити и „тешко си *га* њему", и томе противно „благо си *га* мени" (¹); — тако је и акузатив личне заменице свакога лица: „кад себе оде", „кад је себе то било" (Mikl., ibid.).

Напомена. У ред акузатива̂ неправога објекта долази и акузатив од заменица *што, то, оно*, који заступа целу реченицу, те би се готово могао сматрати као самосталан, јер радња глаголска не прелази на оно, што оне замењују; тако је ово: „Шта ће наше робље робовати? — Нек девојке ситан везак везу, удовице танку пређу преду", „да то њој помажу другарице", „што ко зна, оно и врача" (Бошк., 112.).

б.) Акузатив двогубога објекта.

Има глагола̂, уз које могу долазити по два акузатива: обадва су објекти, једнаки с објектима већ показаним; један је прави — спољни објекат, и бележи ствар, — други је такође спољни објекат, и бележи лице, коме се управља радња. Овај се за лице може назвати први, а онај за ствар — други објективни акузатив. По два објективна акузатива долазе само уз глаголе: учити, питати, молити, послушати; тако имамо: „Научићу вас *нешто ново*", „дужан је сваки свештеник научити свој народ *ове две ствари*", „*што* те питам, право да ми кажеш" (Бошков., 113.), „ја ћу вас упитати *једну ријеч*" (Mikl., 389.), „*то* те молим" (Divković, 38.), „него *ово* мене послушајте" (Бошк. 113.).

(¹) Да ово синтагмично *си* није дошло туђим утицајем, увераваме се из ст. српског: Даничић, „Истор. облика", стр. 216.

2. Други, подударни или предикативни акузатив.

Од показаног „двогубог“ акузатива објективног треба разликовати она два акузатива, који стоје један према другом као предикативни номинатив према номинативу-подмету. Као год што се овај „други“, „подударни“ или предикативни номинатив једначи с првим подударним номинативом или с номинативом-одредбом, тако и овде: „други“ или предикативни акузатив највише личи на „први“ подударни акузатив, који долази уз објекат као одредба. Али смо видели да се предикативни номинатив разликује од номинатива-одредбе енергијом глаголске споне: тако се и предикативни акузатив мора разликовати од акузативне (објектове) одредбе (1). Глаголи, уз које долази предикативни акузатив, слични су с онима уз предикативни номинатив: сами собом не могу бити „довољан“ прирок, већ се, и ако уз њих иде акузатив-објекат, удружују с другим још акузативом, који би, да се окрене у номинатив, са сконом од глагола јесам био „довољан“ прирок. Овде је дакле реч о овом другом, предикативном акузативу, који никако не треба мешати с оним другим из „двогубога“ објекта, јер је овај предикативни акузатив подударан с правим објектом, а тај други у двогубоме неподударан са својим другом, односним објектом. Примерићемо разредити према глаголима, уз које долазе; тако дакле предикативни акузатив долази:

а.) уз глаголе: чинити, творити, — ставити, метнути, врћи, — дати; тако имамо; „*честита* би

(1) У реченицама: «да старицу обеселиш мајку» и «имам ујца на мору трговца» додаци старицу и трговца долазе уз објекте мајку и ујца као одредбе (атрибут и апозиција), а у реченицама: «учинићу ђецу јаничаре», «напиље попа претљега» додаци јаничаре и претљега стоје уз објекте ђецу и попа као предикати (други део сложеног, именског прирока).

њега учинио", (честита је предикативни, а њега објективни акузатив) „сребрно седло не чини коња *добра*", „учинићу ђецу *јањичаре*", „а погледе створи *стријеле*", „ставих *стражу* младу мому", „поставих те *оца* многијем народима", „да га метне *већега везира*", „како те је бог *весела* дао" (Бошков.. 113. и 114,).

б.) уз глаголе: држати, мнити, знати; тако имамо: „Не држим те *бана најгорега*", „умрије у себи мнећи *убјену* силне од звијери своју љубљену", „ја ниједног *лоша* вас не знадем" (Даничић, 409. и 410).

в.) уз глаголе: звати, казати, наћи, узети; тако је: „*Хрте* зовем људе оне", „јел га кажу одвише *јунака*", „показа себе *жива*", „кад ме глобише, *крива* ме нађоше", „напиље попа *претљега*", „ходи мене узми *господара*" (Данич. 410.) (¹).

СВРШИТКЕ СЕ.]

(¹) Потебња, „Изъ запис. по русск. грамм.", II, 247., наводи ове примере другог, предикативног акузатива од партицина: „зачу лелек и кукање, стару мајку Јова кукајући", „лонац ћеш познат звонећи, а човека говорећи".

АНАЛИЗЕ СРПСКИХ МИНЕРАЛНИХ ВОДА.

С. М. Лозанића.

VIII.

Паланачка кисела вода.

Председник општине паланачке, г. Ст. Крстић, послао је прошле године г. Министру народне привреде киселе воде свог места, с молбом, да се иста анализше. Та је вода послата мени, и њему анализу изнећу овде. Нисам био на месту, где та вода извире, с тога не могу ништа рећи о самом извору. Вода, што сам добио, била је бистра, но одвојила је доста жућкастог талога. Из анализа види се, да ова вода има карактер алкалних угљокиселих вода, садржавајући знатну количину растворене угљене киселине, са чега и има пријатан угљокисели укус; осим тога важно је за ову воду и то, што она садржи и гвожђа нешто више, но што се налази обично у таквим водама. Према укупној анализи, та се вода може уврстити у ред добрих алкалних угљо-киселих вода: она садржи истина нешто мање алкалних соли од аранђеловачке киселе воде, али је вероватно, да је и она богатија са тим солима у дубини, где није са обичном слатком водом помешана. Како је ова вода до саме вароши, коју додирује пруга жељезничка, то јој те две околности дају могућност, да, уз

заузетост општине или приватних, добије већи значај, но што га има сада.

Специфична тежина воде на 20° C. .	1·00257.
Суви остатак из 1000 г. воде . . .	1·612 г.
Жарени остатак „ „	1·498 „
1000 г. воде садрже:	
Калијум K	0·05518 г.
Натријум Na	0·42511 „
Калцијум Ca	0·10283 „
Магнезијум Mg	0·04108 „
Гвожђе Fe	0·00960 „
Алуминијум-оксид Al_2O_3	0·00199 „
Силициска киселина SiO_3	0·08983 „
Хлор Cl	0·03195 „
Угљена киселина CO_3	3.69433 „
Сума свију састојака	4·45190 г.
1000 г. воде садрже једињења:	
Калијум-хлорид KCl	0·06702 г.
Калијум карбонат K_2CO_3	0·03558 „
Натријум-карбонат Na_2CO_3	0·85431 „
Натријум-силикат Na_2SiO_3	0·14420 „
Калцијум-карбонат $CaCO_3$	0·25712 „
Магнезијум-карбонат $MgCO_3$	0·14378 „
Феро-карбонат $FeCO_3$	0·01989 „
Алуминијум-оксид Al_2O_3	0·00199 „
Сума постојаних једињења . . .	1·52389 г.
Угљена кис. CO_3 као бикарбонат . .	0·76632 „
Угљена кис. CO_3 слободна	2·16169 „
Сума свију једињења	4·45190 г.
Кисеоник за оксидацију органских једињења	0·00062 г.

IX.

Брестовачка бања.

Приликом скупљања материјала за светску изложбу у Анверу, Министарство народне привреде прикупило је и наше минералне воде из разних крајева; но те воде не беху послате на поменуту изложбу, јер немађасмо о њима довољно података. Међу прикупљеним водама беше и вода Брестовачке бање, и то добро спакована и за анализу у довољној количини. Како је Брестовачка бања наша цењена топла сумпорна вода, о којој не постоје готово никакви аналитички податци, то сам је у циљи анализања изузео из поменутог Министарства. Анализе вода те бање изнећу овде.

Брестовачка бања лежи у брдовитом и шумом покривеном пределу на брестовачкој речици. Од стручњака, који су походили то место, сазнао сам, да трахиту састављају сав терен брестовачке бање и њене околине. Из овог трахита извиру воде Брестовачке бање, и ту има шест главних извора. Воде ове бистре су, извиру са више или мање гасних клобукова и мирису јако на сумпор-водоник, те нешто због тога, а нешто због своје топлоте, бљутавог су укуса. Температура ових вода, мерена на самом врелу, једнака је, и износи 32°Р. Четири од ових извора употребљени су за купање; и то, или на самом извору, или одма до њега, саграђена су купатила, која су обележена по реду са № 1, 2, 3, и 4. Сва ова купатила добијају довољно воде из својих извора, тако да се у њима мења вода двапут дневно, а осим тога за цело време протиче кроз њих извирућа вода. И ако је температура свију ових извора једнака, опет зато топлота воде у овим купатилима различита је; то долази усљед јачег или слабијег лађења воде у самом купатилу. Купатило № 1 пуни се за два

и по сата, а топло је 38—29°Р. Купатила № 2 и 3 пуне се за један и по сат, а топла су 31—32°Р. Купатило № 4 пуни се за $4^1/_2$—5 сати, а топло је 26—27°Р; ова вода садржи највише растворено гаса, с тога се у њој тело купајућих брзо обложи ситним гасним меурићима. Осим ова четири извора постоје још два, који се употребљују за пијење или за прање рубља; један је испод купатила № 1, а он је слаб и само млак; други „Шопор“ лежи у потоку до купатила № 2; он је снажан и врућ. Осим овога између купатила № 1 и 2 постоји тако звано „блато“, које рањави са коришћу употребљују; ту су саграђена два мала купатила, кроз која протиче иста вода, а да би та купатила представљала некадашње „блато“, то је у исто набацана земља са тог места. — Средња ваздушна температура Брестовачке бање за време сезоне је око 18°Р.

Осим Брестовачке бање, и на другим неким местима у овоме крају има топлих сумпорних вода. Тако код села Шарбановца, и код Гамзиграда постоји по једна топла сумпорна вода, које околни свет као „лековите воде“ употребљује; температура прве воде је 23°Р, а друге 32°Р. Како и ове две воде извиру из пукотина истог трахитског терена, одакле извиру и воде Брестовачке бање, то ће и њихове анализе имати извесну важност при штудији међусобних односа термалних вода тог краја; — због тога сам анализао те две воде.

Све ове податке о овим водама добио сам од г. Др. С. Мачаја, који је за време вишегодишњег бавлења у тој бањи као лекар, имао прилику да их прикупи тачно.

Ја сам анализао воде четири извора Брестовачке бање и то оне на којима су купатила саграђења. Из анализа тих вода Брестовачке бање види се, да су све оне подједнаког хемиског састава; јер диференције аналитичких

резултата појединих састојака тих вода тако су мале, да могу долазити или од самих аналитичних грешака, или од малог примеска слатке воде. По свом саставу пак оне су топле сумпоро-водоничне сулфатне воде, јер поред сумпор-водоника садрже и алкалних сулфата у знатној количини. Шарбановачка и Гамзиградска вода пак разликују се од Брестовачке бање у томе, што садрже много мање минералних састојака. Могуће је да се оне у путу свом са слатком водом мешају.

О самим анализама имам да приметим то, да оне обухватају само мерљиве састојке тих вода. И ако сам за анализе гасовитих састојака узимао оне флаше, које беху најбоље запушене, опет за то, на самом извору, показале би те воде више гасовитих састојака, но што је овим анализама нађено; то вреди нарочито за сумпор-водоник, кога и сам ваздух оксидише.

Купатило № 1.

Специфична тежина воде на 18°R = 1·00075	
Суви остатак из 1000 г. воде . . .	0·8744 г.
Жарени остатак из „ „ . . .	0·8345 „
Диференца . . .	0·0399 г.
1000 г. воде садрже:	
Калијума K	0·01402 г.
Натријума Na	0·15224 „
Калцијума Ca	0·08000 „
Магнезијума Mg	0·00612 „
Оксид гвожђа и алумин. $Al_2O_3 + Fe_2O_3$.	0·00140 „
Силицијум-оксид SiO_2	0·05211 „
Сумпорна киселина SO_4	0·47787 „
Хлора Cl	0·04970 „
Угљене киселине CO_3	0·03236 „
Сумпор-водоник H_2S	0·00425 „
Сума свију састојака	0·87007 г.

1000 г. воде садрже једињења:

Натријум-хлорид $NaCl$	0·08190 г.
Калијум-сулфат K_2SO_4	0·03128 „
Натријум-сулфат Na_2SO_4	0·37056 „
Калцијум-сулфат $CaSO_4$	0·26295 „
Магнезијум-сулфат $MgSO_4$	0·03060 „
Калцијум-карбонат $CaCO_3$	0·00665 „
Оксид гвожђа и алумин. $Fe_2O_3+Al_2O_2$.	0·00140 „
Силицијум-оксид SiO_2	0·05211 „
Сума постојаних једињења . . .	0·83745 г.
Угљена кисел. (CO_3) каобикарбонат и слободна	0·02837 „
Сумпор-водоник H_2S	0·00425 „
Сума свију једињења	0·87007 г.
Кисеоник за оксидацију органских једињења	0·00063 г.

Купатило № 2.

Специфична тежина воде на 18°R . .	1.00076
Сув остатак из 1000 г. воде . . .	0·874 г.
Жарени остатак из „ „ . . .	0·835 „
Диференца . . .	0·039 г.

1000 г. воде садрже:

Калијума K . . . . . : . . .	0·01354 г.
Натријума Na	0·15350 „
Калцијума Ca	0·08102 „
Магнезијума Mg	0·00541 „
Оксид гвожђа и алумин. $Fe_2O_3+Al_2O_3$.	0·00140 „
Силицијум-оксид SiO_2	0·05500 „
Сумпорна киселина SO_4	0·47818 „
Хлор Cl	0·04970 „
Угљена киселина CO_3	0·03410 „
Сумпор-водоник H_2S	0·00110 „
Сума свију састојака	0·87295 г.

1000 г. воде садрже једињења:

Натријум-хлорид $NaCl$	0·08190 г.
Калијум-сулфат K_2SO_4	0·03020 „
Натријум-сулфат Na_2SO_4	0·37445 „
Калцијум-сулфат $CaSO_4$	0·26453 „
Магнезијум-сулфат $MgSO_4$	0·02705 „
Калцијум-карбонат $CaCO_3$	0·00805 „
Оксид гвожђа и алумин. $Fe_2O_3+Al_2O_3$.	0·00140 „
Силицијум-оксид SiO_2	0.05500 „
Сума постојаних једињења , . .	0·84258 г.
Угљена кисел. (CO_3) као бикарбонат и слободна	0·02927 г.
Сумпор-водоник H_2S	0·00110 „
Сума свију једињења	0·87295 г.
Кисеоник за оксидацију органских једињења	0·00062 г.

Купатило № 3.

Специфична тежина воде на 18°R = 1·00074

Суви остатак из 1000 г. воде . . .	0·872 г.
Жарени остатак „ „ . . .	0·832 „
Диференца . . .	0·040 г.

1000 г. воде садрже:

Калијум K	0·01422 г.
Натријум Na	0·15166 „
Калцијум Ca	0·07738 „
Магнезијум Mg	0·00644 „
Оксид гвожђа и алумин. $Fe_2O_3+Al_2O_3$.	0·00110 „
Силицијум-оксид SiO_2	0 05060 „
Сумпорна киселина SO_4	0·48206 „
Хлор Cl	0·04483 „
Угљена киселина CO_3	0·03300 „
Сумпор водоник H_2S	0·00128 „
Сума свију састојака	0·86212 г.

1000 г. воде садрже једињења:

Натријум-хлорид $NaCl$	0·07313 г.
Калијум-сулфат K_2SO_4	0·03172 „
Натријум-сулфат Na_2SO_4	0·37942 „
Калцијум-сулфат $CaSO_4$	0·25588 „
Магнезијум-сулфат $MgSO_4$	0·03387 „
Калцијум-карбонат $CaCO_3$	0·00530 „
Оксид гвожђа и алумин. $Fe_2O_3 + Al_2O_3$.	0·00110 „
Силицијум-оксид SiO_2	0·05060 „
Сума постојаних једињења . . .	0·83102 г.
Угљена кисел. (CO_3) као бикарбонат и слободна	0·02982 „
Сумпор водоник H_2S	0·00128 „
Сума свију једињења	0·86212 г.
Кисеоник за оксидацију органских једињења	0·00061 г.

Купатило № 4.

Специфична тежина воде на 18°R = 1·00074.

Суви остатак из 1000 г. воде . . .	0·8436 г.
Жарени остатак „ „ . . .	0·8106 „
Диференца . . .	0·0330 г.

1000 г. воде садрже:

Калијум K	0·01340 г.
Натријум Na	0·15501 „
Калцијум Ca	0·08390 „
Магнезијум Mg	0·00260 „
Оксид гвожђа и алумин. $Fe_2O_3 + Al_2O_3$.	0·00110 „
Силицијум-оксид SiO_2	0·05260 „
Сумпорна киселина SO_4	0·48025 „
Хлор Cl	0·04792 „
Угљена киселина CO_3	0·03200 „
Сумпор-водоник H_2S	0·00120 „
Сума свију састојака	0·86998 г.

1000 г. воде садрже једињења:

Натријум-хлорид $NaCl$	0·07897 г.
Калијум-сулфат K_2SO_4	0·02989 „
Натријум-сулфат Na_2SO_4	0·38266 „
Калцијум-сулфат $CaSO_4$	0·27577 „
Магнезијум-сулфат $MgSO_4$	0·01300 „
Калцијум-карбонат $CaCO_3$	0·00698 „
Оксид гвожђа и алумин. $Fe_2O_3+Al_2O_3$.	0·00110 „
Силицијум-оксид SiO_2	0·05260 „
Сума постојаних једињења . . .	0·84097 г.
Угљена кисел. (CO_3) као бикарбонат и слободна	0·02781 г.
Сумпор-водоник H_2S	0·00120 „
Сума свију једињења	0·86998 г.
Кисеоник за оксидацију органских једињења	0·00068 г.

X.

Шарбановачка бања.

Специфична тежина воде на 20°C 1·00027.

Чврсти остатак из 1000 г. воде . .	0·3190 г.

1000 г. воде садрже:

Калијум K	0·00857 г.
Натријум Na	0·08116 „
Калцијум Ca	0·00504 „
Магнезијум Mg	0·00281 „
Оксид гвожђа и алум. $Fe_2O_3+Al_2O_3$.	0·00040 „
Силицијум-оксид SiO_2	0·05690 „
Сумпорна киселина SO_4	0·08817 „
Хлор Cl	0·03017 „
Угљена киселина CO_3	0·19249 „
Сумпор-водоник H_2S	0·00504 „
Сума свију састојака	0·47075 г.

1000 г. воде садрже једињења:

Натријум-хлорид $NaCl$	0·04972 г.
Калијум-сулфат K_2SO_4	0·01911 „
Натријум-сулфат Na_2SO_4	0·11483 „
Натријум-карбонат Na_2CO_3	0·05625 „
Калцијум-карбонат $CaCO_3$	0·01260 „
Магнезијум-карбонат $MgCO_3$	0·00734 „
Оксид гвожђа и алумин. $Fe_2O_3+Al_2O_3$.	0·00040 „
Силицијум-оксид SiO_2	0·05690 „
Сума постојаних једињења . . .	0·31715 г.
Угљена кисел. (CO_3) слободна и као бикарбонат	0·14856 „
Сумпор-водоник H_2S	0·00504 „
Сума свију једињења	0·47075 г.

XI.

Гамзиградска бања.

Специфична тежина воде на 20°C. 1·00042.

Чврсти остатак из 1000 г. воде . .	0·4036 г.

1000 г. воде садрже:

Калијум K	0·00703 г.
Натријум Na	0·05896 „
Калцијум Ca	0·06160 „
Магнезијум Mg	0·01751 „
Силицијум-оксид SiO_2	0·02580 „
Сумпорна киселина SO_4	0·03378 „
Хлор Cl	0·08520 „
Угљена киселина CO_3	0·30129 „
Сума свију састојака	0.59117 г.

1000 г. воде садрже једињења:

Натријум-хлорид $NaCl$	0·14040 г.
Калијум-сулфат K_2SO_4	0·01568 „
Натријум-сулфат Na_2SO_4	0·01161 „
Калцијум-сулфат $CaSO_4$	0·02448 „
Калцијум-карбонат $CaCO_3$	0·13600 „
Магнезијум-карбонат $MgCO_3$	0·06120 „
Силицијум-оксид SiO_2	0·02580 „
Сума постојаних једињења . . .	0·41526 г.
Угљена кисел. (CO_3) слободна и као бикарбонат	0·17591 „
Сума свију једињења	0·59117 г.

Из хемиске лабораторије вел. школе.

О ТАЧЦИ ТОПЉЕЊА И КРИСТАЛНОМ ОБЛИКУ ДИФЕНИЛТИЈОКАРБАМИДА.

од

С. М. Лозанића.

Постоје различити податци о тачки топљења дифенилтијокарбамида, а најчешће му се даје она од 144°, коју је одредио Weith [1]. Противно томе наводи Lellmann [2], да права тачка топлења дифенилтијокарбамида лежи на 150·5° Ја сам радио више пута на дериватима дифенилтијокарбамида, и при томе имађах прилике да градим то једињење у већим количинама, а чистећи га чешћим лаганим кристалисањем из алкохолног раствора, добио сам га у потпуно развијеним провидним кристалима, какви до сада не беху добивени. Ови кристали дифенилтијокарбамида топе се на 151°.

Овако потпуно развијене кристале дифенилтијокарбамида добио сам на овај начин: Наградио сам засићен алкохолни раствор чистог дифенилтијокарбамида на обичној температури и у њему сам растворио нешто мало чистог дифенилтијокарбамида, грејући га у поклопљеној чаши; из овог раствора, кад стоји у миру неколико дана, образују се поменути кристали овог једињења. Да би се при овоме

[1]) Berichte der deutsch. chem. Gesellschaft VI. 210. 967.
[2]) Annalen der Chemie 221 21.

добили потпуно провидни и већи кристали, нужно је да кристалисање бива споро, а то се постиже, растварајући мало субстанце у поменутом раствору.

Што се дифенилтијокарбамид топи на нижој температури, кад је награђен из анилина и сумпор-угљеника, грејући их у алкохолном раствору, то долази од примешаног фенилмонотијоуретана $CS(NH.C_6H_5)(O.C_2H_5)$, који се такође гради при тој реакцији у знатној количини. Ја сам из ове реакционе масе, пошто је искристалисао дифенилтијокарбамид, добио прилично и горњег уретана. Ја сам једном већ поменуо, да при грађењу неких супституисаних тијоура по овој реакцији, постају у исти мах и одговарајући супституисани уретани [1]). Исто тако постаје нешто од овог уретана и у оном случају, кад се анилин и фенил-сенфуље једине у алкохолном раствору, те с тога и по тој реакцији добивен дифенилтијокарбамид има нижу тачку топљења.

Мој школски друг, г. др. Арзруни, професор на минералошком институту у Ахену, био је тако добар, те је на моју молбу проучио ове кристале дифенилтијокарбамида, и његово писмено саопштење по том предмету доносим овде:

Систем кристала дифенилтијокарбамида је ромбичан. Ови безбојни, провидни и као стакло сјајни кристали јесу кратко-призматичног хабитуса; показују облике (001), (110) и (111). Пљосне (110) и (111) понајчешће су нешто испупчене, а оне (001) или су равне, или имају дијагоналне бразде, које су трагови срастања. На овим, најзад поменутим пљоснама, често се виђа нека седефска сјајност; она долази на сваки начин у сљед ламеларног

[1]) Berichte d. d. chem. Gesellschaft XV. 470. Гласник 51. 148

наслагања на самој плоснн (001). Цепљивост је савршена по (001). — Мерења показаше:

		мерено	израчунато
110	110	*71° 8'	—
110	111	10 7	10° 7'
110	001	90 2	90 0
111	001	*79 53	—

Из двеју основних вредности, обележене са*, изводи се сразмера осовина:

a : b : c = 0·7150 : 1 : 3·2597.

Раван оптичке осовине лежи према макропинакоиду (100) паралелно. Да ли је средсредња линија, која се подудара са осовином *c*, прва, не беше могуће са сигурношћу решити, јер, због савршене цепљивости, не беше могуће добити ни једну плочу нормално према другој средсредној линији. — На једној цепки, паралелно (001), одређен је привидни угао оптичких осовина у бадемовом зејтину и добивено је за

Литијумову светлост	96°	10½'
Натријумову светлост	95	40
Талијумову светлост	95	7

Из хемиске лабораторије вел. школе.

О ДЕЈСТВУ СМЕШЕ АЗОТНЕ КИСЕЛИНЕ И БРОМ-ВОДОНИКА НА НЕКЕ АРОМАТИЧНЕ АМИНЕ.

од

С. М. Лозанића.

Како се понашају ароматични амини базисног карактера према смеши азотне киселине и бром-водоника саопштио сам пређе (¹). За тим сам опажао, како се понашају према тим реагенсима они ароматични деривати амонијачни, којих је безисан карактер врло слаб, или је раван нули. Код свију ових реакција јављају се двојаки процеси, просто бромисање ослобођеним бромом и нитрисање и оксидисање азотном киселином и азотним оксидима; први се продукти могу лако одвојити, други су пак аморфне жуте или катрањиве масе, одакле се чист продук не може одвојити. Ове реакције руководио сам на овај начин: Дотично једињење растворио сам у сирћетној киселини што се мрзне и том врелом раствору додавао сам мало по мало смеше азотне киселине и бром-водоника, док није реакција наступила; иста је увек била бурна и образовани бромиди одвајаху се као кристаласт талог. На овај начин из дифенил-амина добио сам тетрабром-дифенил-амин $(C_6H_3Br_2)_2NH$, што је и анализом потврђено. Из карбацола добио сам тетрабром-карбацол $C_{12}H_5Br_4N$. Дифенилкарбамид и дифенилтиокарбамид дају при овој реакцији дибромдифенил-карбамид $CO(NH.C_6H_4Br)_2$; у њему је нађено брома 43·47% а израчунато према формули 43·24%.

Из хемиске лабораторије вел. школе.

¹) Гласник *60*. 148. Berichte d. d. chem. Gesellschaft XVIII. 39.

О ИЗНАЛАЖЕЊУ ЖИВЕ И СУБЛИМАТА

У ТОКСИКОЛОШКОМ ИСПИТИВАЊУ ОРГАНСКИХ МАТЕРИЈА.

Поред органских и анорганских отровних једињења, која чине засебне групе, обично се у токсиколошком испитивању одвојено истражују испарљиви отрови, као што су фосфор, цијановодонична киселина, испарљиви алкалоиди, анилин, амонијак, нитробензол, испарљиве киселине и т. д.

Приликом испитивања једнога јела, којим је тровање покушавано, опазио сам, да при дестилацији испарава неко чврсто тело, које у виду мрко обојених танких листића иливаше на површини безбојнога и бистрог дестилата. Истина, количина тога продукта дестилације беше врло незнатна, но ипак интересоваше ме да дознам, какво је то тело. Филтрованьем, одвојио сам га од течнога дестилата и ближим испитивањем уверио сам се, да није ништа друго, но метална жива. При дужем стајању на филтру, поменути мрко обојени, чврсти дестилат, претвара се у ситне металне капљице, које се у азотној киселини лако растварају и обичним реакцијама за живу, т. ј. сумпорним водоником, калијум-јодидом, бакром и станохлоридом, доказао сам, да је ова мрка маса, која је с воденом паром из јела предестилисала, заиста метална жива. —

И ако је познато, да жива с воденом паром у незнатној мери дестилује, код токсиколошкога истраживања испарљивих отрова, специјално о поменутој особини живе,

није до сад обраћана нарочита пажња, а како се обично у сумњивим објектима, о којима се у напред не зна, какав од прилике отров садрже, пре свега истражују испарљиви отрови, то је дестиловање живе с воденом паром од важности и с тога, што се на поменути метал може наћи одмах, у почетку токсиколошкога истраживања. —

Жива дестилује с воденом паром као што напоменух, у виду врло танких листића, исто тако и при квантитативном одређивању живе, таложењем станохлоридом, одваја се метална жива обично у ванредно ситним делићима, као какав најситнији прах, а то врло често јако отежава скупљање и испирање сталоженога метала. Тек после дужега времена, искупи се тако сталожена жива у виду карактеристичних куглица. Стварање металних куглица живе из онога ситнога прашка, изгледа ми, да спречава течност, која се налази између оних ситних делића живе, јер сам се уверио, да се испаравањем исте течности, на воденој пари, могу врло брзо и најмање количине одвојених ситних делића живе, претворити у металне куглице. Према томе, ако се раствор живе додатком станохлорида, сталожи у једној шољи, па пошто талог падне на дно шоље и од бистре течности одасне се колико је могућно више а да се што од талога не проспе, и за тим се остатак на воденој пари загреје и меша дотле, док се готово не осуши, могућно је на тај начин много брже најмање количине живе искупити у виду металних куглица, које се за тим могу много лакше савршено испрати. —

У токсиколошком истраживању минералних отрова често је од важности, да се зна, у виду каквога је једињења употребљен, евентуално нађени метал, јер као што се зна, једињења једнога истога метала често се знатно разликују међу собом, по њиховим физиолошким дејствима. Један од најжешћих минералних отрова живе, који се у

исто доба највише и употребљава, то је сублимат, познат код нас под именом сирицика.

Интересовало ме дакле да дознам, да ли је жива, коју сам у испитиваноме јелу нашао, била додата јелу баш у виду сублимата. Да би то дознао, покушао сам на познати начин, да етаром из јела екстрахујем сублимат, но у добивеном екстракту не беше могућно доказати ни трага споменутога отрова.

Зна се, да се сублимат, као и друга растворљива једињења живе, нарочито утицајем органских материја лако мењају на и у самој чистој води растворен сублимат, постепено се хемиски мења. — Испитујући, како се соли разних метала понашају према раствору беланчевине, у намери, да према томе оценим јачину антисептичнога дејства извесних соли према сублимату, оназио сам, да се из једнога раствора сублимата у чистој дестилованој води, који је у једном литру имао један грам сублимата, после дужега времена одвојили дивни, врло сјајни кристални листићи, мрко црвенкасте боје, који по свој прилици нису ништа друго, но један од оксихлорида живе. .

Ово распадање сублимата, нарочито утицајем органских материја, дало ми је повода, да се запитам, да ли се из неке органске смесе, која је од прилике као испитивано јело, може у опште сублимат изоловати и доказати и нарочитим опитима уверио сам се, да може.

Јело, у коме сам живу констатовао, беше смеса пасуља и кунуса. Исту такву смесу чистога неотрованог јела измешао сам добро с малом количином ситно истуцаног сублимата, па сам га и после 15 дана, екстраховањем алкохолом или етаром, могао још из јела одвојити и доказати. Но после шест недеља не беше више могућно у истом јелу константовати и трага сублимата. Међу тим загревањем, при дестиловању овога јела, које сам нарочито са су-

блиматом измешао, одмах је дестиловала редукована жива с воденом паром и то у приметним количинама.

Како се сублимат, овај важан и жесток отров, утицајем органских материја и влаге, лако мења, то, као и за органске лако промењиве отрове, вреди и за сублимат исто правило, т. ј. да се у колико је могућно скорије изолује из оне органске смесе, у којој се тражи, да се неби дужим стајањем или загревањем, дејством органских материја, тотално распао.

Јело, које сам испитивао, и у коме сам осим живе нашао и арсена, анализао сам на шест недеља после покушаванога тровања.

Екстраховање сублимата из органских смеса помоћу алкохола или етера, ваља извршити на обичној температури, а у екстракту лако је затим на познати начин доказати сублимат. —

Из другога одељења државне хемиске лабораторије у Београду 17. Марта 1886. г.

Др. Марко Т. Леко.

ПРИЛОГ К ИСТОРИЈИ НАШЕ СРЕДЊОШКОЛСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ.

Пре осам година установљен је Главни Просветни Савет.

За ових осам година свога живота он је шест пута исказао своје мишљење о томе, како би требало да су уређене наше гимназије.

Оне исте године, кад је почео да живи, год. 1880, а на 19. свом састанку, држаном 23. августа, на коме су били потпредседник Јосиф Пецић, редовни чланови: Јован Бошковић, архимандрит Нестор, Јован Ђорђевић, Милан Миловук, др Војислав Бакић, и ванредни члан Светозар Милосављевић, донета је одлука, да учење латинског језика почиње у гимназији у I. разреду.

Десет дана касније, на састанку свом од 2. септембра претресао је Гл. Просв. Савет распоред наставних предмета на разреде у гимназији, па је за латински језик усвојио овај распоред: у I. разреду 6 часова, у II. 5, у III, 3, у IV. 4, у V. 2, у VI. и VII. по 6 часова. На састанку Просв. Савета, на коме је примљен овај распоред, били су: председник др Јосиф Панчић, потпредседник Јосиф Пецић, редовни чланови: Панта Срећковић, Михајило Петковић, Јов. Бошковић, архимандрит Нестор, др Валента, М. Миловук, др В. Бакић; и ванредни чланови: Светозар Милосављевић и М. Зечевић. (Види Просветни Гласник за г. 1880).

Године 1881. претресано је опет питање устројства гимназијског на Збору Гл. Просв. Савета, а под председништвом министра просвете Стојана Новаковића. Новаковић беше у своме предлогу за наставни план предложио, да се латински језик учи само у три виша разреда, и то место доондашњих 6 часова по 5 часова недељно у разреду. На састанку Гл. Просв. Савета од 16. августа поменуте године, на коме је било 23 члана Савета, одбијен је већином гласова предлог министров односно броја часова, а усвојен предлог члана Пр. Савета Андре Николића, по коме је за латински језик кроз цео гимназијски течај са свим довољно дванаест часова на недељу, дакле по 4 часа у сваком од три виша разреда!! (Види Просв. Гласник за год. 1881).

Године 1883. исказао је Гл. Просв. Савет такођер у неколико своје мишљење о устројству наших гимназија. На састанку свом од 3. јуна те године, на коме су били: председник Дим. Нешић, потпредседник Јосиф Пецић; редовни чланови: Ст. Д. Поповић, др В. Бакић, М. Зечевић, др Л. Стевановић, и ванредни чланови: Јован Ђорђевић, протосинђел Никанор Ружичић, Ђ. Козарац и Петар Никетић — прихватио је Савет предлог Јована Ђорђевића, да се у Београду заведе једна потпунце класичка гимназија, у којој би се нарочито изучавали класички језици, и одлучио је уз то, да Јов. Ђорђевић напише и поднесе Гл. Просветном Савету потпунце мотивисан предлог о завођењу нарочите класичке гимназије, како би се могао спровести г. министру просвете. (Види Просветни Гласник за год. 1883).

Године 1885. позвао беше министар просвете Ст. Д. Поповић својим писмом од 1. Окт. ПБр. 10,750 Гл. Просветни Савет, да му што скорије поднесе своје мишљење између осталога нарочито о томе: треба ли са-

дањи наставни план гимназије изменити, и у ком смислу?, и треба ли увести и грчки језик у гимназије?

На састанку Просветног Савета од 9. октобра речене године, на коме је прочитано ово писмо министрово, и на коме су били: председник Д. Нешић, потпредседник Јосиф Пецић, редовни чланови: Љ. Ковачевић, Ђ. Козарац, Јеврем Илић, и ванредни чланови: Јов. Ђорђевић, Петар Живковић, др В. Бакић, Борисав Тодоровић, Живко Поповић, Никола Стајевић и Лаза Обрадовић — би одлучено, да се одмах изабере један шири одбор, коме ће се на проучавање и израду упутити предлог о устројству гимназија. У одбор овај бише једногласно изабрани: професор Вел. Школе Јован Бошковић, директор београдске гимназије Ђ. Козарац, директор београдске реалке Драг. Илајел, и професор учитељске школе др В. Бакић. (Види Просв. Гласник за год. 1885.). Одбор од ова четири члана беше израдио наставни план гимназијски, по коме је латински језик имао учити се кроз целу гимназију, а грчки језик у вишим разредима, почевши од разреда петог.

Године 1886. упутио беше министар просвете Милан Кујунџић под 17. дец. ПБр. 14,011 Главном Просветном Савету ово писмо:

„Познато ће бити Гл. Просв. Савету, да се код нас поодавно осећа потреба за реформу средње наставе. Ова потреба реформе извођена је до сада делимично, али се још никада није приступило основном преображају и уређењу средњих школа. Науман сам, да овоме питању поклоним своју нарочиту пажњу, али, пре, него што бих ма што започео по овоме радити, потребно ми је да чујем мишљење Главног Просветног Савета о овоме:

а) Где би требало да постоје велике гимназије у нашој земљи, и које би према томе од данашњих гимназија

ваљало затворити или их на друго место преместити или на послетку где би требало нове подигнути?

б) Каквих гимназија више треба нашој земљи; да ли онаквих, у којима ће преовлађивати класични или реални правац; у којима ће поименце ваљати да буде једно, а у којима друго?

в) Које би ниже гимназије од садашњих могле да остану, а које би се без штете могле укинути?

г) Треба ли и даље држати гимназијске реалке?

д) Како би требало реформисати и удесити наставни план у великим гимназијама према новоме закону о испитима, а поименце како у гимназијама класичним, а како у реалним?

е) Којим начином да се ова новина уведе у живот и за које време?

Нека Гл. Просв. Савет изволи сва ова питања проучити и дати ми своје мишљење о истима."

На састанку Гл. Просв. Савета од 17. дец. поменуте године би одлучено, да се ово питање упути нарочитом одбору, да га он претресе и проучи, па да Гл. Просв. Савету своје мишљење поднесе. У одбор бише изабрани: Јов. Жујовић, Ђ. Козарац, др Љ. Недић, Момчило Иванић и Живко Поповић.

Ови чланови беху се поделили у мишљењу о овоме питању. Већина њихова (Ђ. Козарац, Љ. Недић, Момчило Иванић) беше за двојаке гимназије, за класичне (у којима би се латински језик имао учити кроз целу гимназију, а грчки у 4 виша разреда) и за реалне (у којима би се латински језик имао учити у 4 нижа разреда), а мањина (Јов. Жујовић и Живко Поповић) за гимназије једнолике, и то са таким наставним планом, по коме би се и латински и грчки језик имали учити у 4 виша разреда.

На три састанка Гл. Просветног Савета дебатовано је о начелном решењу питања: хоће ли гимназије имати класични или реални правац?, па је на састанку од 6. маја г. 1887. већином гласова решено: да гимназије буду једнолике, а за основу при уређењу њиховом да се узме наставни план, који је већина предлагала за класичну гимназију.

Ова преважна, после свестраног претресања донета одлука изречена је на састанку Гл. Просветног Савета од 6. маја г. 1887, на коме су били: председник Ст. Д. Поповић, редовни чланови: Светислав Вуловић, Јов. Жујовић, Ђ. Козарац, Љуба Ковачевић, Момчило Иванић, др. Милан Јовановић, архимандрит Милаш; ванредни чланови: др. Љуба Недић, Живко Поповић, Вл. Карић, Борисав Тодоровић, Срета Стојковић, Никола Крупежевић, Ник. Поповић, Марко Антоновић; деловођа и ванредни члан Миленко Марковић.

За тим је још на шест ванредних својих састанака Гл. Просветни Савет решавао, колико часова који предмет да добије и у коме разреду да се учи, па је на трећем састанку за старе језике ово одлучио: латински језик да добије 40 часова, а грчки 20. (Види Просветни Гласник за г. 1887.).

Године 1887. позвао беше министар просвете А. Васиљевић писмом својим од 12. нов. ПБр. 2971 Гл. Просветни Савет, да узме у разматрање његов пројекат закона о преустројству средњих школа. По овоме пројекту имале би гимназије да се рачвају у два правца, класични и реални (прва три разреда слушали би једни и други ученици заједно, а после би се размимоилазили), и да буду заједно под једним кровом и под једном управом.

На састанку Гл. Просветног Савета од 13. нов. поменуте године беше узет у претрес овај пројекат. Сви при-

сутни чланови Просв. Савета осим двојице беху тога мишљења, да не треба да се у Србији заводи нека нова врста гимназија, гимназија pour l' orient, већ да је после педесетогодишњег експериментовања са уређењем наших гимназија већ крајње време, да и ми добијемо једанпут праве гимназије, гимназије европске, те да не изостанемо иза народа, који су дуче почели да живе самосталним животом. И тако поднесени пројекат министров би одбијен. Одлука ова донета је на састанку, на коме су били: Вршилац дужности председника Просв. Савета Јосиф Пецић; редовни чланови: др. Никола Петровић, Светислав Вуловић, Јов. Жујовић, Ђ. Козарац, Љуба Ковачевић; ванредни чланови: Панта Срећковић, Јов. Туроман, Јов. Бошковић, Милан Андоновић, Јеврем Илић, Јов. Ђорђевић, Мита Живковић, Филип Видаковић; деловођа и ванредни члан Миленко Марковић. (Види Просветни Гласник за год. 1887.).

Као што видимо дакле, Гл. Просветни Савет је за свог осмогодишњег опстанка шест пута исказивао своје мишљење о устројству гимназијском, па је пет пута подигао глас свој за завођење правих гимназија у Србији. И у тих пет пута гласали су за то великом већином гласова кад једни кад други ови чланови Главног Просветног Савета: 1) Андоновић Милан, 2) Антоновић Марко, 3) Бакић Војислав, 4) Бошковић Јован, 5) Валента Јован, 6) Видаковић Филип, 7) Вуловић Светислав, 8) Докић Лаза, 9) Ђорђевић Јован, 10) Живковић Мита, 11) Живановић Пера, 12) Жујовић Јован, 13) Зечевић Милош, 14) Иванић Момчило, 15) Илић Јеврем, 16) Јовановић Милан, 17) Карић Вл., 18) Ковачевић Љуба, 19) Козарац Ђура, 20) Крупежевић Никола, 21) Марковић Миленко, 22) Милаш Никодим, 23) Миловук Милан, 24) Милосављевић Светозар, 25) Недић Љуба, 26) Нешић Димитрије, 27) Никетић Петар, 28) Обрадовић Лаза, 29) Панчић Јосиф,

30) Петровић Никола, 31) Пецић Јосиф, 32) Плајел Драгутин, 33) Поповић Живко, 34) Поповић Нестор архимандрит, 35) Поповић Никола, 36) Поповић Стеван Д., 37) Ружичић Никанор, 38) Стајевић Никола, 39) Стевановић Лаза, 40) Стојковић Срета, 41) Срећковић Панта, 42) Тодоровић Борисав, 43) Туроман Јован.

Па поред свега тога, што је у нас велика већина досадањих чланова Просветног Савета за завођење правих гимназија, и што је у свију европских народа једно исто устројство гимназијско, а само ми стојимо у целоме свету усамљени са својим гимназијама, ипак наша просветна управа никако да се одлучи на то, да се и у нас у Србији садање наше гимназије, које ништа друго нису већ реалке, претворе у праве, европске гимназије; још увек се она боји, да почне чинити оно, што на велику срећу своју чине сви словенски, сви германски и сви романски народи, т. ј. боји се пуштати омладину „у тржишну вреву јавног живота и кроз тихи храм великих старих људи и времена.“

А откуд та неодлучност и та бојазна од системе гимназијске, коју је усвојио цео образовани свет?

Та неодлучност и та бојазна највише су отуда, што је све наше генерације, које су училе гимназијске науке од почетка четрдесетих па до половине седамдесетих година задесило оно, чега се у настави треба највећма чувати, и што је још пре осамнаест стотина година критичар и педагог римски Квинтилијан овим речма исказао: Id imprimis cavere oportebit, ne studia, qui nondum amare potest, oderit et amaritudinem semel perceptam etiam ultra rudes annos reformidet (¹). (Нарочито ће се тога требати чувати, да не омрзне на науке онај, који их још не може волети, па да се и после младићских година грози грчине

(¹) Instit. orat. lib. I. cap. 1.

једном захваћене). Гимназисте наше, који су поменутих година учили латински језик, а од чести и грчки, учили су их по књигама тако неудесним, по којима се није могао учинити никакав успех ни поред највећег труда и учитељевог и ученичког. С тога су ондашњи наши ђаци омрзли на старе језике, и грозе се и данданас после својих младићских година грчине један пут захваћене.

А да ни мало не прегоним, када кажем, да су оваке биле све књиге школске, по којима је готово неких четрдесет година предаван нарочито латински језик, видеће стручни читаоци, кад прочитају моју оцену свих тих књига редом.

Ево тих књига заједно са оценом.

1. Латинскій букварь за гимназіялна училишта у княжевству Сербіє. У Београду. При правительственой кньигопечатньи 1844.

Садржину овога буквара, који има 14 страна, чине 1. алфабетъ латинскій и произношеіє латинскихъ писмена (стр. 1—4). 2. Полезна изреченнія латинска (нпр. Dii sudorem ante virtutem posuere; anima valere praeoptes, quam corpore; thus Diis, laus vero bonis viris tribuenda est; итд.; има их 47, и заузимају стр. 5—7.). 3. Басне (testudo et aquila, rosa et tulipa, lupus et vulpes, hoedus et lupus, musca, accipiter et rusticus; стр. 8—10). 4. Приповедке (на број 12, стр. 11—14).

Књижица без икакве вредности.

2. Латинска граматіка за употребленіє гимназіялне младежи у княжевству Сербіє. Часть прва. У Београду. При правителственой кньигопечтньи 1844.

Ово је прва штампана граматика латинска, по којој је предаван лат. језик у Србији. Но није потпуна ово граматика, већ само прва половина њена — словопро-

водство (etymologia) или, да се послужим данашњим називом, наука о облицима.

Распоред је ове књиге овакав: Уводъ. Часть прва, Словопроизводство. Глава прва, о имену суштествителномъ (de nomine Substantivo). Глава втора, о родовима суштествителны (de generibus Substantivorum). Глава трећа (de Adjectivis). Глава четврта, о мѣстоименіяма (de Pronominibus). Глава пета, о глаголима (de Verbis). Глава шеста, о частицама (de Particulis).

У главном је доста добро израђена ова књига, кад се на ум узме време њеног постанка; може се шта више за њу рећи, да је боља од латинске граматике, што је штампана 20 година касније, од граматике Шпанићеве.

Но разуме се, да и ова граматика није без круних погрешака.

Тако нпр. велика јој је погрешка, што су већ на 4. страни, где се говори о томе, кад се велика писмена употребљавају, наведена најобичнија скраћивања речи, тако зване notae или compendia scripturae, као: A. U. C. = anno urbis conditae; A. P. R.C. = anno post Romam conditam; Cos. = consul, consulem; C. D. = consul designatus; D. O. M. = Deo optimo maximo. Итд. Ова скраћивања заузела су цео један лист. Да се узимају пре него што су научени облици и синтакса, са свим је без икаква смисла. Скраћивањима је место на последњој страни у свакој граматици латинској.

Остале крупне погрешке ово су:

„Ablativus стои на питанѣ: одъ кога?“ (стр. 11); према томе „me одъ мене, te одъ тебе, nobis одъ насъ, vobis одъ васъ (стр. 50).

Аблатив сингулара mensa преведен је „асталу“ (стр. 13).

Друга деклинација има за парадигму мушког рода реч puer, а нема ни једне речи на — us, којих има највише по деклинацији другој. Ово је у толико крупнија погрешка.

што као парадигме за II. деклинацију грчких речи имају три субстантива: Meneleos, Orpheus, Ilion (стр. 14—16).

Трећа деклинација има за парадигме само две латинске речи, homo и tempus, а четири грчке: haeresis, chelys, echo и chaos.

На стр. 19 каже се, да „сва имена среднѣгъ рода, коя се окончаваю на -al, ar, -e, имају у аблативу -i место -e“.

Као парадигма за пету деклинацију узет је субстантив facies (лице), те је издеклинован кроз све падеже сингулара и плурала; међу тим овај субстантив не употребљава се у плуралу.

На стр. 31. наводи се, како је „sal кодъ Доктора рода среднѣгъ.“

У деклинацији адјектива нема спомена о адјективима asper, miser, tener, prosper итд.

За адјектива на -er, -is, -e каже се, да „само у именителномъ и звателномъ единственомъ имају три падежа“ (стр. 36).

На стр. 49. називају се ego, tu, hic, ille, iste и демонстративна и персонална „мѣстоименія“, а qui, is, ille, iste, ipse, hic, idem „односителна — relativa — мѣстоименія.“ Еле hic, ille, iste су и demonstrativa и personalia и relativa pronomina.

Облици amaturus, docturus итд. називају се футуром инфинитива (стр. 63).

Перфекат преводи се само аористом нашим, нпр. fui я бы, amavi люби, docui учи, legi чита итд.; плусквамперфекат преводи се нашим перфектом: amaveram любіо самъ, docueram учіо самъ, legeram читао самъ. Итд.

Облици amandum (est), docendum (est), legendum (est) итд. узимају се за nom. gerundii.

Облици amatus fuero, lectus fuero итд. употребљавају се као ексактни футур, и овако се преводе: кадъ будемъ био люблѣнъ, читанъ.

Облици активне и пасивне перифрастичне коњугације овако се преводе: amaturus eram хћа любити, amaturus ero оћу любити, amaturus sim да оћу любити, amandus sum любимъ єсамь, amandus fueram био самь любимъ итд. (стр. 105).

Књига је претрпана речима непотребним, као: pelvis легенъ, amussis правацъ, ravis промуклость, canabis куделя, canalis левакъ, mugilis морска риба, strigilis чешагія, sponsalia прстенованѣ, caries трулежъ, suppetiae помоћь, eremus пустиня, bombyx свилобуба, caudex дебло дрвета, cimex стеница, latex течность (сокъ), cete китъ, sindon платнена альина, lagopus нека трава. Итд. итд.

3. Латинска граматика за учећу се младежь у гимназіи и полугимназіяма княжества Србіє. Прегледано и одобрено школскомъ комисіомъ. Београдъ. При књигопечатньи княжества србскогъ. 1851.

Ово је цела граматика, има и облике и синтаксу. Израђена је по Кинеровој лат.граматици. Измешана су граматична правила са примерима за вежбање тако, да нема никаква прегледа. Што треба да је на једном месту, растурено је на више места. Што треба да је узето одмах на другој или трећој страни књиге, то је тек на педесетој или шездесетој. Нпр. о изузецима у граматичном роду субстантива III. деклинације почиње се говорити после прономина истом на стр. 77., а престаје на стр. 88.

Израђена је, као што рекох, по Кинеру, и то тако ропски, тако без самосталности, да су сва она натезања, што их Немци имају нпр. због тога, што немају инструментала, без невоље пренесена и у граматику латинску,

написану за Србе, који имају инструментал. Аблатив сингулара и плурала преводе Немци, као што је познато, највише помоћу препозиције von, нпр. mensa von dem Tische, bello von dem Kriege итд. Према томе је и у овој граматици абл. mensa преведен „о трпези“, mensis „о трпезама“, horto „о саду“, hortis „о садовима“, bello „о рату“, bellis „о ратовима“ итд. место трпезом, садом, ратом итд. И тако је погрешно назначено превођење аблатива сингулара и плурала не само у деклинацији субстантива, него и прономина: eo, ea, eo о њему, о њој, о њему, eodem, eadem, eodem о истоме, о истој, о истоме. Итд. Овако превођење повлачило је за собом много других погрешака; њиме је ученик упућиван, да нпр. ову реченицу: „писаћу о рату“ преведе овако на латински: scribam bello!

И у превођењу глаголских облика грешено је много и премного; fueram я быя быо, fuero бытћу быо, fuissem быо бы быо, amavero бытћу любіо, audivero бытћу чуо, amatus eram я быя любљенъ быо, amandus любленъ быти имаюћій, итд., итд.

Правила и у облицима и у синтакси понајвише су нејасна, некоректна.

Нпр. флексију дефинује писац граматике овако: „Савіанѣ зове се премѣньиванѣ или претваранѣ речи къ означеню некій отношенія“ (стр. 8.).

„Сказателный (Ablativus) стои на пытанѣ: о коме? о чему? съ чимъ? чимъ? кадъ и у кое време?“ (стр. 16). Ово правило, које је пуно неистина, прешло је и у Балантскову лат. граматику, те се тако држало у нашим гимназијама преко 20 година.

„Родителный (Genitivus) на пытанѣ: кога? или чега?“ (стр. 16). Нека се нпр. у овом примеру: domus fratris mei пита са кога? или чега?

Итд.

С каквим је неразумевањем писана синтакса, да наведем само овај доказ.

Правило о конструкцији глагола̂, што значе бојати се, бити забринут, и што се зову verba timendi, гласи у Кинеровој граматици овако: „Nach den Ausdrücken der Furcht und Besorgniss wird *ne* mit dass, *ut* oder *ne non* mit dass nicht übersetzt.“ Ово правило преведено је овако: „После израза̂ страа и стараня преводи се не са да, ut или ne non напротивъ са да не. Omnes cives metuebant, ne urbs ab hostibus expugnaretur. Timeo ut hos labores sustineas.“ По овом правилу гласи превод примера omnes cives etc. „Сви се грађани бојаху, да непријатељи освоје град“ и „сви се грађани бојаху, да непријатељи не освоје град.“ За тим је преводиоцу Besorgniss старање м. забринутост или страховање. Казати, да се после израза старања (а то је после глагола consulo, curo, video, laboro, operam do etc.) ut преводи са да не, а не са да, то се зове немати појма о синтакси латинској.

Уз то нема у синтакси премногих правила, која су преко потребна. Тако нпр. под генитивом нема спомена о посесивном генитиву уз fieri; о генитиву речи unus, solus, ipse, praesens, absens, а и других речи, кад стоје уз посесивни прономен; о експликативном генитиву; о партитивном генитиву уз адверб eo и huc; о конструкцији глагола admoneo, commoneo, commonefacio итд., кад је ствар исказана неутрумом ког адјектива или прономена (id, hoc, illud, multa, cetera, omnia etc.); о конструкцији глагола esse, кад значи вредити. Итд. итд.

И примери, на којима ваља да се вежбају ученици, узимани су без икаква плана. Нити је гледано на то, да се научи што више речи, да што богатија буде copia verborum, нити се помишљало на то, да се што боље науче

најважјнији облици. Тако нпр. у првом латинском задатку за вежбање у I. деклинацији има 11 реченица, од којих се у последњих 5 налази субстантив planta, а у првих 6 субстантив rana: 1) rana coaxat; 2) rana saepe est praeda ciconiae; 3) ciconia nocet ranae; 4) ciconia devorat ranam 5) o rana, coaxa!; 6) aqua turbatur a rana. — А примера за превођење са српског на латински има у првом задатку такођер 11, од којих су последњих 5 опет о жаби: 7) жабе су често плячка (грабежь) рода; 8) роде уде жабама; 9) роде прождиру жабе; 10) о жабе, крекеѣите!; 11) вода се мути одъ жаба.

Исто се тако у другом задатку, који је за вежбање у облицима II. деклинације, и који се састоји из 12 лат. реченица, налази субстантив equus у првих 6 реченица, а у осталих 6 реченица субстантив ager. А и у задатку за превођење на латински налази се у првих 6 примера субст. конь.

Оволико понављање једне исте речи, које је врло досадно, употребљено је у врло многим задацима.

Уз то има у задацима за превођење са српског на латински стотинама примера, уз које је требало дометнути какву напомену о начину превођења, да би се доскочило погрешном преводу. Нпр. уз ове примере: „Небой се громова“, „за ведримъ данима слѣдую мутни дани“, „мы се уздржавамо од горке алое“, „о кралѣви, кои нашимъ државама владате“ итд. нема никакве напомене о конструкцији глагола timeo, succedo, abstineo, guberno.

И ово да споменем. Небројено много има таких примера за превођење на латински, који су са свим погрешни: „Вы се радуєте съ нама о повратку оца“ (стр. 41), „безумный ніє властанъ надъ собомъ“ (42), „найвећа часть одъ васъ, ученицы мои, єсу трудолюбиви“ (42) „найвећа

часть међу вама любе своє отечество“ (42), „мы почитуємо Бога изъ дѣла нѣговы“ (45). Итд.

У књизи овој имају и „разни латински предмети за читанѣ“, и то I. Басне, на број 12. II. Разговори (12). III. Знаменита изреченія (18). IV. Приповедке (12). Ово су све красни предмети за читање, али само нису тако удешени, да би се могли читати с каквом коришћу. Нигде нема какве напомене о начину превођења на српски нити каквог упуства на овај или онај параграф у синтакси, да би се могла схватити и разумети необична каква конструкција.

На завршетку књиге има „латинско — србскій списакъ речій у овой грамматики налазећи се“ (стр. 374—423).

4. Латинска читанка за ниже разреде гимназіє и полугимназія княжевства Србіє. Прегледано и одобрено школскомъ комисіомъ. У Београду. У књигопечатњи княжества србскогъ. 1853.

Садржину ове књиге чине: I. Смешани ставови. (А. За увѣцбанѣ склоняня. Б. За увѣцбанѣ сравњиваня. В. За увѣцбанѣ спрезаня. Г. Разне изреке) (стр. 1—24). II. Басне (стр. 24—46). III. Приповедке (стр. 46—82). IV. Ствари памтеня достойне изъ природописа (стр. 82—135). V. Нешто изъ митологіє (баснословія — стр. 135—142). При заключенію: Полезна упражняваня у памтеню за младогъ Латинца (стр. 142—145). На крају књиге има: Списакъ речій (стр. 145—240).

Примери за вежбање у деклинацији субстантива и адјектива смештени су на циглих 5 листова; примери за компарацију адјектива заузимају 1 лист; примери за правилне и неправилне глаголске облике заузимају свега 2 листа; примери за адвербе и њихову компарацију, за numeralia, за pronomina, за преположиције и конјункције ни нема. Еле примери за све номиналне и вербалне облике смештени су на 8 листова.

Ко се поле разуме у томе, како треба да су удешени примери за вежбање у правилним и неправилним облицима латинским, и колико треба од прилике пређи таких примера за две године, које се време изискује за учење латинских облика, онај ће већ по овоме, што рекох, тачно знати, у какву врсту школских књига спада ова латинска читанка; знаће, да је то књига, која је још добро прошла, ако се за њу рече, да је са свим неудесна.

А какав ће тек суд изрећи о овој читанци поле компетентне суције, кад пред њих изнесем макар само примере, који су узети за вежбање у I. деклинацији!

Ево тих примера.

„Nom. Formica est laboriosa. — Luscinia est canora. — Rosa odorata est splendida. — Terra rotunda est et globosa. — Aloë est amara. — Gorgias fuit sophistes. — Thersites non fuit formosus. — Divitiae sunt incertae, sed verae amicitiae sempiternae. — Ira brevis furor. — Frons est animi janua. Natura parvo contenta.“

„Gen. Conscientia vitae bene actae (1) jucunda est. — Ungula aquilae robusta est. — Notitia historiae patriae est necessaria. Blanda fuit lingua Circes. — Divitiarum formaeque gloria vana est. — Conscia mens recti famae mendacia ridet. (2).“

„Dat. Columbae insidiatur (3) aquila.. — Noctua Minervae grata est. — Aurora Musis amica (4). — Puellis violae rosaeque gratae, muscae autem molestae sunt. — Superbiae crudelitatique, etsi serae, non tamen leves veniunt (5)

(1) Одъ actus, a, um, проведеный. Причастіе прошлогъ времена глагола agere. — (2) смеесе, одъ глагола ridere. — (3) вреба, одъ глагола insidiari. — (4) овде валя (у мысли) додати јошть est, коя се речь у латинскомъ говору кадшто изоставля. Подобна є послови́ца у србскоме «ютреный часъ носи златанъ класъ»; а у немачкоме Morgenstunde hat Gold im Munde. — (5) управо значи: долазити; а овде значи: слѣдовати, одъ глагола venire.

poenae. — Est proprium stultitiae, aliorum vitia cernere, oblivisci suorum".

„Acc. Balaena aquam, alauda auroram, noctua tenebras amat(1). — Aquilae linguam latam, crassam et carnosam habent(2). — Terra gignit(3) herbas. — Formicae amant arenam. — Lusciniae devorant(4) formicas. — Epaminondas musicen amabat. — Ferae habitant(5) silvas. — Accipere, quam facere praestat(6) injuriam".

„Voc. O columba, quam munda es! — Scriba incipe(7) epistolam! — Coqua para(8) epulas! — Puellae carpite(9) rosas violasque et irrigate(10) tulipas!"

„Abl. In columba nulla ast malitia. — Coquae opus est(11) farina. — Ad farinam aut polentam parandam utuntur molis motis(12) aut aqua, aut vento, aut etiam vapore. — Rosae munitae sunt spinis. — Vacare(13) culpa magnum est solatium — Natura duce errari nullo modo potest(14). — Caritate benevolentiaque sublata(15) omnis est e vita sublata jucunditas."

За састављење примера за прву деклинацију довољно је узети повећи број најобичнијих латинских субстантива ове деклинације; за тим femininum од неколико адјектива на -us, -a, -um; Praesens и Imperfectum Ind. од sum; Praesens Ind. Act. од три четири глагола прве коњугације; два или три најобичнија адверба, нпр. saepe, cur, quo; најобичнију конјункцију et (и) и препозицију in (у, на).

---

1 Одъ глагола amare. — (2) одъ глагола habere. — (3) производи, рађа, одъ глагола gignere. — (4) одъ devorare. — (5) обытаваю, живе, одъ habitare. — (6) болѣ є, одъ raestare. — (7) рочни! започни! одъ incipere. — (8) сготови! одъ parare. — (9) узберите! одъ carpere. — (10) залійте! одъ irrigare. — (11) opus est alicui, нуждно є некоме, потребує неко. — (12) одъ motus, a um, покренутий, причастіє прошлогъ времена одъ глагола movere; тако исто munitus, a, um, обранѣный, заштићеный, одъ глагола munire. — (13) ослободанъ (чистъ) быти. — (14) може, одъ posse. — (15) sublatus, a, um, уклонѣный, причастіє прошлогъ времена одъ tollere.

А шта видимо у овим примерима?

Видимо изобила оног, чему никако није место. Ту су

1) у разним падежима субстантива I. грчке деклинације: aloë, Gorgias, sophistes, Thersites, Circes, Epaminondas, musicen.

2) субстантива II. деклинације у разним падежима и бројевима као: animi, mendacia, vitia, vento, solatium, modo.

3) субстантива III. деклинације у разним падежима сингулара: furor, frons, mens, crudelitati, duce, caritate, jucunditas.

4) pluralia tantum у разним падежима: divitiae, divitiarum, tenebras, epulas.

5) masculinum и neutrum адјектива на us, a, um (који иду по II. декл.) у разним падежима: formosus, parvo, recti, proprium, magnum.

6) адјектива III. деклинације у разним падежима, brevis, leves, omnis.

7) адјектива, која имају неправилну деклинацију, у разним падежима: aliorum, nulla, nullo.

8) активни глаголи не само I., него и осталих трију конјугација: и не само правилни него и неправилни; и не само у презенсу индикатива, већ у разним начинима и временима актива и пасива, и у партицину, и у инфинитиву: ridet, veniunt, cernere, habent, gignit, amabat, accipere, facere, incipe, carpite, actae, munitae sunt, motis, errari, potest, sublata, est sublata.

9) deponentia: insidiatur, oblivisci, utuntur.

10) verba impersonalia: praestat (боље је), и безлични израз opus est.

11) разни адверби, препозиције и конјункције: bene: quam (како), quam (него), etsi, tamen, in, ad (за), ex, -que, et, aut, autem, non, etiam.

12) изостављање копуле est: ira brevis furor, natura parvo contenta.

13) конструкција релативног адјектива conscius са генитивом: conscia mens recti.

14) употребљавање интранситивног глагола rideo као транситивног: mendacia ridet.

15) конструкција интранситивног глагола insidior са дативом: columba insidiatur aquilae.

16) субстантивна употреба неутрума адјектива: rectum (mens conscia recti), parvum (natura parvo contenta).

17) конструкција адјектива proprius са генитивом: est proprium stultitiae.

18) конструкција депоненса obliviscor са генитивом: oblivisci suorum (scil. vitiorum).

19) конструкција глагола habito са акузативом: ferae habitant silvas.

20) превођење препозиције in са *у* и генитивом: in columba у голуба.

21) конструкција безличног израза opus est са облативом: opus est farina.

22) употребљавање акузатива герундива уз препозицију ad: ad farinam aut polentam parandam.

23) конструкција депоненса utor са аблативом: utuntur molis motis, aut aqua, aut vento, aut etiam vapore.

24) конструкција глагола vacare са аблативом: vacare culpa.

25) abl. modi: nullo modo (ни на који начин).

26) употребљавање субстантива dux у конструкцији abl. absoluti: natura duce.

27) употребљавање апсолутног аблатива место кондиционалне реченице: caritate benevolentiaque sublata omnis

est e vita sublata jucunditas (= si caritas benevolentiaque sublata est, omnis etc.).

Уз ово ваља још узети на ум, да неких речи, које се налазе у горњим латинским примерима, нема у латинско-српском речнику (односно списку); нпр. нема речи mola, нити има класичне (!) речи polenta.

И као год што је овај први задатак за вежбање у првој деклинацији израђен, да се горе замислити не може, исто су тако израђени задаци и за остале четири деклинације и за коњугације.

Додате „басне“, „приповетке“, „ствари памтеня достойне изъ природописа“, „нешто изъ митологіє (баснословія)„‘ „полезна упражняваня у памтеню за младогъ Латинца“ јесу красан материјал са лепом садржином, али од њих је мало могло бити користи, кад пре тога нису, као што треба, научени облици, нити најглавнија синтактична правила, и кад тежа места у њима нису пропраћена згодним нотама, особито упуствима на синтактична правила у граматици латинској, која је у школи употребљавана.

Најпосле још ово. У Новаковићевој библиографији стоји назначено, да је ову читанку написао Димитрије Балацки. А уједно има још ова напомена Новаковићева: „Знатно је забиљежити, да је ондашња школска комисија откупила од писца ову књигу за 7 дуката!“

5. Латинска читанка за седмый гимназіялный разредъ. Прегледано и одбрено школскомъ комисіомъ. У Београду. У книгопочатньи княжества србскогъ. 1856.

У читанци овој имају три беседе Цицеронове, 26 песама Хорацијевих, једно певање из Виргилијеве Енеиде, и опширна латинска просодија и метрика.

Књига са свим неудесна, непрактична, без икакве вредности.

О књизи овој штампане су две кратке оцене у Просв. Гласнику од 15. маја, 1881. Једну је оцену писао проф. београдске гимназије М. Живковић, а другу потписани.

6. Латинска граматика за гимназіє. Прегледала и одобрила школска комисія. Израдіо Л. Шпанићъ професоръ. У Београду, у државной штампаріи 1864.

Ово није цела граматика језика латинског, већ само прва половина њена: Словопроизводство. Овако је писац назвао г. 1864. „прву часть“ своје књиге, ма да су једну годину раније, год. 1863., изишли Даничићеви „Облици српског језика.“

Књига ова спада међу најгоре, за које зна наша школска књижевност; она представља према граматици латинској, по којој се још г. 1844. предавао латински језик у нашим гимназијама, велики назадак. Где год је отвориш, све погрешка већа од веће.

Деклинација је тако обрађена, како би је што теже било научити. Тако нпр. уз парадигму прве деклинације — mensa — додата је демонстративна заменица haec, чија је деклинација у сингулару са свим неправилна. У Шпанића нема mensa, mensae, mensae итд., већ haec mensa, hujus mensae, huic mensae итд. Па тако је сву деклинацију изралио, и деклинацију субстантивâ, и деклинацију адјектива, и деклинацију прономинâ: hic dominus, hoc templum, hic ager, hic sermo, haec ovis, hic sensus, haec domus, hoc genu, haec dies; hic bonus, haec bona, hoc bonum итд.; hic, haec altior, et hoc altius итд.; hic bonus, melior, optimus; haec bona, melior, optima итд.

Велика и превелика је погрешка у деклинацији и то, што је уза сваки аблатив додата препозиција ab: ab hac mensa, ab hic mensis; ab hoc templo, ab his templis; ab hoc agro, ab his agris; ab hoc sermone, ab his sermoni-

bus итд. Употребљавањем препозиције ab у оваким случајима упућује се ученик, да чини погрешку, које се у латинском језику највећма треба чувати. Та ab се употребљава у сасвим другим случајима, а не у оваким; за ученика, који истом почиње учити латинске облике, најпрече је, да зна, да се ab употребљава у пасивној конструкцији, а у оваким примерима: liberi a parentibus amantur, mundus a deo aedificatus est итд.

Још и других погрешака има у деклинацији. Тако нпр. испод I. обрасца треће деклинације, hic sermo, каже: „Овако се исто склоня: virgo, imago, virtus, mulier, crux.“ Који ученик не ће поред оваког упуства пишчевог рећи hic virgo, hic imago, hic virtus итд.? Готово уза сваки образац има оваких погрешака.

Испод haec dies, hujus diei, huic diei итд., која реч има цео сингулар и плурал, стоји: „Овако се склоняю: facies образъ, fides вера, glacies ледъ, mundities чистота, pernicies пропасть, pigrities леньось, res ствар, requies покой, одморъ, series редъ, spes надежда, superficies поврхина, pauperies сиротиня, meridies пóдне, effigies ликъ.“ Од ових тринаест речи, за које писац вели, да се деклинују као dies, само **једина** реч res има цео сингулар и плурал као dies.

Коњугација је израђена још горе него деклинација. Уза све облике конјунктива ставио је писац конјункцију quod са значењем **да**, а то је са свим погрешно. Написао је quod ego sim да сам я, quod ego essem да бы я было, quod ego fuerim да самь я было итд. Неколико стотина оваких капиталних погрешака има само у парадигмама за коњугацију.

Латински језик нема конјунктива пасивног футура; али га по Шпанићу има. Њему је за amabor конјунктив: quod ego amandus sim (да ће ме любити), за monebor конјунктив: quod ego monendus sim (да ће мене опоминати) итд., итд.

На више места побија писац оно, што је на другом месту тврдио. Нпр. на стр. 35. читамо ово: „О речи dies-ei данъ, треба запамтити: да є она у єдноброю женскогъ, а у вишеброю мушкогъ рода.“ А на стр. 18. има као парадигма пете деклинације haec dies, чији плурил овако гласи: „hae dies, harum dierum, his diebus, has dies, ab his diebus.“

Многих најпотребнијих правила нема; тако нпр. нема спомена о томе, шта су то substantiva mobilia, како се твори компаратив и суперлатив код адјективâ с два облика на -is -e, и са једним обликом, шта је то verbum finitum, шта v. infinitum итд.

А излишних ствари има и сувише. На стотине има речи, од којих ни на једну ученик не ће наћи при читању писаца римских, што се читају у школама. Таке су речи „butyrum масло, buris стражња часть плуга, suber ягнѣда, ador врста жита, spadyx кестенове боє, volvox гусеница на чокоту, varix жила напрегнута, ogux врста коза у Африци, tradux положница вин. лозе, udo напуче“ итд., итд.

Многе су речи преведне са свим погрешно, нпр. quot коликій, tot толикій, iste овай, quisqam некій, neuter ніеданъ, unus некій, idus 14. или 15. данъ у месецу. Нарочито су глаголски облици погрешно превођени: ego fueram я быя быо, ego fuero я ћу быти быо, fuisse быти быо, amem нека я любимъ, ego amatus ero мене ће быти любили, ego amandus fuero мене ће быти требали любити, amandum esse треба любити, amandum fuisse требало є любити. Итд. итд.

Много је грешено и у ортографији.

А и терминологија је, разуме се, не може бити гора.

На крају књиге додата су „упражненія и задатци“ (стр. 193—265) за вежбање у „слово-производству.“ Које латинских задатака за превођење на српски, које српских

за превођење на латински има 200. Што је речено за „словопроизводство“, вреди и за „упражненія и задатке.“

Да наведемо само латинске примере првог задатка: Magister docet — discipulus discit — aqua fluit — chorda sonat — fama currit — gemma coruscat — luna splendet — musca volat — spica flavescit — lupi ejulant — rana coaxat — plantae florent.“ Дакле тек што је почео ученик учити латински, тек што је научио прву деклинацију, дају му се за вежбање у овој деклинацији реченице, у којима има субстантива и прве, и друге, и треће деклинације, и то на првом месту субстантив II. деклинације magister. Па није то доста, него се пред ученика износе одмах и верба прве, друге и треће коњугације.

Па како су празни, сухопарни примери! Чујмо неколико српских, што су стављени за превођење на латински: тетка чува — коњ р'же — грива є коня лепа — муве су коню досадне — ти подлежишъ болу — у водама су рибе — медъ се прави од прилежны пчела (излази да су пчеле оно, од чега се прави мед!) — кель є нѣжанъ — нѣжанъ кель предпоставлямъ горком алою — дунѣерин тешє дрва по ѣунія оштромъ сикиромъ — месеца фебруара држе се балови — чепови врата єсу гвоздени — гуска је блебетљива — краставци су зрели — меови су пуни ветра — вы нешто бушите — вы сте увекъ противъ мене бушили — я небушимъ ни противъ кога — я бы бушіо, да умем лагати као што вы то умете — немой да бушишъ противъ твога брата — ако ћешъ бушити, сви ће те презирати.“ Итд. итд.

По овакој књизи учили су наши гимназијски ученици језик Цицеронов и Тацитов још у шездесетим годинама, и у почетку седамдесетих!

7. Латинска граматика за гимназије и полугимназије. Написао Димитрије Балантски, професор

латинског језика у гимназији београдској. Прегледала и одобрила школска комисија. Први део етимологија. У Београду у државној штампарији 1871. Други део Синтакса. У Београду у државној штампарији 1869.

О овој латинској граматици написали су оцене професор лат. језика у београдској гимназији Мита Живковић и потписани.

Живковићева оцена штампана је у Просветном Гласнику, свесци деветој, од 15. маја г. 1881, и гласи о првом делу — о етимологији — у кратко овако: „Ова је књига тако пуна погрешака и тако непрактично написана, да ја морам посумњати у знање овог наставника, који по њој предаје, а уједно морам сажаљевати оне ученике, који су осуђени, да се њоме — немам другог израза — пате.“

А о синтакси каже проф. Ж. ово: „Ова синтакса биће да је писана по каквом ауктору из првих десетина овога столећа; како се од тог доба граматичко знање латинског језика јако усавршило, то Балантскова синтакса у многом погледу долази у опреку са законима, који су данас признати. Скоро сви делови синтаксе врло су овлаш израђени; врло многе дефиниције или су погрешне или нису јасне. Просодија, која је иза синтаксе, тако је у опширном обиму, да би човек, који види, морао претпоставити бог зна какво граматичко знање у ученика, које апсолутно нису кадри постићи ни по Балантсковој граматици због погрешака и непотпуности, ни по икојој другој због кратког времена, које је за изучавање латинског језика одређено.“

Свој суд о једном и другом делу Балантскове лат. граматике изрекао сам у два маха; први пут опширније у Срп. Летопису за год. 1870 и 1871., стр. 230—252; а други пут краће (в. Просв. Гласн., св. IX., год. 1881), кад сам по одлуци Главног Просв. Савета од 10 марта

г. 1881. био запитан, да ли би вредило прештампати Балантскову граматику.

Ево у кратко мога суда:

1) И у науци о облицима и у синтакси Балантсковој нема врло многих правила, која не смеју изостати ни из једне граматике латинске, а има опет таких правила, која су са свим излишна.

Нема у науци о облицима: substantiva mobilia (dominus — domina, adiutor — adiutrix etc.); правила о деклинацији речи на — er у другој деклинацији; правила у 3. декл. о облативу сингулара на — i и — e; о грчким речима треће деклинације; речи, што у плуралу још једно друго значење имају, као: rostrum кљун, rostra 1. кљунови, 2. говорница (у Риму), impedimentum сметња, impedimenta 1. сметње, 2. пртљаг; итд.; како се деле адјектива; нема ни једног адјектива с два (нпр. brevis, utilis) или с једним обликом (нпр. felix, constans) деклинована; деклинације адјектива и адјективних прономина unus, ullus, nullus, solus, totus, alius, uter, alter, neuter (по Б. граматици не може дакле ученик знати, како се каже латински нпр. целог града, целоме граду, саме жене, самој жени итд.); која су адјектива без компаратива и суперлатива; где се употребљавају numeralia distributiva још осим на питање: по колико?; о бројним адвербима на — um; тако званих мултипликативних и пропорционалних бројева; о коњугацији верба на — io, што не иду по IV., већ по III. коњугацији, и којих што простих што сложених има више од стотине; о скраћивању ових глаголских облика: 2. лица sing. praes., imperf. и fut. pass., и 3. лица sing. perf. ind. act. (у Б. граматици не можеш дакле између осталог наћи објашњења нпр. за облик abutere у оним познатим речима, с којима је Цицерон започео своју прву беседу против Катилине: Quousque tandem abutere, Cati-

lina, patientia nostra?); о одвербима на — um, — o, — im, — itus.

Нема у синтакси:

Правила о конгруенцији заменица, нарочито релативне; о субјективном генитиву уз вербална субстантива; под дативом о конструкцији глагола aspergo, circumdo, dono, impertio, induo, exuo: alicui alqd или alqm (alqd) aliqua re; о конструкцији глагола caveo, consulo, metuo etc.; адверпског акузатива; особина у употребљавању субстантива, адјектива и прономина; о временима; о консекуцији времена у зависним конјунктивним реченицама, које зависе од друге које конјунктивне реченице; о консекуцији времена у конјунктивним реченицама зависним од инфинитног глагола или од партицинијалног адјектива (по Б. не можеш дакле знати, како се кажу латински нпр. оваке просте реченице: „беше неправедно захтевати, да Цезар распусти војску“, „казивах да не знам, са шта ми не пише“ итд.); о употребљавању формуле futurum sit (esset) ut са презенсом и имперфектом; о хортативном конјунктиву; о конјунктиву у погодбеним реченицама; о консекутивноме ut посебице; о конјункцији nisi и si non; о инфинитиву; о употребљавању речца ne, nonne, num, utrum и an у упитним реченицама итд.

2) Са свим излишне ствари у граматици Балаптсковој јесу ово: а) глава XIII, кад се употребљава ut, а кад quod; в) сувише опширан римски календар, заузима готово пуна четири листа, а сместити се може на једну страну; с) онако опширна просодија, заузима 34 стране; d) кратак извод из римске литературе.

3) А и она правила, која се находе у првом и у другом делу, понајвише су погрешна. Да потврдим ове своје речи наводима из једног и другог дела, држим да није

потребно. У поменутој рецензији мојој, штампаној у Летопису за г. 1870 и 1871., има тих навода и сувише.

8. Латинско-србскій рѣчникъ. I. ч. A — J. II. ч. L — Z. Списао Димитрій Исаиловићъ. У Београду. Княжевства србскога кньигопечатня. 1850.

Ево у кратко суда мог о овој књизи.

1) Речник овај нема многих и премногих најглавнијих речи класичне прозе и појезије римске. А има врло многе речи, којих нема ни у једном од оних писаца римских, што се у школама читају, којих нема у Цицерону, Цезару, Непоту, Салустију, Ливију, Овидију, Вергилију и Тациту; којих пта више нема ни у оним писцима, што се после поменутих ауктора обично за приватну лектиру ђацима препоручују, а то ту прозајици: Курције, Плиније млађи (писма), Квинтилијан, Јустин, Аурелије Виктор, Еутропије, и песници: Плаут, Теренцијо, Катул, Тибул, Проперције, Федар. На првих 15 листића има у Исаиловића око 500 речи. Од ових 500 речи има их 170, које се налазе највише у делима светих отаца, Тертулијана и Аустина и других, а којих, као што рекох, нема ни у једном од поменутих класичних писаца римских.

2. Фрасеологије, која је најглавнија страна свакога речника, тако рећи, нема.

3. У сваком речнику језика латинског, а особито ономе, који је намењен за школску потребу, мора се узети велики обзир на истраживања, учињена на пољу етимологије. О томе нема готово спомена у Исаиловићевом речнику.

4. Речник је пун и препун славено-српских речи.

5. И алфабетски ред није тачно држан.

6. Врло је погрешна латинска ортографија.

Опширнију оцену моју в. у Просв. Гласнику, а у бр. од 30. новембра 1881.

У истом броју Просв. Гласника штампана је и оцена, коју је о овоме речнику написао проф. Јов. Ђорђевић. Ова оцена гласи у кратко овако: „Исаиловићев латинско-српски речник не одговара данашњим потребама школе и наставе. Осим старог правописа српског, којим је писао, у њему су и многе српске речи писане по старом начину (нпр. на крају са „іє:" званіє, трудолюбіє итд.) а долазе и онаке речи, које су из данашњег књижевног језика избачене. Осим тога у овом речнику слабо је заступљена фразеологија и синонимика, а то је управ оно, што ученику најчешће треба и што се у сваком речнику највише тражи."

9. Граматика старогрчкогъ или еллинскогъ єзика. Са грчкимъ задатцима за преподъ. По Кинеру. Израдіо Євтиміє Аврамовићъ, професоръ елиногрчкогъ єзика у Гимназіи Београдской. Прегледала и одобрила школска комисія. У Београду, печатала правительствена књигопечатня. 1856. Стр. 356, 8°.

Ова је књига без сумње једна од најбољих школских књига, што су у педесетим годинама употребљаване у нашим гимназијама. С обзиром на ону познату грчку изреку *ἐσθλὸς δ' αὖ κἀκεῖνος, ὃς τῷ εὖ εἰπόντι πίθηται* (добар је и онај, који слуша оног, што добро говори) проф. Аврамовић је превео тада чувену грчку граматику Кинерову. Да се био латио, да самостално изради грчку граматику, мучно да би израдио бољу књигу, него што је Кинерова. И камо лепе среће, да и данас у нашим гимназијама место неких тобоже самостално израђених школских књига имамо у добром преводу изврсне учебнике немачке, француске, енглеске и друге. Зацело би наши гимназијски абитуријенти с бољом спремом долазили у Велику Школу и на стране универзитете.

Што се тиче самога превода књиге, може се рећи, да је доста добар. Једино у преводу грчких глаголских облика преводилац је учинио више некоректности. Тако нпр. преводио је грчки аорист нашим перфектом место аористом или презенсом свршених глагола: *ἔλιπον* оставио сам м. оставих или оставим; *τοῖς καλῶς ποιοῦσιν* добро чинећима м. онима који добро чине. Итд.

Још нешто нарочито да истакнем говорећи о овој књизи. Познато је, како има два начина читања грчког. Један је Ерасмов или етацистични, по коме се *η* изговара као е, и који је заведен у школе готово свију народа; а други је Рајхлинов или итацистични (новогрчки), по коме се *η* чита као *i*, и за који најжешће војују сами Грци. По Ерасмовом начину изговарања грчког много је лакше учити грчки него по Рајхлиновом или новогрчком начину. А по овоме је за то теже, што се по њему шест различних знакова, и то три вокала и три дифтонга — *ι*, *η*, *υ*, *ει*, *οι*, *υι* — изговарају као наше „и.“ И таман овај начин изговарања, по коме је теже учити грчки, усвојио је у књизи својој проф. Аврамовић; и то је свакако један од најглавнијих узрока, због чега су наше гимназисте из школе износиле веома слабо знање језика грчког тада, кад је овај био у нас обавезан део гимназијске наставе (¹).

Најпосле још и ово да споменем, говорећи о овој граматици грчкој. Загледајмо ма у коју од старијих наших књига, што су писане као учебници за старе језике.

(¹) Кога занима то питање, који је у изговор грчкога језика коректнији, ономе препоручујемо нарочито ове две књиге:

a) Die Aussprache des Griechischen von A. R. Rangabé, Gesandten S. M. des König's von Griechenland in Berlin. Zweite vermehrte Auflage. Leipzig, Wilhelm Friedrich, k. k. Hofbuchhändler.

b) Uber die Aussprache des Griechischen von Friedrich Blass. Zweite vollständig umgearbeitete Auflage. Berlin. Weidmann'sche Buchhandlung, 1882.

ми ћемо мало у којој наћи предговор, у коме би дотични писац проговорио коју реч о ономе предмету, за који је књигу написао, или о начину, на који ваља предмет да се учи; итд. У том погледу чини ова књига изузетак, који врло пада у очи. Писац је њен написао предговор, у коме је врло лепо представио, од колике је потребе за нас Србе учење језика грчког. Предговор је пун истинитих, топлих, одушевљених и поучних речи, и заслужује, да се већим делом изнесе пред читаоце српске особито с погледом на ту околност, што је у нас данас на дневном реду питање преображаја наших гимназија.

Чујмо дакле, како пре 30 година о своме предмету говори професор грчког језика у београдској гимназији:

„То је онај језик, којим су виспрене истине праве човечности, уљудности и образовања свету просијале, истине столетијама за тим признане и освећене, које су род човечији, и кад је у варварство средњег века пао био, опет из таме извести и просветити могле. То је најпосле онај језик, који није развијати се престао раније, него што је највиши степен савршенства достигао, и који је и за то за нас знатан, што је покрај своје класичне древности у подмлађеном виду опет ускрсао, и постао књижеван језик оног народа, који нам је и отечеством сусједан, и вером и животом, као и чудном својом судбом изближе сродан.“

„Из наведени узрока јелински језик, као што је код свију велики књижевника велики народа своју највишу цену и заслужено признавање имао, тако је и код књижевника српског народа достојно уважаван. Двојица од највећи књижевни Срба, Доситеј и Мушицки, несумњено су показали, шта треба мислити о класичном јелинском језику. Доситеј у својој Буквици овако се о том изразио: „У Корфу учіо самъ Італиски, а у славной Смирни Еллино-Грчки. Блажена авра и благословенъ зефиръ, кои су ду-

хали у безна крила дрвенога коня, коимъ самь преѥздіо Адриатску пучину, Архипелагъ, Средиземно море, и доѥздіо къ златноі моіоі Смирни, и изъ нѣзины нѣдара набрао самь свакояка цвѣћа, коимъ самь напуніо умъ и срце моѥ. Из ѥдне сисе сисао самь сладко мліеко Атино-Еладскога краснорѣчія, а изъ друге медъ Омиро-Поѥтическаго сладкословія. О благіі боже! то су твоі милостиви дарови!" А на другом опет месту у Баснама где је често мудра грчка изреченија употребио, за јелински језик каже: „Овый ми ѥзикъ одъ младости міо, и радъ бы да се млогима одъ наши младића омили." А Мушицком није доста било само желити него је својски о том и радио, да српска младеж стече знање овог преизредног језика, и да се не би то осујетило, покрај млоги дужности, којима је и као професор богословски наука и као важан канцеларски званичник митрополије карловачке обремењен био, примио је сам на себе и предавање јелинског језика, не по вишој заповести, него по сопственом побуђењу. И као што су прослављена двојица знањем јелинског језика и блистала се и у писању силна била, тако на против био је међу српским списатељима један врло знатан и заслужан, који се — због пропуштеног у млађим годинама учења јелинског језика доцније, кад га, многим важним и књижевним и државним пословима обузет, научити већ није могао — јако и често пред многима кајао (¹)."

А сад да размотримо школске књиге, по којима се данас учи латински језик у нашим гимназијама.

1. Примери за латинске облике. Према латинској граматици др. J. Туромана саставио Стеван Лекић, професор на српској вел. гимназији у Новом Саду.

(¹) Види предговор на дјела Давидовићева.

I. део. У Београду. Издање и штампа краљ. српске државне штампарије. Прво издање г. 1882., друго издање год. 1886.

Први део Лекићевих „Примера за латинске облике“, у који је смештен сав граматични материјал, што се односи на правилне облике, распоређен је овако:

Најпре долазе примери за читање латинских речи (стр. 1—3). По том долазе латински примери у 60 бројева за превођење на српски (стр. 4—59). На трећем је месту Vocabularium за сваки појединн број латинских примера (стр. 60—136). На четвртом су месту српски примери опет у 60 бројева за превођење на латински (стр. 137—193). На петом је месту српско-латински речник за српске примере (стр. 194—228). Најпосле има, и то у другом издању, (стр. 229—271) потпун речник и за све латинске примере. Овим је — као што каже писац у предговору к другом издању — испунио жељу оној поштованој господи колегама, који су, служећи се овом књигом, у свом школском раду дошли до тог искуства, да би ученици оваким речником уштедели много времена: јер не би морали дуго тражити речи, које су из пређашњих бројева заборавили.

Оваким распоредом граматичког материјала задовољан је без сумње потпуно сваки наставник, који вежба ученике своје у латинским облицима по овој књизи. А и примери одабрани су све таки, који не премашају моћи схватања онога, који почиње учити језик латински, па ма овај почетник био и ученик I. разреда гимназијског. Нити су одвећ лаки примери нити одвећ тешки. Златне средине држао се писац при састављању својих примера.

И оног преважног педагошког начела, да у појединим примерима долазе све онаке речи, које су ученику познате из граматичког материјала, што је већ свршен,

писац се тачно држао. Омашку коју против овога начела наћи јесте врло тежак посао.

У врлине ове књиге иде и то, што је писац за врло важну ствар узео коректан изговор латинских речи, па тога ради дужину и краткоћу слогова свуда, где год је требало, тачно назначио. Да је преко потребно било да се то учини, навешћу само ово. Коме је наставнику латинског језика непознато, како је с једне школске генерације на другу прелазило погрешно читање речи: bonus, novus, locus, modus, sacer, iugum итд.? Речи су ове свагда изговаране, као да им је квантитет овакав: bōnus, nōvus, lōcus, mōdus, sācer, iūgum, а не овакав: bŏnus, nŏvus, lŏcus, mŏdus, săcer, iŭgum.

Ортографија је онака, каква је најновијом науком утврђена — по Брамбаху.

Уза све ово да споменем још нешто, што је проф. Лекић у својој књизи учинио, и што похвалу заслужује. У предговору своме навео је неке напомене о начину, како се служити ваља примерима његовим. Који наставник латинског језика буде онако радио, као што је назначио писац, онога ће ученици учити латински језик, као што треба.

Овакав исти суд ја сам изрекао о овој књизи још док није била у школској употреби, а то је год. 1881, кад ми је Главни Просв. Савет дао дело у манускрипту на преглед и оцену. Та је оцена штампана у Просв. Гласнику од 30 јуна г. 1881.

У овом истом броју Просв. Гласника штампана је и оцена проф. Ј. Ђаје о овој књизи. Из оцене ове довољно је ове речи да наведемо: „Ови су примери за латинске облике врло брижљиво израђени, тако да практичном применом потпуно расветљавају сва главна правила о латинским облицима, и то оним истим редом, којим је написана

граматика г. Ј. Туромана. Учење те граматике, која је за наше гимназије прописана, биће јако олакшато оваким примерима."

Темељна, а уз то такођер врло повољна оцена о књизи овој изашла је у „Јавору" за год. 1882, бр. 25, 26, 29, 31. Оцену је написао В. (Васа Вујић, професор карловачке гимназије).

2. Примери за латинске облике према латинској граматици др. Ј. Туромана. Саставио Стеван Лекић, професор на српској вел. гимназији у Новом Саду. II део. У Београду. Издање и штампа краљ. српске државне штампарије. 1885.

Што сам казао за I. део Лекићевих „примера за латинске облике", то исто кажем и за овај II. део, у коме су примери за неправилне облике. И овај је део израђен, како се само пожелети може: зналачки, практично и тачно према граматици латинској, која се у гимназијама употребљава, а тако исто и према програму, што га је Главни Просв. Савет г. 1884. прописао за латински језик у VI. разреду гимназијском.

Садржај и распоред је књиге овакав: 1. Увод (стр. 1—14), у који је смештено 46 најглавнијих правила синтаксе латинске, које треба да зна ученик на крају двогодишњег учења језика латинског, да би у почетку треће године могао са успехом почети да чита Непота. 2. Латински примери са речником (стр. 15—230). 3. Српски примери са речником (стр. 231—278).

Ово бих још само напоменуо. Када' дође до прештампавања ове књиге, требаће јој обим смањити колико толико. Тиме ће јој вредност знатно порасти.

О књизи овој изишле су до сада три оцене, и то врло повољне. Две су штампане у Просветном Гласнику од 31.

јан. 1885, а писао је једну професор М. Живковић, другу ја. Трећа оцена изишла је у 32 броју „Јавора“ за год. 1885. Писао ју је В. (проф. карл. гимназије Васа Вујић).

3. Синтактички задаци. Према својој латинској синтакси написао проф. Јов. Туроман. I. део. Наука о падежима. Прво издање г. 1878, друго г. 1881. У Београду. Издање и штампа државне штампарије.

Оцена о овој књизи изишла је у бр. 9, 10 и 11 „Јавора“ за г. 1879, а написао ју је професор карловачке гимназије Васа Вујић.

4. Латинско-српски речник. Израдио Јован Ђорђевић. У Београду. Издање и штампа крал. срп. државне штампарије. 1886. Цена 6 дин. Стр. 1652.

Према одлуци Гл. Просветног Савета, донесеној на 70. састанку 30. сеп. г. 1881 дат ми је био Исаиловићев латинско-српски речник на преглед и оцену с тим, да изјавим своје мишљење о томе; да ли да се тај речник прештампа тако, као што је, или да ли да се пише нов латински речник с погледом на садању потребу.

Услед овог позива Гл. Просв. Савета написао сам о поменутом речнику реферат, у коме сам казао, да је моје мишљење, да се Исаиловићев латинско-српски речник никако не може прештампати, а тако исто ни за основу при изради новог речника узимати, већ да се мора написати нов латинско-српски речник, чија садржина треба да се ограничи особито на оне писце што се у школама читају.

Реферат сам свој завршио био овим речма: „Надајмо се дакле, да ће наша школска литература бити скорим умножена том преко потребном књигом; а за оно добро, које је Исаиловићев латинско-српски речник кроз пуних 30 година нашој школи чинио, будимо захвални.“

Ова нада моја испунила се после пет година. Године 1886. изишао је латинско-српски речник, који је израдио проф. Јов. Ђорђевић.

Књига је ова велик добитак за наше школе. Израђена је тако, да можемо њоме бити врло задовољни.

Да оправдам овај суд свој.

Мучно да би се која реч нашла, која је ушла у речник, а за коју се не би могло доказати, да је има у делима оних писаца, што се у школи читају.

А што се тиче саме обраде појединих речи, писац је, разуме се, као и други лексикографи прво и прво назначио главно значење сваке речи, а за тим остала значења тако нанизао, да се видети може, како су се развила из оног главног појма.

Уз то је, где је било потребно, узет јак обзир на фрасеологију. Да би се јасно видело, колики напредак у овом погледу Ђорђевићев речник представља према речнику Исаиловићевом, ја ћу да наведем један пример.

Једна од најобичнијих латинских речи јесте реч consilium.

Ова реч обрађена је у Исаиловића овако: „Consilium 2. n. саветованѣ: размышляванѣ, разсуђиванѣ; саветъ (совѣтъ) кои се дає; мудрость; одважай, намѣра, предпріятіє; совѣтъ, сенатъ, военный совѣтъ; судіє (сенатори, совѣтницы) у скупи.“

А у Ђорђевића обрађена је овако: „consilium, ii, n. (основа CONS, отуда и consulo), 1) већање, саветовање, заједничко размишљање: interesse arcanis consiliis, присутан бити; consilia nocturna; conferre cc. et sermones cum alqo, већати и разговарати се; in consilium ferre alqd, нешто начинити предметом саветовања; quasi consilii res sit, као да би се могло о тој ствари још ве-

ћати; hoc majoris c. est, ту се треба још боље посаветовати. — На по се о судијама, ire in cons., ићи на саветовање, а за тим на гласање; на против о претору, mittere in c. позвати судије на саветовање. 2) веће, збор који се саветује (сп. consilium): convocare, habere c.; publicum consilium каже се о сенату; а о судијама, qui ex senatu delecti estis in hoc c.; врло често ратно веће, а каже се и c. castrense. 3) савет, који се неком даје: dare alicui c.; juvare alqm consilio; facere alqd de consilio alcs. 4) одлука, план, намера, умишљај итд.: c. callidum; repentinum; eo consilio ut etc., с намером да —; c. capio abeundi или abire или ut abeam; abjicere c. profectionis; c. est ita facere. мој је план да тако радим; contra alqm inire c.; особ. a) abl. consilio = намерно; б) као војн. term. t. вешт ратни план, ратно лукавство: c. imperatorium; fallax. 5) памет, увиђавност, разборитост: vis consili expers, неразборна сила; majore studio quam consilio; vir magni consilii; amittere c., силести се; acta illa res est animo virili, consilio puerili.“

Разлика велика.

Као врлина ове књиге ваља и то да се истакне, што је у њој тако знаним реалијама дато више места, него што обично дају писци школских латинских речника у других народа. То је потребно било учинити, пошто у нас нема ни од жеље ма најмањег каквог реалног лексикона за класичну стародревност.

Још нешто у похвалу ове књиге да споменемо. Познато је стручњацима in philologicis, како је важно околност тачно изговарање латинских речи, и како је нипав посао стављање знакова краткоће и дужине на поједине слогове разних речи, и како је још нипавији посао кориговање погрешака учињених у квантитету слогова при слагању. Писац није презао од ових мучних и нипавих послова

за које се иште снага одморна и гвоздена истрајност, па је у књизи, која износи 103 штампана табака, свуда тачно назначио квантитет слогова.

На послетку још ово.

У другом издању желео бих да се једна знатна измена учини, а то је, да се старија ортографија латинска замени новом. Старијом ортографијом, коју је Ђорђевић употребио, штампа се истина и сад још и по неко немачко дело; нпр. између осталог штампан је Lateinisch-deutsches Schulwörterbuch von Dr C. F. Ingerslew, 1881. А и по нека хрватска школска књига за латински језик штампана је старијом ортографијом, нпр. latinsko-hrvatski rječnik, па latinska slovnica za gimnasije, sastavio Ivan Pavec, u Zagrebu 1885. Но готово сва новија и најновија немачка издања писаца латинских, била намењена за школу или не, штампана су новом ортографијом, коју је најновија наука утврдила. Исто тако штампане су овом новом ортографијом и наше српске књиге, по којима се латински језик у школама учи, т. ј. Лекићеви „Примери за латинске облике, I. и II. део“, а тако исто и моја латинска граматика заједно са „Синтактичним задацима, I., II. и III. део.“ Са свим је противно дакле педагошким обзирима, да ученик нпр. у своме Непоту и у својој латинској граматици има iubeo, maior, ieiunus итд., а кад ове речи потражи у речнику, да их нађе написане друкчије: jubeo, major, jejunus итд.

5. Латинска граматика за гимназије. Први део, наука о облицима, друго издање, Београд 1880; треће издање 1882, четврто издање 1888. Други део, синтакса, друго издање, Београд 1880, треће издање 1888. Написао Јован Туроман.

О мојим облицима латинског језика написали су оцене Јов. Ђорђевић, Јован Ђаја (в. Просв. Гласник од 15. јуна 1882) и Мита Живковић (в. Просв. Гласник од 15 маја 1881); а о синтакси има само оцена Живковићева (в. Просв. Гл. од 15. маја 1881).

Како се мишљење Јована Ђаје са свим разликује од Ђорђевићевог и Живковићевог мишљења о мојој латинској граматици, то ћу да наведем овде у изводу његово мишљење и свој одговор на њега.

Јов. Ђаја налази, да моја латинска граматика „није удешена према ресултатима упоредне филологије и историјско-критичких истраживања“, и да школска потреба неодољиво налаже, да се и латинска граматика за наше гимназије напише исто онако научно као српска граматика, која се употребљава у нашим гимназијама.

Ево Ђајиних речи:

„Осим тога научна обрађеност српске граматике, којом се ми с правом поносимо, и према којој је удешено предавање нашег матерњег језика у средњим школама, потпуно спреми ученике, да у V. разреду могу и латински језик учити по том начину.“

„Кад смо у томе сретнији од других у осталом напреднијих народа, не треба ни мало да се устежемо дати тај исти научни правац и учењу латинског језика само с тога, што Немци још то нису усвојили.“

Што истина, истина. Немци не уче у гимназијама свој матерњи језик по тако доброј граматици, по каквој ми учимо свој српски, и онда га да богме ни не знају тако добро, као што ми знамо свој. То је једно, у чему смо ми по мишљењу Јована Ђаје „сретнији од других у осталом напреднијих народа.“ А док будемо имали још и латинску граматику написану онако, као што је написана српска граматика, па наука о латинским гласовима буде смештена на

64 стране место на 4, а наука о основама латинским буде смештена на 85 страна место на 8, и док наше гимназисте буду целу једну годину учили науку о лат. гласовима, а целу годину науку о латинским основама, као што се учи српска граматика, онда ће се у нас и латински језик боље учити и знати, него што се учи и зна у Немаца, који за латински језик још нису усвојили научни принцип у свој целини, и у чијим је латинским граматикама наука о гласовима смештена на 3—4 стране, а наука о основама на 6—8 страна. Куд ћемо ми испредњачити испред њих и у знању латинског језика, може се мислити, кад се само на ум узме, да ћемо у нашим гимназијама две године учити науку о латинским гласовима и основама, док они овамо уче та два дела граматике само неколико часова. Остадоше онда иза нас у знању језика Цицеронова и Немци и сви други народи. И то ће онда бити друго, у чему ћемо ми по Јовану Ђаји „бити сретнији од других у осталом напреднијих народа.“

Своју оцену моје лат. граматике завршио је Ђаја овим речма.

„Моје је мишљење, да треба што пре израдити за наше гимназије латинску граматику удешену према резултатима модерне филолошке науке, а по сличним радовима Швајцер-Сидлера, Латмана и Милера, Борхака, Видемана, Мелера итд. онако као што је јелинска граматика Курцијуса.“

Ово своје мишљење написао је Ђаја, као што ћу доказати, без разумевања ствари, о којој говори. При писању граматике било латинске, било грчке или друге какве за гимназије није питање о томе, да ли научни принцип или не, већ је питање о томе: колико од тог научног принципа да се унесе у гимназијску наставу? Колико сам се ја — пишући своју латинску граматику —

обзирао на научно гледиште а колико на практично, то није у стању да оцени онај, по чијем мишљењу „није потребно, да се у гимназији постигне разумевање тако званих лакших класичних писаца, као Корнелија Непота, Јулија Цезара итд.“ То могу оценити само они, који с великом пажњом и разумевањем прате страну школску литературу, и који без прекида а свим срцем и душом предају латински језик или оба стара језика.

Немачке гимназије састоје се, као што је познато, из девет разреда. У свих 9 разреда учи се латински језик 72—105 часова недељно, а употребљава се готово у свима гимназијама Dr Friedrich Ellendt-Seyffert's Lateinische Grammatik, од које је до сада изишло већ тридесет друго издање; а тридесет друго издање може се, ја мислим, сматрати као мерило вредности једне књиге. Ова је граматика написана исто тако као и моја према ономе познатом принципу: Die Verfasser von Schulbüchern sollen nicht bloss vorwarts auf die Wissenschaft, sondern auch rückwärts auf die Scule blicken.

У аустријским гимназијама учи се латински језик у свих осам разреда 50 часова недељно. Највише се употребљава Lateinische Schulgrammatik von Karl Schmidt, Director des k. k. akademischen Gymnasium's in Wien. И ова је граматика така, каква је и моја.

У француским гимназијама учи се лат. језик такођер кроз све разреде. Највише се употребљавају граматике латинске, које су израђене такођер с обзиром на научно и практично гледиште, као нпр. Grammaire latine par I. L. Burnouf. И од ове јекњиге изишло већ неких тридесет издања.

У хрватским гимназијама учи се лат. језик кроз свих осам разреда, а употребљава се искључиво Latinska Slov-

nica, коју је написао Ivan Pavec, profesor gymnasijski. Ово је најбоља лат. граматика у Хрвата; при састављању њеном помагали су писцу, као што сам у предговору напомиње, свеучилишни професор др Мајкснер, равнатељ Понграчић, и професори Лука Зима, Леонардо Јурмић, Август Мусић. И ова је граматика написана као и моја.

Еле и за немачке и за аустријске и за француске и за хрватске гимназије (а без сумње и за гимназије осталих народа), у којима се латински језик учи кроз све разреде, а часова 50—105, написана је лат. граматика према поменутом принципу: „Die Verfasser von Schulbüchern sollen итд.“, а Јов. Ђаја тражи, да се за наше гимназије, у којима се лат. језик учи недељно свега 12 (а од окт. ове године 15, односно 19 часова) „што пре изради лат. граматика удешена према ресултатима модерне филолошке науке, а по сличним радовима Швајцер-Сидлера, Латмана и Милера, Борхака, Видемана, Мелера итд. онако као што је јелинска граматика Курцијуса.“

На првом месту препоручује нам дакле Ђ. за углед Швајцер-Сидлерову латинску граматику.

Да загледамо мало у ову граматику. Навешћемо из ње само два прва параграфа из треће деклинације.

§ 43. Dritte Declination. Sie umfasst die Stämme auf — *i*, zwei einsilbige auf — *u*, und die consonantisch auslautenden.

Vorbemerkungen: 1) Der Stamm erscheint auch in den casibus obliquis häufig nicht ganz rein. Im Nomin. Sing., welcher in den geschlechtigen Wörtern mit — *s* zu bilden wäre, sind in Folge der lat. Auslautsgesetze mancherlei Veränderungen vor sich gegangen. Nach diesen können *ls*, ursprüngliche *rs*, *ns*; *ts*, *ds*, *ss* im Lateinischen

nicht auslauten, sondern es fällt in den erstern *s (sol, pater, flamen),* seltner *n (sanguis),* in den letztern eines der durch Assimilation entstandenen *ss: eques, laus, mas, pulvis, vis.* Eine Media *g, b* muss vor *s* zur Tenuis, also *g-s* zu *x, bs* zu *ps* werden; letzteres wird jedoch meist etymologisch bs geschrieben.

2) Es scheinen viele Stämme consonantisch auszulauten, welche sich theils durch ältere noch daneben stehende Formen, theils durch den Genit. Plur. als entweder ursprünglich vokalische oder früh vokalisch gewordene ausweisen, und einige wenige ursprünglich consonantisch auslautende haben im Nom. Sing. *i* angenommen. — So ist der Stamm von *mors* nicht mort, sondern *morti,* von *urbs,* nicht *urb,* sondern einst *urbes,* dann *urbi;* von *juvenis* nicht *juveni,* sondern *juven,* von *canis* nicht cani, sondern *can.*

§ 44. A. Consonantenstämme. a) Auf Nasale schliessende:

α) auf *m* nur *hiem-s* f. Winter.

β) auf *n.* Sehr zahlreich. Die meisten Masculina und alle Feminina werfen im Nomin. Sing. nach Analogie des Deutschen, aber im Gegensatze gegen das Griechische *s* der Endung sammt dem stammhaften *n* ab und verkürzen allmählich das nun auslautende *-o.(sanguis, sanguinis,* m., *pollis, pollinis,* c., behalten *-s; pecten,* m., *Anien,* m., *ren,* m., *flamen,*m., behalten *-n).* Den Neutren wie *carmen* muss *-n* bleiben. Der dem *-n* vorausgehende Vokal ist gesteigertes *-o,* meistens in den masculinis: *leo (leonis), ligo (ligonis), pugio (pugionis), scipio (scipionis), sermo (sermonis), aquilo (aquilonis-, centurio (centurionis),* in den femininis auf *-ion, -tion: legio (legionis), opinio (opinionis), ratio (rationis);* oder derselbe ist in offener Silbe in den casibus obliquis allmählich schwaches *i* gewordenes *o,* wie in den einfach abgeleiteten masculinis *cardo (car-*

dinis), margo (marginis), ordo (ordinis), turbo (turbinis) und *homo (hominis)*, in den femininis auf *-don, -gon: libido (libidinis), origo (originis), virgo (virginis)*, in den mehrfach abgeleiteten auf *-tudon: consuetudo (-tudinis)* für *consuetitudo* u. A. Die Neutra und die schon angeführten Mascul. mit im Nominat. Sing. beibehaltenem *-n* haben davor in geschlossener Silbe *e*, in den cass. obl. *-i*, *caro (caron)* f. stösst den Vokal in den cass. obl. aus: *carnis* u. s. f.

Оваком јасношћу, прегледношћу и краткоћом написана је цела књига.

Како је много трошена ова књига тамо, где је изишла, најбољи је доказ то, што је прво издање њено изишло још г. 1869., а друго, и то прерађено, истом ове године. У предговору к овом другом издању кажу писци Швајцер-Сидлер и Сурбер, како су својом књигом хтели „einen Grundriss für Universitätsvorlesungen entwerfen, der daneben allerdings auch Gymnasiallehrern und strebsamen reiferen Schülern willkommen sein dürfte.“

Па за наше гимназије са 12 (а од октобра о. г. 15, односно 19) часова латинских на недељу кроз целу гимназију тражи се овако написана латинска граматика!

Овде треба на ум да узмемо још неке речи, које је Ј. Ђаја у другим приликама рекао, а које се тичу језика латинског и класичних студија.

У своме реферату о Лекићевим „Примерима за латинске облике, I. део“ написао је он између осталог и ово: „У нашим се гимназијама, по досадањим прописима, тражило од ученика после три године учења не само знање латинске граматике, него и разумевање тако званих лакших класичних писаца, као Корнелија Непота, Јулија Цезара итд. Ово се за три године не може постићи, а по

мом мишљењу није ни потребно да се у гимназији постигне“ (в. Просв. Гласник за г. 1881).

А у „Раду, листу за науку и књижевност, књизи II, страна 55. Београд 1882“ написао је он ове речи:„ А шта производи класицизам? Сањаче, занешењаке, живе анахронизме, људе који једном ногом стоје у класичном, другом у модерном времену, а главном ни у којему.“

Уз овако проповедање о циљи учења старих језика и о вредности тога учења треба нашим гимназистама дати још у руке латинску граматику à la Швајцер-Сидлерову, па да видиш тога знања језика латинског, што ће из гимназије да га износе наши абитуријенти!

Последње речи Ђајиног мишљења гласе: „онако као што је јелинска граматика Курцијуса“ треба да се напише лат. граматика.

На ову жељу пустићемо да одговори Ђаји најпре Карл Шмит, директор академијске гимназије у Бечу, и писац латинске граматике, која се највише употребљава у аустријским гимназијама. У предговору ка другом издању своје граматике пише он између осталог ово:

Doch vesentlich anders steht die Sache, wenn man glaubt dasselbe Verfahren, das beispielsweise G. Curtius mit so lohnendem Erfolge für das Griechische eingeschlagen hat, ohne weiters auf das Latein übertragen zu können. Wer dies thut, thut scheinbar dasselbe wie Curtius, bei näherer Betrachtung aber etwas sehr Verschiedenes. Итд. итд. За тим наставља овако: „Das zuletzt Erorterte bringt mich auf die Frage nach dem praktischen Vertheil, der aus einer derartigen Behandlung für das Latein resultiren soll. Die herkoemmliche Methode beschraenkt sich darauf, den Schüler zwei thatsaechliche Formen, den Nominativ und Genetiv eines No-

mens, kennen zu lernen *(homo hominis, animal animalis)* und ihn anzuweisen, in den übrigen Endungen statt des Genitivausgangs *-is* die entsprechenden Ausgänge zu setzen. Die wissenschaftliche Methode gibt den Kindern einen Stamm *homōn,* von dem im Nominativ das *n* abfiel, ferner einen Stamm *homīn,* von dem sie es zweifelhaft lässt, ob er selbständig neben *homōn* steht, oder durch Zurücktreten des Tons auf die drittletzte Silbe aus *homon* sich entwickelte; ferner einen Stamm *animali,* dessen *i* im Nominativ zu *e* herabsank und schiesslich abfiel. Wer der Gründlichkeit nichts vergeben will, wird obendrein über die Quantität des Schuss-*o* in *homo,* über die von *-al* in *animal* eine Bemerkung machen. Schwerlich wird aber jemand so weit gehen, dass er nicht die sichere Erlernung der Paradigmata über Alles stellen und in dem Reden über Formen einen Ersatz für das fertige Können derselben sehen sollte. Habe ich nun für den Elementarunterricht von zwei Methoden zu wählen, von denen die eine sich lediglich auf das fleissige Memorirenlassen der Paradigmata, und das zwar noglichst weniger, und um nicht Zweifelhaftes zu lehren, ohne Eingehen auf Stamm und Endung, beschränkt, während die andere Methode zwar gleichfalls auf fleissiges Memoriren der Paradigmata dringen muss, aber deren viele aufstellt, ohne dass hiefür ein innerer Grund spricht, und dem Knaben eine Reihe von Hilfsformen und ausser vielen unzweifelhaft richtigen Bemerkungen so manche mehr oder weniger gewagte Hypothese mit in den Kauf gibt, so bin ich nicht zweifelhaft, wofür ich als Schulmann mich zu entscheiden habe. Ein so gründlicher und besonnener Forscher auf dem Gebiete der Sprachwissenschaft wie Professor Lange weist einen derartigen Versuch eines oesterreichischen Schulmannes zurück; eine

Conferenz preussischer Gymnasial-directoren erklärt den Versuch desselben Schulmannes für „durchaus unpraktisch.“ Und da sollte es geraten sein, mit Kindern während des Einübens der Formen Chemie der Sprache zu treiben, und das bei einer Stundenzahl, die für die untersten Klassen so beschränkt ist wie irgendwo (само 28 часова), während das Lehrziel nicht tiefer gesteckt ist als anderwärts?“

Нашим предавачима латинског језика, који не би били задовољни латинском граматиком, по којој се данас предаје латински језик у нашим гимназијама, препоручујем, да мало размисле о овоме факту, што га ево напомиње директор академијске гимназије у Бечу, т. ј. о факту, како су директори пруских гимназија на састанку једном за са свим непрактичан означили покушај, да се у пруске гимназије за предавање језика латинског заведе тако звани нови, чисто научни метод.

На мишљење Ђајино, да треба што пре израдити за наше гимназије латинску граматику удешену онако, као што је јелинска граматика Курцијуса, и ово да приметим.

Лест Курцијева грчка граматика једна од најважнијих школских књига нашега времена, и мало кога данас има, ко оно, што из грчког језика зна, није научно идући у школу код професора Ђорђа Курција. И сам оно нешто свог знања грчког језика, што га имам, имам да захвалим највише овоме славном научнику; по њему сам као ђак учио грчки, по његовој сам књизи 22 године својим ђацима предавао грчки. Ну предајући толико времена по његовој књизи видео сам уједно, да се за школску потребу даје израдити књига удеснија, те сам с тога пре две године написао грчку граматику, при чијој сам изради имао пред собом и граматику Курцијеву, али коју сам уједно и прак-

тичније за школу удесно. У Аустрији се у гимназијама све од оног времена, откако је прво издање Курцијеве грчке граматике изишло, т. ј. од год. 1852 ова граматика искључиво употребљавала све до скора. А од неколико година овамо подизан је у школским круговима без престанка глас, да треба да се напише за школе удеснија грчка граматика. Већ су се биле почеле заводити грчке граматике од других писаца, као Хинтнерова, Кохова и друге, и већ је изгледало, да ће Курцијева граматика са 16. издањем својим, које је изишло пре четири године, престати употребљавати се у гимназијама; али јој се нађе избавитељ у лицу Вилхелма Хартела, професора класичне филологије на бечком университету. Овај научник имајући с једне стране пред очима вечну заслугу Ђ. Курција, да је он први написао онаку грчку граматику, каква је за школу, а видећи с друге стране, да јој је крај ту, ако остане у досадањем облику, лати се да је са свим преради. И тако имамо данас: Dr Georg Curtius Griechische Schulgrammatik. Siebzehnte wesentlich veränderte Auflage bearbeitet von Dr Wilhelm v. Hartel. Wien und Prag 1888, и Achtzehnte wesentlich veränderte Auflage, Leipzig 1888. О овој Курције-Хартеловој грчкој граматици написао је професор инсбручког университета Fr. Stolz оцену, у којој каже: „Es ist von Hartels Verdienst diese Curtius'sche Grammatik vor dem Untergange gerettet zu haben“ (Zeitschrift für die oesterr. Gymnasien, 1888, drittes Heft, S. 220). А други један оценитељ ове Курције-Хартелове граматике, W. Gemoll, пише ово: „Dabei ist aber nie ausser Acht gelassen, dass diese Grammatik ein Schulbuch sein soll, und dass der griechische Unterricht an Gymnasien den Fortschritten der Wissenschaft immer aus der Ferne folgen kann und ihm nur sichere bewährte Thatsachen zugeführt werden dür-

fen. Ich rechne es daher dem Verf. hoch an, dass er z. B. der modernen Stammtheorie keinen durchdringenden Einfluss eingeräumt hat, und halte unter den vielen Vorzügen dieses Buches die massvolle Verbindung des wissenschaftlichen Standpunktes mit dem des Schulunterrichts für den höchsten“ (Zeitschrift für das Gymnasialwesen. XXXII Jahrgang. Berlin. September 1888, S. 556). Еле што је бечки професор Хартел ове 1888. године учинио, то сам исто од прилике две године раније, г. 1886. учинио ја овде у Београду: Написао сам са свим нову грчку граматику, у којој сам научно гледиште спојио са гледиштем школске наставе.

Да је ова моја грчка граматика онда, кад сам је написао, дата на оцену Ђаји, и да се — рецимо — он примио тог оцењивања, како би гласило његово мишљење? Као што је два пут два четири, тако је извесно, да би гласило овако, као што ћу сад напоменути. Кад је за латинску граматику рекао, да „није удешена према ресултатима упоредне филологије и историјско-критичких истраживања“, и да он мисли, да „треба што пре израдити за наше гимназије латинску граматику удешену према ресултатима модерне филолошке науке .. онако као што је јелинска граматика Курцијуса“, онда би, разуме се, још куд и камо пре за моју грчку граматику рекао, да не одговара захтевима сувремене науке, и да треба што пре израдити грчку граматику удешену према ресултатима модерне филолошке науке онако, као што је јелинска граматика Курцијуса. Међу тим судије, чија је реч при оцењивању школских књига за латински и грчки језик мало тежа од речи Ђајине, друкчије мисле о мојим књигама. Доцент на бечком свеучилишту др Јов. Кирсте, који је изврстан зналац старих језика а и словенских, особито нашег (превео је, као што је познато, на немачки Горски Вијенац), написао је прошле године о мојој грч-

кој граматици оцену у Zeitschrift-у für die oesterreichischen Gymnasien. Из ове оцене ја ћу да наведем неколико врста поштованог оценитеља. А што ћу то да учиним, за то нека је одговоран онај, који је својим нападом на моју латинску граматику дао повода овој мојој одбрани. Ево шта одмах у почетку своје оцене о мојој грчкој граматици др Кирсте пише: „Bis jetzt benutzte man in Serbien und auf den serbischen Gymnasien Oesterreichs beim Unterrichte in der griechischen Sprache in fremder, meistens deutscher, Sprache geschriebene Grammatiken oder Uebersetzungen derselben. Das uns vorliegende Buch ist die erste selbständige Bearbeitung des griechischen Lehrstoffes in serbischer Sprache und verdient deshalb schon aus diesem Grunde die Beachtung der Philologen. Zu diesem mehr nationalen Interesse gesellt sich aber der Umstand, dass der Verfasser seinem Plane, ein praktisches Schulbuch und nichts anderes (p. IV) zu liefern, unserer Ansicht nach in ausgezeichneter Weise entsprochen hat. In dieser Beziehung möchten wir dasselbe einen Fortschritt gegenüber der Curtius'schen Schulgrammatik bezeichnen, in der sich bekanntlich Vieles findet, das für den Schüler von keinem unmittelbar praktischen Werte ist. Etc.“

После свега овога, што довде одговорих на Ђајину оцену моје латинске граматике, држим, да ће стручним читаоцима бити јасно, колико су основане речи, с којима Ђаја парадира у своме мишљењу о мојој латинској граматици и о томе, каква латинска граматика треба да је написана за наше школе. Видеће, ја мислим, да су са свим на памет речене ове звучне речи његове: „Моје је мишљење, да треба што пре израдити за наше гимназије латинску граматику удешену према ресултатима модерне филолошке науке, а по сличним радовима Швајцер-Сидлера,

Латмана и Милера, Борхака, Видемана, Мелера итд. онако, као што је јелинска граматика Курцијуса.“

На послетку нека ми је допуштено, да и Јовану Ђаји а и осталим оценитељима школских књига у нас обратим пажњу на ову истину:

Кад се за неку школску књигу може само то рећи, да је — као што се оно обично у нас каже — „израђена према захтевима сувремене науке“ или „да стоји на висини сувремене науке“ — така је похвала њена сумњиве вредности.

У Београду месеца
новембра 1888.

Др Јов. Туроман.

ИЗВОДИ ИЗ ЗАПИСНИКА [1]

СРПСКОГА УЧЕНОГ ДРУШТВА

ОДБОРИ

I. За науке природне и математичке.

У састанак, 25 јануара 1886.

Председник Љ. Клерић, чланови: К. Алковић, Д. Стојановић, С. Лозанић, Ф. Хофман, С. Ивачковић, Ј. М. Жујовић, Јован Бошковић секретар.

Бр. 1.

Председник саопштава, да је истекао рок, за који је он изабран да буде председник овоме одбору, и благодарећи на досадашњем поверењу, моли да скуп приступи избору председника.

Одбор је за новог председника изабрао једногласно г. С. Лозанића, а г. Љ. Клерићу изјавио благодарност на ревности са којом је он руководио радове овога одбора у прошлом двогодишњем периоду.

Бр. 2.

Члан Ј. М. Жујовић саопштава одбору резултате својих студија на андезитичким стенама у Србији, показује њихово распрострањење по нашој земљи, излаже у кратко њихове минералошке особине и њихове главне групе, напомиње да тимацити нису никакве особене петрограф-

[1] Гледај Гласник 63.

ске врсте, и да неки други минерални агрегати, и то из серије лабрадорита, имају веће право да се сматрају као да су прво у Србији нађени.

Одбор је решио, да се овај рад г. Жујовића штампа у Гласнику, као нови прилог Грађи за геологију краљевине Србије, коју исти члан прилаже за орган ученога друштва.

II. За науке философске и филолошке.

IV састанак, 25 октобра 1885

Председник А. Васиљевић, чланови: д-р В. Бакић, Г. Витковић, Ј. Бошковић, д-р Ј. Туроман, М. Бан, М. Ђ. Милићевић, архим. Н. Ружичић, П. Срећковић, С. Сретеновић, Ђ. Малетић.

Бр. 1.

Председник А. Васиљевић читао је своју расправу: „Психолошке особине српскога народа.“

По што су неки чланови учинили примедбе на неке одељке у расправи, одбор је решио, да се расправа штампа у Гласнику.

Бр. 2.

Поднесени су: Говор Јована Бошковића, и Говор Светислава Вуловића — на прослави 50-годишњице књижевног рада М. Бана и Ђ. Малетића.

Одбор је одлучио, да се ти Говори штампају у Гласнику.

V састанак, 25 јануара 1886.

Председавао најстарији члан, Ђ. Малетић, чланови: д-р В. Бакић, Г. Витковић, Ј. Бошковић, д-р Ј. Туроман, М. Бан, М. Ракић, М. Ђ. Милићевић, П. Срећковић, архим. Никанор Ружичић, С. Сретеновић.

Бр. 1.

Прочитан је записник IV састанка и примљен је.

Бр. 2.

По што о Врчевићевим списима други референат још није поднео извештај, а тражи се решење о њима, то је одбор одлучио, да се г. М. Шапчанин замоли, да што пре поднесе извештај о тим списима, или да их врати.

Бр. 3.

Ј. Бошковић подноси рукопис Петра Ђорђевића професора: „Прилози за синтаксу српскога језика. I. О падежима без предлога“, и извештава о њему. На основу тога извештаја, одбор је одлучио: да се исто дело штампа у Гласнику.

Бр. 4.

Ј. Бошковић подноси рукопис Љ. Стојановића: „Марин Скадранин о Скендербегу.“

Одлучено је: да се даде на оцену г. П. Срећковићу (са историјске стране) и Ј. Бошковићу (са стране језика).

Бр. 5.

М. Бан и другови предлажу за дописнога члана српскоме ученом друштву Адолфа Вебера, члана јужно-словенске академије.

Прима се.

VI састанак, 7 фебруара 1886.

Председник А. Васиљевић, чланови: д-р Ј. Туроман, М. П. Шапчанин, Љ. Ковачевић, Ј. Жујовић, Г. Витковић, Ђ. Малетић, П. Срећковић, М. Ракић, М. Бан, архим. Никанор Ружичић, д-р М. Вујић, д-р В. Бакић, С. Сретеновић, Јован Бошковић секретар.

Бр. 1.

Прочитан би записник V састанка и примљен.

Бр. 2.

Прочитани су приложени реферати М. Бана и М. П. Шапчанина о списима В. Врчевића. Одбор је одлучио: да српско учено друштво откупи и изда „Народне игре, књига друга.“

III. За науке историјске и државне.

VI састанак, 5 октобра 1885.

Председник: архимандрит Н. Дучић, чланови: Јов. Ристић, М. Ђ. Милићевић, А. Васиљевић, Влад. Јовановић, д-р Н. Крстић, П. Срећковић, Богољуб Јовановић, Г. Витковић, д-р М. Вујић, Јов. Бошковић, Гл. Гершић.

Бр. 1.

Чита се записник пређашњег састанка и прима се.

Бр. 2.

Члан Владимир Јовановић чита свој спис: „Статистички преглед нашег финанцијског стања од 1880 до 82.“

Прима се за Гласник. Писац узима на се, да још једном прегледа предговор.

Бр. 3.

Чланак Драгољуба К. Јовановића: „Тимочка горња крајина“ предаје се на преглед и оцену господи Милићевићу и Срећковићу.

Бр. 4.

Архимандрит Н. Дучић чита свој прилог: „Три рукописна документа“ (из овдашње народне библиотеке).

Прима се за Гласник, у коме је научна грађа.

Бр. 5.

Оценитељи Срећковић и Дучић извештавају о „Грађи за црногорску историју, прилог IV.“

Одлучено би: Материјали да се приме, а резоновање приложниково не може. Ако писац на то пристане, онда се прима за Гласник, у коме је грађа.

VII састанак, 19 декембра 1885.

Председник: архимандрит Н. Дучић, чланови: А. Васиљевић, Богољуб Јовановић, Влад. Јовановић, Г. Витковић, Ј. Авакумовић, Јов. Ристић, Љ. Ковачевић, М. Ђ. Милићевић, М. Спасић, М. Зечевић, Н. Крстић, П. Срећковић, Ст. Бошковић и Јов. Бошковић.

Бр. 1.

Члан Јов. Ристић чита своју расправу: „Спољашњи одношаји Србије, III. Пропаст олигархије (1856—58).“

Читање ово саслушано би са великом пажњом и интересом, и чланак би примљен за Гласник. Писац не тражи хонорара, него само прештампавање у 500 комада. — Одобрава се.

Бр. 2.

По што се г. Гл. Гершић преселио у Смедерево, изабран би за пословођу овога одбора, на његово место, члан Ј. Авакумовић.

Бр. 3.

О спису „Тимочка горња крајина“ господа оценитељи извештавају усмено. П. Срећковић пристаје да се штампа, али писац ваља да гледа да усвоји неке примедбе. М. Ђ. Милићевић вели, да чланак у оваком облику не би био за Гласник, па то потврђује примерима.

Одлучено би, да се спис врати писцу, јер се овако не може употребити; али ако се поразуме са референтима, онда се поправљено може примити за друштвени орган.

Бр. 4.

Чланови Љ. Ковачевић и Срећковић извештавају усмено о расправи: „Како су се шириле међе српској држави

за владе Стефана Душана, и области његове царевине“, од Дим. С. Јовановића. Осим две три примедбе, оба се известиоца слажу, да је иначе чланак врло добар.

Прима се за Гласник.

VIII састанак, 1 фебруара 1886.

Председник: архимандрит Дучић, чланови: Богољуб Јовановић, Влад. Јовановић, Г. Витковић, Јов. Ристић, Коста Црногорац, М. Ђ. Милићевић, М. Спасић, Мита Ракић, Н. Крстић, П. Срећковић, Ст. Бошковић и Јов. Бошковић.

Бр. 1.

Износи се чланак „Тимочка горња крајина“, за коју писац вели, да је поправљена према оценитељским примедбама.

Моле се господа оценитељи да прегледају поправке.

Бр. 2.

Архимандрит Дучић и другови подносе писмен предлог, да се изабере за дописнога члана друштву г. А. Будиловић, професор варшавског универзитета.

Ст. Бошковић и другови предлажу такођер за дописнога члана г. Анђела де Губернатиса, професора у Флоренцији.

Г. Витковић и другови предлажу за почаснога члана д-ра Т. Момзена у Берлину; а за дописнога д-ра Х. П. Бидермана, професора и ректора у Грацу.

Сви се предлози усвајају и да се поднесу управи на даљи поступак.

Бр. 3.

Члан М. Ђ. Милићевић саопштава како је дознао, да је сад Ватиканска библиотека у Риму приступачна за научна истраживања, па предлаже, да се и наше друштво користује овом згодном приликом, те да пошље кога члана тамо, ради истраживања извора за старију и средњу историју нашега народа, потраживши за то и потпоре од државе.

Овај предлог би дочекан и примљен с хвалом. А да би се влади могао учинити прецизан предлог, изабрана бише у нарочити одбор: предлагач М. Ђ. Милићевић и чланови: П. Срећковић и Ј. Бошковић, који ће промислити о томе, па предложити начин, како да се овај предлог оствари.

IV. Одбор за уметност.

III састанак. 17 декембра 1885.

Председник Ст. Тодоровић, чланови: А. Бугарски, Н. Марковић, М. Валтровић, Д. Милутиновић, Св. Ивачковић и секретар Ј. Бошковић.

Бр. 1.

За председника овоме одбору изабран би г. А. Бугарски, на место г. Ст. Тодоровића, који по закону одступа.

Бр. 2.

По претресу ствари одлучено би замолити управу друштва, да упита државну штампарију: шта је са 58-ом књигом Гласника, кад ће је доготовити? А ако није у стању да је изради, нека каже, па да се речена књига штампа гдегод на другом месту; јер овај одбор не мисли никако одустати од штампања музикалија.

Бр. 3.

Нацрти за споменике Доситију, Вуку и Даничићу свршиће се на скоро; до сада нису могли бити готови.

Бр. 4.

Поведе се реч о проучавању српских црквених старина из фрушкогорских манастира на земаљској изложби у Будим-Пешти. Извештај о томе подноће г. Драг. Милутиновић.

Бр. 5.

Члан М. Валтровић подноси прилог В. В. Вукасовића: Неке појединости о култури јужних Словена, са нацртима и народним називима.

Прима се за Гласник, и да се спис а особито нацрти приреде за штампу, уз награду. Умољава се г. Валтровић, да то учини, који се тога прима.

IV састанак, 24 јануара 1886.

Председник А. Бугарски, чланови: Ђ. Крстић, Н. Марковић, Св. Ивачковић, Ст. Тодоровић, Ј. Бошковић.

Бр. 1.

Секретар извештава, да о нацртима за надгробне споменике разбирају философско-филолошки одбор и управа друштва. Ако, веле, један члан не може да сврши, нека се да двојици, тројици.

Одлучено, да се саопшти ономе члану, који је узео на се да то изради. Од његова одговора зависиће даља одлука одборска.

Бр. 2.

Члан Св. Ивачковић са друговима предлаже за почасног члана друштву, г. Теофила Ханзена, просора и архитектона у Бечу, европскога гласа, учитеља неколицине српских градбеника; предаао је ђацима Србима на по се: О српским грађевинама у византијском стилу.

Усваја се, и да се преко управе поднесе скупу на избор.

УПРАВА

IX састанак, 31 августа 1885.

Председник Вл. Јовановић, чланови: Љ. Клерић, А. Васиљевић, архимандрит Н. Дучић, Ст. Тодоровић, Јован Бошковић секретар.

Бр. 1.

Прочита се и потписа записник пређашњег састанка.

Бр. 2.

Утврђен би коначни програм за 50-огодишњицу 8 септембра овако:

I. Бирају се изасланици, који ће јубиларе допратити у седницу.

II. Председник друштва отвара свечани састанак.

III. Говор члана Св. Вуловића о животу јубилара Ђ. Малетића и његовом књижевном раду за 50 година. — Говор секретаров о животу јубилара М. Бана и његовом 50-огодишњем књижевном раду.

IV. Ректор велике школе поздравља г. М. Бана, као некадашњег професора лицејског. — Директор гимназије поздравља г. Малетића, као некадашњег професора и директора велике гимназије београдске.

V. Честитања других корпорација, страних и домаћих.

VI. Отпоздрав једног и другог јубилара.

Бр. 3.

Госп. министар просвете, писмом од 25 јула Пбр. 5925, извештава, да је према одлуци ове управе од 3 јуна бр. 13 порадио код владе Његова Величанства, те је у министарској седници решено: да сав трошак око преноса Вукових костију падне на терет државни. Захваљујући ученоме друштву од своје стране, што је овај корак предузело, позива га да му изложи сав свој досадашњи рад по овоме предмету; као и то, шта је друштво мислило даље предузимати. По што стигне такви извештај онда ће цео даљи рад и брига око покренутога питања остати у рукама владе.

Председник извештава, да је послао тражени одговор 30 јула под бр. 129 пословнога записника.

Оба извештаја узимају се на знање.

Бр. 4.

Smithsonian Institution у Америци шаље друштву своја издања.

Примљена биће са хвалом и да му се и даље шаљу књиге у размену.

Бр. 5.

Издавачи „Priručnoga Rječnika“ у Осеку, шаљући прве три свеске, моле за друштвена издања и за умну потпору.

Одлучено би, да им се дела пошљу, а својом препоруком међу члановима, да им друштво прибави и сурадника.

Бр. 6.

Одобрава се накнадно пошиљање друштвених књига за српске школе у Новом Пазару, Сеници и у Босни.

Бр. 7.

Књиге, које је учено друштво са захвалношћу примило:

1). Ueber die wirthschaftliche Lage der Woll-Industrie in England. Von d-r jur. et phil. Albert von Stephani. Brünn. 1882. Druck und Verlag von W. Burkart.

2). Statistik der Industrie Mährens. 1—2 Bd. Brünn. 1883. Verlag von C. Winkler. Druck v. K. Kohrer.

3). Untersuchungen über Quantität und Betonung in den slavischen Sprachen. I Die Quantität im Serbischen von August Leskien. Leipzig. 1885.

4). Zu den Werken des altkroatischen Dichters M. Marulic von August Leskien.

5). Abhandlungen der historischen Classe der königlich-bayerischen Akademie der Wissenschaften. XVII. Bd. I. Abt., in der Reihe der Denkschriften der LVIII und LIX Band, und zweite Abt. in der Reihe der Denkschriften der LVIII Band. München. 1883. 1884 1885.

6). Sage und Forschung. Festrede gehalten von F. Ohlenschlager. München. 1885.

7). Rudolf Agricola ein deutscher Vertreter der italienischen Renaissance. Festrede gehalten von Friedrich von Bezold, München. 1884.

8). Sitzungsberichte der philosophisch-physikalischen Classe der k. b. Akademie der Wissenschaften zu München. 1885. Heft I. 1885.

9). Sitzungsberichte der philosophisch-philologischen und historischen Classe der k. b. Akademie der Wissenschaften zu München. 1885 Heft. I.

10). Sitzungsberichte der königlich-preussischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin. I—XXXVII. 1885.

X састанак, 18 септембра 1885.

Потпредседник А. Васиљевић, чланови: Ј. Клерић, Ст. Тодоровић, Јован Бошковић секретар.

Бр. 1.

Члан и председник друштва г. Вл. Јовановић, писмом својим од 31 августа ове године моли управу да му изда четири уверења, која му требају за суд.

Одлучено би, да се г. Вл. Јовановићу издаду тражена уверења према правоме стању ствари.

XI. састанак, 8 октобра 1885.

Потпредстедник А. Васиљевић, чланови: архимандрит Н. Дучић, Ст. Тодоровић, Јован Бошковић секретар.

Бр. 1.

Чита се писмо г. министра просвете од 5 октобра ов. год. Ибр. 8877, у ком говорећи опширно о познатом незавршеном рачуну, позива управу, да за 7 дана наплати суму, око које је спор, било од писца, било од пређашњега секретара; а ако ни једна страна не би хтела или не би могла платити, да управа 10-ти дан поднесе тужбу противу једне или друге стране за судску наплату друштвенога новца.

Одлучено би, да се пише и једној и другој страни о овој наредби, с позивом да у одређеном року на ово одговоре.

Бр. 2.

Књиге које је учено друштво са захвалношћу примило:

1). Abhandlungen der kaiserlich-königlichen geologischen Reichsanstalt. VII, Band. Wien. 1874—1882.

2). Beiträge zur Kenntniss der Flora der Vorwelt. II. Band. Die Carbon-Flora der Schatzlarer Schlichten von D. Stur. Wien. 1885.

3). Verhandlungen des kaiserlich-koniglichen geologischen Reichsanstalt. Jahrgang 1874, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 1885. (№ 1—9) Wien.

4). Jahrbuch der kaiserlich-königlichen geologischen Reichsanstalt. Jahrgang 1874. Bd. XXIV. 1875 XXV. 1876 XXVI. 1877 XXVII. 1878 XXVIII. 1879 XXIX. 1880 XXX. 1881 XXXI. 1882 XXXII. 1883 XXXIII. 1884 XXXIV. 1885. 1. 2. Heft.

5). Физическое воспитание дѣтей, у разнихъ народовъ преимуществено Россіи од Е. А. Покровскаго. Москва. 1884. (3 свеске).

XII састанак, 12 октобра 1885.

Потпредседник А. Васиљевић, чланови: Љ. Клерић, архимандрит Н. Дучић, Ст. Тодоровић, Јован Бошковић секретар.

Бр. 1.

Читају се одговори писца чланка „Статистички преглед“ и пређашњега секретара. Обе стране остају при своме пређашњем тврђењу.

По дужем већању одлучено би, да се преда тужба суду противу пређашњега секретара, као одговорнога рачунополагача, и који при предаји дужности није све новчане документе предао друштву. Адвокату да се изда уједно пуномоћство. О свему томе да се извести и г. министар напоменувши у одговору још и то, да су рачуни под садашњом управом исправни а неисправност, о којој је реч, садашња је управа наследила од бившег секретара, па је од своје стране чинила кораке, да се та ствар доведе у ред, као што је и г. министру познато.

XIII састанак, 31 октобра 1885.

Потпредседник А. Васиљевић, чланови: Љ. Клерић, архимандрит Н. Дучић, Јован Бошковић секретар.

Бр. 1.

Чита се и утврђује одговор г. министру на његово писмо од 5 октобра ове године.

Бр. 2.

Књиге које је друштво са захвалношћу примило:

1). Pošinováni geometrických útvarův. Sepsal J. S. Vaněček, professor realných škol jičínských. V Jičíně 1880.

2). Svazkové vytvořovanú křivek rovinných. Napsali J. S. a M. N. Vaněček. V Praze 1885.

3). Křivé čarý roviné i prostorové. Sepsal J. S. Vaněček 1881.

4). Poznamka ku všeovečne inversi. O vytvořeni čar a zvlastnich ploch sborcených. Napsali J. S. a M. N. Vaněček. 1883.

5). O všeovéčne inversi. 1882.

6). O čařach a pluchach inversnich 2. stupne. 1883.

7). O zvláštni ploše čtortého řàdu. Napsal J. S. Vaněček. V Praze. 1883.

8). O plochách sborčených a kuželosečkových. V Praze 1884.

9). O linearných konstrucich rationelných křivek rovinných vsech stupnů. V Praze.

10). O svezcich i redovich čunjosjekâ. Napisao Prof. J. S. Vaněček. Zagreb.

11). O posebnoj plochi četvrtoga stupnja.

12). Von der allgemeinen Inversion. Von J. S. Vaněček.

13). Ueber die Transversalen in vollständigen Vielecken und Vielseiten von M. N. Vaněček.

14). Sur les surfaces du troisiéme ordre. Par M. N. Vaněček.

15). Sur les faisceaux des surfaces du second ordre. Par J. S. Vaněček.

16). Sur la transformation des figures polaires réciproques. Par J. S. Vaněček.

17). Sur l'inversion générale. Par J. S. Vaněček.

18). Explications de la transformation par rayons vecteur réciproqués. Par M. J. S. Vaněček. Paris. 1883.

19). Sur les ellipses decrites par les pointes invariablement liés a un segment constant et sur une surface circulaire du huitiéme ordre. Par M. M. J. S. et M. N. Vaněček. Paris. 1883.

20). Sur les sufaces 2ème, 3ème et du 4ème ordre. Par Vaněček.

21). Sur le contract des fugures inverses avec les fugures polaires réciproques des figures directrice.

22). Sur l'involution des dimensions supérieures par M. M. J. S. et M. N. Vaněček.

23). Sur l'inversion genérale. Paris. 1882.

24). Sur un mode de transformation des figures dans l'espace. Par Vaněček. (4 књиге). —

25). Sur la génération des surfaces. Par M. M. J. S. Vaněček (две књиге) 1883.

26). Sur l'involution des dimeusions superieurs. Par M. M. J. S. et M. N. Vaněček. Paris. 1884.

27). Sur la génération des surfaces et des courbes gauches par les faiscaux de surface. (Realle Academia dei Lincei. Estratto dal Vol. 1° Serie 4° Roma. 1885.)

28). Bulletin de la Société Impériale des naturalistes de Moscou. Année. 1884.

29). Atti della Realle Academia dei Lincei. Anno CCLXXXII. 1884—85. Ser. 4, Volume I, Fascicolo 23. Roma 1885.

30). Извѣстія императорскаго русскаго географическаго общества. Томъ XXI. 1885. Выпускъ. 4. С. Петербургъ 1885.

31). Университетскія извѣстія. Год. XXV. № 8. Августъ. Кіевъ. 1885.

32). Fragmente zur Geschichte der Rumänen von Eudoxius Freihern von Hurmužaku. IV. Band. Bukuresci, 1885.

33). Перо Коњовић народни добровор. Написао д-р Илија Вучетић. У Новом Саду. I свеска „Књига за на-

род.“ Издаје Матица Српска из задужбине Петра Коњовића. У Новом Саду, 1885.

34). Буквица здравља. За народ написао др. М. Јовановић-Батут. У Новом Саду. 1885. 2-а свеска „Књига за народ.“

35). Буквица болести. За народ написао д-р М. Јовановић-Батут. У Новом Саду 1885. 3-а свеска „Књига за народ.“

36). Истина. Лист за богословску науку и пастирску практику. Год. I. Бр. 2. Задар. 1885.

XIV састанак, 7 новембра 1885 год.

Председник, Владимир Јовановић, чланови: Љ. Клерић, А. Васиљевић, архимандрит Н. Дучић, Ст. Тодоровић, Јован Бошковић секретар.

Бр. 1.

Оверен би записник пређашњега састанка.

Бр. 2.

Г. министар просвете тражи списак друштвених чланова за државни именик (схематизам).

Да се састави на пошље.

Бр. 3.

Госп. министар просвете, писмом својим од 1 октобра ове год. Збр. 10.458, тражи да му се пошљу неколико важнијих докумената из архиве пок. Книћанина на увиђај, да би могао што позитивно одлучити према писму ове управе од 27 пр. мес., којим се тражи помоћ од 2.400 динара за откуп речене архиве.

По што управа не може располагати поменутим документима, који нису у рукама њезиним, док не исплати уговорену суму, одлучено би, да друштво откупи речену историјску грађу својим средствима, кад добије нову државну помоћ, према одлукама историјскога одбора и управе друштва.

Бр. 4.

Чита се писмо управитеља народног позоришта од 2 септембра ове год., којим јавља, да позориште не може суделовати у 50-огодишњици чланова друштва Ђ. Малетића и М. Бана, из својих разлога.

Узима се на знање.

Бр. 5.

Члан Р. Ковачић полаже рачун о своме путовању (месеца марта и априла) у Бари, Молизе и Абручке насеобине, а сада (августа и септембра) по јужној Италији.

Одлучено би, да му се поред пређе послaних 480 динара пошљу још 480 динара, према правоме трошку његову.

Бр. 6.

Председник историјскога одбора јавља, да је Њезино Величанство Краљица, штедра заштитница уметности, изволела наредити, својим путем и начином, да се сниме познате српске старине у Бари.

Узима се на повољно знање са дубоком захвалношћу према Њезином Величанству.

Бр. 7.

Госп. Стево В. Врчевић тражи одговор о откупу списа свога оца.

По што је историјски одбор учинио своје, одлучено би позвати и философски, да пожури другога оценитеља, како би се о тој ствари могла донети коначна одлука.

Бр. 8.

Редовни члан Платон Кулаковски одзива се поново на диплому, по што из записника не види, да је друштво примило његов први одговор. Било би му, вели, веома жао кад би се његово нехотично ћутање приписивало чему другом, него може бити пошти, и то не руској ни српској, него средњој.

Узима се на знање.

Бр. 9.

По што неки књижари=комисионари неуредно плаћају,

Одлучено би опоменути их; а за браћу Поповиће у Новоме Саду, да се опомену последњи пут, па ако се и сад не одзову, да се друштвено потраживање наплати судским путем.

Бр. 10.

Мађарска академија у Будим-Пешти и Геолошко друштво у Бечу послали су друштву знатан број књига, међу њима и неколико веома скупоцених.

Примају се с великом хвалом.

Тако исто Ј. С. и М. Н. Ваничек из Јичина у Чешкој шаљу егземиларе својих научних радова; а Хенрик Х. Ремфри, солицитор, повлашћени агенат и јавни бележник из Калкуте у Индији, нуди се друштву за посредовање у књижевним и научним стварима, шаљући штампану књижицу, у којој је распоред његове радње.

- И ово би примљено с хвалом и употребиће се у своје време.

Бр. 11.

Одређују се хонорари: А. Васиљевићу (Психолошке особине српскога народа) одсеком 500 динара; Св. Вуловићу (Беседа Ђ. Малетићу) 80 динара одсеком; Јов. Бошковићу (Беседа М. Бану) 200 дин. свега; Ч. Мијатовићу (Балшићи) 100 динара од штампаног табака; и Владимиру Јовановићу (Нови статистички преглед) 120 динара од табака.

Бр. 12.

Моле за књиге: Милош Рајић, капелан и управитељ школски у Сивцу у Бачкој, за народну књижницу у месту; Коло младих Срба у Будим-Пешти, за своју књижницу; Удружба слависта на бечком универзитету, под заштитом д-ра Миклошића, прилажући уједно и свој статут.

Да им се пошљу најновија издања.

Бр. 13.

Прочита се и потписа записник свечанога састанка, 8 септембра 1885.

Бр. 14.

Књиге, које је ово друштво са захвалношћу примило:

1. Извештај о српској великој гимназији у Новом Саду за школску годину 1884—5. Нови Сад, 1885.

2. Царинник. Година I. Број 10. 1885. Октобар. Београд. 1885.

3. Опис манастира Ораховице. Прилог к историји српске цркве. Од Владимира Красића. (Прештампано из Летописа Матице српске, књ. 143. Нови Сад. 1885.

4. Истина. Лист за богословску науку и пастирску практику. Година I. Број 1. Задар, 1885.

5. Priručni rječnik sveopćega znanja ili mala hrvatska enciklopedija. Obradjuju d-r Ivan Zoch i Josip Mencin. Svežčić 1, 2, 3. Osiek, 1885.

6. Gli Slavi Serbi dell' Italia. Ricordi del prof. Risto Kovacic. Fascicolo I. Edizione seconda con aggiunte. Terni, 1885.

7. Atti della reale Accademia dei Lincei. Anno CCLXXXII. 1884—85. Serie quarta. Volume I° Fascicolo 20, 21, 22. Roma, 1885.

8. Периодическо списание на българското книжовно дружество въ Срѣдецъ. Четвръто течение. Книжка XVI. Срѣдецъ, 1885.

9. Варшавскія университетскія извѣстія 1885. № 4, 5, 6. Варшава, 1885.

10. Университетскія извѣстія. Томъ XXV. № 6, 7. Кіевъ. 1885.

11. Извѣстія императорскаго русскаго географическаго общества. Томъ XXI. 1885. Выпускъ 3. С. Петербургъ, 1885.

12. Византійская повѣсть объ убіеніи императора Никифора Фоки въ старинномъ болгарскомъ пересказѣ. С. Петербургъ, 1883.

13. Служба святителу Меѳодію, учителю славянскому, въ малоизвѣстномъ болгарско-аѳонскомъ спискѣ XIV до XV. в. Исправленное изданіе под редакціею Полихронія Сырку, приватдоцента С. Петербургскаго университета. С. Петербургъ, 1885.

14. Рупланы или Рунци. Замѣтка по болгарской діалектологіи. Полихронія Сырку. Воронежъ. 1883.

15. A Balkán-félsziget némely országai-és tartományainak közgazdasági viszonyai. Szerkesztette D-r Keleti Károly. Budapest, 1885.

16. Finn-magyar szótár. Irta D r Szinnyei József. Budapest, 1884.

17. Régi magyar könyvtár. Második kötet. Irta Szabó Károly. Budapest. 1885.

18. A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyüjteménye. Összegyüjtették D-r Kolosvári Sándor és D-r Óvári Kelemen. I. kötet. Budapest, 1885.

19. Codex cumanicus. Edidit Comes Gésa Kuun. Budapest, 1880.

20. Magyarország régi vizrajza. Irta D-r Ortvai Tivadár. Első és második kötet. Budapest, 1882.

21. Erdélyi országgyülési emlékek. Szerkeszti Szilágyi Sándor. Kilenczedik és tizedik kötet. Budapest, 1883.

22. Aemilius Papinianus pályája és müvei. Irta Vecsei Tamás. Budapest, 1884.

23. Alsó Magyarország bányamüvelésének története. Irta Péch Antal. I. kötet. Budapest, 1884.

24. Az ókori sulyokról és mértékekről. Irta Finály Árpád. Budapest, 1883.

25. Hésházy István hütlenségi pöre. Irta D-r Károlyi Árpád. Budapost, 1883.

26. A másodrendi és két független változót tartalmazó parcziális differenciálegyenletek elmélete. Irta König Gyula. Budapest, 1885.

27. Vázlatok a magyar tudományos akadémia félszázados történetéböl (1831—1881). Budapest, 1781.

28. Bethlen Gábor és a svéd diplomáczia. Irta Szilágyi Sándor. Budapest, 1882.

29. A bujdosók levéltára. Sajtó alá rendezte Deák Farkas, Budapest, 1883.

30. A függerek jelentősége Magyarország történetében. Irta Wenczel Gusztáv. Budapest, 1883.

31. Budapest nemzetségi állapota és magyarosodása az 1881-diki népszámlalás eredményei szerint. Irta Körösi József. Budapest, 1882.

32. A bártfai sz.-egyed temploma könyvtárának története. Irta D-r Abel Jenö. Budapest, 1885.

33. Régi magyar költők tára. (1540—1585). IV. kötet. Budapest, 1883.

34. Magyarország története II. József korában. Irta Marczali Henrik. II. kötet. Budapest, 1884.

35. II. Rákóczi Ferencz levéltára. Szerkeszti Thály Kálmán. IX. kötet. Budapest, 1883.

36. Levelek és okiratok I. Rákóczy György keleti összeköttetései történetéhez. Szerkeszté Szilágyi Sándor. Budapest, 1883.

37. Anjoukori okmánytár. Szerkesztette Nagy Imre. III. (1333—1339) és IV. (1340—1346) kötet. Budapest, 1883, 1884.

38. Mathematikai és természettudományi közlemények. Szerkeszti B. Eötvös Loránd. XVIII. és XIX. kötet. Budapest, 1883, 1884.

39. Nyelvemléktár. XI. és XII. kötet. Budapest, 1884.

40. Nemzetgazdasági és sztatisztikai évkönyv. Szerkeszti D-r Földesi Béla. I. és II. évfolyam. Budapest, 1883, 1884.

41. Epistolae Pauli lingua hungarica donatae. Budapest, 1883.

42. A kereszténysegnec fondamentomirol valo rövid keonywechke. Budapest, 1884.

43. A keszthelyi sirmezők. Irta D-r Lipp Vilmos. Budapest, 1884.

44. A rézkor Magyarországban. Irta D-r Pulszky Ferencz. Budapest, 1883.

45. Légtüneti észleletek. Szerkesztette Kruspér István. II. kötet. Budapest, 1885.

46. A szeged-öthalmi ásatásokról. Irta Lenhossék József. Budapest, 1882.

47. A m. t. akadémia évkönyvei. Tizenhatodik kötet — VII. és VIII. darab, tizenhetedik kötet — I. és II. darab. Budapest, 1881, 1882, 1883, 1884.

48. A m. t. akadémia almanach csillágaszai és közönséges naptárral 1882, 83, 84, 85. Budapest, 1882, 1883, 1884, 1885.

49. Nyelvtudományi közlemények. Szerkeszti Budenz József. Tizenhetedik kötet, III. füzet — tizennyólczadik kötet, I, II, III. füzet — tizenkilenczedik kötet. I. füzet, Budapest. 1883, 1884.

50. A m. t. akadémia értesitője. Szerkeszti a főtitkár. XV. évfolyam, 1—8 szám. XVI. évfolyam, 1—6 szám. XVII. évfolyam, 1—7 szám. XVIII évfolyam, 1—7 szám. XIX évfolyam, 1—2 szám. Budapest, 1881, 1882, 1883, 1884, 1885.

51. Mathematikai és természettudományi értesitő. Szerkeszti König Gyula.

I. kötet, 1—9 füzet.
II. „ 1—9 „
III. „ 1—5 „

Budapest, 1882, 1883, 1884, 1885.

52. Archaeologiai értesitö. Szerkeszti, Pulszky Károly. Uj folyam. I. kötet 1—2 rész. II. kötet, 1—3 rész. III. kötet, 1—2 rész. IV. kötet, teljes folyam. V. kötet, 1—2 szám. (Utolsó köt. szerkeszti Hampel József). Budapest, 1881, 1882, 1883, 1884, 1885.

54. A nagyszebeni és a székesfehérvári régi templom. Irták Reissenberger Lajos és Henszlmann Imre. Budapest, 1883.

55. A magy. tud. akademia elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek. I. kötet 6—10 szám. II. köt. 1—10 szám. III. köt. 1—2 szám. Budapest. 1883, 1884, 1885.

56. Értekezések a nemzetgazdásagtan és sztatisztika köréböl. Szerkeszti Földes Béla. I. kötet 1—10 szám. II. köt. 1—6 szám. Budapest, 1882, 1883.

57. Értekezések a társadalmi tudományok köréből. Szerkeszti Pesti Frigyes. VI. köt. 6—12 szám. VII. köt. 1—9 szám. Budapest, 1880, 81, 82, 83, 84, 85.

58. Ertekezések a történelmi tudományok köréből. Szerkeszti Pesti Frigyes. IX. kötet 4, 6—12 szám. X. kötet 2—10 szám. XI. köt. 1—10 szám. XII. kötet 1—2 szám. Budapest, 1881, 82, 83, 84.

59. Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből. Szerkeszti Gyulai Pál. XII. kötet. 1—5 szám. Budapest, 1884, 1785.

60. Bulletin de l' Académie nationale hongroise des sciences I, II, III. (Tirage à part de la Revue Internationale) Florence, 1884, 1885.

61. Ungarische Revue. Herausgegeben von Paul Hunfalvy. 1881, 6—12 Heft. 1882, 1—10 Heft. 1883, 1—10 Heft. 1884, 1—10 Heft. 1885, 1—7 Heft. Budapest.

62. Mathematische und Naturwissenschaftliche Berichte aus Ungarn. Redigirt von J. Fröhlich. Zweiter Bd. (Juni 1883—1884). Budapest u. Berlin.

XV састанак, 21 децембра 1885.

Председник Владимир Јовановић, чланови: А. Васиљевић, Јован Бошковић секретар.

Бр. 1.

Прочита се и потписа записник пређашњега састанка.

Бр. 2.

Кијевски университет и Словенско добротворно друштво у Петрограду траже и ове године размену издања, желећи да и књижевне огласе једни другима узајамно штампамо.

Прима се, и да се од сад штампају на крају Гласника огласи издања свих оних друштава, која то узајамно и нама чине.

Бр. 3.

Секретар јавља да ће ових дана бити готови Гласници 63 и 64, а 65 до скупа друштвенога, као и да су књиге 66 и 67 предане у штампу.

Узима се на знање.

Бр. 4.

Исти подноси рачуне друштвене за годину 1885 у 17.188·86 динара.

Да се предаду на ревизију скупом изабраним прегледачима.

Бр. 5.

Исти јавља, да је у одбору за уметност, на место г. Ст. Тодоровића, који је по закону одступио, изабран за председника одбору, г. А. Бугарски; и да је исти одбор донео одлуку, да се укида државна штампарија: шта је са 50 књигом Гласника, кад ће је доготовити? А ако она није у стању да је изради, нека каже, па да се речена књига штампа гдегод на другом месту; јер одбор не мисли никако одустати од штампања музикалија.

Прво се узима на знање. А друго да се учини по одлуци одборској, по што се и управа с тим слаже.

Бр. 6.

Председник саопштава, да је историјски одбор примио за Гласник расправу г. Јов. Ристића: Спољашњи односаји Србије, III. Пропаст олигархије (1856—58). Писац не тражи награде, него само да му се прештампа у 500 примерака.

Одобрава се прештампавање о трошку друштва.

Бр. 7.

На предлог секретаров одобрава се да се слагачима Гласника изда награда, као и лане, Стевану 15 а Ђорђу 12 динара.

Бр. 8.

Књиге, које је српско учено друштво са захвалношћу примило:

1. Древности, труды императорскаго московскаго археологическаго общества. Изданные подъ редакціею Д. Н. Анучина. Томъ десятый. Москва, 1885.

2. Извѣстія императорскаго русскаго географическаго общества. Томъ XX. 1885. Выпускъ 5. С. Петербургъ, 1885.

3. Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva. Godina VII. 4. U Zagredu, 1885.

4. Leksionarij Bernardina Spljećanina. Po prvom izdanju od god. 1495. Isdala jugoslavenska akademia znanosti i umjetnosti. U Zagredu, 1885.

5. Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jesika. Na svijet izdaje jugoslavenska akademia znanosti i umjetnosti. Obrađuje P. Budmani, Svezak 7. 3 drugoga dijela. 1. Do — 1. Dovesti. U Zagredu, 1885.

6. Atti della reale Accademia dei Lincei. Anno CCLXXXII. 1884-85. Serie quarta. Rendiconti publicati per cura dei segretari. Volume I° Fascicolo 24°, 25°, 26° Roma, 1885.

7. Doine si strigaturi din ardeal date la iveala. De D-r Joan Urban Jarnik si Andreiu Barseanu. Editiunea Academiei Romane. Bucuresci, 1885.

8. Codicele Voronetean cu un vocabulariu si studiu assupra lui. De Jon al lui G. Sbiera, profesor universitariu, membru al Academiei Romine din Bucuresci ect. Editiunea Academiei Romine. Cu doaue tabele. Cernaut, 1885.

9. Dokumente privitore la Istoria Romanilor culese de Eudoxiu Hurmuzaki. Bucuresci, 1885.

10. Sitzungsberichte der philosophisch-philologischen und historischen Classe der k. b. Akademie der Wissenschaften zu München. 1885. Heft II, III. München, 1885.

11. Johann Andr. Schmeler. Eine Denkrede von Konrad Hofmann. München, 1885.

12. Zum Begriff und Wesen der römischen Provinz. Eine Festrede gehalten in der öffentlihen Sitzung der k. b.

Akademie der Wissenschaften zu München am 25 Juli 1885 von Alois von Brinz. München 1885.

13. Abhandlungen der philosophisch-philologischen Classe der königlich-bayerischen Akademie der Wissenschaften Siebzehnten Bandes zweite Abtheilung. In der Reihe der Denkschriften der LIX Band. München, 1885.

14. Abhandlungen der mathematisch-physicalischen Classe der königlich-bayerischen Akademie der Wissenschaften. Funfzehnten Bandes, zweite Abtheilung. In der Reihe der Denkschriften der LIII. Band. München, 1885.

15. Sitzungsberichte der mathematisch-physicalischen Classe der k. b. Akademie der Wissenschaften zu München 1885. Heft II, III. München, 1885.

16. Истина. Лист за богословску науку и пастирску практику. Издају професори православног богословског завода у Задру. Уредник проф. Јован Вучковић, Година I. Бр. 3. 4. У Задру, 1885.

17. Летопис Матице Српске. Уређује А. Хаџић. Књига 144. 1885. Свеска четврта. У Новом Саду, 1885.

XVI састанак, 21 јануара 1886.

Председник Владимир Јовановић, чланови: Љ. Клерић, А. Васиљевић, А. Бугарски, Јован Бошковић секретар.

Бр. 1.

Оверен би записник пређашњега састанка.

Бр. 2.

Српски краљевски вицеконсул у Будим-Пешти, д-р Павле Улман, као бивши српске краљевске владе комесар на будапештанској земаљској изложби шаље ученоме друштву, по приложеном списку, разна издања о будапештанској земаљској изложби.

Поменута збирка би примљена с великом хвалом.

Бр. 3.

Књижар Геролд у Бечу шаље друштву рачун о посланим књигама за последње две године, у 240 фор. и 21 новчић.

По што су у рачуну поменуте књиге доиста примљене, одлучено би да се рачун исплати.

Бр. 4.

Одређује се хонорар Д. Ружићу, за Amphioxus-а, одсеком 150 динара.

Бр. 5.

Председник јавља, да је приликом смрти дописнога члана д-ра Јована Суботића у Земуну, према ранијој општој одлуци, истакнута црна застава на друштвеном стану, изабран г. Ђ. Малетић да говори опроштајну реч, послан лен венац и изјављено породици сажаљење од стране друштва, као и да је друштво на погребу било заступљено преко нарочитих изасланика.

Одобравајући у свему поступак председништва, управа се придружује тузи свега народа за губитком овакога првака и да се о томе учини помен и на годишњем скупу друштва.

Бр. 6.

Дописни чланови д-р Сенткларађи и д-р Мачај моле за књиге.

Одлучено би, првом да се пошљу све, којих друштво има, а другоме оне, које није примио.

Бр. 7.

Археологијски музеј у Сиљету жели с друштвом ступити у свезу; његов се орган зове — Bulletino di Archeologia e Storia Dalmata.

Прима се и да се предложи скупу на одобрење.

Бр. 8.

Михаило Ст. Ризнић, учитељ у Кучеву, моли за књиге.

Одговорити му, да друштво не даје књига засебним лицима, него само друштвима, књижницама и т. д.

Бр. 9.

Позиви српских „беседа“ у Брчком и Доњој Тузли (Соли) узимају се с хвалом на знање.

Бр. 10.

Одлучено би, да се код г. министра просвете поради за прештампавање Гласника, којих више нема, на ма било и по једна свеска на годину.

Бр. 11.

Одлучено би, да годишњи скуп буде у недељу 9 фебруара, до кога ће времена бити приређена сала и дезинфикована цела зграда, а и неки чланови друштва, поред својих ванредних дужности, посвршиваће дотле и друштвене послове.

Бр. 12.

Одобрава се, да се момцима који су приликом 50-огодишњице Малетића и Бана преко ноћ на брзу руку спремили салу, изда награде 12 динара.

Бр. 13.

Књиге које је друштво са захвалношћу примило:

1. Kirurgijske crtice iz bugarsko-srpskoga rata od D-ra Vojislava Subotića, operateura i prvoga gradskoga fizika u Zemunu. Zagreb. 1886.

2. Позориште, уређује А. Хаџић, Нови Сад, 1886, од 1. до 16 броја од ове године.

3. Да л' су били Срби или Грци оних 8 митрополита што 1766 год. молише за укинуће пећке српске патријаршије?

Одговор г. архимандриту Нићифору Дучићу на његов „Одговор на куђења и клеветања од В. С. Д. писца чланка у 62-ом Гласнику: „Ко је наследник пећке патријаршије“ Н. Сад, 1886 године.

4. Etude sur les Chorées des adulter par Milan Vlad. Vassitch. Docteur en medecine de la faculté de Paris. 1883.

5. Solution de la Question D' Orient par l' Europe ou par la Porte? avec une carte par Mathias Ban. Belgrade, 1886.

6. Letopis Matice Slovenske za leto 1885. Uredil Fr. Levec. Založila i na svetlo dala Matica Slovenska. V Ljubljani, 1885.

7. Vjestnik hrvatskoga akeologičkoga drastva. Godina VIII. Broj 1. — 1886.

XVII састанак, 27 јануара 1886.

Председник Вл. Јовановић, чланови: С. М. Лозанић, А. Васиљевић, архимандрит Н. Дучић, А. Бугарски, Јован Бошковић секретар.

Бр. 1.

Председник саопштава, да је у одбору природњачком, на место Ђ. Клерића, који је по статуту одступио, изабран за председника одбору г. С. М. Лозанић.

Узима се на знање и да се обзнани на скупу.

Бр. 2.

Оверава се записник пређашњега састанка.

Бр. 3.

За годишњи скуп друштва, утврђује се дневни ред, који гласи овако:

1. Поздрав председников.

2. Обзнањују се промене председника у појединим одборима.

3. Извештај о годишњем раду друштва.

4. Извештај о рачунима за прошлу годину. — Избор тројице чланова за прегледање потоњих рачуна.

5. Нацрт буџета друштвеног за 1886.

6. О ступању у свезу са научним академијама и књижевним друштвима.

7. Избор чланова који ће потписати записник овогодишњег скупа, из сваког одбора по један.

8. Бирање нових чланова.

9. Избор председника.

10. Нови предлози у самоме скупу учињени, ако их буде (§ 40 пословника, правило 2.).

Бр. 4.

Дароване књиге, с хвалом примљене:

1. Юбилейный актъ императорскаго университета Св. Владимира 8 сентября 1884 года. Кіевъ, 1885.

2. Незабвенной памяти графа Алексѣя Сергѣевича Уварова. Изданіе императорскаго московскаго археологическаго общества подъ завѣдываніем В. Е. Румянцова. Москва, 1885.

3. Университетскія извѣстія Годъ XXV. № 10. Октябрь 1885. Кіевъ. 1885.

4. Древности. Общее оглавленіе и указатель къ первымъ томамъ древностей и московскимъ археологическимъ обществомъ съ приложеніями. Томъ пятый, выпускъ первый. Москва. 1885.

5. La propriété primitive dans les Townships écossais par Emile de Laveley. Orléan, 1885.

6. Atti della Reale Accademia dei Lincei. Anno CCXXXII. 1884—85. Serie quarta. Rendiconti publicati per cura dei segretari. Volume I° Fascicolo 27°, 28°, Volume II° Fascicolo 1°.

7. Bullettino di Archeologia e Storia Dalmata. Anno VIII. N 12. Spalato, Dekembre 1885.

8. D-r Vit. Jakov Chiudina. Vrlica. U Spljetu 1885.

9. Истина. Лист за богословску науку и пастирску практику. Год. I. Бр. 5. 1 (7). Задар, 1885, 1786.

10. Almanach der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. Funfunddreissigster Jahrgang 1885. Wien 1885.

11. Sitzungsberichte der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften.

Mathematisch-naturwissenschaftliche Classe.

Erste Abtheilung, XCI. Band, I—IV. Heft.

Erst Abtheilung, XC. Band, I—V. Heft.

Zweite Abtheilung, XC. Band, I—V. Heft.

Zweite Abtheilung, XCI. Band, I—III. Heft.

Dritte Abtheilung, LXXXIX. III—V. Heft.
Dritte Abtheilung, XC. Band, I—V. Heft.
Dritte Abtheilung, XCI. Band, I—II Heft.
Philosophisch-historische Classe.
Jahrgang 1884, CVII. Band, I—II Heft.
„ „ CVII. „ I—III. „
„ 1885, CIX. „ I—II. „
Wien. 1885.

12. Register zu den Bänden 86—90 der Sitzungsberichten der mathematisch-naturwissenschaftlichen Classe der kais. Akademie der Wissenschaften. XI. — Wien. 1885.

13. Гудало. Часопис за унапређење глазбе. Уређује Милан Петровић. Год. I. Бр. 1. Вел. Кикинда, 1886.

14. Дижимо школе! Двозбор четворогласан мешовит и двогласан дечији уз пратњу гласовира за 2 руке, на речи Змаја Јована Јовановића написао Роберт Толингер. Дело 4. Издање и сопственост друштва „Гусле" у Вел. Кикинди. Издања број I.

XVIII састанак, 6 фебруара 1886.

Председник Владимир Јовановић, чланови: А. Васиљевић, архимандрит Н. Дучић, Јован Бошковић секретар.

Бр. 1.

Оверен би записник пређашњега састанка.

Бр. 2.

Прочита се извештај о књижевном раду и новчаном стању друштва у години 1885 и. по учињеним исправкама, потписа.

Бр. 3.

Чита се извештај скупом изабраних прегледача рачуна, по коме су рачуни друштвени за 1885 тачни и исправни.

Бр. 4.

Нацрт буџета друштвеног за 1886 у 18.000 динара. Прима се и да се поднесе скупу на одобрење.

Бр. 5.

Поједини одбори предлажу нове чланове и то:

За почасне: 1° Д-ра Тодора Момзена, славног историка у Берлину. 2° Теофила Ханзена, архитекту у Бечу, професора неколицине српских градбеника; предавао је Србима на по се: О српским грађевинама у византијскоме стилу.

За дописне: 1° Адолфа Вебера — Ткалчевића, академика у Загребу, књижевног историка, критичара, путописца и приповедача. 2° А. Будиловича, свеучилишног професора у Варшави, историка и филолога руског и словенског; писао је посебно о Србима и Хрватима. 3° Анђела де Губернатиса, професора у Флоренцији, чувеног оријенталисту и директора издања Revue Internationale; у своме речнику писаца и у општој историји књижевности обраћа пажњу и на Словене; пише La Serbie politique et sociale; чита у оригиналу српске народне песме. 4° Д-ра Х. И. Бидермана, професора и ректора универзитета у Грацу, члана бечке академије; написао је између осталога: Die Serben-Ansiedlungen in Steiermark und im Varaždiner Grenz-Generalate, 1883. — Die Griechisch-Gläubigen und ihr Kirchenwesen in Oesterreich-Ungarn; 1884, — Zur Geschichte der Uskoken in Krain, 1885, — и многе друге чланке о Србима, у извештајима бечке академије.

Предлози се усвајају и да се предложе скупу на избор.

Бр. 6.

Одобрава се, да се изради геолошка карта краљевине Србије, за чланак г. Ј. Жујовића, у каменорезници Мирослава Јорговића, а цена за то урачунаће се у хонорар писцу.

Бр. 7.

Одређује се хонорар г. П. Ђорђевићу (Прилози за српску синтаксу, I. О падежима без предлога) 75 дин. од штампаног табака.

Бр. 8.

Од стране ученога друштва послала је управа овај телеграм г-ђи И. С. Аксакова у Москви:

Српско учено друштво учествује живо у дубокој жалости, која сада потреса сав словенски свет смрћу вашега доброга мужа, тога великога руског патриоте и непорећеног поборника словенске идеје. Успомена на њега живеће вечно у духу словенском, као и сама идеја, којој он беше најбољи представник. И српски народ не ће никад заборавити братских услуга покојникових у својој најновијој борби за ослобођење.

Мир праху великога Словенина!

Бр. 9.

П. Н. Бађушков шаље 2 том: „Памятники русской старины въ западныхъ губерніяхъ, выпускъ 7 и 8, Холмская Русь,“ и уз то дивно хромолитографски атлас.

Овај драгоцени дар би примљен с великом хвалом, а г. Бађушкову да се захвали у нарочитом писму.

Бр. 10.

Члан д-р Ј. Валента моли за књиге друштвене од 1881 до 85, по што су му све пропале у Пироту.

Одлучено би, да му се издаду поново.

Бр. 11.

Дароване књиге, примљене са захвалношћу:

1. Памятники русской старины въ западныхъ губерніяхъ издаваемые съ высочайшаго соизволенія П. П. Батюшковымъ. Выпускъ седьмой и восьмой Холмская Русъ. (Люблинская и Сѣдлеская губ. Варшавскаго Генералъ-Губернаторства). С. Петербургъ. 1885.

(Као додатак уз ове две књиге иду 33 дивне слике).

2. Университетскія извѣстія. Годъ XXV. № 11. Ноябрь. 1885 год. Кіевъ 1885.

3. Известія императорскаго русскаго географическаго общества издаваемыя подъ редакціею секретаря общества. Томъ XXI. 1885. Выпускъ 6. С. Петербургъ. 1886.

4. Bulletin de la Société impériale des naturalistes de Moscou. Publié sous la redaction du docteur Renard. Année 1885. № 1, 2, Moscou 1885, 1886.

5. Периодическо списание на българското книжовно дружество въ Срѣдецъ. Редакторъ Т. Пѣевъ. Четвърто течение. Книжка XVII. (Септемврий и Октомврий). Срѣдецъ, 1885.

6. Животъ, дѣяния, исповѣдание и кратко изложение за чудесата на св. отецъ нашъ Климентъ, българский архиепископъ. Списано отъ светѣйшаго и прѣславнаго архиепископа на първа Юстинпиана и на цѣла България, господина Теофилакта, който бѣеше и магистър на риторитѣ въ Константинополь. Прѣвель отъ гърчки език Д. Матовъ. Подъ редакцията на М. Дринова. Издав българското книжовно дружество въ Срѣдецъ (Българска библиотека. Брой II). Срѣдецъ 1885.

7. Starine. Na sviet isdaje jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Knjiga XVII. U Zagrebu, 1885.

8. Rad jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Knjiga LXXV. Matematičko-prirodoslovni razred, i knjiga LXXVII. razredi filologičko-historički i filosofičko-juridički. U Zagrebu 1885.

9. Priručni rječnik sveopćega znanja ili mala hrvatska enciklopedija. Obradjuju D-r Ivan Zoch i Josip Mencin. Knjiga I. Svežčić 4, 5, 6. U Osjeku 1885.

10 Spomenica tisućletnice Metodove smrti. Spisal dr. Fr. Kos. Založila in na svetlo dala Matica Slovenska. U Ljubljani 1885.

11. Letopis Matice Slovenske za leto 1885. Uredil Fr. Levec. U Ljubljani 1885.

12. Sprawozdanie z czynośći zakladu narodowego imienia ossolinskich za rok 1885. We Lwowie 1885.

13. Истина. Лист за богословску науку и пастирску практику. Год. I. Бр. 2 (8). Задар, 1885.

14. Парница Лазе Нанчића за чланак „Омладини.“ Од Срдана. У Вршцу 1885.

15. Позориште. Уређује А. Хаџић. Година XI. Број 12—23. Нови Сад, 1886.

16. Земљопис краљевине Србије са животописима из најновије наше историје. Израдио Милан С. Убавкић наставник. Београд 1885.

17. Историја Срба. Од Милана С. Убавкића. Књига I. (Од најстаријега времена па до смрти цара Уроша V Немањића године 1371). У Београду 1883.

18. Карта душанове царевине. По историјским подацима обележио границе Милан С. Убавкић. Израдио Мирослав Јорговић литограф. Београд, 1885.

19. Слике из реформације. Написао Стојан Бошковић. (Прештампано из Годишњице Николе Чупића св. VIII). У Београду 1885.

20. Sitzungsberichte der königlich preussischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin. XL.—LII. Berlin 1885, 1886.

СКУП УЧЕНОГА ДРУШТВА.

У Београду 9-ог фебруара 1886.

Председник: Владимир Јовановић, чланови: архимандрит Н. Дучић, А. Васиљевић, Љ. Клерић, д-р Јов. Ристић, д-р Милован Спасић, Ђ. Малетић, М. Медаковић, С. Сретеновић, Јосиф Пецић, Матија Бан, д-р Н. Крстић, д-р Милан Јовановић, Гаврило Витковић, М. Валтровић, Стојан Бошковић, Јован Ђорђевић, К. Алковић, П. Срећковић, Љ. Ковачевић, Милорад П. Шапчанин, Милан Ђ. Милићевић, Јован Авакумовић, архимандрит Никанор Ружичић, Мита Ракић, д-р Јов. Туроман, Стеван Тодоровић, д-р Војислав Бакић, Глиша Гершић, Свет. Ивачковић, Богољуб Јовановић, Марко Леко, Никола Марковић и Јован Бошковић, секретар.

Бр. 1.

Председник отвора скуп, помињући и пропраћајући топлим речма велике губитке међу почасним и дописним

члановима друштва, В. Ита, Панте Јовановића, Н. Н. Костомарова, дра Јована Суботића и Ивана С. Аксакова. (Гледај извештај управин).

Скуп се у почаст врсним покојницима одазва устајањем и узвицима: Бог да им душу прости!

Бр. 2.

Председник поздравља скуп овим говором:

Господо!

Науке и уметности, по сведочанству историје, само у миру цветају. Уз звек оружја отварају се врата Јанусовом храму, а не разлежу се песме муза. Но, на част српској књизи, књижевна и научна радња српскога ученог друштва у прошлој години није престајала ни у сред буре рата!

Појединости ове радње изложене су у извештају, који ће друштвена управа данас имати част, да поднесе поштованом скупу.

Непристрасна критика, која — можемо с радовањем да костатујемо — само с хвалом прати књижевни и научни покрет и рад српскога ученог друштва, оцениће колико је друштво ово и у прошлој ратној години на књижевном и научном пољу привредило. А ми да посветимо наше енергије проблемима, које нам нова година на ред ставља.

Удружени, да науком спремимо народу боља времена, ми не можемо имати преће и светије дужности, него да му светлошћу истине, којом наука сија, просветлимо пут сретнијој будућности.

Наука испитује и констатује факта, па индукцијом и дедукцијом открива законе природе. Она сама ништа не измишља, но по ономе што је било и што позитивно сазна, она суди шта даље може да буде.

У људском друштву испитивање и оцењивање факата, у којима се огледају закони природе, који су и закони човечанскога духа, отежава се разноврсношћу феномена, који су по месту и времену тако неједнаки, и субјективношћу коју испитачки ум у свој суд уноси. Са овом резервом, да

и ми погледамо на наш народни положај и значај у средини сувремених народа и држава.

Чиме се означава данашњи друштвени и међународни ред ствари?

– Напредовањем наука и уметности, и њиховом применом на производну и привредну радиност, на друштвени и политички живот, уздигнут је цивилизовани свет до превласти над варварским, и створена могућност за ширење цивилизације по целоме земноме шару. Као средишта цивилизације романска, германска и словенска племена имају данас превласт не само у Европи и Северној Америци, него и по другим деловима света.

Али, ширећи културна освајања по варварском свету, цивилизоване државе не престају и међу собом борити се за опстанак. У староме и новоме свету оне се боре за одржање или проширење, за одбрану или освојење извора богатства и благостања, које је природа тако неједнако размерила по земноме шару као и производа људске радиности. Успех у борби осигурава се комбиновањем и организовањем физичких, умних и моралних снага за одбрану и нападање, усавршивањем убојног оружја и војне вештине; учвршћивањем друштвених и политичких веза, множењем и снажењем производних и привредних извора, од којих зависи и развитак и одржавање снага. Борба постаје све чешћа и живља, што се јаче множе друштва људска. Бројним множењем овима се намеће потреба, да стварају па и освајају изворе и средства за развитак својих снага и увећање своје моћи.

Према тој потреби она унапређују своју друштвену и политичку организацију, своју војну вештину и своју народну привреду. Народи, који су бројно и културно јачи, боље организовани, боље наоружани и дисциплиновани па умеју да разумно употребе своје снаге, постају победиоци и господари над онима, који су бројно и културно слабији, у којих су и друштвене и политичке везе лабавије, и који нити умеју да организују своје снаге, нити да их употребе како треба.

Узору моралног усавршивања долазило би се на ближе, само кад би се напредан развитак физичких, умних и мо-

ралних снага људских доводио у сугласност са развитком опште свести о браткој солидарности међу људима и народима, па би у друштвеним и међународним односима превлађивала начела слободе, правде и човечности, а са овим начелима и тежња, да се заштите и подупру слаби, ослободе и подигну притиснути и угњетени, изједначе права и дужности.

Феномени, који се производе на пољу друштвеног и политичког живота, још су, на жалост, далеко од односа у којима би претезала тежња за реализовањем таквог узора. Политични системи данашњега света оснивају се поглавито на сили.

То су системи, у којима већи и јачи не престају да се шире о трошку мањих и слабијих, и у којима се такво ширење само отпором силе сили може да ограничи и сузбије. Друштвене и међународне тегобе налазе све разјашњења у питању о размерама снаге, у којима би сила сили равнотежу држала. Али као што снаге у људи, народа и држава нису једнаке и непрестано се мењају, тако и мисао о сталној равнотежи међу силама постаје илузорна. Под владом инстинкта, који јаче и веће гони, да притисну и својим интересима потчине слабије и мање, бујају страсти, које стварају и дубе разлике права и дужности, комбинују и препредају методе експлоатовања народа народом и човека човеком, сеју неправду, сукобе и непријатељства не само међу разним расама и државама, него и међу разним редовима једне исте државе и синовима једнога истога народа. У таквоме реду ствари постаје за ове народе и државе нужно, да се вешто за одбрану и нападање оружају и спремају.

По таквој нужности Европа је за последњих 15 година потрошила више од 8 милијарда динара на војну и ратну спрему. А у ово време она жртвује годишње преко 4 милијарде и 626 милиона динара на такву спрему!

Тако скупо оружање постаје за народе толико теретније и несносније, колико је мање могућности, да се извори државних прихода доведу у равнотежу са државним трошковима. А колико се у томе погледу дотерало, јасно

је већ и по непрекидном растењу државних дугова. У Европи се данас плаћа преко 5 милијарда и 229 милиона динара самог интереса на државне дугове.

Колико се таквим теретима смањују средства за народну просвету и друге више државне потребе, може се судити по томе, што је на пр. на пример, у 1884 год. од државних издатака, који су те године у Европи у цело изнели преко 18 милијарда и 392 милиона динара, употребљено: на просветне и културне потребе само 8 милијарда и 145 милиона динара, а све остало на ратну спрему и на исплату интереса на државне дугове (на ратну спрему преко 4 милијарде и 626 милиона, а на интерес држав. дуга преко 5 милијарда и 229 милиона динара)! —

Државни трошкови и дугови падају на терет народној радиности. Милионима који се ту потроше без праве потребе, неправедно се крње народне тековине. У привредним рукама милиони ти служили би на увећавање капитала и производне снаге, на снажење извора богаства и благостања народног. Непроизводно похарчени они намећу потребу, да се ударају нови и повећавају стари намети на народ. Терет ових намета најтеже притискује оне, који живе од рада и зараде. Дакле имућнији и богатији притисак тај ретко и осете живље, сиромашнији често падају под њим и упропашћују се. Прекомерним гомилањем намета државних ломе се крила и целој народној радиности, јер гутањем капитала и одузимањем средстава за производну радњу, намети ти смањују меру радне награде и снагу народне привреде.

Да би се учинио крај гомилању војних трошкова и државних дугова, нужно је пре свега да се утврди мир. Пријатељи човечанства не престају се надати, да ће се напредним развитком трговних свеза, привредне узајамности и светскога саобраћаја поставити у сугласност интереси и потребе народа и држава, на дати полета помирљивоме духу и створити односи у којима ће се моћи приступити општем разоружању, на тиме и смањењу државних терета и раширењу производније употребе народних тековина. На жалост надање то још је далеко од испуњења.

Привредна радиност и јавни саобраћај развили су се у нашем столећу у необичним размерама; разграната размена производа и услуга доводи у везу и најдаље кутове света; светска трговина припомаже зближењу народа и уједињењу њихових интереса. Али и поред свега тога силе се не престају оружати и спремати за одбрану и нападање. На против, у којој мери индустрија и трговина богаство гомилају и кредит шире, у тој мери, па још и у јачим размерама него што се принавља народно богаство, расту и страсти, које наводе силе да увећавају своју оружану снагу, да множе своје трошкове и гомилају своје дугове.

Силе личе једна на другу, па и друштвени и политички односи, који се под владом сила развијају, излазе сви на једно исто. Односи ти носе на себи печат система, коме су војни закон и буџет алфа и омега. „У овом часу нема силе у Европи — каже чувени инглиски публициста и државник Џон Брајт — која не извлачи из народа и последњу пару, коју може да му извуче. Нека се загледа н. пр. у историју сила од 1815 год. до нашег времена, па ће се наћи низови дефицита, растеће увећавање пореза и непрестано гомилање државних дугова. Нема страшније опасности за државу од растећег дуга и прекомерних трошкова. Силе, које без разлога и рачуна исцрпљују финансијске и привредне изворе земље, спремају овој неизбежну пропаст.“

То се огледа и у савременом стању ствари, које битно излази на ово:

Гомилањем непроизводних државних трошкова и тешких намета на народ, распаљују се у пољској привреди, индустрији и трговини кризе, које као неко хронично зло Европу притискују. Под теретом ових криза живот све тежи постаје. Испуњени бригом народи почињу страховати да им будућност не буде гора од садашњости. Нове друштвене и политичке проблеме намећу се као хитне и неодољиве. Догађаји међу тим не стварају изгледе ни за скоро, ни за сретно решење њихово. Идеали, који су столећима у духу људи и народа светлили, почињу да тону у море скептицизма, које плави све области данашње умне и мо-

ралне активности. Но, да се не помисли, да у даљини од главних извора европске цивилизације, сувремени покрет духова само кроз призме гледамо, да чујемо, какве се исповести чине и на самим тим изворима. „Данашњи свет — рекао је пре кратког времена Халеви у свечаној седници француске академије наука — пун је младих духова којима живот постаје досадан пре него што се наживе, које мори растућа меланхолија и окружава атмосфера туге. Њима постају досадна обична осећања свакидашњих узбуђења и просте дужности. Они одричу пристанак на сваку веру религиозну или политичку. Све им је престарило на небу, све им је престарило под небом. Они и сами говоре, да им није могућно да воле живот. А и на што живот, питају они, кад једнога дана морамо да умремо! Као да се у старо време не би било знало, да се живот завршује смрћу, и као да би ово било са свим ново откриће. Но по неки од њих похвално се усиљавају да живе. Они потанко испитују своје мисли, и раде савесно да разреше загонетке своје судбе. Но некада их обузме жудња за идеалима, али они у исто време налазе и да идеали не владају више, да им је прошло време, и да не би више ништа вредили. Њима би требали нови идеали од несумњиве оригиналности, и они брижљиво, научно и психолошки траже такове идеале, али као да их још нису нашли.“ Где виших идеала нестаје ту престају, наравно, и врлине, које реализовању тих идеала воде. С тога је за данашње време карактеристично, и кад публицисте и државници таквог значаја као што је Жил Симон, почињу да о патриотизму очајавају. „За што је — пита он — пламен патриотизма данас мање жарак? Заман ће се потражити, не ће се више наћи оних узвишених идеја, онога духа пожртвовања оне безмерне некористољубивости, којима раније године светљаху. Мржња властољубивост предузеле су мах. Куд год се човек окрене види само клике и нискост. Ако се где и укаже која застава, то је застава какове секте, а не славна и омиљена застава отаџбине, око које би се сви синови народа могли да прикупе. Будимо на опрези! Јер скептицизам, који нас

плàви у политици, у религији, философији, уметности и у књижевности, јесте смртна рана.“

— У недостатку виших идеала и врлина страсти неспречно шире своју владу, те настаје циничко експлоатовање слабијега јачим, наивнијега лукавијим. Стање ово живо наговешћује Пељерон, кад, такођер у свечаној седници француске академије наука, напомиње махијавелистичке научаре: „који незнани и незналице, али грамзиви или гладнице, готови су да чине свашта, јер не раде ништа; који промућурно суде, да је данас најлакше дочепати се власти и најкорисније остати што дуже у власти; који не знају за правду но само за своје укусе, немају уверења но имају само грабљиве саможивости; који љубе своју земљу управо онако, као што пијавице воле болесника; који са политиком воде трговину....“

Закони морала уписани су у природу људску, па и народи и државе могу да опстану и постану велики и срећни само кад живе и раде по тим законима. Осведочавају ли где факта нешто, што се не слаже са начелима морала, онда се ту јавна свест позива у помоћ да би се моралом одређивала примена закона, које факта изражавају.

У овоме смислу и наука крчи поље моралу, излажући пред јавну свест факта, која доказују нужност моралне радње.

Да ли ће опомене историје и догађаја помоћи, да се друштвени и међународни односи путем мирних преображаја окрену на боље, или ће се на силу подражавати стање које може да уроди само општим страдањем, то је питање на које време једино може да одговори.

У данашњој финансијско-војној фази друштвенога и политичкога развитка људског, у којој слабије и мање државе тако лако могу да буду осуђене, да својом народном слободом и независношћу плаћају заплете и неразмрсне рачуне јачих и већих сила, нас се наравно најближе тиче питање о судби малих народа на балканскоме полуострву.

Положај ових народа доводи се у опасност нарочито према оним силама, које су мање дорасле за трговне, колонијске и културне експедиције по далеком варварском свету, мање спремне, да на велики или тихи океан проносе борбу, каква се око привредне и политичне превласти у прошлом столећу међу европским силама вођла на Атлантијскоме Океану, па обрће своје снаге и енергије поглавито на асимиловање већ притиснутих раса, или на војно-административно заузимање, и економно освајање суседних покрајина и земаља у недрима саме Европе. —

Експансивна снага ових сила представља за балканске народе тим тежу опасност, што се та снага и удиире у своме развитку на начела каквима је берлински конгрес 1878 год. потчинио питање о наслеђењу мусломанског „болника,“ начела, која су довела Аустро Угарску у Босну и Херцеговину; Француску у Тунис, Енглеску у Мисир и на Кипар.

Пред тако силним такмичарима у заузимању различних делова турске царевине, на какве изгледе за своју будућност да рачунају народи, које историја, етнографија и закони правде означавају као природне или праве наследнике тих делова? У свих ових народа бројна и културна снага још је малена. Сваки од њих ризикао би, да жртвује и последњи динар и последњега војника, ако би се на по се упуштао у борбу противу освојача, којима развита индустрија, размножена и усавршена средства саобраћаја, усредсређени капитали, организован и раширен кредит тако обилате снаге на расположење стављају.

Особито треба да имамо на уму разлике, које народе јужноисточне Европе у погледу производне, привредне и војне снаге деле од њихових спољашњих противника. Разлике те постају опасне, нарочито кад ти народи осете потребу, да потраже на страни зајмове, које велике државе по правилу налазе у домаћих капиталиста. У недостајању финансијских традиција и ширега кредита, зајмови ти добијају се само за добру цену и на скупу залогу. Односи, у које тако задужени народи долазе према повериоцима на страни, подсећају живо на феномене какви се н. пр. у

Индијци и у Мисиру одомаћују и међу појединцима. Индијски и Мисирски домаћини лако се одважују да узму стране зајмове на залогу своје имовине, а кад се покаже да њихова привредна снага не достиже за редовно испуњавање уговорених обвеза, па се заложена имовина прода за дуг, они се сматрају за сретне, ако се купци залоге смилују, те их као најамнике или слуге, задрже на оној истој земљи којој до јуче беху господари!

Дужнички односи кључ су и данашњем политичном питању Мисира. Инглизи су поглавито силом поверилачких права заузели земљу, која је непромишљеним залагањем својих финансијских и привредних извора, свог имена и своје части, заплела се у обвезе, из којих сад не може лако да се исплете. Финансијски удари довели су Мисир до банкротства и политичкога ропца. Урачунавањем растућих дефицита у главнину дуга покушава се да се прикрије банкротско стање земље. Али интерес се не може трајно плаћати из саме главнине, нити се новим зајмовима рачун старих вечито изравнати може. Буџет за буџетом доказује, да државни терети премашају нореску снагу народа, да му крње тековине и капитале, смањују производна средства и спречују јачи развитак привредне радиности. Без напредне народне привреде нема ни трајних извора народног богатства. Нема ли оваквих извора, онда не може да има ни финансијске равнотеже па ни стабилне народне владе. Без финансијске равнотеже и стабилне владе постаје немогућна и озбиљна друштвена и политична организација, па настаје ора за страну окупацију.

Што малим народима недостаје у снази кад су усамљени, они могу то да надокнаде удружењем на привредноме и политичноме пољу у облику царинскога и политичкога савеза. Како таквим савезима и мале државе могу да постану неисцрпни извор снаге, томе даје жива примера велика немачка царевина, којој је прва основа постављена привредним удружењем малих германских племена у облику царинскога савеза, а дат величанствени развитак народним уједињењем тих племена.

Али да би се до привредногa и политичнога савеза међу балканским народима дошло, први је услов да се у свих њих развије свест о нужности сложне радње за добро свакога и свију.

У тежњи, да се пробуди таква свест, покренута је у средини јужних Словена у најновије време, као што је познато, мисао о књижевноме и научноме конгресу, који би представљао огњиште умне и моралне солидарности међу Србима, Хрватима и Бугарима. А у самоме нашем друштву истакнут је прошлога лета предлог, да се међу народима на југоистоку Европе организује узајамно и заједничко изучавање у историјском, филолошком и етнографском погледу, ради обавештења о праву и сталној основи за братску сугласност.

Но пре него што је идеја савеза и братске узајамности међу балканским народима ухватила дубљег корена у њиховој свести, они исти узроци, који су некада јужноисточна словенска племена ценали на разна ситна средишта и непријатељске таборе, на их поцепана и усамљена једно за другима доводили под страни јарам, произведоше, на жалост, и у наше време српско-бугарски рат. Изненадно усамљена, без знања и споразума са сродним и суседним народима, бугарска је влада предузела дело народног уједињења између Бугарске и Источне Румелије, које би требало да носи на себи печат општега договора, сложнога покрета и братске солидарности свих малих балканских народа. Таквим начином рада изазвала је бугарска влада у Србији, Грчкој и Румунској зебње од политичке превласти једнога народа над другим, на се на све стране развила радња и борба за осигурање народног опстанка и народне будућности.

Тајна спољашње опасности за мале балканске народе расте у слабости, на коју их њихова усамљеност и неслога осуђује. Међусобно ценање и непријатељство не могу донети добра ни једном од њих. На против тако ценање и непријатељство могу само да увећају и ускоре оне опасности, које им свима од освојачких сила грозе. Сатирући скупим оружањем и огромним ратним теретима и жртвама мла-

ђане снаге своје, они се, тако рећи, сами бацају у чељусти оним силама, које теже, да се у правцу Солуна и Цариграда рашире, па онда жудно траже изговора за интервенцију у томе правцу. Нису ли анархијски раздори међу самим Пољацима спремили пропаст њиховој држави? Потреба ширења према Висли и Балтијскоме Мору удружила је тада северне силе противу несретне Пољске, која им је била на путу, те под изговором да обуставе проливање братске крви међу самим Пољацима, оне су овима најпре отргле неколике покрајине, а доцније и целу земљу одузеле и међу собом поделиле.

Па тако исто и потреба ширења према Белом и Средоземном Мору може да удружи данашње силе, да под изговором пресецања „братоубилачког рата“ и утврђења „општег мира“, присвоје и поделе балканско полуострво.

Братско измирење и удружење једини је спас за мале народе у југоисточној Европи. Опасности, које њиховоме опстанку спољa грозе, страшније су од свих тегоба, о којима може да буде питање међу њима самима. С тога пред тим опасностима они треба да оставе на страну све што суревњивост и несугласице међу њима самима распаљује, па да у сложну радњу за одбрану опште слободе усредсреде снаге своје. Упорним подгревањем суревњивости и несугласица међу собом и узајамним слабљењем и сатирањем својих снага они се доводе до нужности, да прибегавају неприродним савезима један против другог, савезима са освајачким силама, који природно излазе на то, да те силе, уз свој лавовски део прогутају најпосле и мале помагаче своје. То је балканским народима врло добро познато из историје грчко-турскога савеза у 14-ом столећу.

Књижевници и научници, као апостоли више друштвене и политичне свести, позвани су, да светлошћу истине разгоне заблуде и предрасуде што сметају зближењу и удружењу малих народа, који само заједничком радњом могу да осигурају свој опстанак и напредак.

Заблуде и предрасуде извиру из незнања, које гаји страсти у место врлина; прихвата и подупире шарлатан-

Али да би се до привредногa и политичнога савеза међу балканским народима дошло, први је услов да се у свих њих развије свест о нужности сложне радње за добро свакога и свију.

У тежњи, да се пробуди таква свест, покренута је у средини јужних Словена у најновије време, као што је познато, мисао о књижевноме и научноме конгресу, који би представљао огњиште умне и моралне солидарности међу Србима, Хрватима и Бугарима. А у самоме нашем друштву истакнут је прошлога лета предлог, да се међу народима на југоистоку Европе организује узајамно и заједничко изучавање у историјском, филолошком и етнографском погледу, ради обавештења о праву и сталној основи за братску сугласност.

Но пре него што је идеја савеза и братске узајамности међу балканским народима ухватила дубљег корена у њиховој свести, они исти узроци, који су некада југоисточна словенска племена цепали на разна ситна средишта и непријатељске таборе, па их поцепана и усамљена једно за другима доводили под страни јарам, произведоше, на жалост, и у наше време српско-бугарски рат. Изненадно усамљена, без знања и споразума са сродним и суседним народима, бугарска је влада предузела дело народног уједињења између Бугарске и Источне Румелије, које би требало да носи на себи печат општега договора, сложнога покрета и братске солидарности свих малих балканских народа. Таквим начином рада изазвала је бугарска влада у Србији, Грчкој и Румунској зебње од политичке превласти једнога народа над другим, па се на све стране развила радња и борба за осигурање народног опстанка и народне будућности.

Тајна спољашње опасности за мале балканске народе расте у слабости, на коју их њихова усамљеност и неслога осуђује. Међусобно цепање и непријатељство не могу донети добра ни једном од њих. На против тако цепање и непријатељство могу само да увећају и ускоре оне опасности, које им свима од освојачких сила грозе. Сатирући скупим оружањем и огромним ратним теретима и жртвама мла-

ђане снаге своје, они се, тако рећи, сами бацају у чељусти оним силама, које теже, да се у правцу Солуна и Цариграда рашире, па онда жудно траже изговора за интервенцију у томе правцу. Нису ли анархијски раздори међу самим Пољацима спремили пропаст њиховој држави? Потреба ширења према Висли и Балтијскоме Мору удружила је тада северне силе противу несретне Пољске, која им је била на путу, те под изговором да обуставе проливање братске крви међу самим Пољацима, оне су овима најпре отргле неколике покрајине, а доцније и целу земљу одузеле и међу собом поделиле.

Па тако исто и потреба ширења према Белом и Средоземном Мору може да удружи данашње силе, да под изговором пресецања „братоубилачког рата“ и утврђења „општег мира“, присвоје и поделе балканско полуострво.

Братско измирење и удружење једини је спас за мале народе у југоисточној Европи. Опасности, које њиховоме опстанку споља грозе, страшније су од свих тегоба, о којима може да буде питање међу њима самима. С тога пред тим опасностима они треба да оставе на страну све што суревњивост и несугласице међу њима самима распаљује, па да у сложну радњу за одбрану опште слободе усредсреде снаге своје. Упорним подгревањем суревњивости и несугласица међу собом и узајамним слабљењем и сатирањем својих снага они се доводе до нужности, да прибегавају неприродним савезима један против другог, савезима са освајачким силама, који природно излазе на то, да те силе, уз свој лавовски део прогутају најпосле и мале помагаче своје. То је балканским народима врло добро познато из историје грчко-турскога савеза у 14-ом столећу.

Књижевници и научници, као апостоли више друштвене и политичне свести, позвани су, да светлошћу истине разгоне заблуде и предрасуде што сметају зближењу и удружењу малих народа, који само заједничком радњом могу да осигурају свој опстанак и напредак.

Заблуде и предрасуде извиру из незнања, које гаји страсти у место врлина; прихвата и подупире шарлатан-

ство у место праве науке; служи грабежу, корупцији и деморализацији, у место привредној узајамности и карактерној моралности; иде на сусрет државноме банкротству, у место општем благостању; сеје неповерење и мржњу, у место искрености и симпатија; завађа и рођену браћу, у место да збраћује и несродне народе.

На против свест извире из знања, које расветљује битну истоветност интереса и потреба у људи и народа, на уводи армонију међу духове и карактере, међу идеале и тежње, те их претвара у живе изворе братске узајамности, па и народне снаге и величине.

Незнање је подрило и упропастило и најсилније источне монархије; знање је створило општи напредак цивилизације, који и од најситнијих племена производи велике и моћне народе и државе.

Знање се усредсређује у науци, која обухвата умове свих векова и нараштаја, свих народа и света човечанства. На науци, дакле, и ми треба да оснивамо развитак опште свести о братској солидарности како са сродним словенским племенима, тако и са свим оним народима, с којима је судба одредила да добро и зло делимо.

Догађаји казују, како опасности нашег народног положаја из дана у дан расту. Кроз густу маглу неизвесне будућности звезда српска само бледим зрацима просијава.

Облаци, који се по српском небу вију, прете да помраче историјске енергије и врлине јуначког народа. На данашњем је нараштају српском, да буктињом науке расветли основе народне снаге и величине, и да просветом српскога духа даде полета развитку друштвене и политичне свести којом се народи подижу и велики постају.

Кад сам на скупу прошле године имао част, да са овога места поздравим друштво, ја сам сматрао за дужност, да нагласим, како за свестрани развитак народне свести требају велика књижевна и научна средишта, каква на данашњем ступњу цивилизације универзитети и академије наука представљају. Таква средишта већ имају браћа наша Хрвати и Грци. Крајње је време да их и Срби имају!

Само према светлости истине, каква се са таквих олтара шири, можемо да се упутимо сугласном развитку физичних, умних и моралних снага, па да створимо нове изгледе за будућност и ускоримо долазак бољих времена. Само свестраним и напредним развитком науке у средини нашег народа можемо да се успособимо за стварање великог народног идеала; само производном употребом огромнога капитала савременога знања људског, који наука ставља на расположење, можемо да уздигнемо наш друштвени и политички живот до висине на којој слобода, правда, опште добро и народна срећа и слава цветају.

Није могућно, да се буде пријатељ народу своме, а да му се у данима тешке кризе не посведочи готовост пожртвовања за одбрану опште слободе и будућности. Пред бурним спољашњим догађајима не треба и не сме да буде партијскога антагонизма и котеријске борбе међу синовима српским, који само уједињеном снагом и братским заузимањем свакога за све и свију за свакога могу сретно да нас изведу из данашње кризе. Такав антагонизам и таква борба излазила би данас, по својим последицама, на што и само издајство отаџбине.

Нека нужност заједничке одбране у овим судбоносним моментима прикупи и уједини све умне моралне снаге српске под заставу науке, у којој је спас народнога духа па и народне будућности. Под заставом науке, да и ми на овоме скупу, са енергијом снажних душа, дамо нова израза живој и сталној жељи патриотској, да што скорије доживимо српски универзитет и српску академију наука и уметности на народном огњишту српском!

Бр. 3.

Председник обзнањује промене у појединим одборима и управи друштва.

На место дојакошњих председника првога и четвртога одбора, господе Љ. Клерића и Ст. Тодоровића, који су по статуту одступили, изабрани су: за председника при-

родњачког одбора г. С. М. Лозанић, а за председника уметничког г. А. Бугарски.

Узима се на знање.

Бр. 4.

Секретар чита извештај о годишњем раду друштва, који овако гласи:

Извештај

управе српскога ученог друштва

о књижевном раду и новчаном стању

у години 1885.

I

„Уз рат Музе ћуте“, вели стара изрека, која се и на нама обистинила, али не у оноликој мери, у колико би се могло претпоставити, јер је напредно стање захватило истом полседњих 5 месеца друштвене године, а друштво је имало и има знатну готовину списа. Последице можда ће се осетити тек у овој години.

Прошлогодишње неприлике беху ове: помоћник секретаров добио је другу службу; писар и послужитељ друштвени и слагачи отидоше на границу; штампарија ни по скупе новце не може да добави ксилографа, те се и с тога задржава штампање друштвенога органа, штампајући две књиге 10 месеца; комисионари, једни се не одазваше никако, а други послаше мање новаца него лане.

Управа се састајала 18 пута преко године (као и лане), а сва четири одбора имађаху 25 састанака, (лане 26); први одбор (природњачки) имао је 5, други (философски) 6, трећи (историјски) 8, четврти (уметнички) 4, други и трећи заједно 1, а цело друштво 1 свечани састанак.

Друштво је за год. 1885-у издало 6 књига Гласника (61—66), у 144 табака, (лане 6 књига у 135 табака).

Али се књижевни рад не може мерити једино по штампаним књигама, јер оно има списа спремљених за штампу још за 6 књига или 135 штампаних табака. Ну штампарија не доспева да нам штампа више од 6 књига на годину, а друштво опет, према својим скученим средствима нема чим да подмирује трошкове за више издања. Међу тим по спољашњој изради, наш орган иде међу најелегантнија издања научних друштава у Европи, што је нашој државној штампарији на част.

Шта је друштво привредило науци у току ове године на по се, изложићемо доцније, а сад нека нам је допуштено да бацимо летимице поглед на целокупни рад овога друштва. Сваки добар привредник, од времена на време, завршује своје рачуне, да би констатовао право стање ствари, да би добио преглед и ухватио биланцију. А и за праведну оцену потребан је преглед; не може се на пр. по једној књизи судити о знатном мноштву рада.

Наше друштво и ако је основано било с концем 1841, поче издавати свој орган тек 1847. Прва радња његова осим претходне, може се поделити у два периода, од 1847 до 1866 и од 1867 до 1886.

У првом периоду нема толико књижевника колико у другом; ради се само на језику и историји српској, политичкој и књижевној, тек при крају уносе се природне, и више друштвених наука. Државна је помоћ 1200 динара (100 дук.) на годину и бесплатна или беспроцепатна штампа. Излази сваке године по једна књига Гласника; 1848, 50 и 64 није изашла ни једна, а 1862, 63 и 66 опет по две књиге угледаше свет.

У другом периоду обрађују се разна поља науке, знања и уметности; књижевника је повише спремних. Потпора се полако повишује на 12.284 дин.

Овај период може се поделити на 3 одсека. У првом, за седам година (1867—73), изађоше 23 књиге Гласника оба одељка, или $513^1/_2$ табака (књ. 21—39 и 1—4); долази дакле на годину одсеком 3 књиге и $^2/_7$, или $85^1/_2$ табака. У другом, за девет година (1874—82), изађе 21 књига, оба одељка, или $478^1/_2$ табака (књ. 40—51 и 5—13);

долази на годину 2 књиге и $^3/_4$, или $53^1/_4$ табака. — А у трећем, за три године (1883 до 1885), изађоше 19 књига оба одељка, и српска историја, или 404 табака (књ. 52 до 66, 14—15 и 1); долази годишње 6 књига и $^1/_3$ или $134^2/_3$ табака. К овоме кад се додаду још оних 135 табака готових за штампу, па подели са три, долази 8 књига и $^1/_3$ или $179^2/_3$ (округло 180) табака на годину, а подељено на 4 године чини 6 књига и $^1/_4$ или $134^2/_4$ (округло 135) табака годишње, — а са потпором као у пређашњем одсеку.

Према томе, у трећем одсеку урађено је више за 3—4 године, него у пређашњима за 7 или за 9 година. Истина, овај је одсек наследио један део готовине; али и пређашњи су наслеђивали од својих претходника, а ни он не ће оставити без наследства одсек који за њим дође: те се тако збир његове привреде опет не помера.

А како стојимо са каквоћом рада?

Гледајући на радну снагу, у првом одсеку радило је 46 књижевника, у другом 45, а у трећем 68, од којих је у овом најновијем одсеку управо половина (34) приновљена, које од старијих које од млађих посленика. У том броју нису и они чланови, који су само долазили на састанке, усмено оцењивали и гласали, већ једино књижевници, који су писали расправе и друге чланке, састављали композиције, подносили писмене предлоге, прибирали различну научну грађу и давали писмене оцене. Ево их поименце:

У сва три одсека радили су:

Владимир Јовановић, Г. Витковић, Гл. Гершић, Д. С. Милутиновић, Ј. Бошковић. Ј. Драгашевић, Ј. Мишковић, д-р Ј. Панчић, Љ. Клерић, М. Ђ. Милићевић, М. С. Милојевић, М. Валтровић, архим. Н. Дучић, д-р Н. Крстић, П. Срећковић, митрополит Сава Косановић, С. Бошковић, Ч. Мијатовић. — (18).

Само у првом:

А. Н. Спасић, А. Убичини, А. Чумић, † Бож. Петрановић, д-р Вл. Ђорђевић, † Ђ. Даничић, † Ж. Жујовић, Ж. Јовичић, И. Паплоњски, † Ј. Гавриловић, † д-р Ј.

Шафарик, А. Јовановић, † К. Невострујев, М. А. Петронијевић, М. Н. Шапчанин, Св. Никетић, Сима Љубић, Ст. Тодоровић, Стојан Обрадовић — (19).

У првом и другом:

А. С. Јовановић, Вл. Јакшић, Дим. Стојановић, архим. Иларион Руварац, архим. Леонида, М. Кујунџић, Ст. Д. Поповић, Ст. Новаковић. — (8)

У првом и трећем:

А. Васиљевић, † В. Макушев, Ђ. Малетић. — (3)

Само у другом:

В. Богишић, В. Јагић, Јован Кнежевић, К. Ј. Јиречек, д-р Л. Докић, † М. Н. Илић, — (6)

У другом и трећем:

А. Алексић, Богољуб Јовановић, Вл. Тителбах, Д. Нешић, Ђ. Миловановић, Е. Јелинек, П. Јастребов, П. Павловић, Ј. Ђорђевић, Мита Живковић, д-р М. Вујић, С. М. Лозанић, Ф. Хофман. — (13)

Само у трећем:

† А. Калауз, А. Кнежевић, В. В. Вукасовић, В. С. Д., Дав. Јенко, Д. Алексијевић, Д. Ђурић, Д. Јовановић, Добр. Ружић, Драг. К. Јовановић, Др. Посниковић, д-р Ђ. Мушицки, Ђ. Поповић, Ј. Авакумовић, Ј. Жујовић, д-р Јов. Ристић, д-р Јов. Туроман, Јос. Маринковић, † К. Станковић, Л. Зоре, Љ. Ковачевић, Љ. Стојановић, М. Драговић, М. Леко, М. Бан, д-р М. Јовановић, д-р Милов. Спасић, Милош Зечевић, Петар Ђорђевић, Петар Живковић, Рад. П. Јовановић, Ристо Ковачић, д-р Сава Петровић, Свет. Вуловић. — (34)

Из овога се прегледа види, да је друштво за последњих 20 година, у главноме, једно исто: 10 је сурадника умрло, неколицина пише у другим часописима или, бавећи се политичким и другим јавним пословима, нема времена да у исто доба обрађује и књижевно поље; неколицина су мили гости, који се као таки могу опет појавити; остали беху метеорске природе. Међу тим приновљено је као што рекосмо, 34 које старијих које млађих сурадника.

Ни пређашња два одсека не беху једнострана, али овај се особито одликује разноврсним радовима.

Како знање у појединих писаца с временом напредује, то је и вредност рада, у цело узевши, у последњем одсеку морала напредовати. Овако је већ по самом умовању, али имамо за то и потврде. Тако на пр. критика прекошњих Срба и Хрвата, Руса и Чеха, па и неких немачких и француских повремених списа повољно се одазвала о последњем трогодишњем раду друштва, (разуме се, у колико је изашао из штампе). Домаћу критику не можемо навести с тога, што у овај мах немамо у земљи ни једнога књижевног листа. У недостатку домаће критике, споменућемо прођу друштвених издања; пређе се продавање годишло за 50 динара, а у најновије време за 2.500.

II

А сада, част нам је изложити колико су, минуле 1885 године, поједини одбори допринели к развитку и унапређењу својих струка, као и колико је управа припомогла успешнијем вршењу друштвеног задатка.

I. У природно-математичком одбору.

Д-р Сава Петровић, 1° О српским Рамондијама и о фамилији Циртрандацеа.

Д-р Јосиф Панчић, 1° Други прилог грађе за флору кнежевине Бугарске.

Ј. М. Жујовић, 1° Прилог ка геологији Бугарске. — 2° Скица геолошке карте краљевине Србије. — 3° Грађа за геологију краљевине Србије. Прилог V. О андезитичким стенама.

Љуб. Клерић, 1° О уздужном профилу сталног хидрауличног притиска (Њутенова катаракта).

А. Алексић, 1° Мачва, са нарочитим погледом на поплавне прилике.

Д. Ружић, 1° О Амфиоксусу.

Овај је одсек донео предлог, да се изводи из појединих радова штампају у засебним књигама на којем од главних језика јевропских. На које су други одбори одлучили, да остане дојакошња практика, а то је, да се

сваки чланак, поред оригинала, може штампати у изводу и на којем туђем језику, кад то дотични одбор нађе за добро.

Понуда, да се за Гласник изради „Биолошки речник“ и „Математичко-физички речник“, није примљена.

На прегледу су расправе: а) О телуричним струјама; б) Електрицитет као један облик силе.

II. За науке философске и филолошке.

Љ. Станојевић, 1° Неколико рукописа из царске библиотеке у Бечу; а) Један апокрифни зборник 17 столећа; б) Дамјанов зборник; в) Три српска јеванђеља 13 до 14 столећа; г) Два зборника лекарија; д) Теодосија мниха, Хиландарца, живот св. Симеуна, и св. Саве; ђ) Марин Скадранин о Скендербегу.

А. Васиљевић, 1° Психолошке особине српскога народа.

Св. Вуловић, 1° О животу и списима Ђ. Малетића.

Јован Бошковић, 1° О животу и књижевним делима М. Бана.

Ђ. Малетић, 1° Говор приликом 50-огодишњице.

М. Бан, 1° Говор на истом свечаном састанку друштва.

Петар Ђорђевић. 1° Прилози за синтаксу српског језика; 1° О падежима без предлога.

Прегледани су списи В. Врчевића, који у овај одсек иду.

Овај је одбор покренуо и приредио прославу 50-огодишњице књижевнога рада редовних чланова друштва Ђ. Малетића и М. Бана.

А у друштву са историјским одбором изабрао је говорника за прославу тисућнице св. Метода, у лицу г. Панте Срећковића.

III. За науке историјске и државне.

В. С. Д. 1° Ко је наследник српске пећске патријаршије?

П. Срећковић, 1° Додатак к „чину братотворенија.“ — 2° Беседа на дан хиљадугодишње светковине словенских апостола св. Ћирила и Методија.

на најпосле морала је ствар поћи судским путем. Позвана је књижарница браће Поповића у Новом Саду, да пречисти своје трогодишње рачуне с друштвом, па и ту најпосле као да ће морати доћи до суда. Опомињати су неки књижари комисионари, да одговарају на време својим дужностима.

Вођени су преговори са саветом велике школе, како да се прослави тисућница св. Метода, на дан 6 априла прошле године. Плаћено је Извршном Одељку 135 динара судске таксе, по што је оборен завештај поручника Стошића, који 1880 беше оставио своје имање ученом друштву. Издана је слагачима Гласника мала награда као и лане; а тако и послужитељима при 50-огодишњици. Прегледани су рачуни друштвени за 1885 и нађено је да су исправни. Одређен је дан за годишњи скуп и утврђен дневни ред. Спремљени су кандидати за нове чланове и извештај скупу.

Ове пак године рађено је на по се ово:

Уговорен је откуп Книћанинове архиве. По саслушању свих одбора одлучено је, да први састанак јужно-словенских књижевника буде ове године у Београду, ако на то пристане и наша државна власт, и спремљена су за то и правила. Саслушавани су сви одбори о напред поменутом предлогу природњачког одбора. Журено је штампање 58 књиге Гласника. Спремљен је програм за 50-огодишњицу књижевног рада редовних чланова Малетића и Бапа, прву светковину те врсте у нас. Питане су овдашње приватне штампарије а са штампаријом А. Пајевића вођени су и преговори — би ли могле штампати једну-две књиге Гласника на почек, да би се једном одгушило нагомилано градиво за штампање. Одлучено је, да се сваке године спомене на скупу и стање књижевнога завештања К. Хаџи-Ристића и књижевнога фонда Мих. и Мар. Миливојевића. Тражена је помоћ за откуп Книћанинове архиве (2400 динара). Управа је одлучила, да се код г. министра просвете поради за прештампавање Гласника, којих више нема, па ма било и по једна свеска на годину; а обратиће му се и за помоћ, ради истраживања српских историјских споменика у Ватиканској архиви.

Изјављено је, које по телеграфу а које преко нарочитих изасланика, породицама умрлих чланова: В.Ига, П. Јовановића, д-ра Ј. Суботића и И. С. Аксакова, саучешће друштва у жалости, а Суботићу је још редовни члан Ђ. Малетић говорио и опроштајну реч.

Примљен је са великом хвалом оригинал хрисовуље краља Стевана Дечанског о призренској епископији, који је послао г. П. Јастребов, преко српског посланика у Цариграду.

Од питања које је друштво покренуло: предлог да се сними величанствени сребрни олтар краља Милутина, велика икона краља Уроша Великог и краљице Јелене, као и да се пошље извештај о томе и слика завета Милутинова, т. ј. крипте његове и у њој олтара — изволело је Његово Величанство Краљица Наталија, штедра заштитница уметности, милостиво примити под своје моћно окриље. Тако исто предлоге друштва: о прештампавању Вукових дела, о преносу његових костију у Београд, и о изашиљању чланова друштва на земаљску изложбу у Будим-Пешти, ради описа и снимања српских фрушкогорских старина, уметничких и књижевних — узела је краљевска влада у своје руке, захваливши друштву писмено на замисли и приправи око онога средњег предлога.

III.

На жалост и ове године имамо да споменемо велике губитке међу почасним и дописним члановима друштва:

1° В. Иго, опште познати песник француски и светски. Готово све његове драме преведене су на српски, а и неколицина других дела његових (Кромвел, Ернани, Марипна Делормова, Лукреција Борџија, Марија Тудорова, Анцело, Руј Блаз, Племићи, Звонар Богородичине цркве, Сиромах Клаудије, Историја једнога злочина, На белом хлебу, Јадници, Работници на мору, Деведесет трећа).

2° П. Јовановић, пређе редовни члан друштва српске словесности а за тим почасни члан ученога друштва, бивши министар финанције и члан државнога савета, стручњак у питањима финанцијским и економним. Осим претход-

них радова, његови су пројекти за законе: о пенсионом фонду (1871), о сеоским дућанима (1870), закон којим је повишена царина на извоз дрва и грађе (1871), измена у закону о шумама (1872), закон о трошарини (1869), пројект за закон да се образује српско народно друштво, закон о трговачко-занатлијском одбору (1870), о уређењу земљоделско-шумарске школе (1870), законодавне одлуке о повластици у Србији (1872), закон о калдрмији (1872), измена увозне царинске тарифе (1871), закон о штедионицама, смањио је царину на извоз рогате марве (1871), укинуо је царину на књиге и остале производе наука и уметности, први је код трговачких одбора покренуо мисао о подизању јавних стоваришта у Београду; то су у главном његови радови у финанцијској струци. Он и ако није у теорији апсолутно заступао начело заштитне царинске системе, ипак је у практици налазио, да подизање пољске привреде, заната и индустрије треба и сама држава да потпомаже. У економном развитку и напретку Србије, он је први покушавао да склопи трговачке уговоре са Аустро-Угарском, Румунијом и Русијом (1869), израдио је нацрт закона о радњама и закона о мерама (1872). Написао је броширу Наши ђумручки одношаји (1867), заступајући српско гледиште при склапању уговора о трговини.

Дописни чланови: 1° Н. И. Костомаров, одлични историк руски. Бавио се поређењем споменика народног песништва јевропских народа, прикупљао је податке за језик, обичаје, песме и предање народно; беше члан друштва за ширење научне и књижевне узајамности словенских народа. Од списа и издања његових поменућемо: Украинскіе баллады (1840), Переяславска ночь, Объ историческомъ значеніи русской народной поэзіи (1843), Славянская миѳологія и Мисли объ исторіи Малоруси (1846), Борба украинскихъ казаковъ съ Польшею (1856), Богданъ Хмельницкій (1857), Историческія монографіи и изслѣдованія (1863), Сѣвернорусскія народоправства (1863), Очеркъ домашней жизни и нравовъ великорусскаго народа (1860), историјску приповетку Сынъ, Помятники старинной русской

литературы и т. д. Особита је црта у његовим списима она често драматична живост у изради, који начин повишује њихову сваки пут научну вредност.

3° Д-р Јован Суботић, увенчани песник наш и Нестор међу данашњим књижевницима српским и хрватским, један од најплоднијих а при том најодличнијих писаца српских. Његова укупна књижевна дела изнеће 14—15 књига; у 4 књиге биће песме (лирске, лирско-епске и епске); у друге 4 драме (7 великих драма и трагедија и неколико омањих драматских спевова); 3 књиге биће приповедака; у друге 3 — различни списи, као беседе (књижевне), критике, расправе. 50 разних састава о језику, књижевности, стиховима, историји, путописа, народописа, политичких списа и народно-црквених; и 1 књига његових мемоара, културна слика доба, у коме је живео. Још за живота издао је 9 књига. Суботић је проживео готово све мене наше новије књижевности, али беше један од оних ретких књижевника српских, који су се једнако учили и непрестано напредовали, тако да је свагда био на ниво-у оних грана науке, знања и уметности, којима се бавио. Он је пре Даничића и Бранка (дакле пре 1847) пошао новим путем, и ако не одмах и по форми онако напредно, гледај за то његову расправу „Црте из српске књижевности“ у Летопису 1846. Његове баладе долазе на прво место у књижевности српској и хрватској; драме су му добродошла принова нашим народним позориштима, а и згодна замена гдекојој драми Ј. С. Поповића у неколико застарелој; његове приповетке, историјске и из друштвеног живота, угледне су; а беседе, критике, расправе и остали састави броје се међу најврсније у нашој књижевности. Он је први примерима потврдио, у Цветнику срп. књижевности, (читанка за више гимназије), I и II, у Бечу 1853, да српској књижевности има не сто, већ 700 година. За чудо је, како Суботић беше разноврстан, и опет у свачем међу првима а таки писци у данашњим нашим приликама више вреде, него тако звани грађачи епоха. Узмимо га на пр. као правника, он је, кад би изабран академијским саветом пештанскога

свеучилишта, па још као православни, да замени професора римскога права, боље предавао поменути правни предмет на латинском језику, него и сам ordinarius; он беше у Новом Саду и околини први и најуреднији адвокат, он беше један од најодличнијих септемвира (чланова касације) у Загребу, организатора и политичних беседника на саборима. Па тако је и у другим струкама. Познате су његове заслуге за Матицу Српску у Новом Саду, јужно-словенску Академију, као и за народна позоришта у Новом Саду, Загребу и Београду, и за српске гимназије у Новом Саду и Карловцима. Па колико ли је младих Срба упутио и добрих им савета дао! Он беше поборник за слогу између Срба и Хрвата, па и у опште, као дугогодишњи сборник у Карловцима, Загребу и Будим-Пешти беше елемент умерености и стишавања, прави дар с неба за нас јужњаке, вреле крви: „Благо онима који граде мир, јер ће се они синови Божји назвати!“ Био је искрени пријатељ слободе и неуморни заступник и бранилац српске автономије и српских права, тако да, поред све своје финоће и помирљивости, није никад попуштао у ствари. Био је и добар Словенин и за то своје уверење и пострада. У приватном животу беше прави узор добра домаћина: примеран муж, отац и пријатељ; никад ником није накостио нити се светио. Српска црквена општина у Земуну, којој беше председник и посланик на саборима, за његове многе и знамените заслуге за Српство, као и у знак свога великога поштовања и дубоке захвалности, приредила му је сјајан погреб, на који се беше слегао сав град Земун и сва интелигенција из околине, која у хитости могаше стићи. Самих надгробних венаца беше 40, а међу њима и један сребрн (из Панчева). На погребу беше заступљено и учено друштво: изасланицима, говором и венцем.

4° И. С. Аксаков, један од првих и најрадљивијих садашњих писаца руских, песник и велики руски и словенски патриота и публициста. У његовим лирским песмама јавља се еминентан дар, правина и смелост уверења. Али он беше исто тако важан и као народни трибун и публициста. Величина његова ума и срца огледа се у сваком раду

његовом. Његов велики ум и срце обухватили су све словенске народе па и српски. Сваки који прати јавни живот словенскога света и његовог најмоћнијег представника Русије, зна за име И. С. Аксакова, а ми Срби, на по се, много смо захвални и дубоко се клањамо његовоме духу, за услуге учињене нашему народу, за време најновијих ратова наших за ослобођење и независност, као организатору не само моралне помоћи него и финанцијске и добровољне потпоре.

С тога је глас о смрти његовој силно потресао и српска срца као и света осталог словенства а особито православног. Људи тих племенитих својстава и таке моралне вредности, и у највећих народа, врло се ретко рађају! Успомена на њега живеће вечно у духу словенском, као и сама идеја, којој он беше најбољи представник.

Нека је свима напред поменутим члановима нашим у српском народу вечити спомен и слава!

О новчаном стању ученога друштва за рачунску 1885 годину (од 1 нов. 1884 до 1 нов. 1885) част нам је известити годишњи скуп, да је било:

I. Примања.

1°,	Државна помоћ за 1885 . .	15,283·80
2°,	Од продатих књига преко књижара и непосредно	1,905·06 (¹)
	Свега. . . .	17,188·86 дин.

II. Издавања.

1°,	Плате	3.912
2°,	Хонорари	10,551·75
3°,	Путовање	1.280·
4°,	Књиговезац	360·75
5°,	Књиге и слике.	12·15
6°,	Канцеларијски трошкови. . .	1,152·30
	Свега . . .	17,268·95 дин.

(¹) Од 1 нов. 1885 до скупа придошло је 284·49 дин., а има да се прими још најмање 400 динара.

од тога кад се одбије горња сума примања у . . . . . 17,188·86
излази да је више издано. . . . . 80·09 дин.
који је претек издатка од 80·09 пренесен у ову рачунску годину.

I. О књижевном завештању

К. Хаџи-Ристића — „на издавање најбољих српских књига, а нарочито босанских.“ Основни капитал 2040 дин. (170 дуката). (Гледај састанак управе од 23 априла 1871 бр. 29).

II. О књижевном фонду

Михаила и Марије Миливојевића (из окр. краг.) — „за помагање сиромашних писаца.“ Основни капитал 450 дуката, код управе фондова; износи до 1 маја 1885 10,465·76 динара (872 дуката). Гледај састанак управе од 13 августа 1871 бр. 53).

Према сразмерно великом броју српских књижевника с обе стране Саве и Дунава, и њиховом раду на свима пољима науке, знања и уметности; према њиховом дару, спреми, знању и осећању језика, и родољубивој вредноћи и радиности: Срби би у науци, знању и уметности могли заузети најугледније место међу јужним Словенима, кад би у њиховом просветном раду било мало више плана, материјалне потпоре, слоге и патриотске удружбе, па да своје растркане књижевне фондове и посебна књижевна друштва прикупе под моћно окриље једне српске академије за науке и уметности, те да тако уједињени почну радити са пуном снагом. Српски народ заслужује потпуно, да његова интелигенција о тој идеји мало размисли, да је пригрли и да гледа да је што пре оствари.

Чланови управе:

С. М. Лозанић,
А. Васиљевић,
Н. Дучић архим.
А. Бугарски.

Председник друштва,

Владимир Јовановић.

Секретар,

Јован Бошковић.

Бр. 5.

Председник чита извештај о прегледаним рачунима за прошлу годину, који гласи:

„Главноме скупу српскога ученог друштва.

„Част нам је известити Главни скуп српскога ученог друштва, да смо прегледали рачуне истог друштва, за год. 1885, и нашли смо да су у свему исправни.

„У Београду 2 фебруара 1886.

„Скупом одређени прегледачи рачуна за 1885 рачунску годину:

М. Петковић с. р., С. М. Лозанић с. р., Љ. Клерић с. р.

Према томе, скуп издаје разрешницу секретару као полагачу рачуна.

Бр. 6.

Председник позива скуп, да изабере чланове, који ће прегледати овогодишње рачуне.

Бирају се исти чланови, који су прегледали рачуне за прошлу годину.

Бр. 7.

Секретар чита нацрт буџета друштвеног за годину 1886.

А). Примање. Државна помоћ 15,283.80; од проданих књига 1716·20 — Свега 18,000.

Б). Издавање. На плате 3912; на хонораре, путовања, књиге, штампарске послове и књиговесца 12,588; на канцеларијске и ванредне трошкове 1.500. — Свега 18.000.

Бр. 8.

Председник јавља, да је управа ове године привремено ступила у свезу са Геолошким друштвом у Бечу и Археолошким музејем у Сплету.

Поменути поступак управин одобрава се коначно.

Бр. 9.

Председник позива скуп, да изабере чланове који ће потписати записник овогодишњега скупа, из сваког одбора по једног.

Бирају се лањски потписници и за ову годину, а то су господа: К. Алковић, Свет. Вуловић Љ. Ковачевић и Ст. Тодоровић.

Б. 10.

На реду је бирање нових чланова друштва.

Председник чита имена оних лица, која су поједини одбори предложили управи за почасне и дописне чланове, а ова их предлаже скупу на избор.

Изабрани бише узвиком једногласно за почасне чланове: д-р Тодор Момзен у Берлину и Теофило Ханзен у Бечу; — а за дописне: Адолфо Вебер Ткалчевић у Загребу, А. Будиловић у Варшави, Анђео де Губернатис у Флоренцији, и д-р Херм. Игњ. Бидерман у Грацу.

Бр. 11.

Председник, захваљујући друштву на дојакошњем поверењу, моли да се приступи избору новога председника.

После кратког одмора, тајним гласањем изабран би поново за председника Владимир Јовановић, са 24 противу 7.

Бр. 12.

М. Бан предлаже, да друштво своме члану И. С. Аксакову, даде задушницу.

Предлог овај усваја се једногласно.

По што је исцрпен дневни ред, председник оглашује овогодишњи скуп за свршен.

Секретар,
Јован Бошковић.

Овлашћени потписници:
К. Алковић.
Свет. Вуловић.
Љ. Ковачевић.
Ст. Тодоровић.

Одбор за науке природне и математичке

Састанак I, 17-ог марта 1886.

Председник: С. М. Лозанић, чланови: д-р Ј. Панчић, Љ. Клерић, Ф. Хофман, д-р Мачај, К. Црногорац, д-р Л. Стефановић, Н. Живковић, Св. Ивачковић, секретар друштва Ј. Бошковић и заступник пословође овога одсека д-р М. Т. Леко.

Бр. 1.

Г. д-р Ј. Панчић у врло занимљивом предавању саопштава своју расправу „О пореклу житâ.“

Предавање г. д-ра Ј. Панчића саслушано је са највећом пажњом и решено, да се прими као чланак за Гласник. Писац не тражи хонорара.

Бр. 2.

Г. д-р М. Т. Леко саопштава једну белешку „О констатовању живе и сублимата токсиколошким испитивањима органских материја.“

Одбор је решио, да се ова белешка г. д-ра Лека штампа у друштвеном органу.

Бр. 3.

Г. С. М. Лозанић говори „О анализи српских минералних вода.“

По што је решено, да се овај важан рад прими за Гласник, одбор је изјавио жељу, да се све досадашње анализе наших минералних вода, које је г. Лозанић извршио, засебно прештампају.

Састанак II, 5-ог маја 1886.

Председник: С. М. Лозанић, чланови: д-р Ј. Панчић, д-р С. Петровић, К. Алковић, Љ. Клерић, д-р М. Т. Леко, С. Ивачковић, Ј. М. Жујовић.

Бр. 1.

Председник јавља, да је овоме одсеку упућен чланак г. В. Младеновића: Грађа за геологију и минералошко-петрографску збирку ваљев. округа.

Тај се чланак даје на оцену г. г. Ф. Хофману и Ј. М. Жујовићу.

Бр. 2.

Председник јавља, да је одсеку послат чланак г. К. Карамате: Закон електромоторне снаге у електричној струји кроз неограничен простор.

Упућује се на оцену г. К. Алковићу, а за другог референта да се умоли г. М. Недељковић, супленат Велике Школе.

Бр. 3.

Председник саопштава, да је у Хрватској основано природњачко друштво, које ће да обрађује све науке што иду у обим овога одсека, да је то друштво изјавило жељу ступити у свезу са српским ученим друштвом и да је послало прву књигу свога Glasnika са молбом, да му се у размену шаљу наша издања.

Одсек се одзиваље овој жељи и моли г. председника, да уради по овоме што треба.

Бр. 4.

Г. К. Алковић реферише о чланку: Електрицитет као један облик силе, од непознатог писца, и закључује, да се овај чланак не може примити за Гласник ученога друштва, и ако је врло добар и лепо написан, јер је та тема опширно разрађена у сувременој научној литератури, из које је поднети чланак само лепа компилација.

Имајући на уму тачку прву уређења српскога ученог друштва, одсек је решио: да се поменути чланак не прими.

Бр. 5.

Г. К. Алковић реферишући о чланку истог непознатог писца: О телуричним струјама, вели, да и овај чланак има исти карактер обраде, а одсек решава, да се из истог узрока ни овај други чланак не може примити за друштвени орган.

Бр. 6.

Г. С. Лозанић саопштава своја опажања О дејству смеше азотне киселине и бромводоника на неке ароматичне амине, и подноси чланак о томе.

Одсек решава, да се тај чланак прими за Гласник.

Бр. 7.

Г. С. Лозанић говори О тачци топљења и кристалном облику дифенилтијокарбамида, подносеће и написан чланак о томе предмету.

Одсек решава, да се овај чланак прими за Гласник.

Бр. 8.

Г. Ј. М. Жујовић говори о представницима титенске етаже у Србији, показује збирку фосилних кефалопода, које је прошле јесени накупио у томе терену на Гребену крај Ђердана, и моли да се списак те фауне може уврстити у Скицу геологије краљевине Србије, по што тај чланак није дат у штампу.

Одсек одобрава ову молбу.

Бр. 9.

Г. д-р Ј. Панчић подноси друштву један комад новог издања своје расправе: Eine neue Conifere in den westlichen Alpen.

Прима се са захвалношћу.

Г. Ј. М. Жујовић подноси друштву један комад своје књижице Geologische Uebersicht des Koenigreiches Serbien, која је прештампана из овогодишње прве свеске Jahrbuch-a der k. k. geol. Reichsanstalt у Бечу.

Прима се са захвалношћу.

Одбор за науке философске и филолошке

Састанак I, 18-ог марта 1886.

Били су: председник А. Васиљевић, чланови: Г. Витковић, Ђ. Малетић, Ј. Бошковић, Ј. Ђорђевић, д-р Ј. Туроман, М. Ђ. Милићевић, М. П. Шапчанин, М. Ракић, Ј. Авакумовић, Љ. Ковачевић, д-р В. Бакић.

Бр. 1.

Председник износи предлог о прослави стогодишњице од рођ. Вука Ст. Караџића, која би се држала 1887 године, и мисли да би с том прославом требало спојити преношење Вукових костију у Београд и подизање споменика његова овде.

После дужег већања о том предлогу и после обавештења г. Бошковића о преношењу Вукових костију, одбор је одлучио: да се предлог о прослави прими, и да се изабере одбор, који ће спремити нацрт програма за ту прославу. У одбор изабрани биће Ђ. Малетић, Ј. Бошковић и М. П. Шапчанин.

Бр. 2.

По што је још у прошлој години решено да се држи свечани састанак српскога ученог друштва у спомен пок. члану Димитрију Матићу, одбор је одлучио, да тај састанак буде што скорије.

Одбор за науке државне и историјске

I састанак, 8-ог априла 1886.

Председник: архимандрит Н. Дучић, чланови: Б. Јовановић, Вл. Јовановић, Г. Витковић, Гл. Гершић, Љ. Ковачевић, М. Ђ. Милићевић, М. Зечевић, М. Ракић, д-р Н. Крстић, Ст. Бошковић и секретар Јован Бошковић.

Бр. 1.

Известиоци за спис „Горња тимочка крајина“ јављају, да су прегледали: је ли писац, г. Д. К. Јовановић, по-

правио свој спис према раније учињеним примедбама оценитељским, и г. П. Срећковић нашао је, да су његове примедбе усвојене, а г. М. Ђ. Милићевић не може то исто рећи о већини својих.

По дужем већању одлучено би већином гласова, да се спис прими за Гласник, по што писац до штампања може јоште што поправити, а остало је добро.

Бр. 2.

Известиоци нарочитог одбора, који ваља да предложи начин, како да се истражују извори за нашу повесницу у ватиканској библиотеци у Риму, мишљења су, да с погледом на скучена средства овога друштва и на каквоћу извора, у први мах не би требало ради тога слати у Рим нарочита човека, него да гледамо да задобијемо за то каквога тамошњег књижевника или изасланика другог којег научног друштва, да прегледа најпре (о нашем трошку) каквих има тамо извора за историју српских земаља; па према извештају, нека се нареди: или да их исти за нас и препише или да ми одавде пошљемо за то нарочитог човека.

Усваја се предлог одборски, и да се замоли управа да то изврши.

Бр. 3.

Члан Г. Витковић подноси овоме одбору нов историјски материјал, по имену „Грађа за новију српску историју.“

По што су ти споменици разгледани у седници, примају се за Гласник као историјска грађа.

Бр. 4.

Исти предлаже, да се опет пошље на пут ради истраживања нових извора за историју нашег народа.

По дужем већању изабран би нарочити одбор, да промисли о томе, како така путовања у напредак да буду свестранија и систематичније удешена. У тај одбор бирају се чланови: П. Срећковић, Љ. Ковачевић и секретар Ј. Бошковић.

Одбор за уметности

Састанак I, 25-ог фебруара 1886.

Председник: А. Бугарски, чланови: М. Валтровић, Н. Марковић, Ђ. Миловановић, Ђ. Крстић, д-р Милан Јовановић, Свет. Ивачковић и секретар Ј. Бошковић.

Бр. 1.

Управа ученог друштва упућује овоме одбору писмо српске православне општине у Староме Бечеју (у Бачкој) од 8 фебруара ове године, којим ова моли учено друштво, да оно каже: које Србе сликаре сматра као најбоље уметнике и по томе и најзаслужније за препоруку, те да јој тако својим добрим саветом и познавањем врсних сликара српских у неколико олакша, да сликање бечејске цркве, те дивотне грађевине што лепше изведе.

По дужем већању би одлучено, између 17 до 20 сликара српских с ове и с оне стране Дунава и Саве, различних врста и неједнаке спреме за црквено сликарство, препоручити ову шесторицу, који су уједно и чланови српскога ученог друштва: из Београда Стевана Тодоровића, Николу Марковића, Ђорђа Крстића и Ђорђа Миловановића. А из Аустро-Угарске: Радоњића и Уроша Предића (сада у Панчеву). С те стране могли би се препоручити као прави уметници још: Павле Јовановић (у Бечу) и Никола Машић (у Славонији), али одбору није познато до сад, да су се они бавили и црквеним сликарством.

Општина може поверити тај уметнички посао напред поменутој шесторици сликара: или појединце, или у каквој групи од њих састављеној, како нађе за добро.

Бр. 2.

Члан Светозар Ивачковић предлаже, да српско учено друштво изреком општини препоручи, да она не да цео посао само једном уметнику већ више њима, из ових разлога:

1°. Што би тиме све иконе, а не само неке, у племенитом надметању појединих уметника, врло добро биле израђене.

2°. Што би таки иконостас био не само прекрасан прибор за црквену потребу (да виђење природно посредује за виђење у духу, за пажљиво посматрање, с љубављу и дивљењем, за побожно размишљање и удубљивање у божанствене ствари) него уједно и хранионица побожних слика најбољих наших сликара-уметника.

3°. Што би на тај начин иконостас могао бити готов за годину и по, место за више година.

4°. И до сад ретко је коју цркву насликао, баш сву, само један уметник: него обично један погоди сав рад, па онда неки део даје слабијима или себи равнима за јевтину цену — на парче.

5°. Армонија у раду постизава се у претходном случају морањем ради материјалне користи; али зар се она не би могла тако исто постићи и учврстити међусобним договором, повереньем и узајамним поштованьем наших најбољих сликарских снага?

6°. У прилог томе, да се овакво мноштво уметничких радова даде више њима, а не само једноме, говори најпосле и то, што би се на тај начин избегло монополисање уметничких радова, бар код већих и имућнијих општина наших, које на иконама знају да цене и уметничко дело, а за своју пристојну награду имају и права да га оцењују. Монополисање пак смета знатно уметности нашој, нарочито удружењу уметничких снага; смета изналажењу нових талената у млађих људи, понајвише с тога: што се награда не подели сразмерно и подједнако према делу, него колико предузимач целог посла нађе за добро, да таквим помагачима да, (можда са свим добрим, њему равним или баш и бољим од њега). А тако што управо не би требало да буде.

Како овај предлог није усвојен, што уметнички одбор, као таки, не ће о том да пресуђује пре општине, то предлагач одваја своје напред изложено мишљење, са којим се слажу и исто подупиру и чланови: д-р Милан Јовановић и Ђорђе Миловановић.

УПРАВА

Састанак I, 14-ог фебруара 1886.

Председник Владимир Јовановић, чланови: С. Лозанић, А. Васиљевић, архимандрит Н. Дучић, А. Бугарски и Јован Бошковић секретар.

Бр. 1.

Оверен би записник 18-ог састанка прошле друштвене године.

Бр. 2.

За заменика председнику, према статуту, изабран би поново г. А. Васиљевић.

Бр. 3.

Секретар јавља, да су спремне за штампу 3 књиге расправа, 3 књиге научне грађе и 2 књиге музичких списа. (Гласник 58 и 67 до 73).

Одлучено би замолити управу државне штампарије, да убрза штампање друштвених издања, по што су сад већином уклоњене сметње, које су отежавале брзо излажење.

Бр. 4.

Одређује се хонорар г. Богољубу Јовановићу за чланак „Стање јавне частаве у краљевини Србији за 1878 и 79, са две графичке таблице", по 80 дин. од штампаног табака.

Бр. 5.

Коморанска општина моли, да јој се пошље и остатак друштвених издања, које још није примила.

Одлучено писати српском консулату у Будим-Пешти и замолити га, да пошље реченој општини друштвене књиге, које се тамо налазе а општини су намењене, о трошку овог друштва.

Бр. 6.

Секретар јавља, да је добио од г. Витковића блок од 65 новећих фотографија српских црквених старина на

земаљској изложби у Будим-Пешти, које је друштву на дар послао г. Никола Плавшић, управник хрватско-славонског павиљона, износећи поменуту збирку слика управи на углед.

Одлучено би, да се г. Плавшићу, и у записнику управином и у нарочитом писму, у име ученог друштва искаже особита захвалност на овакој пажњи, као и ретком и драгоценом дару.

Бр. 7.

Извршујући решење скупа, одлучено би, да задушница И. С. Аксакову буде у суботу 8 марта у $11\frac{1}{2}$ часова пре подне, у овдашњој саборној цркви, и члан управе, архимандрит Н. Дучић, том приликом да беседи. Беседа да се прештампа и разашље друштвима с којима смо у свези. Секретар нека ову одлуку изврши у договору са председником. Одобрава се трошак око тога.

Бр. 8.

Одређује се хонорар за „Анализе српских минералних вода“ од С. М. Лозанића, VIII до XI, одсеком 150 динара. Писац пристаје да се све његове Анализе прикупе и издаду у засебној књижици, за рачун овог друштва.

Састанак II, 22-ог фебруара 1886.

Председник Владимир Јовановић, чланови: А. Васиљевић, архимандрит Н. Дучић и Јован Бошковић секретар.

Бр. 1.

Оверен би записник пређашњег састанка.

Бр. 2.

Управа прихвата понуду, да са Природописним дворским Музејем у Бечу и са Архивом дворске Камере опет у Бечу ступи у свезу, а поднеће се главном скупу друштва на коначно одобрење.

Бр. 3.

Нови фрањевачки манастир у Рами код Прозора (Босна) моли, да му се пошљу друштвена издања за манастирску библиотеку.

Да му се пошљу друштвена издања, којих још има.

Бр. 4.

Одлучено би писати свима књижарима-комисионарима, који јануара месеца ове године нису положили рачуна, да накнадно пошљу за минулу годину обрачун и новце од продатих књига, па ма та сума, због ванредних прошлогодишњих околности, и незнатна била према пређашњим годинама.

Бр. 5.

Српска православна црквена општина у Староме Бечеју (у Бачкој), писмом својим од 8 фебруара ове године обраћа се друштву с молбом, да оно каже: које Србе сликаре сматра као најбоље уметнике и по том најзаслужније за препоруку, те да јој тако својим добрим саветом и познавањем врсних сликара српских у неколико олакша, да сликање велике бечејске цркве, те дивотне грађевине, што лепше изведе.

Упућује се одбору за уметност, да каже своје мишљење.

III састанак, 13-ог марта 1886.

Председник Вл. Јовановић, чланови: С. М. Лозанић, А. Васиљевић, архимандрит Н. Дучић, А. Бугарски и секретар Јован Бошковић.

Бр. 1.

Оверени бише записници пређашњих двају састанака.

Бр. 2.

Председник уметничког одбора саопштава одлуку истога одбора и одвојено мишљење о томе, који сликари да се

препоруче српској православној општини у Ст. Бечеју за сликање њихове великоленне цркве.

Управа усваја одлуку уметничкога одбора с тим, да и она од своје стране за црквени живопис најтоплије препоручује сликаре: Ст. Тодоровића, Н. Марковића, Н. Радоњића и У. Предића. Њима би се могла придодати још једна овдашња млађа снага, Ђ. Крцалић, који је дуже времена учио сликарство у Москви, а од важнијих својих дела има да покаже цркве: на Убу и у селу Врелу.

Бр. 3.

Одлучено би, да се беседа члана архимандрита Н. Дучића, који је говорио на парастосу И. Аксакову, штампа у 300 примерака, на лепој хартији, и да се разашље члановима овога друштва и друштвима с којима смо у свези, а особито да се пошље породици.

Бр. 4.

Одређује се хонорар г. Јовану Жујовићу: за геолошке Скице одсеком 500 и за карту 100, свега 600 динара; а за прилоге Геологији краљевине Србије: Лабрадориде и Андезиде по 100 динара од штампаног табака.

Бр. 5.

Дароване књиге, које је друштво са захвалношћу примало.

IV састанак, 19-ог априла 1886.

Потпредседник А. Васиљевић, чланови: С. М. Лозанић, архимандрит Н. Дучић, А. Бугарски и секретар Јован Бошковић.

Бр. 1.

Прочитан би записник пређашњега састанка. Прочитан би записник овогодишњега главнога скупа и упућен скупом изабраним потписницима на оверење.

Бр. 2.

Одлучено би, да свечани састанак друштва, у спомен пок. члану Д. Матићу, буде 11-ог маја, у 10 и по часова пре подне, на коме ће беседити члан Ст. Бошковић.

Бр. 3.

Члан Нил Попов, захваљујући на послатим књигама јавља да није добио књиге 52 до 60.

Да му се пошљу.

Бр. 4.

Д-р Л. Талоција, секретар придворне архиве у Бечу, јавља преко г. Витковића, како друштво може доћи до књига: „Oesterreich-Ungarn in Wort und Bild“ и Ваничекове „Geschichte der Militärgrenze.“

Одлучено би, послати му сва издања друштвена за придворну архиву, с којом је ово друштво ступило у свезу.

Бр. 5.

Нови члан д-р Сенткларанја шаље као уздарје друштву своје списе.

Прима се са особитом захвалношћу.

Бр. 6.

Одбор за споменик д-ру Ј. Суботићу у Земуну шаље свој позив на прилоге.

Изнеће се у своје време пред главни скуп, а међу тим да се саопшти члановима.

Бр. 7.

Госп. Јов. Пециковић, златар у Земуну, шаље друштву све списе пок. Јоксима Новића Оточанина, нудећи му их на откуп, ако ће и на отплату за 5 година.

Одговорити му, да се друштво не бави откупом и издавањем врснијих писаца наших, нити има за то средстава; али да би вољно било откупити једну или две књижице Новићеве, по умереној цени, да их изда угледа ради.

Бр. 8.

Одлучено би пожурити код уметничког одбора, да се израде већ једном нацрти за надгробне споменике: Ј. Гавриловићу, Ђ. Даничићу и Доситију.

Бр. 9.

Одређују се хонорари: г. Витковићу (Грађа за новију српску историју, ново) по 60 дин., и д-ру М. Вујићу (О банкама новчаничним) по 100 дин. од штампаног табака, а д-ру М. Леку, (Хемијска расправица) 50 дин. одсеком.

Бр. 10.

Одлучено би, кад се прештампају расправе г. Лозанића: Српске минералне воде и фосилни угаљ, да се даде писцу 200 примерака.

Бр. 10.

Дароване књиге, које је друштво са захвалношћу примило.

У састанак, 3-ег маја 1886.

Заменик председникова А. Васиљевић, чланови: архимандрит Н. Дучић, С. М. Лозанић и Јован Бошковић, секретар.

Бр. 1.

Прочита се писмо г. министра просвете од 2 маја ов. год. Пбр. 3764, којим тражи, да му управа и садашњи секретар, у року од 52 часа, одговоре на три питања, која се тичу парнице ученога друштва противу негдашњега секретара и рачунополагача г. М. Кујунџића, што од почетка 1883 до данас није поднео 3 признанице, које су потребне да се коначно закључи рачун са писцем чланка „Статистични преглед,“ г. Вл. Јовановићем.

По што су за таки одговор потребна званична акта, која се сад налазе код суда или код друштвенога адвоката, и по што је управи потребно да зна, како је текла

парница као и исход њезин, то одлучено би: да секретар добави од адвоката потребна акта и извештај о току парнице, а управа да се састане наново сутра, у недељу, у 11 часова пре подне, да би се према стању ствари могао спремити одговор г. министру до 6 часова у вече, као до одређеног рока.

VI састанак, 4-ог маја 1886.

Председников заменик А. Васиљевић, чланови: архимандрит Н. Дучић, С. М. Лозанић, А. Бугарски и Јован Бошковић секретар.

Бр. 1.

Секретар извештава, да није могао добавити потребна акта и извештај с тога, што је друштвени адвокат на путу.

Према томе одлучено би, по што је ствар хитна, садржином записника известити г. министра, шта је за ова два дана рађено, са изјавом, да је управа, којој је и секретар члан, вољна да одговори и одговориће на сва питања, која јој је поставила надзорна власт, али моли да јој се остави дужи рок, за који би се могао добавити извештај и потребна акта од адвоката и суда, којима управа не може прописати да учине нешто у тако кратком року, као што га је г. министар оставио управи научнога друштва.

У исто време управа изјављује, да сажаљава што се у писму г. министра налази и овако место: „како је смела (управа) обмањивати суд и надзорну власт,“ које управа не може примити, јер то не стоји.

Састанак VII, 12-ог маја 1886.

Потпредседник А. Васиљевић, чланови: С. М. Лозанић, архимандрит Н. Дучић, А. Бугарски и Јован Бошковић секретар.

Бр. 1.

Секретар јавља, да је 10-ог у вече затекао код своје куће овако писмо:

„Господине, — Господин министар просвете и црквених послова образовао је данас комисију из потписаних лица и ставио јој у дужност, да прегледа званичну радњу и манипулацију у српском ученом друштву, према датом јој овлашћењу и упутству.

„Ова се радња није могла ни отпочињати без Вас, као администратора и благајника друштвеног.

„С тога је комисија, упућена на Вас, тражила Вас данас пре подне и чекала на Вас после подне у канцеларији ученог друштва све до $6^1/_2$ сахати. Но како Вас момак нигде није могао да нађе, и да Вам преда писмо, а ни у вашем стану нису знали дати ближег обавештења где се налазите, — то да не би посао комисије остао са свим осујећен, принуђени смо били затворити и узети кључ од канцеларије ученог друштва, где се налази каса и архива друштвена, о чему Вас комисија овим актом извешћује знања ради, с учтивом молбом, да изволите доћи у канцеларију ученог друштва у понедељак 12-ог овог месеца пре подне у 10 сахати, да комисија посао свој сврши.

„Ово нека ништа не смета свечаном састанку што га је учено друштво заказало за сутра.

10 маја 1886 год., у Београду.

Председник комисије,
А. Нинчић с. р.
касац. судија

Чланови:
Милан Вељковић с. р.
рачунов. мин. просвете
Мил. Марковић с. р.
секрет. мин. просвете

„П. П. — Кључ од канцеларије код мене је, ако би што требало за сутрашњи састанак.

А. Нинчић с. р.“

По члану 30-ом уређења управа представља друштво и води сву преписку његову, а по члану 31-ом председник (или његов заменик) прима сва писма друштву намењена.

По што дакле овога пута није по закону поступљено; по што ово друштво, као автономно тело, стоји само под

надзором министра просвете (чл. 2. и 3. уређења), а не под врховном управом његовом; по што нема министарског акта из кога би се видело шта министар управо наређује и каква је то комисија, да ли надзорне власти или каква друга, па ако је друкчија, да ли има потребна законита својства; по што се речена господа, ако су комисија надзорне власти, нису држала поступка Главне Контроле у сличним приликама, него су самовласно узели кључ од друштвеног стана, а тим поред осталога, и сигурност друге стране довели под питање, то одлучено би:

Да се г. министру просвете и управи вароши Београда, против неправилног улажења комисијина у друштво, пошље овакі протест:

„Секретар српскога ученог друштва известио је управу, да је 10-ог овог месеца у вече добио овај акт, који се у препису прилаже, а којим му тамо потписана господа јављају, да су они нека комисија, која је хтела секретара испитивати као некога „а д м и н и с т р а т о р а“ и благајника; и да су та господа сама, у одсуству секретаровом, од чувара друштвеног узела кључ и закључала канцеларију ученога друштва, у којој је друштвена каса са документима актима и стварима, па су господа кључ собом однела.

„Управи овога друштва једва је потребно и споменути, колико је некоректан и противзакон овај поступак оне господе, што су б е з з н а њ а у п р а в е и у о д с у с т в у с е к р е т а р о в о м кључ од чувара узели, собу закључали и кључ собом однели.

„Ну остављајући за доцније, да о томе опширније говори, управа овим за сада протестује код г. министра просвете против оваког незаконог поступка према ученом друштву и изјављује, да је секретару наредила, да кључ од оне собе не прими од речене господе друкчије, него комисионо; па за то управа српскога друштва моли г. министра, да одмах за ову предају кључа изволи одредити специјалну комисију, са задатком, да друштву врати кључ по што се претходно, у присуству управе и секретара констатује стање канцеларије и ствари у њој, приликом предаје тога кључа друштву.“

VIII састанак, 13-ог маја 1886.

Потпредседник А. Васиљевић, чланови: С. М. Лозанић, архимандрит Н. Дучић, А. Бугарски и секретар Лован Бошковић.

Бр. 1.

Секретар износи акт министарски о постављању нарочите комисије, који председник комисије уступа на увиђај с тим, да му се по употреби врати. Акт тај гласи:

„Пбр. 4045.
„10 маја 1886.

„Објава.

„По што управа српскога ученог друштве није ни до данас у свему одговорила на питања надзорне власти од 2 маја 1886 год. Пбр. 3764, то је министар просвете нашао се побуђен да одреди комисију, која је овлашћена да прегледа друштвену касу, рачуне и акта у толико, колико комисија нађе да јој је потребно, те да учини извиђај према питањима, која су од стране министра просвете учињена друштву у акту Пбр. 3764 ов. год.

„Комисија је у исто време овлашћена да може одузети кључеве од касе и архиве друштвене, док посао свој не сврши.

„У тој цељи позива се друштвени секретар и благајник као рачунополагач, да све ово стави комисији на расположење, а и сам да даје објашњења и одговоре на питања која комисија на њ управља.

„Комисију састављају лица:

„Г. Арон Нинчић, члан касације, као председник.

„Г. Милан Вељковић, рачуновођа министарства просвете, и

„Г. Миленко Марковић, секретар I-е класе министарства просвете, као чланови. Овај последњи вршиће и дужност деловође.

„Министар
просвете и црквених послова,
Мил. Кујунџић с. р.»

Према томе, управа по дужем договору овластила је секретара, да може комисији надзорне власти давати одговоре и показати јој све што жели видети у друштву, издавши му овако писмено упутство за то:

Српско учено друштво као автономно тело, ради самостално по своме „уређењу", његовим административним пословима рукују органи изабрани самим друштвом и одговорни су само главноме скупу друштва. Министар просвете, као надзорна власт, мотри у опште, да ли друштво ради на ономе задатку, ради кога је установљено, па ако нађе да не ради, онда може чинити предлоге владаоцу, да се обустави или са свим укине то друштво. Исто тако, ако нађе, да друштво не употребљава државну помоћ на онај смер, на који се даје, може чинити предлоге законодавном телу, да се та помоћ обустави или са свим укине; али он не може силом власти утицати на друштвену радњу нити преиначивати одлуке управе и скупа.

Према томе, управа не би морала допустити министарским изасланицима, да прегледају друштвену касу, која је од сваке друге контроле изузета, осим скупа друштвенога, а још мање да прегледају друштвену архиву. Али по што је цела радња српскога ученог друштва јавна, то управа ни у овом случају не ће се противити комисионом прегледу друштвене касе и рачуна. С тога је на састанку своме од 13 маја решила:

Да се тим министарским изасланицима допусти, да могу прегледати како друштвену касу, тако и друштвену архиву, али само у присуству секретара и благајника друштвеног, и члана управе г. Симе Лозанића.

IX састанак, 17-маја 1886.

Потпредседник А. Васиљевић, чланови: С. Лозанић, архимандрит Н. Дучић, А. Бугарски и Јован Бошковић секретар.

Бр. 1.

Г. Владимир Јовановић, у подужем писму од 15-ог маја ове године, описав како је текла ствар са његовим

хонораром за I-и „Статистични преглед“, завршује овако:

„Па у том смислу и ја стојим готов да, за изравнање рачуна мога хонорара:

„1° Положим друштвеној благајници суму од сто дуката у злату.

„2° Ставим на расположај друштву ону суму, коју ја од њега имам да примим, на име хонорара за II-и „Статистични преглед нашег финанцијског стања у год. 1880-ој до 1882-е“, што је по друштвеној одлуци примљен за Гласник.

„Молим управу ученог друштва да изволи наредити, да се ове суме приме као депозити докле суд не пошље друштву поменуте документе од године 1881-е, а по што то буде, онда да се отворени и незакључени рачун мога хонорара по својим документима и по општој рачунској практици једном пречисти и регулише.

Одлучено би, напред поменутих сто дуката (1.200 дин.) да се приме на оставу, а све остало да се разрачуна и рачун у своје време заврши.

Бр. 2.

Комисија надзорне власти тражи да јој се предаду кључеви од касе и архиве друштвене.

Одговорити, да управа остаје при својој ранијој одлуци.

Бр. 3.

Одлучено би, да се г. Иванишевићу даде „по пола динара од такта,“ за бодење нота за Гласник 58.

Бр. 4.

Одлучено би, да се изишту акта од адвоката, за потребу управину.

Бр. 5.

Поводом смрти славнога повесника Леополда Ранка одлучено би, да се породици по телеграфу изјави сажаљење у име друштва.

Бр. 6.

Грацијан Асколи, најславнији филолог италијански, писмом својим од 16-ог маја ове године из Рима, одзива се на послану му диплому.

Узима се на знање.

X састанак. 24-ог маја 1886

Потпредседник А. Васиљевић, чланови: С. Лозанић, А. Бугарски и Јован Бошковић секретар.

Секретар извештава управу, да је комисија надзорне власти тражила од њега на реверс дневник касе, све незаведене признанице и пословни записник, на њезину употребу у одсуству секретара и управиног изасланика. Секретар је одговорио, да је он овлашћен од управе, да може показати све што има у каси, архиви и просторијама друштвеним, али да не може никоме ништа издавати. С тога је искао, да то тражење комисијино поднесе управи, као непосредном наредбодавцу свом, услед чега је и сазвана ова седница.

Услед овога извештаја секретарева, управа је донела ову одлуку:

Управа српскога ученог друштва овластила је секретара свога, да може у присуству члана управиног г. С. Лозанића, показати изасланицима г. министра просвете како касу тако и архиву друштвену, те да могу видети све, што је министру потребно да зна; али док се тај преглед не сврши, и док се стање, у коме се каса и архива друштвена тим прегледом нашла, не констатује протоколарно са потписима како министарских изасланика, тако и друштвених представника, не може се никоме никакав документат издати, ни из касе, ни из архиве друштвене; а кад се то све тако уредно сврши, тада, ако је министру потребан какав документат било из касе, било из архиве друштвене, министар онда може га потражити непосредно од управе, која заступа друштво пред властима. Овај се закључак управе има саопштити изасланицима министарским ради знања и управљања њихова.

XI састанак, 28-ог маја 1886.

Потпредседник А. Васиљевић, чланови: С. М. Лозанић, архимандрит Н. Дучић, А. Бугарски и Јован Бошковић секретар.

Бр. 1.

Суд за варош Београд, актом својим од 27-ог маја ов. год. Бр. 5049, тражи од ученог друштва, поред оних аката, који се код њега налазе, још неке у оригиналу, што се односе на парницу г. М. Кујунџића против г. Вл. Јовановића, и то да му се одмах пошљу.

С тога што је комисија, која је имала да констатује стање касе и архиве друштвене свршила свој посао; као и што ваља да се унесу неки новци у касу и изда друштвеноме особљу плата за месец мај,

Одлучено би:

Замолити г. министра да изволи наредити, да се друштву врати кључ од врата његове канцеларије.

У исто време да се извести варошки суд, да кључ од стана друштвеног није у друштва, али да се управа обратила данас г. министру с молбом, да јој се врати, па чим то буде, управа ће послати све, што је суду потребно; а међу тим шаље у прилогу Гласник 62.

Бр. 2.

Државна штампарија шаље рачун за прештампавање чланка. „Спољашњи односаји Србије" III. од Ј. Ристића, у 500 комада, у суми 95 динара и 25 пара.

Да се исплати, по ранијој погодби са писцем, који хонорара није тражио.

Бр. 3.

Српска црквено-школска општина у Старом Бечеју изражава своју најтоплију захвалност на указаној јој услузи, уверавајући, да ће јој одговор управин од 13-ог марта ове год. вазда бити као путоказ у послу, који је предузела.

XII састанак, 9-ог јуна 1886.

Потпредседник А. Васиљевић, чланови: С. М. Лозанић, архимандрит Н. Дучић, А. Бугарски и Јован Бошковић секретар.

Бр. 1.

Комисији, што извиђа у ученом друштву, потребна су још нека објашњења од стране управе ученог друштва о пословима овога друштва.

Одлучено би:

Нека секретар да потребна објашњења.

Бр. 2.

Одлучено би писати г. министру просвете и црквених послова ово:

„По што је комисија, која је преглелала касу и архиву ученог друштва, свршила свој посао, то управа ученог друштва моли г. министра, да изволи наредити, да комисија врати управи кључ од друштвене канцеларије, јер је већ месец дана како се тај преглед врши; а тим је застала редовна радња свих одбора и управе.

„Тако исто моли управа г. министра, да отвори друштву кредит у министарству финанције према државноме буџету. Новци требају друштву за редовни рад његов, а нарочито му требају за плате персоналу и за канцеларијске трошкове. И да је друштво обустављено, персонал би имао право на плату докле год ради, а камо ли у редовним приликама. Нико није дужан да ради без плате.

„А што комисија тражи да јој се састави списак рукописа, величина хонорара и количина издатака, на име: 1° Шта све има у рукопису примљено за учено друштво а још није дато у штампу? Са колико се које од тих дела има да награди? — 2° Која су дела сад у штампи, и са колико се које од тих дела има да награди? — то се на брзу руку у комисији не може израдити, јер то захтева дужег времена. Осим рукописа, којих има спремних за 6 до 7 књига Гласника, ваља пређи тога ради све одлуке

разних одбора и управе од више година. (Гл. 52 до 66) и све рачуне друштвене о хонорарима од 1882-е до данас.

„У осталом, напред поменута научна радња (у друштвеним списима) и не може доћи у задатак оваким комисијама, да их оне оцењују, испитују и о њима траже одговора. А ако би г. министру требало каква обавештења, то му управа може непосредно слати.“

Бр. 3.

Шаљу се суду за варош Београд тражена акта из архиве ученога друштва, у оригиналима, по приложеном списку, с молбом, да јој се сва та акта по употреби врате.

XIII састанак, 2-ог септембра 1886.

Потпредседник А. Васиљевић, чланови: архимандрит Н. Дучић, А. Бугарски и Јован Бошковић секретар.

Бр. 1.

Председник друштва г. Вл. Јовановић јавља, да иде на пут у иностранство и моли потпредседника да га заступа у дужностима председника овога друштва.

Узима се на знање.

Бр. 2.

По дужем договору о томе, шта да се чини за друштво, према садашњем стању ствари, одлучено би, да се поново пише г. министру просвете овако:

„Господине министре, — Месеца маја ове године изволели сте, као надзорна власт, послати комисију у српско учено друштво, ради прегледања касе и архиве друштвене, поводом тражења од стране управе тога друштва, да некадашњи секретар и благајник његов, г. М. Кујунџић, пречисти и дефинитивно закључи рачуне са писцем „Статистичног прегледа,“ г. Вл. Јовановићем, па исправан рачун преда новом секретару и благајнику, о чему је и налог од г. министра просвете добила.

„По што је сада та комисија свршила посао, за који је одређена била, и по што је управа намирена у ономе што је тражила, то је престала и потреба да се кључ од канцеларије друштвене и даље налази у рукама те комисије и тиме радња друштва отежава, на штету науке и угледа земаљског. Крајње је време, да управа пошље како својим члановма, тако и страним ученим друштвима оне Гласнике, што су ове године до сад штампани, па и рукописе, који су друштву предати, приреди за штампање нових Гласника.

„Према свему томе, управа српскога ученог друштва има част молити вас, господине министре, да изволите наредити, да се кључ од друштвене канцеларије, који се још налази код поменуте комисије, преда управи друштвеној.“

Бр. 3.

Секретар тражи плату за месеце: мај, јун, јул и август ове године.

Одлучено би, да му се изда, а да врати каси недостатак у 46 динара, који је комисија пронашла приликом прегледања касе, 14-ог маја 1886. (¹)

Бр. 4.

Одлучено би, да се за 30-огодишњицу нашем заслужноме дописном члану, Ивану Филиповићу, пошље честитка по телеграфу.

Бр. 5.

American Philosophical Society, у Филаделфији, жели да ступи с нашим друштвом у свезу. Може нам послати

(¹) Доцније, 14-ог априла 1887-е, приликом предаје касе и архиве од стране управе „Привременом Одбору“, по наредби тадашњега министра просвете, нађено је: не само да не беше никаквог недостатка, него да секретар имаше још да прима; јер признаница на плату секретарову за месец април 1886, у 125 динара, која је од априла поменуте године непрестано лежала у каси, не беше заведена у касену књигу. — Гледај и I-и записник управни от 1887.

својих издања од бр. 96 - 122. Мислећи да би така радња била од узајамне користи, очекује наше послатке.

Прихвата се понуда и поднеће се скупу на коначно одобрење.

Бр. 6.

Словенац из Рибнице тражи књиге друштвене на поклон.

Одговорити му, да друштво не поклања књига појединим засебним лицима, него члановима, друштвима, школама, библиотекама и т. д., али њему ће се, с обзиром на његов смер, одвојити неке, па послати.

Бр. 7.

Одлучено би, за Врчевићеве списе, да се врате ономе, чији су и који их тражи, т. ј. породици његовој.

I састанак, 31-ог марта и потоњих дана 1887.

Потпредседник А. Васиљевић, чланови управни: С. Лозанић, А. Бугарски и Јован Бошковић секретар.

Бр. 1.

Прочита се писмо г. министра просвете од 27-ог марта о. год. Пбр. 3385, којим јавља да је одредио одбор, коме ваља дојакошња управа ученог друштва да преда све имање друштвено. Уједно „разрешава сву досадашњу управу за некоректно управљање.“

Прочита се и писмо напред поменутог одбора, којим се зове управа на заједнички састанак у друштвени стан, 1-ог априла у 4 часа по подне.

По дужем већању одлучено би, одазвати се министровом позиву, те предати по његовој наредби друштвено имање нарочитоме одбору, али уз ову писмену ограду:

„Управа српскога ученог друштва готова је да следује позиву министра просвете и црквених послова и да по наредби његовој преда друштвено имање ономе одбору,

који је за то министар одредио; али, пре него што приступи томе послу, сматра за дужност да донесе и приложи протоколу заједничког рада — Управе и Одбора — ову писмену ограду:

„I° Српско учено друштво постало је законитим путем, па још и сада постоји као законита установа. С тога се и не може његовим имањем располагати без његова знања и одобрења. Требало је сазвати главни скуп друштва, на њему предати ту министрову наредбу, а не управи, којој је поверено друштвено имање да га чува, а не да га предаје.

„II° Тим истим актом министар „разрешава сву досадашњу управу за некоректно управљање.“ Управа није постала каквом министарском наредбом, него избором главнога скупа друштвеног, који је једини властан да мења своју управу. А што се тиче оне мотивације тога решења, као да се управа „разрешава за некоректно управљање,“ управа ова изјављује, да у њеном раду нема никакве „некоректности“ и протестује противу таке незаслужене карактеристике њенога рада.

„Овом оградом управа скида са себе одговорност, ако би је било, за извршење ове министрове наредбе.“

Бр. 2.

Према томе, по што се на претходним заједничким састанцима Управе и Одбора, 1-ог и 10-ог априла утврдио начин поступања, прешло се и на предавање касе и архиве друштвене.

14-ог априла нађено је у каси:

I° Да је за годину 1886—87-у било примања свега 9297·40, а издавања свега 9293·10. Кад се одбије издавање од примања, остаје у каси 4·30 динара.

„Све документе, по којима су горе означена примања и давања учињена, управа ученога друштва предала је Привременом Одбору, а према наређењу г. министра про-

свете од 27-ог марта ов. год. Ибр. 3385, заједно са остатком готовине у четири (4) динара и 30 пара.

„У Београду 14 априла 1887 год.,

Предали:
С. М. Лозанић с. р.
Јован Бошковић с. р.

Примили:
М. Валтровић с. р.
Свет. Вуловић с, р.
Љ. Ковачевић с. р.
Мих. Вељковић с. р.
Ј. М. Жујовић с. р.

II° Истога дана. „Поред докумената по којима су чињена примања и издавања за 1886-у годину, и која су документа примљена по дневнику касе, нађено је још у каси и примљено:

(Долазе 56 ставака, по списку, и потписи као напред).

Бр. 3.

На предаји архиве рађено је 17-ог априла (2 списка), а 24-ог, 25-ог, 28-ог, 29-ог и 30-ог априла, и 1-ог и 4-ог маја, по један списак. Један списак од 8 табака садржи архиву друштвену, а други од 4 табака — рукописе за Гласник. Потписници су и на једном и на другом. 4 маја 1887.

Предали:
А. Васиљевић с. р.
С. М. Лозанић с. р.
Јован Бошковић с. р.

Примили:
М. Валтровић с. р.
Свет. Вуловић с. р.
Мих. Вељковић с. р.
Љ. Ковачевић с. р.

Рукописа је предано за 10 књига Гласника, осим других списа, на име:

1° У Гласнику 58-ом штампају се ови музични списи: Д. Јенко, Краљевска химна. — Ј. Маринковић, Пет композиција. — К. Станковић, Три нар. песме, приложио Ј. Бошковић.

2° За Гласник 68-и намењени су ови рукописи: Д-р Ј. Панчић, О пореклу жига. — Вл. Јовановић, Нови статистични преглед финанцијског стања Србије, 1880—82. — Ј. М. Жујовић, Скица геолошке карте краљев. Србије с картом. — Ј. Ђ. Авакумовић, Енглеска, француска и српска порота, (наставак). — Д. С. Јовановић, Како су се

ширили међе српске царевине, и области њезине. — П. Ђорђевић, Прилози за синтаксу српскога језика, I° О падежима без предлога.

3° Гласник 69-и: А. Алексић, Мачва, са картографским прилозима. — П. Ђорђевић, Прилози са синтаксу (II-а половина). — Д. М. Ружић, О амфиоксусу, са цртежима. — Митрополит С. Косановић, Црте из Босне. — И. Павловић, Књижевни радови Данила II; Јања Кантакузин. — П. С. Срећковић, Витослава; Глубочица. — Љ. Клерић, Поенсотова централна осовина, са 2 таблице.

4° Гласник 70-и: Б. Јовановић, Стање јавне наставе у кр. Србији, 1878—79, са 2 граф. таблице. — А. Кнежевић, Система паралелних сила, са 6 слика у тексту. — П. Живковић, II прилог алгебарским влацима вишег степена, са сликама у тексту. — Милутиновић и Валтровић, Извештај о будапештанској изложби. — Ј. Ђ. Авакумовић, О пороти, (крај). — Д-р М. Леко, О констатовању живе и сублимата у токсик. испит. орг. материја.

5° Гласник 71-и: А. Калауз, Срп. народ. песме (напеви), свеска 3 и 4.

6° и 7° Гласник 72-и и 73-и: Архим. Дучић, Три документа. — Гроф Ивелич, Рапорат кнезу Кутузову, 1813-е, 2-ог априла. — Д-р Н. Крстић, Извештај о рукописима Л. Мушићског. — Безимени, Родофиникин, у Београду 1809. — П. Срећковић, Натпис са једне старе чаше. — М. Драговић, Материјали за историју Црне Горе, прилог 4 и 5; Материјали за историју града Рисна. — Љ. Стојановић, Зборник 18-ог века, Три српска јеванђеља 13—14 столећа, Два зборника лекарија, Живот св. Симеуна и св. Саве од Теодосија Хиландарца, Записи са рукописа придворне библиотеке у Бечу. — П. Срећковић Вучићев пасош 1842. — Биографије чланова ученога друштва, 1—40; друге биографије 1—20. — А. Николић, Автобиографија. — Јов. Гавриловић, Мемоари. — Д. Посниковић, Библиографија за 1879 и 80, за 1881 и 82 и за 1885.

8° и 9° Гласник 74-и и 75-и: Д. Руварац, Ко је писац књиге: Житије и сл. дјела Петра Великог; Писма

Вићентија Јовановића, Договор и закључак нар. старешина у Београду 1733. — В. Вујић проф. у Карловцима. Стара и нова психологија. Ђ. Стојановић, Марин Скадранин о Скендер-бегу; Пећки Родослов. — С. М. Лозанић, Анализе срп. минералних вода, VIII—XI. — Г. Витковић, Нови историјски сломеници. Д. К. Јовановић, Горња Тимочка Крајина.

10° Гласник 76-и: Архим. Леонида, Српска старопечатна издања војводе Б. Вуковића. - Писмо митрополита Михаила, са 4 иконице- — С. М. Лозанић, О тачци топљења и кристалном облику дифенилтијокарбамида; О дејству смеше азотне киселине. — Титонска фауна на Гребену. — М. Бан, Живот мајора Мише. — Митрићевић, Фрајкорци (документат). Прота Игњат лознички, Српска имена оба рода. — Ј. Ђаја, превод једне партије Мавра Орбина. — Остали рукописи из г. 1884-е и 86-е, који су на оцени.

11° Дјела Ђ. Даничића, књига I, Омањи списи.

12° Б. Петрановић. Три књиге нар. песама, у рукопису.

Ваља вратити:

13° Дела Јоксима Новића.

14° Списе Вука Врчевића.

15° Различне непримљене списе (петорици књижевника).

Бр. 4.

На захтев Управе дају јој се преписи, са потписима чланова Привременог Одбора и управе, од дневника касе за годину 1886-у и од списка ствари.

Бр. 5.

Настаје приправа за предају књижне магазе друштвених издања и библиотеке ученога друштва Привременом Одбору.

Одбор за науке државне и историјске.

I састанак, 15-ог септембра 1887.

Председник одбора, архимандрит Н. Дучић, чланови: Б. Лоховић, Г. Витковић, Ј. Авакумовић, Љ. Ковачевић, М. Ђ. Милићевић, д-р М. Спасић, М. Ракић, д-р Н. Крстић, Ст. Бошковић и Ј. Бошковић секретар.

Бр. 1.

Актом г. министра просвете од 25-ог јуна ов. год. Пбр. 6839 повраћена је управа српскога ученог друштва у своја пређашња права и наређено је, да се позову одбори друштва, којима је ред да изберу нове председнике, да они то учине и тиме управу попуне. Према томе стављен је на дневни ред: Избор новога председника овоме одбору, по што је дојакошњему истекао рок.

По претресу одлучено би једногласно: да г. Дучић остане и даље председник овога одбора, док не прође главни скуп друштва.

Одбор за науке философске и филолошке.

I састанак, 19-ог септембра 1887.

Били су: Г. Витковић, Ђ. Малетић, Ј. Бошковић, Ј. Ђорђевић, д-р Ј. Туроман, Љ. Ковачевић, М. Ђ. Милићевић, М. П. Шапчанин, Св. Вуловић, д-р В. Бакић. При крају састанка били су и А. Васиљевић и Ј. Авакумовић, министри.

Б. 1.

По што председник овога одбора г. А. Васиљевић, није дошао на овај састанак, то је одбор изабрао г. Ђ. Малетића за заменика председника овом састанку.

Бр. 2.

По што је дојакошњем председнику истекао рок, а и због промене положаја, одбор је изабрао Ђ. Малетића за председника свога за ову годину.

УПРАВА

II састанак, 24-ог септембра 1887.

Потпредседник архимандрит Н. Дучић, чланови: С. Лозанић, А. Бугарски и секретар Јован Бошковић.

Бр. 1.

По што је дојакошњем управноме члану и потпредседнику друштва, г. А. Василијевићу, истекао законити рок, то се за потпредседника друштву једногласно бира г. архимандрит Н. Дучић.

Бр. 2.

Прочита се акт г. министра просвете од 25-ог јуна ове год. Збр. 6839, којим је разрешен Привремени Одбор од 27-ог марта ове год. Збр. 3385, са препоруком, да све друштвене послове, који се пред њим налазе, преда управи српскога ученог друштва, којој се све то наново поверава, каоједином законитом представнику друштва. Тако исто и новци који су претекли од државне помоћи за 1886-у, у колико их поменути одбор није утрошио на друштвене смерове, стављају се на расположење управи ученог друштва. Управи се пак овој препоручује, да се по закону делимично обнови и да посвршује све оне послове друштва, који остадоше недовршени прекидом управиног рада од 27-ог марта ове године.

Бр. 3.

Потпредседник извештава, да се услед горњега министарског акта састао најпре одбор за науке историјске и државне 15-ог септембра ове год., и одлучио је једногласно: да дојакошњи председник одбора, архимандрит Н. Дучић, остане и даље на своме месту, док не прође главни скуп друштва. А 19-ог септембра ове год. састао се одбор за науке философске, па је изабрао себи за председника г. Ђ. Малетића.

Узима се на знање.

Бр. 4.

Секретар извештава да је, услед поменутог акта министарског, примио касу и архиву друштвену од Привременог Одбора, 3-ег септ. ове год., по списковима. Од државне помоћи за другу половину 1886-е примио је: у признанинама 5780·30, а у сребру 1903·50, свега 7683·80 динара.

Узима се на знање.

Бр. 5.

Одлучено би, да се фотолитографској радионици гл. ђенералштаба исплати рачун, у 209·30 динара, за слике у Гласнику 67-ом.

Бр. 6.

Одобрава се одлука председништва, да се Гласник 67-и продаје по 3 динара (место по 2, као обично), јер је двојином толики, колике су остале обичне књиге, и што има у њему слика.

Бр. 7.

Одлучено би, да се врате списи В. Врчевића и Јокс. Новића, према пређашњим одлукама управиним.

Бр. 8.

Г. Јаша Игњатовић, пуномоћник општине коморанске, тражи да се врате споменици, које је речена општина предала г. Витковићу, а овај једне ученом друштву (књижевне) а друге народном музеју (уметничке) у Београду. Наше министарство просвете шаље та акта управи ученог друштва на извештај.

Решено, да секретар, до другога састанка управина, спреми одговор у распри око „Коморанских Споменика," по актима и према стању ствари.

Бр. 9.

Одлучено, да се пошље распис свима књижарима-комисионарима (на број 11), с молбом: да изволе послати

обрачун и новце, најдаље до 10 октобра ов. год., како би се за главни скуп који је на прагу, могли завршити друштвени рачуни за последње две године.

Бр. 10.

Решено је, да се замоли господин министар просвете за одобрење, да се могу штампати и као засебна књига издати сви необјављени записници друштва.

Бр. 11.

Секретар јавља, да су разаслани Гласници 65, 66 и 67 свима домаћим и страним члановима и друштвима.

Узима се на знање.

Бр. 12.

Одобрава се, да се издања друштвена, којих још има, даду члановима: А. Дозону, А. де Губернатису и д-ру В. Бакићу.

Бр. 13.

Наређује се, да секретар склопи рачуне друштвене, од 1-ог новембра 1885-е до 1-ог новембра 1887, па да их поднесе скупом изабраним прегледачима на преглед.

Бр. 14.

Одлучено би, да управа спреми свој извештај о раду друштва за последње две године.

Бр. 15.

Решено је, да главни скуп друштва буде месеца новембра ове године.

Списак књига

које је српско учено друштво са захвалношћу примило.

1. Летопис Матице Српске. Уређује А. Хаџић. За 1886, св. II, III, IV, за 1887 св. I—IV, за 1888 св. I. Књига 146—153. У Новом Саду 1886, 1887, 1888.

2. Право. Лист за правне науке и правосуђе. Уређује Ст. Максимовић. Год. II. Св. 5—7, 9. Београд 1886.

3. Програм српске велике гимназије карловачке, за школску годину 188$^{5}/_{6}$. Уређује директор гимназије. Год. XXXIV. Књ. XXVII. У Новом Саду 1886.

4. Пастирска посланица богоспасајемој пастви епархије жичке од епископа Никанора. Београд 1886.

5. Канонично писмо православног епископа жичког Никанора. У Београду 1887.

6. Таблица разноврсних примера сродства од епископа жичког Никанора Ружичића. У Београду 1887.

7. Шематизам православне српске митрополије и ардијецезе дабро-босанске за годину 1884, 1885 и 1886. У Сарајеву, 1886.

8. Истина. Лист за богословску науку и пастирску практику. Уређује проф. Јован Вучковић, а II годину проф. Никанор Ракетић. Год. I. бр. 7 (13) — 24 (30). — Год. II. бр. 5, 6. У Задру 1886, 1887.

9. За што сам отпуштен из српске државне службе? Од Н. Дучића архимандрита. У Београду 1886.

10. Мало више светлости. у своју одбрану написао Миша Димитријевић. У Новом Саду 1886.

11. Позориште. Уређује А. Хаџић. Год. XII. Бр. 1, 5,—13, 18—21. У Новом Саду 1887.

12. Статистичке белешке IV. Од Богољуба Јовановића. Београд 1887.

13. Технички термини у законодавству. Од д-ра В. Богишића. Превео с руског писаног изворника Н. Дучић архимандрит. Београд 1887.

14. Омладина. Часопис за науку, књижевност и друштвени живот. Издаје Уједињена Омладина. Год. II. Бр. 4—8. Уређује и одговара Сава Кукић. У Београду 1888.

15. Приказ 67 књиге Гласника српскога ученог друштва. У Београду 1887.

16. Недјељко. Спјевао О. М. Утјешеновић — Острожински. У Бечу 1888.

17. Поводом црногорскога грађанског законика неколико ријечи о начелима и методу усвојеном при изради. Писмо једноме пријатељу од В. Богишића, превео с француског језика Н. Дучић архимандрит. У Београду 1888.

18. Viestnik hrvatskoga arheologičkoga družtva. God. VIII. br. 2, 3, 4. God. XI. br. 1, 4. God. X. br. 1, 2. U Zagrebu, 1886, 1887, 1888.

19. Priručni rječnik sveobćega znanja ili mala hrvatska enciklopedija. Obradjuju Dr. Ivan Zoch i Josif Mencin. Knjiga I, II. sveščić, 9, 10, 11, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22. U Osjeku 1887, 1888.

20. Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Na svijet izdaje jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Obrađuje P. Budmani. Svezak 8. 4 drugoga dijela, svezak 9, 1 trećega dijela. U Zagrebu 1886, 1887.

21. Rad jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Knjiga LXXVIII, LXXIX, LXXX, LXXXI—XCI. Matematičko-prirodoslovni razred, knjiga LXXXIII. U Zagrebu 1886, 1887, 1888.

22. Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium. Volumen XVI, XVII, XVIII. U Zagrebu 1885, 1886, 1887.

23. Starine. Na sviet izdaje jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Knjiga XVIII, XIX. U Zagrebu 1886, 1887.

24. Orvos-természettudományi értesitő. A kolosvári orvos-természettudományi társulat és az erdélyi muzeumegylet természettudományi szakosztályanak tartott szakuléseiről és népszerű természettudományi estélyeiről.

I	orvosi	szak,	I	füzet,	1879,	IV	évfolyam
„	„	„	„	„	1880,	V	„
„	„	„	„	„	1883,	VIII	„
„	„	„	„	„	1884,	IX	„
„	„	„	„	„	1885,	X	„

I orvosi szak,	I füset,	1886,	XI	évfolyam		
„ „ „	„ „	1887,	XII	„		
„ „ „	„ „	1888,	XIII	„		
„ „ „	II „	1879,	IV	„		
„ „ „	„ „	1880,	V	„		
„ „ „	„ „	1883,	VIII	„		
„ „ „	„ „	1884,	IX	„		
„ „ „	„ „	1885,	X	„		
„ „ „	„ „	1886,	XI	„		
„ „ „	„ „	1887,	XII	„		
„ „ „	III „	1879,	IV	„	1 es 2 fele.	
„ „ „	„ „	1880,	V	„		
„ „ „	„ „	1881,	VI	„		
„ „ „	„ „	1882,	VIII	„		
„ „ „	„ „	1883,	VIII	„		
„ „ „	„ „	1884,	IX	„		
„ „ „	„ „	1885,	V	„		
„ „ „	„ „	1886,	XI	„		
„ „ „	„ „	1887,	XII	„		
II természettudományi szak	I füzet,	1879,	IV	évfolyam		
„ „	„ „	1883,	VIII	„		
„ „	„ 2 „	1883,	IX	„		
„ „	„ I „	1884,	IX	„		
„ „	„ „	1885,	X	„		
„ „	„ „	1886,	XI	„		
„ „	„ „	1887,	XII	„		
„ „	„ „	1888,	XIII	„		
„ „	„ II „	1879,	IV	„		
„ „	„ „	1880,	V	„		
„ „	„ „	1884,	IX	„		
„ „	„ „	1885,	X	„		
„ „	„ „	1886,	XI	„		
„ „	„ „	1887,	XII	„		
„ „	„ „	1888,	XIII	„		
„ „	„ III „	1879,	IV	„		
„ „	„ „	1880,	V	„		
„ „	„ „	1881,	VI	„		
„ „	„ „	1882,	VIII	„		

II természettudományi szak III füzet, 1883, VIII évfolyam
„ „ „ „ „ 1884, IX „
„ „ „ „ „ 1885, X „
„ „ „ „ „ 1886, XI „
„ „ „ „ „ 1887, XII „
III népszerü előadások, 1879, IV évfolyam, I, II füzet
„ „ „ 1880, V „ I, II „
„ „ „ 1881, VI „ II „
„ „ „ 1882, VII „ 1, 2, 3, 4. szám
„ „ „ 1883, VIII „ 3, 4, 5 „
„ „ „ 1884, IX „ 1, 2, szám
„ „ „ 1885, X „ 1, 2 „
„ „ „ 1886, XI „ 1, 2 „
„ „ „ 1887, XII „ 1, 2 „
„ „ „ 1888, XIII „ 1, 2 füzet

25. Erdélyi muzeum-egylet évkönyvei. Uj folyam, I—VII szám. Második kötet, I—X szám.

26. Ertesitő a „kolosvári orvos-természettudományi társulat“-nak az 1876, 1877, 1878 evben tartott orvosi, természettudományi szakülöseirol és népszerü természettudományi estelyeirol. Összeállitotta Hogyes Endre titkar. Kolosvárt, 1876, 1877, 1878.

27. Névjegyzék és tárgymutató a kolosvári orvos-termeszettudományi társulat 1876—1883 megjelent kiadványaihoz. Összeállitotta Dr. Daday Jeno. Kolosvart, 1884.

28. Starine. Na svijet izdaje jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Knjiga XVIII, XIX. U Zagrebu 1886, 1887.

29. Полное собраніе сочиненій И. С. Аксакова. Томъ первый. Москва 1886. (Два примерка).

30. Сборникъ стихотвореній И. С. Аксакова († 27-го Января, 1886 года). Съ портретомъ автора. Москва 1886.

31. Сборникъ статей напечатанныхъ въ разныхъ періодическыхъ изданіяхъ по случаю кончины И. С. Аксакова. Москва 1886.

32. Журналъ министерства народнаго просвѣщенія. Шестое десятилѣтіе, часть CCXLVII. 1886 Іюнь. CCXLVIII.

1886 Декабрь, CCXLIX, 1887 Январь, CCL Февраль, CCLI Іюнь. С.-Петербургъ 1886, 1887.

33. Православный палестинскій сборникъ. 14-й выпускъ. Изданіе православнаго палестинскаго общества. С.-Петербургъ 1886.

34. Обычаи и пѣсни турецкихъ Сербовъ (въ Призрѣнѣ, Пискѣ, Моравѣ и Дибрѣ). Изъ путевихъ записокъ И. С. Ястребова. С.-Петербургъ 1886. (Два примерка).

35. Варшавскія университетскія извѣстія 1885. № 7—9. 1886. № 1—9. 1887. № 4—6. 1888. 1—6. Варшава 1886, 1887, 1888.

36. Университетскія извѣстія. 1886. Годъ XXVI № 2—8, 12. 1887. Годъ XXVII № 1, 4, 6, 7, 11, 12. 1888. Годъ XXVIII № 1, 2, 4, 5. Кіевъ 1886, 1887, 1888.

37. Извѣстія императорскаго русскаго географическаго общества, издаваемыя подъ редакціею секретаря общества. Томъ XXII. 1886. Выпускъ II—VI. — Томъ XXIII. 1887. Выпускъ I, II, IV. Томъ XXIV. 1888. Выпускъ I, II. С.-Петербургъ 1886, 1887, 1888.

38. Отчетъ императорскаго русскаго географическаго общества за 1885, 1887 годъ. С.-Петербургъ 1886, 1888.

39. Сельское хозяйство и лѣсоводство. Журналъ министерства государственныхъ имуществъ. 1886 Октябръ, Ноябрь, Декабрь. 1887 Январь, Апрѣль. С.-Петербургъ 1886, 1887.

40. Letopis Matice Slovenske za leto 1886, 1888. Uredil Fr. Levec. Založila in na svetlo dala Matica Slovenska. V. Ljubljani 1886, 1888.

41. Ljubljanski mješčanje v minulih stoletjih. Kulturhistoriične studie zajete iz ljubljanskega mesnega arhiva. Spisal Ivan Vrhovec c. kr. gimnaz. profesor. Ljubljana 1886.

42. Lat temu dwieście. Opowiesć na tle dziejów kroacyi. T. T Ježa. Warszawa 1887.

43. Sprawozdavie z czynnośći zakladu narodowego imenia ossolińskich za rok 1886, 1887. We Lwowie, 1886, 1887.

44. Diplomatarium relationum reipublicae ragusanae cum regno Hungariae. Raguza és Magyarország oklevéltára. Összállitotta Gelcics József. Budapest, 1887.

45. Nowy zakoń. Do hornjoserbšćiny po rjedźe Vulgaty predložištaj Jurij Lusćansky a Michal Hórnik. Zešiwik I, II. Budyšin 1887.

46. Sielo za zabavu i pouku. Složio za djevojčice Janko Tomić. U Zagrebu 1887.

47. Периодическо списание на българското книжовно дружество въ Срѣдецъ. Редакторъ Т. Пѣевъ. Книжка XVIII, XIX, XX. Срѣдецъ 1885, 1886.

48. Статистическа извѣстия. Издание на статистическото бюро. 1886. № 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7. — София 1886, 1887.

49. Статистика за търговията на българското княжество съ чуждитѣ държави за 1882 и 1884 година. Издава статистическото бюро. София 1887.

50. Геологически екскурзии въ юго-западна България. Отъ Георги Н. Златарски. София, 1885.

51. Петрографски изслѣдования врху еруптивнитѣ и метаморфнитѣ скали на България. Събралъ и изучилъ Георги Н. Златарски. Срѣдецъ 1884.

52. Геологически профилъ отъ Орхание презъ Абланица, около Драговица, Палега, Голѣма Бресница, Дерманци до Плѣвенъ. Отъ Георги Н. Златарски. Срѣдецъ 1883.

53. Геологически и палеонтологически бѣлѣжки между Плѣвенъ и Троянски Балканъ. Отъ Георги Н. Златарски. Срѣдецъ 1884.

54. За събирането и изучаването на народнитѣ юридически обичаи. Отъ С. С. Бобчевъ. Пловдивъ 1883.

55. Сборникъ на българскитѣ юридически обичаи. Събралъ и наредилъ С. С. Бобчевъ. Часть първа. Гражданско право. Отдѣл I. Семейно право.

56. Лингвистично-исторически расужденія А. З. Петрушевича. Львовъ 1887.

57. Извѣстія С.-Петербургскаго славянскаго благотворительнаго общества. Годъ Пятый 1888. № 1, 2, 6, 7, 8. С.-Петербургъ, 1888.

58. Вѣстникъ Славянства. Сборникъ издаваемый Владимиромъ Качановскимъ. 1888. Книга 1. Казань 1888.

59. Записки императорской академіи наукъ. Томъ пятьдесятъ пятый. Книжка I (два комада). Томъ пятьдесятъ четвертій. Томъ пятьдесятъ шестой. Книжка I, II. Санктпетербургъ 1886, 1887.

60. Древности труды императорскаго московскаго археологическаго общества. Изданные подъ редакціею В. Е. Румянцова, товарища предсѣдателя общества. Томъ одиннадцатый. Выпускъ I, II, III. Москва 1886, 1887.

61. Сборникъ отдѣленія русскаго языка и словесности императорской академіи наукъ. Томъ тридцать шестой, тридцать седьмой, тридцать восьмой, тридцать девятый, сороковой, сорокъ первый. Санктпетербургъ 1885, 1886, 1887.

62. Annalen des k. k. naturhistorischen Hofmuseums. Redigirt von Dr. Franz Ritter von Hauer. Band I. № 2, 3, 4. — Band II. № 1 2, 3, 4. — Band III. № 1. Wien 1886, 1887, 1888.

63. Sitzungsberichte der königlich preussischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin. 1886. I—XXXIX, XIX—XXXIX, XL. XLI. XLIII. XLIV. XLV. XLVII. — LIII, 1887. I—XXXVIII, XL—LIV. Berlin, 1886, 1887.

64. Sitzungsberichte der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften.

Philosophisch-historische Classe. Band CX. Heft I, II. Band CXII. Heft I. II. Band CXIII. Heft I, II. — Jahrgang 1886. Band CXIV. Heft I, II. CXV. Jahrgang 1887.

Mathematisch-naturwissenschaftliche Classe

XCI.	Band,	V	Heft,	Erste	Abtheilung.
XCI.	„	IV, V	„	Zweite	„
XCI.	„	III—V	„	Dritte	„
XCII.	„	I—V	„	Erste	„
XCII.	„	I V	„	Zweite	„
XCII.	„	I—V	„	Dritte	„
XCIII.	„	I—III	„	Erste	„
XCIII.	„	I, II	„	Zweite	„

XCIII. Band,	I—V. Heft		Dritte Abtheilung.
XCIV. „	I—V. „		
XCV. „	I—V. „		
XCVI. „	I—V. „		
XCIII. Band	IV—V. Heft		Erste Abtheilung.
XCIV. „	I—V. „		
XCV. „	I—V. „		
XCVI. „	I—V. „		
XCIII. Band,	III—V. Heft		Zweite Abtheilung.
XCIV. „	I—V. „		
XCV. „	I—V. „		
XCVI. „	I—V. „		

Wien 1886, 1887, 1888.

65. Register zu den Bänden 101 bis 110 der Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Classe der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. XI. Wien.

66. Almanach der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. Sechs — Siebenunddreissigster Jahrgang 1886, 1887. — Wien 1886, 1887.

67. Mittheilungen der kais. königl. geographischen Gesellschaft in Wien 1885, 1886, 1887. Redigiert von Dr. Franz. Ritter von Le Monnier. XXVIII—XXX Band. Wien. 1885, 1886, 1887.

68. Mittheilungen des Vereins für Erdkunde zu Leipzig. 1883, I und II Abtheilung. 1884, 1885. Leipzig 1884, 1885, 1886.

69. Sitzungsberichte der philosophisch-philologischen und historischen Classe der k. b. Akademie der Wissenschaften zu München 1885, Heft IV; 1886, Heft I—IV; 1887, Heft III. München 1886, 1887.

70. Sitzungsberichte der mathematisch-physikalischen Classe der k. b. Akademie der Wissenschaften zu München, 1885, Heft IV, 1886, Heft I—III. München 1886.

71. Abhandlungen der philosophisch-philologischen Classe der königlich-bayerischen Akademie der Wissenschaften. Siebzehnten Bandes dritte Abtheilung. In der Reihe der Denkschriften der LIX. Band. München 1886.

72. Abhandlungen der historischen Classe der königlich-bayerischen Akademie der Wissenschaften. Siebzehnten Bandes dritte Abtheilung. In der Reihe der Denkschriften der LVIII. Band. München 1886.

73. Abhandlungen der mathematisch-physikalischen Classe der königlich-bayerischen Akademie der Wissenschaften. Funfzehnten Bandes dritte Abtheilung. Sechzehnten Bandes erste Abtheilung. München 1886, 1887.

74. Geologische Uebersicht des Königreiches Serbien von J. M. Žujović. Wien 1886.

75. Bauthätigkeit Budapest's in den Jahren 1875 1884. Von Josef Körösi. Berlin 1886.

76. Resultate der am 1 Juli 1886 durchgeführten Conscription der Bevölkerung Budapest's von Josef Körösi. Berlin 1887.

77. Catalogue raisonné de l' exposition du Bureau de statistique de la ville de Budapest. Redigé par Joseph Körösi. Berlin 1885.

78. Berichtigungen Helvellaceen betreffend von Stephan Schulzer von Muggenburg. Zagreb, 1886.

79. Einige Worte über die Magyarhon Myxogastrei irta Hazslinski Frigyes, Eperjes 1887, von Stephan Schulzer von Müggenburg. Agram 1886.

80. Eine neue Conifere in den östlichen Alpen von Dr. J. Pančić. Belgrad 1876.

81. Ueber die Pentastomen und P. denticulatum aus der Leber des Pferdes. Von Prof. Dr. J. Csokor.

82. Jahrbuch des kaiserlich-koniglichen geologischen Reichsanstalt. Jahrgang 1886. XXXVI. Band. 2, 3, 4 Heft. Jahrgang 1887, XXXVII. Band, 2 Heft. Wien 1886, 1887.

83. Verhandlungen der k. k. geologischen Reichsanstalt. Jahrgang 1886, № 5—18. Jahrgang 1887, № 1, 9—18. Jahrgang 1888, № 1—4. Wien 1886, 1887, 1888.

84. Ueber die liasischen Cephalopoden der Hierlatz bei Hallstatt. Von G. Geyer. Abhandlungen der k. k. geologischen Reichsanstalt, Band XII, № 4. Wien 1886.

85. Ueber die Fauna der Nicht-marinen Ablagerungen der oberen Kreide des Csingerthales bei Ajka im Bakony und über die einige Conchylien der Gosaumergel von Aigen bei Salzburg. Von Dr. Leopold Tausch. Abhandlungen der k. k. geologischen Reichsanstalt. Band XII. № 1. Wien 1886.

86. Beitrag zur Kenntniss der Flora des Kalktuffes und der Kalktuff-Breccie von Hötting bei Insbruck. Von Dr. Stur. Abhandlungen der k. k. Reichsanstalt. Band XII. № 2. Wien 1886.

87. Ueber die Fauna der Oolithe von Cap S. Vigilio verbunden mit einer Studie uber die obere Liasgrenze. Von M. Vacek. Abhandlungen der k. k. geologischen Reichsanstalt, Band XII. № 3. Wien 1886.

88. Fossile Mollusken des Tert.-Beckens von Wien. Von Hörnes. II Band.

89. Gedächtnissrede auf Carl Theodor v. Siebold gehalten in der öffentlichen Sitzung der k. b. Akademie der Wissenschaften von Richard Hertwig. München 1886.

90. Gedächtnissrede auf Leopold von Ranke gehalten in der öffentlichen Sitzung der k. b. Akademie der Wissenschaften zu München von Wilchelm von Giesebrecht. München 1887.

91. Gedächtnissrede auf Joseph von Frauenhofer zur Feier hundertsten Geburtstages. Von Carl Max Bauernfeind. München 1887.

92. Actes du sixième congrès international des orientalistes tenu en 1883 à Leide. Quartième partie. Sectione 3: Africaine, 4: De l' extrème — Orient et 5: Polynésienne. Leide 1885.

93. Annual report of the board of regents of the Smithsonian Institution. For the year 1883, 1884, Part II. 1885, Part II. Washington 1885, 1886.

94. Mémoire bosniako-herzégovinien adressé aux amis de la liberté et da la justice siégeant aux Parlements et en général aux réprésentants du peuple et de l' opinion publique. Bucarest 1886.

95. La mission de l' adjutant-commandant Mériage à Widin. (1807—1809). Par Auguste Boppe. Paris 1886.

96. Bulletin des publication nouvelles de la Librairie Gauthier-Villars. Année 1885, IIIe et IVe trimestre. Paris. 1886.

97. Bulletin de la société impériale des naturalistes de Moscou. Année 1886. № 1—4. Année 1887. № 1, 3. Année 1888. № 1. Moscou 1886, 1887, 1888.

98. Gli Slavi Serbi dell' Italia. Ricordi del Prof. Risto Kovacic. Fascicolo I. Terni. 1885.

99. Sacra novena e compendio storico di S. Nilola di Bari. Bari 1883.

100. Atti della Reale Accademia dei Lincei. Anno CCLXXXIII. 1885—1886 Serie quarta. Rendiconti publicati per cura dei segretari. Volume II° Fascicolo 8°—14°. Volume II° Fascicolo 1°—12° (2° Semestre). Volume III° Fascicolo 1°—6° (1° Semestre), 1887. Anno CCLXXXIV. Serie quarta. Volume III° Fascicolo 1°—13° Volume III° Fascicolo 1, 2, 3 (2° Semestre). Anno CCLXXXV. 1888. Serie quatra. Volume IV° Fascicolo 1°—3°. Fascicolo 11°—13°. Volume VI° Fascicolo 4°, 5°. Roma 1886, 1887. 1888.

101. Analele academiei romane. Seria II. — Tomul VII. 1884—85. Secțiunea II. Tomul VIII. 1885—86. Secțiunea I. Bucuresci, 1886.

102. Dicționarul limbei istorice si poporane a românilor. Sub auspiciele Academiei Romane de B. Petriceicu — Hasdeu. Fasciora III, IV. Bucuresci. 1886, 1887.

103. Documente privitore la Ictoria Romanilor culese de Eudoxiu de Hurmuzaki. Volumul V. Partea II. 1650—1699. Volumul I. (1199—1345).

104. Documente privitore la Istoria Românilor. Urmare la colecțiunela lui Eudoxiu de Hurmuzaki. Suplement I. Volumen I. 1518—1780. Bucuresci, 1886.

105. Contributiune la studiul pelagrei de Valerian George Nagresku Doctor in Medicina de la Facultatea din Montpellier. Bucuresci, 1886.

106. Fragmente zur Geschichte der Rumänen von Eudoxius Freiherrn von Hurmuzaki. Fünfter Band. Bucuresci 1886.

107. Miron Costin. Opere complete după manuscriptae, cu variante se note o recensiune a tuturor codicelor cunoscute pana asta-di bibliografia, biografia lui Miron Costin, de V. A. Urechia, Tomul II. Bucuresci, 1888.

108. Psaltirea inversuri intocmita de Dosoftein mitropolitu moldovei 1671—1686. Publicata de Prof. I. Bianu. Bucuresci, 1887.

109. The english constitution. By Walter Bagehot. New edition. London, 1878.

110. Antinoos. Eine kunstarchaeologische Untersuchung von Dr. L. Dietrichson. Christiania, 1884.

111. Om humanisten og satirikeren Iohan Lauremberg. Af Dr. Ludvig Daae. Chistiania, 1884.

112. Catul 's Digsting. Oplyst i dens sammenhaeng med deu tidligere graeske og latinske literatur. Af L. B. Stenersen. Kristiania 1887.

113. Udsigt over den romeske satires forksjeleige arter og deres oprindelse af L. B. Stenersen. Kistiania, 1887.

114. Iohannis Agricolae Islebiensis Apophthegmata nonnulla nunc primum edidit Dr. Ludovicus Daae. Christianiae, 1886.

115. Guderne hos Vergil. Af A. B. Drachmann cand. mag. Kjobenhavn, 1887.

116. Catul's Digsting. Af B. Drachmann cand. mag. Kjobenhavn, 1887.

117. Annales de l' observatoire de Moscou. Publiées par le Prof. Dr. Th. Bredicin. Deusième série. Volume I. Livraison 1. Moscou 1886.

118. Glasnik hrvatskoga narodoslovnoga družtva. Uredjuje S. Brusina. Godina I. Broj 1—3. Zagreb, 1886.

119. Marco Zar. Vuk Karadzic e la poesia popolare serba. Estratto dalla „Rivista Contemporanea.“

120. La Serbia antica e moderna. Parte prima. La Serbia antica ossia la Mesia, la Dardania e l' Illirico per Georgio Scarabicchi. Volume I. Fascicolo III, IV. Siena, 1887.

121. La Macedoine au point de vue ethnographique, historique et philogogique. Par Offeïoff. Philippopoli, 1888.

122. Viročni zpráva literárniho a rečnićkého spolku „Slavia“ v Praze za dobu od 1 Dubna 1885. do 30 Zaři 1887. Přednesena ve valné hromadé dne 10 Listopadu 1887. V Praze 1887.

123. *Ἐφημερὶς ἀρχαιολογικὴ ἐκδιαδομένη ὑπὸ τῆς ἐν Ἀθηναῖς ἀρχαιολογικῆς ἑταιρίας. Περίοδος τρίτη.* 1883. *τεῦχος πρῶτον, δεύτερον, τρίτον, τέταρτον.* 1884. *τεῦχος πρῶτον, δεύτερον, τρίτον, τέταρτον.* 1885. *τεῦχος πρῶτον, δεύτερον, τριτον, τέταρτον. Ἐν Ἀθηναῖς.* 1883. 1884, 1885.

124. Svilogojstvo za puk. Napisao Stjepan Mažuranić. U Zagrebu 1887.

125. Pripoviesti iz hrvatske povjesti. Napisao Vjek. Klaić. U Zagrebu 1887.

126. Živinski lječnik ili kako se lieči domaća životinja. Napisao Ivan Jagić. U Zagrebu 1887.

127. Emil ili ob uzgoju. Napisao J. J. Rousseau, preveo Ivan Širola. Prvi dio. Zagreb 1888.

128. Ob uzgoju misli Nikole Tomasea s talijanskog preveo Skender Fabković. Zagreb, 1887.

129. Nekoje većinom sintaktične razlike između čakavštine i štokavštine. Napisao Luka Zima. U Zagrebu 1887.

130. Ljetopis Jugoslavenske Akademie znanosti i umjetnosti. Druga sveska 1877—1888. U Zagrebu, 1887.

131. Извѣстія императорскаго общества любителей естествознанія, антропологіи и этнографіи состоящаго при императорскомъ московскомъ университетѣ.

Томъ XLVI, выпускъ 1.

Зоологическій садъ и акклиматизація.

Томъ XLVI, выпускъ 2-ый.

Строеніе махровыхъ цвѣтовъ. Морфологическія изслѣдованія П. Маевскаго.

Томъ XLVII, выпускъ 1.

Московскій Музей прикладныхъ знаній. Воскресныя объясненія коллекцій политехническаго музея. (1884—85

годъ). Подъ редакціею секретаря Комитета Музея В. Д. Левинскаго.

Томъ XLVII, выпускъ 2-ый.

Исто (само 1885—86 годъ).

Томъ XLVIII. Выпускъ 1-ый.

Труды этнографическаго отдѣла императорскаго общества любителей естествознанія, антропологіи и этнографіи при московскомъ университетѣ. Книга VII. Подъ редакціей В. Ѳ. Миллера.

Томъ XLIX. Выпускъ 1-ый и 2-ый.

Антропологическая выставка (1879 года). Томъ четвертый, часть первая и вторая. Подъ редакціею А. Н. Богданова.

Томъ XLIX. Выпускъ 3 и

Томъ L. Выпускъ 1.

Протоколы засѣданій антропологическаго отдѣла общества. Подъ редакціею А. Н. Богданова.

Томъ L, выпускъ 2-й.

Протоколы засѣданій зоологическаго отдѣленія общества. Къ исторіи развитія гидроидовъ А. А. Тихомирова.

Томъ LI, выпускъ 1-ый.

Протоколы засѣданій императорскаго общества любителей естествознанія антропологіи и этнографіи.

Томъ LII, выпускъ 1.

Труды лабораторіи зоологическаго музея московскаго университета.

Томъ LII., выпускъ 2, 3.

Труды лабораторіи при зоологическомъ музеѣ московскаго университета. Москва 1886, 1887.

132. Kőrösi Csoma Sándor dolgozatai. Öszszegyüjtötte és életrajzzal bevezette Dr. Duka Tivadár. Budapest 1885.

133. A királyi kanczellária az Árpádok korában. Irta Fejérpataki László. Budapest, 1885.

134. A bünkisérlet és bevégzett bünycselekmény. A tetteség és részesség tana. Irta Dr. Wlaszics Gyula I. kötet. A tettesség és részesség tana. II. kötet. A bünkisérlet és bevégzett büncselekmény. Budapest, 1887.

135. A franczia könyvdisz a renaissance korban. Székfoglaló értékerés. Danko József, lev. tagtól. Budapest, 1886.

136. Irodalomtörténeti emlékek. Kiadja a m. t. akadémia irodalomtörténeti bizottsága. Első kötet. Budapest, 1886.

137. A gerinczes állatok kiválasztó és ivarszerveinek fejlődése. Irta Dr. Michalkovics Géza. Budapest, 1885.

138. A szönyi béke okmánytára. Szerkeszti Majláth Béla. Budapest, 1885.

139. A dunai hajóhadak története. Irta Dr. Szentklárai Jenő. Budapest, 1886.

140. A linczi béke okirattára. Szerkeszté s jegyzetekkel ellátta Szilágyi Sándor. Budapest, 1885.

141. Magyarországi városok régi számadáskönyvli. Kozli Fejérpataki László. Budapest, 1885.

142. Historiae hungariae fontes domestici. Volumen IV. Chronica minora. Recensuit et disquisitionem de anno natali S. Stephani regis adjecit M. Florianus. Budapestini, 1885.

143. A magyar tudományos akadémia könyvtárában levo ösnyomtatványoknak jegyzeke Összeállitotta Hellebrant Árpád. Budapest, 1886.

144. Monumenta comitialia regni Hungariae. Magyar országgyulési emlekek torteneti bevezetésekkel. Szerkesztik Dr. Fraknói Vilmos és Dr. Károlyi Árpád. Kilenczedik kötet (1598—1601). Budapest, 1885.

145. Codex diplom. hungaricus andregavensis. Anjoukori okmánytár. Szerkeszti Nagy Imre. Ötödik kötet (1347—1353). Budapest, 1887.

146. Monumenta comitialia regni transsylvaniae. Erdelyi országgyulesi emlékek. Szerkeszti Szilagyi Sándor. Tizenegyedik kötet (1649—1658). Tizenkettedik kötet (1658—1661). Budapest, 1886, 1887.

147. Diplomatarium relationum Gabrielis Bethlen cum Venetorum Republica. Oklevéltár Bethlen Gábor diplomáczia öszszekötettései történetéhez a velenczei állami levéltárban Mircse János által eszközölt másolatokból szerkesztette Óváry Lipót. Budapest, 1886.

148. A székesi gróf Bercsényi család, 1525—1835. Eredeti, kézirati kútfőkből irta Thaly Kálmán. Első kötet: 1525—1689. Második kötet. 1689—1703. Budapest 1885, 1887.

149. A mathematikai és természettudományi közlemények vonatkozólag a hazai viszonyokra. Szerkeszti B. Eötvös Loránd. XX, XXI kötet (2—5 szám), XXII kötet (1—8 szám). Budapest 1885, 1886.

150. Nyelvemléktár. Régi magyar codexek és nyomtatványok. XIII. kötet. Budapest, 1885.

151. Nyelvtudományi közlemények. Szerkeszti Budenz József. Tizenkilenczedik kötet, első, második és harmadik füzet. Budapest, 1885, 1886, 1887.

152. Magyar tudományos akadémiai almanach csillagászati és közönséges naptárral. MDCCCLXXXVI-ra. MDCCCLXXXVII-re. MDCCCLXXXVIII-ra. Budapest. 1885, 1886, 1887.

153. Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből. Kiadja a magy. tud. akadémia. Az I. osztály rendeletéből. Szerkeszti Gyulai Pál osztálytitkár. XII. kötet. VI—XII szám. XIII. kötet I—XII szám. kötet, I—VII szám. Budapest, 1885, 1886, 1887.

154. Értekezések a történelmi tudományok köréből. Kiadja a magy. tud. akadémia. A II osztály rendeletéből. Szerkeszti Pesty Frigyes, osztálytitkár. XII. kötet, III, V—X szám, XIII kötet, I—VII szám. Budapest, 1885, 1886, 1887.

155. Értekezések a mathematikai tudományok köréből. A harmadik osztály rendeletéből. Szerkeszti Szabó József, osztálytitkár. XI kötet, 10 szám. XII. kötet, 1—11 szám. XIII. kötet, 1—3 szám. XIV. kötet, 1 szám. Budapest, 1885, 1886, 1887.

156. Értekezések a természettudományok köréből. A harmadik osztály rendeletéből. Szerkeszti Szabó József, osztálytitkár. XIV. kötet, 9 szám. XV. kötet, 1—19 szám. XVI. kötet, 1—7 szám. XVIII. kötet, 1—5 szám. Budapest 1885, 1886, 1887.

157. Értekezések a társadalmi tudományok köréből. Kiadja a magyar tudományos akadémia, A II osztály rendeletéből. Szerkeszti Pesty Frigyes osztálytitkár. VII. kötet, X szám. VIII. kötet, I—X szám. IX. kötet, I—VII. szám. Budapest, 1885, 1886, 1887, 1888.

158. A magyar tudományos akadémia elhunyt tagjai felett tartott emlekbeszédek. Szerkeszti fotitkár. III. kötet, 3—10 szám. IV. kötet, 1—10 szám. Budapest, 1885, 1886, 1887.

159. Mathematikai és természettudományi értesitő. Kiadja a magyar tud. akadémia. Szerkeszti König Gyula. III. kötet, 6—9 füzet. IV. kötet, 1—9 szám. V. kötet, 1—5, 7—9 szám. VI. kötet. Budapest, 1885, 1886, 1887.

160. A magyar tudományos akadémia értesitője. A magy. tud. akadémia rendeletéből. Szerkeszti a fötitkár. Tizenkilenczedik évfolyam, 3—6 szám. Huszadik évfolyam, 1—7 szám. 1887, 1—8 szám. 1888, 1 szám. Budapest, 1886, 1887, 1888.

161. Archaeologiai értesitő. A magy. tud. akadémia bizottságának és az orsz. régészeti és emb. társulatnak közlönye. Szerkeszti Hampel József. V. kötet, 3—5 szám. VII. kötet, 1—2 szám. VIII. kötet, 1—5 szám. Budapest, 1885, 1886, 1887, 1888.

162. Archaeologiai közlemények. A hazai műemlékek ismeretének előmozditására. Kiadja a magy. tud. akadémia archaeologiai bizottsága. XIV. kötet, XV. kötet. (Uj folyam XII. kötet). Budapest, 1886.

163. A heraldika vezérfonala. A magy. tud. akadémia történelmi bizottsága megbizásából irta Báró Nyáry Albert. Budapest, 1886.

164. A magyar tudományos akadémia évkönyvei. Tizenhetedik kötet, III—V darab. Tizenhatodik kötet, IV. darab. 1885, 1886, 1887.

165. Ungarische Revue. Mit Unterstützung der ungarischen Akademie der Wissenschaften herausgegeben von Paul Hunfalvy und Gustav Heinrich. 1885. VIII—X. Heft.

1885. I—X Heft. 1887. I—X Heft. 1888. I—VI Heft. Budapest, 1885, 1886, 1887, 1888.

166. Mathematische und naturwissenschaftliche Berichte aus Ungarn. Herausgegeben von Eötvös, Julius König, Josef von Szabó, Koloman von Szily, Karl von Than. Redigirt von J. Fröhlich. Dritter, Vierter und Funfter Band. Budapest, 1885, 1886, 1887.

167. Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn. Zeitschift für die Volkskunde der Bewohner Ungarns und seiner Nebenländer. Redigirt und herausgegeben von Prof. Dr. Anton Herrmann. I. Jahrgang. I. II Heft. Budapest, 1887. 1888.

168. Bulletins de l' academie nationale hongroise des sciences. IV, V. Tirage à part de la Revue Internationale. Florence, 1885, 1886.

169. Régi magyar költők tára. Kiadja a magyar tudományos akademia. Ötodik kötet. Budapest, 1886.

170. Votják népköltészeti hagyományok. Gyüjtötte és forditotta Dr. Munkacsi Bernát. Kiadja a magy. tud. Akadémia. Budapest, 1887.

171. A phonetika elemei. Irta Dr. Balassa József. Budapest, 1886.

172. Magyar katonai évkönyv 1886-ra. Első évfolyam. Szerkeszti Rónai Horváth Jenő. Budapest, 1887.

173. Bátory István lengyel királylyá választása. 1574—1576. Irta Dr. Szádeczky Lajos. Budapest, 1887.

174. A magyarországi török kincstári defterek. Forditotta Dr. Lászlófalvi Velics Antal, bevezetéssel ellátta és sajtó alá rendezte Kammerer Ernő. Első kötet. 1543—1635. Budapest, 1886.

175. Alsó- sztregovai és rimai Rimai János államiratai és levelezése. Szerkesztette Ipolyi Arnold. Budapest, 1887.

176. Colbert. Irta Ballagi Aladár. Első rész. Budapest, 1887.

177. Isabella és János Zsigmond Lengyelországban. 1552—1556. Irta Szádeczky Lajos. Budapest, 1888.

178. A Magyarország mezőgazdaságának története. Irta Wenzel Gusztáv. Budapest, 1887.

179. Oszmán-török népköltési gyüjtemény. I. kötet: oszman-torok nepmesek. Gyujtotte Dr. Kúnos Ignácz. Budapest, 1887.

180. A magyar határozók. Irta Simonyi Zsigmond. Első kötet első féle. Budapest, 1888.

181. A nemzeti játékszín története. Irta Bayer József. Első és második kötet. Budapest, 1887.

182. Magyarország helynevei töréneti, földrajzi és nyelvészeti tekintetben. Irta Pesti Frigyes. I. kötet. Budapest, 1888.

183. A czigány nyelvtan. Románo csibákero sziklaribe. Irta József főherczeg. Budapest, 1888.

184. Adatok a központi idegrendszer szerkeztetéhez. Thanhoffer Lajos lev. tagtól. Budapest, 1887.

185. Régi magyar nyelvemlékek. Negyedik kőtet, masodik osztály. Egyházi vegyes könyv (Winkler-codex). Sajtó alá rendezte és kinyomatta Döbrentei Gábor 1846-ban. Az eredetivel összevetette és előszóval ellátta Volf György. Ötödik kötet. A jordánszky-codex bibliaforditása. Sajtó alá rendezte és kinyomatta Toldy Ferencz. Kiegészítette és előszóval ellátta Volf György. Budapest, 1888.

186. Diplomatarium alvincianum. Alvinczi Péter okmanytara. Kozzetettek Gergely Samu es Pettkó Bela. Harmadik kötet. 1685—1689. Budapest, 1887.

187. Bericht über die Nachforschungen am Königsgrabe in Jajce von Dr. Ciro Truchelka, Custos des bosnisch-hercegovinischen Landes-museum. Sarajevo 1888.

188. Danica. Koledar i ljetopis družtva svetojeronimskoga za prestupnu godinu 1888. Na sviet izdalo Družtvo Sv. Jeronima. U Zagrebu, 1887.

189. Zabavna knjižnica. Založila i na svetlo dala Matica Slovenska. III. zvezek: Prihajač. Povest. IV. zvezek: Erjavčevi izbrani spisi. I Del. V Ljubljani, 1888.

190. Slovenci in 1848. leto. Spisal Jos. Apih, profesor deželne velike realke v nov. Jičinu. V Ljubljani, 1888.

191. Гудало. Часопис за унапређење глазбе. Уређује Милан Петровић. Година прва. Бр. 5—10. Вел. Кикинда, 1886.

192. Две српске игре. За гласовир у четири руке углазботворио Робет Толингер. Дело 11. Својина друштва „Гусле.“ Издања број 5.

193. Русанђанке. Шест песама за мешовит збор у духу певања српског народа. Роберт Толингер. Дело 13. Својина друштва „Гусле.“ Издања број 7.

194. Зачинка. Гусле, хармониум и гласовир. Роберт Толингер. Дело 14. Својина друштва „Гусле.“ Издања број 8.

195. I. Ђулић Змаја Јована Јовановића. Самопев за тенор или сопран са пратњом свитних гуда, хармониума и гласовира. Роберт Толингер. Дело 15. Издања друштва „Гусле.“ Бр. 9.

196. Три песме за два женска гласа, са пратњом гласовира. Роберт Толингер. Дело 16. Издања друштва „Гусле.“ Бр. 10.

197. Један оригинал са наше позорнице. Написао Сима Ј. Аврамовић. (Прештампано из „Отаџбине.“) У Београду, 1888.

198. Јована Бошковића скупљени списи. I и II књига. О српском језику. У Београду, 1887, 1888.

ИЗДАЊА

СРПСКОГА УЧЕНОГ ДРУШТВА

ЦЕНА ПАРА

Гласник 1 до 68. — Од књиге 29 до 68 продаје се комад по . . . 2 —
Само књига 67 стаје . . . . . 5 —
Нема више на продају књиге 1 до 28.

Гласник II-ог одељка. I. Протокол шабачког магистрата, 1808 до 12 . . . . . [illegible]
—— II. Споменици о Шћеп. Малом. Исписао С. Љубић. [illegible] —
—— III, IV, V. VI. Споменици из будимског и пештанског архива. Од Г. Витковића, књига по . . [illegible] —
VII. Житија краљ. српских, уредио Иван Павловић 1877 1
VIII. Крмчија морачка, од Н. Дучића, 1877 . . . [illegible] —
—— IX. Приповетка о Александру Великом, од Ст. Новаковића, 1878 . . . . . [illegible]
—— X. Народне пјесме из старијих, највише приморских записа. Скупио и на свијет издао В. Богишић. Књига I. С расправом о „бугаритинама" и с рјечником . . . [illegible] —
—— XI. Морава, са 61 сликом, од А. Алексића . . . . . [illegible]
—— XII. Дечанске хрисовуље, од М. С. Милојевића . . [illegible]
—— XIII. Борба добровољачког ибарског кора, од Н. [illegible] . . . . . [illegible]
XIV. Историјски споменици из италијанских архива, од В. Макушева, II. књига, 1882 . . . . . [illegible] —
—— XV. Ортоптере у Србији, од д-ра Ј. Панчића. 1883. [illegible]
—— Нема више на продају књиге VII.

Српски споменици из дубровачке архиве. Преписао кнез Медо Пуцић, I. књига . . . . . [illegible]

Опис древности српских у Светој Гори. Од А. Аврамовића. — [illegible]

Српске народне песме. Од К. Хаџи-Ристића . . . . — [illegible]

Српске народне приповијетке, понајвише кратке и шаљиве. Скупио Вук Врчевић, књига I. 1868 . . . . . 1 [illegible]

Српске народне игре. Описао Вук Врчевић . . . . . — [illegible]

Српска библиографија, 1741—1867. Од Стојана Новаковића —

Српски историјско-етнографски музеј. Пр[illegible] и [illegible] Стојана Новаковића. Београд 1872 . . . . . [illegible]

Историја умног развића Европе. Ц. У. Дрепера, II. део . [illegible]

Elenchus plantarum vascularium quas aestate a. 1873 in Crna Gora legit Dr J. Pančić . . . . . [illegible] —

Essaie de quadrature du cercle. Par D. Nesić . . . . . — 80

Le pendule compensé n'éxiste pas. Par L. Klerić . . . . . — 50

Историја српскога народа. Од Н. Срећковића. Књига I. . . [illegible] —

DR 301 S67 knj.68

Srpsko učeno društvo, Belgrad
Glasnik. 1. odeljak

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY